

UNIVERZITET U BEOGRADU

FILOLOŠKI FAKULTET

Marija S. Vučinić

**SINTAKSIČKE FUNKCIJE INFINITIVA U
STARIJOJ ITALIJANSKOJ PROZI
(DANTE, BOKAČO, MAKIJAVELI)**

Doktorska disertacija

Beograd, 2016.

UNIVERSITY OF BELGRADE

FACULTY OF PHILOLOGY

Marija S. Vučinić

**SYNTACTIC FUNCTIONS OF INFINITIVE
IN OLDER ITALIAN PROSE
(DANTE, BOCCACCIO, MACHIAVELLI)**

Doctoral Dissertation

Belgrade, 2016

БЕЛГРАДСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЙ ИНСТИТУТ

Marija S. Vučinić

**СИНТАКСИЧЕСКИЕ ФУНКЦИИ
ИНФИНИТИВА В СТАРОЙ
ИТАЛЬЯНСКОЙ ПРОЗЕ
(ДАНТЕ, БОККАЧЧО, МАКИАВЕЛЛИ)**

Докторская диссертация

Белград, 2016

Podaci o mentoru i članovima komisije

Mentor:

Dr Mila Samardžić, redovni profesor, Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu

Članovi komisije:

Dr Snežana Milinković, vanredni profesor, Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu

Dr Danijela Đorović, vanredni profesor, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu

Datum odbrane:

SINTAKSIČKE FUNKCIJE INFINITIVA U STARIJOJ ITALIJANSKOJ PROZI (DANTE, BOKAČO, MAKIJAVELI)

Apstrakt

Predmet ovog rada jeste ispitivanje sintaksičkih funkcija infinitiva u starijem italijanskom jeziku analizom korpusa koji čine književna dela autora čije je stvaralaštvo obeležilo razvoj italijanskog proznog diskursa, s ciljem da se ukaže na promene nastale u strukturi, načinu upotrebe i zastupljenosti infinitivnih konstrukcija, što će pružiti sveobuhvatni prikaz njihovih izražajnih mogućnosti i sintaksičko-semantičkih vrednosti.

Uočene infinitivne konstrukcije klasifikovane su i analizirane u okviru sledećih podgrupa: apsolutne infinitivne konstrukcije, modalne konstrukcije, implicitne zavisne rečenice, poimeničene infinitivne konstrukcije, nezavisna upotreba infinitiva, kao i perfirastične konstrukcije sa infinitivom.

Kroz analizu strukture i upotrebe infinitivnih konstrukcija u odabranom jezičkom materijalu, rad prati razvoj italijanskog proznog diskursa, kao i uticaj latinske sintakse na kreiranje dominantnih sintaksičkih modela italijanskog jezika. Naglašenu upotrebu infinitivnih struktura u analiziranom korpusu objašnjavamo podražavanjem latinskih uzora. Polazimo od pretpostavke da su osnovne sintaksičke funkcije infinitiva nasleđene iz latinskog jezika, što dokazujemo ispitivanjem uticaja različitih sintaksičko-semantičkih činilaca na koherentnost posmatranih infinitivnih konstrukcija te i na funkcije njihovih članova.

Širok spektar sintaksičko-semantičkih vrednosti infinitiva kao neličnog glagolskog oblika u kojem su kombinovane glagolske i nominalne karakteristike posmatramo na primerima poimeničenih infinitivnih struktura, uz poseban osvrt na parcijalnu nominalizaciju infinitiva karakterističnu za književni italijanski jezik.

Upotrebom infinitivnih konstrukcija postiže se konciznost, jasnoća, neposrednost u pripovedanju, pojednostavljuje rečenična struktura, oslobođena složenih hipotaksičkih odnosa, i obogaćuje rečenični sadržaj različitim sintaksičkim i semantičkim vrednostima koje se ne mogu postići upotrebom ličnih glagolskih oblika, ili pak imenskih sintagmi.

Podaci do kojih smo došli proučavanjem infinitivnih konstrukcija u starijoj italijanskoj prozi pružaju sistematičan pregled i širu sliku sintaksičkih vrednosti infinitiva, kao i mogućnosti za detaljnija ispitivanja pojedinih aspekata infinitivnih struktura, koji su u velikoj meri zanemareni u italijanskim gramatikama.

Ključne reči: infinitiv, sintaksička funkcija, jedinstvo predikata, latinizacija, implicitna zavisna rečenica, poimeničavanje, perifrastična konstrukcija.

Naučna oblast: Nauka o jeziku

Uža naučna oblast: Italijanski jezik

UDK:

SYNTACTIC FUNCTIONS OF INFINITIVE IN OLDER ITALIAN PROSE (DANTE, BOCCACCIO, MACHIAVELLI)

Summary

The subject of this scientific paper is examining syntactic functions of infinitive in older Italian language by analyzing the corpus that consists of literary works of authors who marked the development of Italian prose discourse. Our objective is to point at changes in structure and the way infinitive constructions are used and represented, which will provide a comprehensive overview of their expressive characteristics and syntactic-semantic functions.

Infinitive constructions we have found are classified and analyzed within the following subgroups: absolute infinitive constructions, modal infinitive constructions, implicit subordinate clauses, nominalized infinitive constructions, independent use of infinitive and periphrastic constructions with infinitive.

By analyzing the structure and the use of infinitive constructions, the scientific paper looks into the development of Italian prose discourse, as well as the influence Latin syntax had on creating dominant syntactic models of the Italian language. Prominent use of infinitive structures in the analyzed corpus is explained by supporting Latin models. Our starting point is that the basic syntactic functions of infinitive are borrowed from Latin and we prove it by examining the influence various syntactic-semantic factors have on the coherence of analyzed infinitive constructions and the functions of their parts.

A wide spectrum of syntactic-semantic functions of infinitive as an impersonal verb form with combined verbal and nominal characteristics is analyzed by examining examples of nominalized infinitive structures, with special reference to partial nominalization of infinitive which is characteristic of literary Italian.

Using infinitive constructions means accomplishing conciseness, clarity, narrative immediacy, simplified sentence structure without complex hypotaxic relationships and it enriches sentences with various syntactic and semantic functions which is not possible to accomplish by using personal verb forms or nominal syntagmas.

The data we obtained by analyzing infinitive constructions in older Italian prose provide a systematic overview and a wide picture of syntactic functions of infinitive, as well as a possibility of a more detailed examination of particular aspects of infinitive structures which have been largely neglected in Italian grammar books.

Key words: infinitive, syntactic function, the unity of the predicate, latinization, implicit subordinate clause, nominalization, periphrastic construction

Field of Study: Language Science

Specific Field of Study: Italian Language

UDK:

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
1.1. PREDMET I CILJEVI ISTRAŽIVANJA.....	1
1.2. DEFINICIJA INFINITIVA	1
1.3. STUDIJE O INFINITIVU.....	3
1.4. IZABRANI JEZIČKI MATERIJAL U KONTEKSTU NASTANKA I RAZVOJA ITALIJANSKOG KNJIŽEVNOG JEZIKA.....	5
1.5. METODE ISTRAŽIVANJA I STRUKTURA RADA.....	11
2. APSOLUTNE INFINITIVNE KONSTRUKCIJE	14
2.1. KONSTRUKCIJA AKUZATIVA SA INFINITIVOM	15
2.1.1. Sintaksičke funkcije konstrukcije akuzativa sa infinitivom.....	16
2.1.2. Uvodni glagoli konstrukcije akuzativa sa infinitivom	20
2.1.2.1. Konstrukcija akuzativa sa infinitivom u subjekatskoj funkciji.....	20
2.1.2.2. Konstrukcija akuzativa sa infinitivom u objekatskoj funkciji	21
2.1.3. Raspored rečeničnih članova	25
2.1.4. Upotreba konstrukcije u starijoj italijanskoj prozi.....	26
2.1.4.1. Upotreba konstrukcije akuzativa sa infinitivom u Danteovim delima <i>Vita nuova</i> i <i>Convivio</i>	26
2.1.4.2. Konstrukcija akuzativa sa infinitivom u analiziranim Bokačovim delima	30
2.1.4.3. Upotreba konstrukcije akuzativa sa infinitivom u Makijavelijevim delima	36
2.1.5. Udaljavanje konstrukcije akuzativa sa infinitivom od klasičnog latinskog modela	37
2.2. INFINITIVNE KONSTRUKCIJE UVEDENE GLAGOLIMA PERCEPCIJE	41
2.2.1. Sintaksička funkcija infinitiva u konstrukcijama uvedenim glagolima percepcije.....	41
2.2.2. Raspored rečeničnih članova	46
2.2.3. Izražavanje subjekta infinitiva u konstrukcijama sa prelaznim glagolima 48	
2.2.4. Konstrukcije sa refleksivnim glagolima	49
2.2.5. Prelazni tip konstrukcije	50
2.2.5.1. Akuzativna upotreba povratne zamenice	51
2.2.5.2. Konstrukcije sa indirektnim objektom.....	52
2.2.6. Monofrazalne konstrukcije	52
2.2.7. Najvažnije osobenosti konstrukcija uvedenih glagolima percepcije u analiziranom korpusu.....	53
2.3. KAUZATIVNE KONSTRUKCIJE	55
2.3.1. Osnovne sintaksičke osobenosti kauzativnih konstrukcija	55
2.3.2. Izražavanje logičkog subjekta infinitiva u kauzativnim konstrukcijama	61
2.3.3. Položaj rečeničnih članova u kauzativnim konstrukcijama	65
2.3.3.1. Položaj subjekta u kauzativnim konstrukcijama.....	66
2.3.3.2. Položaj nenaglašenih zamenica i partikula <i>ne, ci</i>	67
2.3.3.2.1. Položaj nenaglašenih zamenica.....	68
2.3.3.2.2. Upotreba partikula <i>ne, ci</i>	69
2.3.4. Ostale specifičnosti kauzativnih konstrukcija u analiziranom korpusu..	71
2.3.4.1. Kauzativni glagol u složenom vremenu.....	71

2.3.4.2.	Infinitiv uveden predlogom.....	72
2.4.	NAJVAŽNIJE SINTAKSIČKE OSOBENOSTI APSOLUTNIH INFINITIVNIH KONSTRUKCIJA U ANALIZIRANOM KORPUSU.....	73
3.	INFINITIVNE KONSTRUKCIJE S MODALNIM GLAGOLIMA	77
3.1.	UVODNE NAPOMENE	77
3.2.	SEMANTIKA MODALNIH GLAGOLA	78
3.3.	SINTAKSIČKI FAKTORI KOJI UTIČU NA JEDINSTVO MODALNIH KONSTRUKCIJA..	82
3.3.1.	Položaj nenaglašene zamenice	83
3.3.2.	Pomoćni glagol modalnih konstrukcija u složenim vremenima	87
3.3.3.	Složeni infinitiv.....	91
3.3.4.	Negacija	93
3.3.5.	Glagolski vid.....	95
3.4.	OSTALE OSOBENOSTI MODALNIH KONSTRUKCIJA U ANALIZIRANOM KORPUSU	97
3.4.1.	Frazeološka upotreba modalnih glagola	98
3.4.1.1.	Pleonastična upotreba glagola <i>dovere</i> , <i>potere</i> i <i>volere</i>	98
3.4.1.2.	Modalne konstrukcije kao zamena za futur	99
3.4.2.	Supstitucija glagola <i>dovere</i>	99
3.4.3.	Položaj infinitiva u modalnim konstrukcijama	100
3.4.4.	Infinitiv uveden predlogom.....	102
3.5.	OSNOVNI ZAKLJUČCI.....	102
4.	UPOTREBA INFINITIVA U IMPLICITNIM ZAVISNIM REČENICAMA	104
4.1.	UVODNE NAPOMENE – OSNOVNE SINTAKSIČKE OSOBENOSTI ANALIZIRANIH SUBKORPUSA.....	104
4.2.	IMPLICITNE OBJEKATSKE REČENICE	109
4.2.1.	Uvodni glagoli implicitnih objekatskih rečenica sa infinitivom.....	110
4.2.1.1.	Glagoli koji uvode implicitne objekatske rečenice sa istovetnim subjektom.....	110
4.2.1.2.	Glagoli koji uvode infinitiv sa različitim subjektom	114
4.2.2.	Rekcija uvodnih glagola i struktura implicitnih objekatskih rečenica u analiziranom korpusu.....	116
4.2.3.	Implicitne objekatske rečenice uvedene imenicom ili pridevom.....	125
4.2.4.	Zavisnoupitne rečenice	129
4.3.	IMPLICITNE SUBJEKATSKE REČENICE	129
4.3.1.	Uvodni glagoli implicitnih subjekatskih rečenica.....	130
4.3.1.1.	Infinitiv uveden glagolom <i>essere</i>	130
4.3.1.2.	Infinitiv uveden bezlično upotrebljenim glagolima.....	132
4.3.2.	Odstupanja u rekciji glagola u odnosu na savremenu jezičku normu... 134	
4.3.2.1.	Infinitiv u funkciji subjekta uveden predlogom <i>a</i>	136
4.3.2.2.	Infinitiv u funkciji subjekta uveden predlogom <i>da</i>	138
4.3.3.	Struktura implicitnih subjekatskih rečenica u analiziranim subkorpusima	139
4.4.	IMPLICITNE RELATIVNE REČENICE	144
4.5.	IMPLICITNE POSLEDIČNE REČENICE.....	148
4.6.	IMPLICITNE FINALNE REČENICE.....	151
4.6.1.	Infinitivne konstrukcije sa finalnom vrednošću uvedene imenicom ili pridevom	156

4.7.	IMPLICITNE UZROČNE REČENICE	157
4.7.1.	Implicitne uzročne rečenice uvedene predlogom <i>per</i>	158
4.8.	IMPLICITNE NAČINSKE I KOMPARATIVNE REČENICE	160
4.8.1.	Implicitne načinske rečenice.....	160
4.8.2.	Poređenje po sličnosti i jednakosti (<i>comparazione di analogia e uguaglianza</i>)	163
4.8.3.	Implicitne komparativne rečenice za nejednakost (<i>comparazione di ineguaglianza</i>).....	165
4.9.	IMPLICITNE ISKLJUČNE REČENICE	167
4.10.	IMPLICITNE VREMENSKE REČENICE.....	168
4.10.1.	Implicitne vremenske rečenice koje izražavaju istovremenost.....	169
4.10.2.	Implicitne vremenske rečenice koje izražavaju prethodnost	170
4.10.3.	Implicitne vremenske rečenice koje izražavaju posteriornost	171
4.11.	IMPLICITNE USLOVNE REČENICE	172
4.12.	IMPLICITNE DOPUSNE REČENICE.....	174
4.13.	DOPUNSKA REČENICE.....	175
4.14.	LIMITATIVNE REČENICE	176
4.15.	NAJVAŽNIJE SINTAKSIČKE OSOBENOSTI IMPLICITNIH ZAVISNIH REČENICA SA INFINITIVOM.....	177
5.	NOMINALIZACIJA INFINITIVA	181
5.1.	GLAGOLSKA I NOMINALNA VREDNOST INFINITIVA	181
5.2.	SINTAKSIČKO-SEMANTIČKE VREDNOSTI POIMENIČENOG INFINITIVA U SUBJEKATSKOJ FUNKCIJI	186
5.3.	POIMENIČENI INFINITIV KAO NOMINALNA OBJEKATSKA DOPUNA	189
5.4.	INFINITIV U FUNKCIJI NOMINALNOG DELA PREDIKATA I APOZICIJE.....	190
5.5.	SINTAKSIČKE FUNKCIJE POIMENIČENIH INFINITIVA UVEDENIH PREDLOGOM ..	194
5.6.	OSNOVNI ZAKLJUČCI.....	197
6.	NEZAVISNA UPOTREBA INFINITIVA.....	199
6.1.	JUSIVNA UPOTREBA INFINITIVA.....	199
6.2.	UPOTREBA INFINITIVA U NEZAVISNOJ IZJAVNOJ REČENICI	201
6.2.1.	Narativni i deskriptivni infinitiv	201
6.2.2.	Koordinirani infinitiv (<i>infinito coordinato</i>)	203
6.2.3.	Upotreba infinitiva u nabranjanju	204
6.3.	UPOTREBA INFINITIVA U UZVIČNIM REČENICAMA	206
6.4.	NAJVAŽNIJA ZAPAŽANJA.....	207
7.	PERIFRASTIČNE KONSTRUKCIJE SA INFINITIVOM.....	209
7.1.	PERIFRASTIČNE KONSTRUKCIJE KOJIMA SE ISTIČE KONTINUITET RADNJE.....	209
7.1.1.	<i>Stare + a + infinito</i>	209
7.1.2.	<i>Essere + a + infinito</i>	211
7.2.	INFINITIVNE KONSTRUKCIJE KOJIMA SE OZNAČAVA FAZA U ODVIJANJU RADNJE 211	
7.2.1.	Perifrastrične konstrukcije ingresivnog karaktera.....	211
7.2.1.1.	Perifrastrične konstrukcije kojima se označava bliska buduća radnja (“perifrasi imminenziali”).....	212
7.2.2.	Inhoativna perifrastrična konstrukcija (“perifrasi incoativa”)	213
7.2.3.	Semantičke vrednosti konstrukcije <i>venire + a + infinito</i>	213

7.2.4.	Infinitivne konstrukcije uvedene glagolima kojima se označava početak, trajanje i kraj radnje	215
7.3.	INFINITIVNE KONSTRUKCIJE KOJIMA SE OZNAČAVA UOBIČAJENA RADNJA	218
7.4.	PERIFRASTIČNE KONSTRUKCIJE SA MODALNOM VREDNOŠĆU	219
7.4.1.	<i>Avere + a + infinito</i>	219
7.4.2.	<i>Essere + da + infinito</i>	220
7.5.	NAJVAŽNIJA ZAPAŽANJA	222
8.	ZAKLJUČAK	223
9.	BIBLIOGRAFIJA	227
9.1.	KORPUS	236
9.1.1.	Osnovni korpus	236
9.1.2.	Ostali izvori	237
10.	BIOGRAFIJA	238

1. UVOD

1.1. PREDMET I CILJEVI ISTRAŽIVANJA

Predmet ovog rada jeste da dijahrono, teorijski i analitički ispita prirodu i sintaksičke funkcije infinitiva u starijoj italijanskoj prozi, uz nastojanje da se analizom različitih tipova diskursa rekonstruišu promene koje su se dogodile u strukturi, upotrebi i sintaksičkoj vrednosti infinitivnih konstrukcija u različitim fazama razvoja italijanskog jezika.

Rad prati poreklo, zastupljenost i sintaksičko-semantičke vrednosti infinitivnih struktura, kao i njihov uticaj na formiranje novih sintaksičkih modela italijanskog jezika, koji će u znatnoj meri obeležiti dalji razvoj italijanske narativne tradicije.

Cilj istraživanja jeste da se dijahronim pristupom proučavanju infinitiva dođe do zaključaka i uopštenja koji će doprineti boljem razumevanju karakteristika infinitivnih konstrukcija na sintaksičko-funkcionalnom i semantičkom planu. Kako su mnoga pitanja vezana za upotrebu i sintaksičke vrednosti infinitiva u rečenici nedovoljno obrađena u italijanskim gramatikama, jedan od ciljeva ovog rada jeste i da proširi već postojeća znanja iz ove oblasti i pruži širi prikaz posmatranog jezičkog fenomena prevazilazeći okvire tradicionalne gramatike.

Polazimo od pretpostavke da upotreba infinitiva u proznom diskursu predstavlja povratak sintetičkoj strukturi, karakterističnoj za latinski jezik.

Rad nastoji da dokaže da je sklonost ka izboru jezgrovitih, implicitnih sintaksičkih oblika prevashodno posledica podražavanja latinskih modela, kao i da su osnovne sintaksičke funkcije i vrednosti infinitiva nasleđene iz latinskog jezika.

1.2. DEFINICIJA INFINITIVA

Infinitiv je u radu posmatran kao sintaksički latinizam, koji se od ostalih neličnih glagolskih oblika razlikuje svojom neutralnošću u pogledu glagolskog vida, kao i

nominalnim karakteristikama koja mu pružaju veću mobilnost u rečenici, a samim tim i šire sintaksičke mogućnosti.¹

Kao glavni član infinitivne sintagme (*sintagma infinitivo*), infinitiv ima sposobnost vezivanja rečeničnih članova zavisnih kako od njegovih glagolskih, tako i od nominalnih vrednosti. Zahvaljujući svojim glagolskim karakteristikama infinitiv može biti vremenski određen (*infinito passato*), ili upotrebljen u pasivu (*infinito passivo*), ali i praćen objektom, priloškim odredbama, imenskim delom predikata, predikativom (up. 5.1). Stoga se infinitivna sintagma posmatra kao “mini-modello della proposizione a verbo finito” (Skytte, 1983: 22).

Učestalom upotrebom u nominalnim rečeničnim funkcijama, kao i postepenim procesom desemantizacije, praćenim gubljenjem glagolskih karakteristika, mnogi infinitivi su vremenom postali imenice, od kojih neki imaju i opoziciju broja (up. 5.1).

Zahvaljujući svom prelaznom karakteru infinitiv se najčešće određuje kao nominalni oblik glagola (*forma nominale del verbo*, Fornaciari, 1881; Sandfeld, 1943; Regula & Jernej, 1965; Fogarasi, 1969; Skydsgaard, 1977; Ageno, 1978; Serianni, 1989, Dardano & Trifone, 1997; Díaz Padilla, 1999; Ramat, 2002; Terić, 2009).

Imajući u vidu dvojaku prirodu infinitiva, posebno izraženu u poimeničnim infinitivnim konstrukcijama, Ramat (2002: 410) definiše infinitiv grčkim izrazom *aparémphato* (“che non determina chiaramante”, “senza specificazioni”).

S obzirom na širok spektar sintaksičkih funkcija i izražajnih vrednosti infinitiva, možemo ga posmatrati kao *continuum* univerzalnih gramatičkih kategorija, glagola i imenice (Jansen, Polito & Strudsholm, 2002; Ramat, 2002; Schulte, 2007). Upravo njegov neodređeni karakter i raznolike sintaksičko-semantičke vrednosti (“la vaghezza dell’ infinito”, “polifunzionalità”, Jansen, Polito Strudsholm, 2002; “carattere intermedio”, Vanvolsem, 1983; “status gramatical ambiguo”, Moreno, 1985) ne dozvoljavaju sveobuhvatnu definiciju ni preciznu kategorizaciju infinitiva. U tom smislu je značajan dijahronijski pristup ispitivanju infinitiva, budući da rekonstrukcija promena koje su se dogodile u infinitivnim konstrukcijama, u različitim fazama razvoja italijanskog jezika, kako u pogledu strukture, tako i upotrebe i zastupljenosti, pruža potpuniju sliku o njegovim sintaksičko-semantičkim vrednostima.

¹ Up. Skytte (1983: 24): “L’infinito si distingue dalle altre forme non-finite per la sua neutralità davanti all’aspetto e per la sua funzione nominale estesa che gli permette di apparire in tutte le posizioni della frase, escluso quello del nucleo, ossia del membro verbale.”

1.3. STUDIJE O INFINITIVU

Jedina opsežna deskriptivna studija o infinitivu u italijanskom jeziku, u kojoj su pažljivo analizirane njegove sintaksičke vrednosti, jeste *La sintassi dell'infinito in italiano moderno* (1983), danske autorke Gunver Skytte, dok nedostaje komplementarna dijahronijska studija. Skytte klasifikuje infinitivne konstrukcije na osnovu uvodne reči (glagola, imenice, prideva, predloga), te analizira njihovu strukturu uzevši u obzir uticaj različitih sintaksičkih, semantičkih i prozodijskih činilaca. Značaj pomenute studije jeste u tome što pruža detaljan pregled sintaksičkih mogućnosti infinitiva u savremenom italijanskom jeziku, uzevši u obzir njihove semantičke, pragmatičke i ekspresivne vrednosti u konkretnim jezičkim manifestacijama.

Znatno manjeg obima, ali značajna kao polazna tačka u proučavanju sintakse infinitiva jesu poglavlja u italijanskim gramatikama koje su priredili Salvi & Renzi posvećena upotrebi infinitiva u implicitnim zavisnim rečenicama, kako u savremenoj konsultativnoj gramatici (*Grande grammatica italiana di consultazione*, II, 1991), tako i u gramatici starijeg italijanskog jezika (*Grammatica dell'italiano antico*, II, 2010).

Na najvažnije vrednosti infinitivnih struktura u starijem italijanskom jeziku ukazuju Tekavčić (1972), Rohlfs (1969), Fornaciari (1881), Ageno (1978), dok se u gramatikama savremenog italijanskog jezika (Devoto & Massaro, 1958; Regula & Jernej, 1965; Battaglia & Pernicone, 1965; Fogarasi, 1969; Satta, 1971; Lepschy & Lepschy, 1977; Serianni, 1989; Graffi, 1994; Dardano & Trifone, 1997; Salvi & Vanelli, 2004) upotreba infinitiva kao jednog od tri nelična glagolska oblika uglavnom pominje u poglavljima o sintaksi proste i složene rečenice, bez detaljnije sistematične analize njegovih sintaksičko-semantičkih vrednosti.

U dosadašnjim istraživanjima o infinitivu obrađivani su pojedini aspekti njegove upotrebe. Upotrebom infinitiva u kauzativnim i konstrukcijama uvedenim glagolima percepcije, posmatranim iz dijahronijske perspektive, bavili su se Robustelli (1992; 1994; 2000), Simone & Cerbasi (2001), dok Skytte (1976; 1977) i Lepschy (1972) ukazuju na stanje u savremenom italijanskom jeziku. U pomenutim dijahronim istraživanjima nalazimo interesantna zapažanja kako o načinu izražavanja subjekta u kauzativnim i konstrukcijama uvedenim glagolima percepcije u različitim fazama razvoja italijanskog jezika (Robustelli 1992; 1994; 2000), tako i o opštem razvoju

kategorije kauzativnosti od klasičnog latinskog do savremenih romanskih jezika (Simone & Cerbasi, 2001).

Konstrukcija akuzativa sa infinitivom predmet je dijahronijske studije koju je uradio Schwendener (1923). Interesantna zapažanja u vezi sa strukturom ove konstrukcije iznose Egerland & Cennamo (2010), Ageno (1978), kao i Segre (1963) analizirajući sintaksu rečenice u italijanskoj prozi duečenta.

Doprinos tumačenju semantike modalnih konstrukcija u italijanskom jeziku daje Pietrandrea (2005), dok su se njihovim sintaksičkim osobenostima bavili Simone & Amacker (1977), kao i Telve (2007), koji modalne konstrukcije posmatra iz dijahronijske perspektive kroz izbor pomoćnog glagola.

Poimeničeni infinitiv centralna je tema istraživanja koja je sproveo Vanvolsem (1982; 1983), dok na njegove nominalne vrednosti ukazuju i Salvi (1982), Szilágyi (2009), Mortara Garavelli (1962; 1973), Herczeg (1967; 1965).

Vremensko-aspektualne vrednosti infinitiva obrađuje Bertinetto (2001), koji daje poseban doprinos tumačenju i klasifikaciji perifrastičnih konstrukcija (Bertinetto 1990; 1991). Na raznolike vrednosti konstrukcije *da + infinito* upućuju Lo Cascio & Jo Napoli (1979), Bach (2002), Leone (1972).

Svakako ne treba zanemariti opsežne studije o infinitivu u francuskom (Sandfeld, 1943) i španskom jeziku (Skydsgaard, 1977). Dok Sandfeld (1943) ističe semantičke vrednosti infinitivnih konstrukcija, Skydsgaard (1977) strukturalističkim pristupom proučavanju infinitiva ukazuje na njegov univerzalni karakter, napominjući da se svaki glagol može naći u ovom obliku. Kako bi preciznije definisao infinitiv, Skydsgaard (1977) uvodi novu glagolsku kategoriju (“estado”), koja pruža mogućnost glagolu da funkcioniše kao imenica, na isti način na koji može biti upotrebljen kao pridev ili pak prilog.

Značajne za proučavanje sintakse infinitiva u italijanskom jeziku jesu i kontrastivne analize infinitivnih konstrukcija: Perez Vasquez (2010), u čijem je radu analizirana struktura implicitnih zavisnih rečenica sa infinitivom u italijanskom i španskom jeziku; Wurmbrand (1994), koja ispituje strukturu infinitivnih konstrukcija u nemačkom i engleskom jeziku, uz povremeni osvrt na slične strukture u italijanskom jeziku, služeći se polazištima transformaciono-generativne gramatike, kao i opsežnu

dijahronijsku studiju o poreklu i razvoju predloških konstrukcija sa infinitivom u romanskim jezicima (Schulte, 2007).

Među retkim radovima čija je centralna tema infinitiv svakako se izdvaja Dardano (1963), koji ukazuje na raznolike sintaksičke vrednosti infinitiva u Albertijevom delu *Libri della famiglia*. Rezultate pomenutog istraživanja poredimo sa najvažnijim sintaksičkim osobenostima infinitivnih konstrukcija uočenim u odabranom jezičkom materijalu koji nam je poslužio kao osnova za istraživanje.

1.4. IZABRANI JEZIČKI MATERIJAL U KONTEKSTU NASTANKA I RAZVOJA ITALIJANSKOG KNJIŽEVNOG JEZIKA

S obzirom na dijahroni pristup ispitivanju infinitivnih konstrukcija, pri odabiru jezičkog materijala koji će služiti kao korpus usmerili smo se na pisanu tradiciju. U radu su korišćeni književni tekstovi autora čije je stvaralaštvo obeležilo dalji razvoj italijanskog proznog diskursa i italijanskog književnog jezika u širem lingvističkom kontekstu, od XIII veka, kada narodni jezik u Italiji tek počinje da dobija svoj književni izraz, do pozne renesanse.

Korpus čine dela velikih trećentista, Dantea i Bokača, koji su u znatnoj meri obeležili i usmerili razvoj italijanske sintakse, kao i Makijavelija, predstavnika pozne renesanse koji se svojim sintaksičkim modelima udaljava od latinske i humanističke tradicije. Korpus obuhvata primere iz sledećih književnih dela: *Vita nuova (Novi život)*, *Convivio (Gozba)*, *Decameron (Dekameron)*, *Elegia di Madonna Fiammetta (Ljubavne ispovesti gospe Fjamete)*, *Il Principe (Vladalac)*, *Dell'arte della guerra (O veštini ratovanja)*. Imajući u vidu obimnost i raznovrsnost korpusa koji obuhvata različite vrste diskursa (narativni i dijaloški), u različitim vrstama teksta (od Danteovih prozih dela na narodnom jeziku, *Novog života*, koji predstavlja nastavak srednjovekovne književne tradicije, i *Gozbe*, kao modela filozofske proze na narodnom jeziku pod bitnim uticajem latinske sintakse, preko dela iz mladalačke faze Bokačovog stvaralaštva, koncipiranog kao ispovest u formi pisma, i *Dekameron*, koji se odlikuje sintaksičkom kompleksnošću dotada nepoznatom u narativnoj prozi, do Makijavelijevog traktata i političkog spisa), smatramo ga dovoljno reprezentativnim za ispitivanje sintaksičkih funkcija infinitiva u starijem italijanskom jeziku.

Od prevodne književnosti duečenta i trečenta, koja predstavlja početke razvoja italijanske proze na narodnom jeziku², do prvih originalnih književnih dela, razvoj italijanske sintakse je pod snažnim uticajem latinskih modela i konstrukcija (Parodi, 1957; Segre, 1963; Frosini, 2015).

U svojim delima *Gemma purpurea* (između 1239. i 1243) i *Parlamenta et epistole* (oko 1243) Guido Fava daje primere pisanja epistola na narodnom jeziku na koje prenosi pravila *ars dictandi*, te se smatra jednim od osnivača italijanske književne proze (Parodi, 1957; D'Agostino, 1995).

U prevodima Ciceronovih dela, Bruneto Latini, kojeg možemo smatrati jednim od prvih teoretičara narodnog jezika, nastoji da primeni pravila klasične retorike (Segre, 1963).

Među teoretičarima narodnog jezika svakako se ističe Dante, koji delima napisanim u periodu izgnanstva, *Convivio* i *De vulgari eloquentia*, naglašava značaj narodnog jezika, koji je prirodniji i spontaniji (*locutio naturalis*) od latinskog (*locutio secundaria artificialis*) i treba da objedini najbolje osobine različitih italijanskih govora (Terić, 1995: 88-89); toj tezi suprotstaviće se predstavnici toskansko-firentinske struje u činkvečentu.

Prvi analizirani subkorpus obuhvata Danteova prozna dela napisana na narodnom jeziku, *Vita nuova* i *Convivio*.

Vita nuova je delo iz rane faze Danteovog stvaralaštva, nastalo pod uticajem i u skladu sa srednjovekovnim običajem da se uz poetske delove daju objašnjenja u prozi, stilski i sintaksički vrlo raznoliko. Obrazac prozimetruma, veoma rasprostranjen u srednjovekovnoj kulturi, Dante je mogao preuzeti iz Boecijevog dela *De consolazione philosophiae* (Malato, 1995; Manni, 2003). U sintaksičkom smislu, u proznim delovima koji povezuju poetske celine, pored relativno zastupljene hipoparatakse, preuzete iz književne tradicije duečenta (Manni, 2003: 118), primećujemo odvajanje od linearne strukture koja karakteriše stvaralaštvo tog doba i nalazimo prve oblike prave hipotakse, zbog čega Dantea delimično možemo smatrati pretečom bokačovske sintakse. U Danteovim delima je izražena tendencija ka analitičkom tipu konstrukcije,

² Up. Frosini (2015: 20): “Ma nei secoli più antichi, in specie nel Duecento e Trecento... i volgarizzamenti rappresentano un momento essenziale nella formazione della letteratura volgare in Italia, che non fu ‘un’ evoluzione, ma una rivoluzione” (Segre, Marti, 1959, VII) [...] e si tradusse nello sforzo di dare anche al volgare (alla prosa volgare) una sua dignità formale e una sua tradizione...”

karakterističnom za romanske jezike, te je primetno odsustvo implicitnih infinitivnih struktura u određenim vrstama zavisnih rečenica (up. 4.8).

Za razliku od dela *Vita nuova*, u kojem proza ima pretežno lirski karakter (Baldelli, 1978; Garavelli, 1982; Manni, 2003), *Convivio*, i pored nesumnjivog latinskog uticaja oličenog u čvrstoj sintaksičkoj strukturi, mirnim i argumentativnim stilom predstavlja model intelektualne proze namenjene široj publici. Iskorak ka kreiranju umetničke proze na italijanskom jeziku pravi Bono Đamboni (oko 1261–1292) svojim relativno originalnim doktrinarim delom *Libro de' Vizi e delle Virtudi*, koje utire put Danteovom spisu *Convivio* (D'Agostino, 1995: 586).

Uticaj latinske sholastičke tradicije primetan je u samoj strukturi rečenice: brojne relativne konstrukcije, uobičajene za latinsku sholastičku prozu, Dante koristi za uvođenje sporednih ideja (Parodi, 1957: 320); simetrija u rasporedu rečeničnih elemenata, preuzeta iz srednjovekovne retoričke tradicije, uvodi red i jasnoću u pripovedanje; tehnikama povezivanja Dante učvršćuje strukturu perioda, ali istovremeno i naglašava uzročno-posledični odnos i deduktivni tok u razmišljanju (Vallone, 1967). Sa druge strane, ovo delo pokazuje širenje izražajnih mogućnosti narodnog jezika, kako leksičkim³ tako i sintaksičkim novinama, kojima Dante postavlja temelje italijanskog književnog jezika i pruža model književne proze na narodnom jeziku na koji se mogao ugledati Bokačo.

Kao primer Bokačovog mladalačkog stvaralaštva, pod uticajem latinske sintakse, analizirano je delo *L'Elegia di Madonna Fiammetta*, napisano kao epistolarna ispovest. Uticaj latinskih modela primetan je kako u leksičkom tako i u sintaksičkom smislu. U leksičkom pogledu, *Elegia* obiluje stilnovističkim latinizmima, pod uticajem Danteovog dela *Vita nuova*, koje se navodi kao jedan od izvora, iz kojeg su preuzeti i pojedini sintaksički modeli⁴, uz napomenu da Bokačovo mladalačko delo karakterišu složeniji hipotaksički odnosi, kao i čvršća sintaksička struktura. Zbog relativno čvrste sintaksičke organizacije delo je imalo veliki odjek među gramatičarima činkvečenta, te ga i Bembo neretko navodi kao "auctoritas grammaticale" u svom delu *Prose della*

³ Up. Manni (2003: 119): "... attraverso il *Convivio* entra in circolazione e si fissa nel suo valore tecnico vasta terminologia designante i concetti fondamentali della metafisica, della gnoseologia, dell'etica e della logica..."

⁴ Up. Manni (2003: 260): "... l'uso di moduli narrativi tipici della *Vita nuova*, dal *dico che* di origine scritturale, che segna l'inizio di molti periodi, al martellante ricorrere di *parere (parea, pareva, mi parve, ecc.)...*"

volgar lingua (Manni, 2003: 260). Veoma izražen uticaj latinske sintakse ogleda se u upotrebi složenih rečenica isprekidanih brojnim umetnutim rečenicama povezanim u različite hipotaksičke odnose, uz distribuciju rečeničnih članova prema latinskim sintaksičkim obrascima, sa predikatom u finalnom položaju (up. 4.1).

Zarad ispitivanja osnovnih osobnosti Bokačovog jezika, ali i opšteg razvoja italijanske sintakse, neizostavni deo korpusa čini *Decameron*. U sintaksičkom pogledu očigledan je proces latinizacije i daljeg razvoja hipotakse, koja smenjuje dotadašnje linearne obrasce i hipoparataksu, dok, sa druge strane, raznovrsnošću jezičkih izraza i sintaksičkih postupaka, kao i fleksibilnijim pristupom pri njihovom kombinovanju, Bokačo stvara jedan novi sintaksički model, koji će znatno uticati na dalji razvoj književnog jezika. Poigravanje različitim jezičkim modelima izraženo je u novelama, u kojima, za razliku od okvira, koji karakterišu složeni hipotaksički odnosi i relativno čvrsta sintaksička organizacija u kojoj je osetan uticaj latinske sintakse, Bokačo prilagođava jezički izraz samoj temi i toku pripovedanja (Battaglia Ricci, 1995; Manni, 2003).

Podražavanje klasičnih modela i latinizacija sintakse, ali i borba za formiranje postojanog, ujednačenog književnog italijanskog jezika, posebno su izražene u periodu humanizma (Dardano, 1963: 83).

U italijanskoj književnosti XV veka, koju karakteriše snažna dominacija latinskog jezika u komunikaciji kulturnih krugova, ističe se Leon Batista Alberti, koji svojim pokušajem da uzdigne narodni jezik (*lingua volgare*) na nivo klasičnog latinskog, kako putem sopstvenih dela, tako i organizacijom nadmetanja u pisanju poezije na narodnom jeziku, *Certame coronario*, utire put formiranju humanizma na italijanskom jeziku (takozvani “umanesimo volgare”, Fornara, 2005: 32).

Delom *Grammatichetta vaticana* Alberti prvi potvrđuje gramatičnost italijanskog jezika, koji se, kao i latinski, zasniva na jasno definisanim pravilima. Neobjavljena *Grammatichetta* ujedno je i prva gramatika narodnog jezika u evropskim okvirima (*ibid.*). Alberti se u ovom delu ne poziva na književne uzore, što je uobičajena pojava u gramatikama šesnaestog veka, već opisuje živi jezik učenih slojeva Firence petnaestog veka, u čemu je i njena najveća novina i značaj (*ibid.*).

U uvodu u treću knjigu svog dela *Libri della famiglia* Alberti govori o poreklu narodnog italijanskog jezika, koji pod uticajem stranih osvajača nastaje kao iskvareni

latinski (*ibid.*). Naglašenu latinizaciju sintakse u pomenutom delu, koje obiluje infinitivnim konstrukcijama, posmatramo kao Albertijev pokušaj da učvrsti sintaksički sklop italijanskog jezika, koji će u potpunosti zameniti latinski.

Značajnu ulogu u formiranju jezičke norme u periodu humanizma imaju pisarnice, kao centri za razvoj humanističkih modela, u kojima se stvara neka vrsta latinizovanog narodnog jezika sa ublaženim regionalnim razlikama, sve u cilju pojednostavljene komunikacije između različitih delova Italije (Frosini, 2015: 36), dok prekretnicu svakako predstavlja izum štampe, koja ima direktni uticaj na formiranje i prihvatanje jezičke norme, postojanog i ujednačenog jezičkog izraza (Fornara, 2005: 41).

Kao predstavnika renesanse proze, čiji književni i jezički izraz karakteriše mešavina latinskih sintaksičkih struktura i novih oblika – rezultat sintaksičke slobode u pogledu izbora jezičkih sredstava i neopterećenosti formom – analizirali smo deo Makijavelijevog opusa. Upotrebu neličnih glagolskih oblika, zastupljenih u Makijavelijevim delima, tumačimo kao rezultat njegovog analitičkog rasuđivanja i deduktivnog zaključivanja, čiji je krajnji cilj izvođenje opštih zaključaka, pri čemu se pažnja čitalaca usmerava na činjenice i događaje, dok se u drugi plan stavlja vršilac radnje (Đorović, 1997: 135). Nastojeći da depersonalizuje diskurs, s ciljem da iznese apsolutne vrednosti, istorijske činjenice, moralna načela, Makijaveli se služi neličnim glagolskim oblicima pogodnim zbog njihove sintetičnosti i mobilnosti u raspoređivanju elemenata unutar rečenice (Chiappelli, 1969; Đorović, 2004).

U vreme rasprava o pitanju jezika u šesnaestom veku, kada paralelno egzistira više modela, među kojima prednjači bembovski, Makijavelijevo delo se ističe spontanom sintaksičkom organizacijom, u kojoj su gramatička pravila podređena sadržaju i praćenju toka misli (Đorović, 1997: 9). Nasuprot Bembo, koji uzor nalazi u pisanom, književnom jeziku velikih pisaca trećenta, Bokača za prozu i Petrarke za poeziju, i koji delom *Prose della volgar lingua* postavlja temelje za dalji razvoj italijanske gramatikografije, Makijaveli se zalaže za upotrebu živog firentinskog govora svog vremena (*Discorso o dialogo intorno alla nostra lingua*), kritikujući Danteov eklektički pristup i teoriju „dvorskog” jezika, koji predstavlja mešavinu elemenata

različitih italijanskih govora.⁵ Kako napominje Pozzi (1988: 14), Makijaveli se udaljava od hedonizma i formalizma koji uveliko prožimaju prozu XVI veka. Poredeći Bembovo delo *Prose della volgar lingua* sa Makijavelijevim delom *Principe*, Zublena (2000, prema Frenguelli, 2002: 95) ukazuje na znatne razlike u sintaksičkoj strukturi: dok Makijavelijevo delo obiluje kratkim složenim rečenicama, u Bembovom delu 60% složenih rečenica prelazi drugi stepen zavisnosti, a neretko i četvrti.

Pored dela *Il Principe*, u kojem su uočljive osnovne karakteristike Makijavelijeve proze, njegove lingvističke slobode i inovativnosti, korpus obuhvata i spis iz pozne faze njegovog stvaralaštva, *Dell'arte della guerra*, napisan u sedam knjiga, u formi mimetizovanog dijaloga⁶.

Iako u svojoj jezičkoj raspravi Makijaveli ističe značaj živog firentinskog govora, njegovo delo obiluje latinizovanim sintaksičkim konstrukcijama nasledenim iz prethodne književne tradicije. U strukturi rečenice analiziranog političkog spisa, uticaj latinske sintakse posebno je izražen u retorički razrađenijim delovima, koji imaju ulogu okvira pripovedanja (up. 4.1), dok je u dijalozima veoma zastupljena upotreba infinitivnih konstrukcija u nabranju, sa najrazličitijim sintaksičkim funkcijama (up. 4.3.3; 5.4; 6.2.3).

Upotreba jezgrovitih, efektnih sintaksičkih formi i implicitnih, sintetičkih struktura, poput infinitivnih konstrukcija, rasterećuje diskurs, oslobađajući ga suvišnih retoričkih elemenata i subordinativnih struktura, pojednostavljujući na taj način izlaganje i približavajući ga razgovornom jeziku (Đorović, 1997: 42). Udaljavanjem od sholastičke tradicije, argumentovanim, analitičkim, logičkim izlaganjem, Makijaveli se, kao predstavnik pozne italijanske renesanse, svojim književnim izrazom približava modelima naučne proze (Russo, 1949).

⁵ Predstavnicima Danteovog eklekticizma i zastupnicima stava o dvorskom jeziku u činkvečentu svakako su Baldasar Kastiljone, autor traktata *Dvorjanin (Libro del Cortegiano)* i Đan Đordo Trisino, koji se u *Epistola de le lettere nuovamente aggiunte ne la lingua italiana*, kao i u traktatu *Castellano* zalaže za italijanski jezik kao sintezu različitih dijalekata. Ideje o zajedničkom jeziku zastupaju i Đovan Pjero Valerijano i Điolamo Mucio (Terić, 1995: 97–99).

⁶ Up. Frenguelli (2002: 100). Mimetizovani dijalog (*dialogo mimetico*), nasuprot diegetske dijaloga (*dialogo diegetico*), podražava način pisanja pozorišnog scenarija u kojem je tekst učesnika dijaloga prikazan u formi direktnog govora. Obrazac direktno uvedenog dijaloga, bez prisustva didaskalija, kako napominje Frenguelli, uvodi Ciceron u delu *De amicitia*, a kasnije ga preuzima Petrarka u delu *Secretum*.

1.5. METODE ISTRAŽIVANJA I STRUKTURA RADA

Za ispitivanje sintaksičkih vrednosti infinitiva u starijem italijanskom jeziku koristili smo dijahroni pristup. Kombinovanjem analitičko-sintetičkog pristupa u ispitivanju infinitivnih struktura, iz izabranog jezičkog materijala najpre su izdvojene infinitivne konstrukcije, čemu je usledila kvalitativna analiza podataka, koja podrazumeva grupisanje i klasifikaciju uočenih infinitivnih struktura zasnovanu na sintaksičko-semantičkim kriterijumima. Nakon osnovne klasifikacije i poređenja rezultata dobijenih analizom subkorpusa, izvedeni su opšti zaključci o upotrebi, zastupljenosti i funkciji pojedinih infinitivnih konstrukcija u starijem italijanskom jeziku, uz navođenje razlika i odstupanja u odnosu na savremenu jezičku normu.

Imajući u vidu širinu predmeta istraživanja, ispitivanje nije prvenstveno bazirano na korišćenju kvantitativnih tehnika uzrokovanja. Rad sadrži informacije o frekventnosti pojedinih infinitivnih konstrukcija, kao i egzaktne kvantitativne podatke u slučajevima u kojima smo takve podatke smatrali relevantnim.

Tokom analize, kao najveća sintaksička jedinica korišćena je složena rečenica (*frase complessa o periodo*), mada su u ispitivanju pojedinih infinitivnih struktura bile posmatrane i veće jezičke celine od rečenice, kako bi se rasvetlile njihove sintaksičko-semantičke karakteristike, u slučajevima u kojima posmatrana konstrukcija, istrgnuta iz komunikacijskog konteksta, ne bi bila dovoljno jasna.

Prilikom ispitivanja infinitivnih konstrukcija u starijem italijanskom jeziku, pažnja je usmerena na sintaksičke osobenosti ovog neličnog glagolskog oblika, dok su zanemarene njegove morfološke karakteristike. U prelazu sa sintetičke na analitičku strukturu redukovan je broj latinskih sintetičkih oblika. Od tri sintetička oblika infinitiva, zastupljena u latinskom jeziku, kojima su se izražavali kako različito vreme (infinitiv prezenta aktiva, infinitiv perfekta aktiva) tako i stanje (infinitiv prezenta pasiva), u italijanskom jeziku sačuvan je samo infinitiv prezenta aktiva.⁷ Latinski infinitiv futura aktiva i pasiva, kao analitički oblik, takođe nije sačuvan u italijanskom jeziku.

Budući da u radu infinitiv posmatramo kao sintaksički latinizam i da kroz analizu njegovih sintaksičkih funkcija pratimo uticaj latinske sintakse na razvoj

⁷ Up. Savić (1961); Drašković (1994); Meyer-Lübke (1927).

sintaksičkih modela italijanskog jezika, najvažnije rezultate istraživanja poredili smo sa zapažanjima koje iznosi Dardano analizirajući upotrebu infinitiva u Albertijevom delu *Libri della famiglia*, kao značajnom predstavniku humanističke epohe, perioda izražene latinizacije.⁸

Istraživanje je koncipirano na sledeći način:

Ispitivanje sintaksičkih osobnosti i funkcija infinitiva započeli smo analizom apsolutnih infinitivnih konstrukcija: konstrukcije akuzativa sa infinitivom, konstrukcija uvedenih glagolima percepcije i kauzativnih konstrukcija, koje posmatramo kao podvrste konstrukcije akuzativa sa infinitivom, nastale prilagođavanjem latinskih sintaksičkih modela potrebama narodnog jezika (up. 2). U ovom delu rada razmatramo složeno pitanje jedinstva glagolske sintagme ispitivanjem uticaja različitih sintaksičkih činilaca koji utiču na njenu koherentnost, polazeći od pretpostavke da su osnovne sintaksičke funkcije pomenutih konstrukcija nasleđene iz latinskog jezika.

Pitanje jedinstva glagolske sintagme produbljujemo u poglavlju o modalnim konstrukcijama, čiju sintaksičku strukturu ispitujemo iz ugla njihovih sintaksičkih ali i semantičkih osobnosti (up. 3).

Osnovne sintaksičke karakteristike analiziranih subkorpora posmatramo kroz upotrebu infinitivnih struktura u implicitnim zavisnim rečenicama (up. 4), na osnovu čega izvodimo zaključke o dominantnim sintaksičkim modelima italijanskog jezika zastupljenim u različitim periodima njegovog razvoja. Na kraju poglavlja dat je pregled najvažnijih uočenih odstupanja u odnosu na savremenu jezičku normu, kao i osnovnih zaključaka o stepenu latinizacije sintakse u analiziranim subkorporima.

Recipročna veza između širenja nominalnih i glagolskih vrednosti infinitiva u predmet je poglavlja posvećenog nominalizaciji infinitiva (up. 5), uz poseban osvrt na primere parcijalne nominalizacije, kao i na raznolike sintaksičke funkcije poimeničenog infinitiva.

U poslednja dva poglavlja ispitujemo upotrebu infinitiva u nezavisnim rečenicama (up. 6), kao i u perfirastičnim konstrukcijama (up. 7), u kojima ponovo otvaramo pitanje jedinstva predikata.

⁸ Tokom analize pojedinih infinitivnih konstrukcija koje nisu predmet Dardanovog istraživanja, u napomenama smo takođe navodili primere iz pomenutog Albertijevog dela, s ciljem da pružimo potpuniju sliku o formiranju dominantnih sintaksičkih modela tokom opšteg razvoja italijanskog književnog jezika.

Radi lakšeg praćenja celine rada, posle svakog poglavlja predstavljeni su osnovni rezultati istraživanja, dok u poslednjem, osmom poglavlju, nastojimo da damo pregled najvažnijih zaključaka o poreklu, načinu upotrebe i strukturi infinitivnih konstrukcija, kroz koje posmatramo uticaj latinskih modela na opšti razvoj italijanske sintakse u periodu nastanka i afirmacije književnog italijanskog jezika.

2. APSOLUTNE INFINITIVNE KONSTRUKCIJE

Apsolutne konstrukcije u kojima je infinitiv uveden direktno i poseduje sopstveni subjekat nasleđene su iz latinskog jezika. Predmet naše analize najpre će biti konstrukcija akuzativa sa infinitivom, a potom infinitivne strukture uvedene glagolima percepcije i kauzativnim glagolima, koje posmatramo kao podvrstu konstrukcije akuzativa sa infinitivom.

Direktno uveden infinitiv otvara složeno pitanje jedinstva glagolske sintagme. Tokom analize apsolutnih infinitivnih struktura biće izdvojeni sintaksičko-semantički činioци koji doprinose njihovoj koherentnosti u sintaksičkom smislu, na osnovu kojih će biti izvedeni opšti zaključci o funkciji infinitiva u posmatranim konstrukcijama. Osnovno pitanje koje se postavlja jeste da li spoj infinitiva i uvodnog glagola posmatramo kao jedan složeni ili pak dva odvojena predikata, odnosno predikat i njegovu objekatsku dopunu.

Polazimo od pretpostavke da su sintaksičke vrednosti analiziranih konstrukcija nasleđene od klasične latinske konstrukcije akuzativa sa infinitivom, bez obzira na brojne strukturne promene i različite spoljašnje manifestacije ispitivanih infinitivnih struktura u periodu opšteg razvoja italijanskog jezika. Imajući u vidu bifrazalni karakter latinske konstrukcije akuzativa sa infinitivom, pokušali smo da dokažemo da apsolutne infinitivne konstrukcije u italijanskom jeziku treba posmatrati kao zavisne implicitne rečenice čiji je predikat izražen infinitivom.

Kako bismo rekonstruisali promene koje su se dogodile u različitim fazama razvoja italijanskog jezika, na kraju poglavlja o apsolutnim infinitivnim konstrukcijama biće istaknuta najvažnija zapažanja u vezi sa sintaksičkim funkcijama, strukturom, načinom upotrebe i zastupljenošću ovih konstrukcija u analiziranom korpusu, pri čemu ćemo ukazati na odstupanja od klasičnog latinskog modela konstrukcije akuzativa sa infinitivom, uz osvrt na stanje u savremenom italijanskom jeziku.

2.1. KONSTRUKCIJA AKUZATIVA SA INFINITIVOM

Konstrukcija akuzativa sa infinitivom preneti je iz latinskog u italijanski jezik, u kojem ima vrednost eksplicitne objekatske / subjekatske rečenice. Neki lingvisti nerado koriste ovaj termin budući da ga smatraju neprikladnim za savremeni italijanski jezik, kako zbog činjenice da upućuje na deklinaciju, svojstvenu latinskom, a ne savremenom italijanskom jeziku, tako i zbog čestog poistovećivanja ove konstrukcije sa ostalim infinitivnim konstrukcijama koje poseduju sopstveni subjekat, poput kauzativnih i konstrukcija uvedenih glagolima percepcije (Skytte, 1983; Skytte & Salvi, 1991).

Za razliku od kauzativnih konstrukcija, kao i konstrukcija uvedenih glagolima percepcije, u kojima se logički subjekat infinitiva u obliku nenaglašene zamenice može dodati uvodnom glagolu (*lo faccio / vedo arrivare*), u konstrukciji akuzativa sa infinitivom subjekat infinitiva se ne može vezati za uvodni glagol konstrukcije, što naglašava nezavisnost predikata. Nezavisnost predikata istaknuta je i prozodijskim karakteristikama konstrukcije akuzativa sa infinitivom, u kojoj razaznajemo dve jasno odvojene ritmičke jedinice:

Sicch'io dico, che se coloro che partiro di questa vita, già sono mille anni, tornassono alle loro cittadi, crederebbono quelle essere occupate da gente strana per la lingua da loro discordante.
(*Convivio*, I, V, 270)

Ono što razlikuje konstrukciju akuzativa sa infinitivom od ostalih konstrukcija u kojima je infinitiv uveden direktno (*desidero incontrarlo, posso farlo*) ili pak predlozima *di* i *a* (*gli ho chiesto di aspettare, l'hanno indotto a rimandare la sua decisione*), jeste činjenica da konstrukcija ima sopstveni subjekat koji se razlikuje od subjekta uvodnog glagola, njegovog direktnog ili indirektnog objekta.

Tokom dalje analize, najpre ćemo se osvrnuti na različita tumačenja strukture, te i sintaksičkih funkcija članova konstrukcije akuzativa sa infinitivom, a potom i na njenu zastupljenost i način upotrebe u analiziranom jezičkom materijalu. Na kraju poglavlja biće istaknuta odstupanja od klasične latinske konstrukcije akuzativa sa infinitivom u pogledu rasporeda rečeničnih članova, izbora glagola u infinitivu, kao i raznovrsnosti uvodnih glagola, te ćemo poređenjem analiziranih subkorpusa izvesti opšte zaključke o

rasprostranjenosti posmatrane konstrukcije u italijanskoj prozi u periodu od XIII do XVI veka (up. 2.1.5).

2.1.1. Sintaksičke funkcije konstrukcije akuzativa sa infinitivom

Sintaksičke funkcije članova konstrukcije akuzativa sa infinitivom predmet su različitih lingvističkih tumačenja. Konstrukciju akuzativa sa infinitivom posmatramo kao sintaksički jedinstvenu celinu u funkciji objekta / subjekta uvodnog glagola, što ćemo pokušati da dokažemo genezom konstrukcije.⁹

U starijem italijanskom jeziku, prema hipotezi koju iznose Egerland & Cennamo (2010: XXII. 2.5.5), postoje dva tipa konstrukcije akuzativa sa infinitivom. U prvom tipu konstrukcije, označenom kao “accusativo con l’infinito in senso stretto”, imenica (imenička sintagma) u akuzativu ima funkciju direktnog objekta uvodnog glagola i logičkog subjekta infinitivne rečenice:

... e possa dire sé essere e fedele e leale. (*Convivio*, I, XII, 277)

U drugom tipu konstrukcije, predikat upravne rečenice izražen je bezličnim izrazom, ili se pak subjekat infinitiva nalazi u postpoziciji (*ibid.*):

... impossibile è sua ragione esser dolce. (*Convivio*, I, VII, 271)

... sì come colui che pienamente credeva esser vero ciò che ser Ciappelletto avea detto... (*Decameron*, I, 1, 37)

Samo u drugom tipu konstrukcije, prema pomenutom tumačenju, subjekat u akuzativu jeste nesumnjivo deo infinitivne rečenice.

Označena infinitivna konstrukcija (*sua ragione esser dolce*) uvedena bezličnim izrazom (*impossibile è*) u rečenici ima funkciju subjekta, dok infinitivna struktura uvedena glagolom *credere*, u drugom navedenom primeru, ima objekatsku funkciju. Kako na semantičkom, tako i na sintaksičkom planu, obeležene infinitivne konstrukcije

⁹ U svim navedenim primerima biće označeni uvodni glagol, infinitiv i njegov subjekat, dok će ostali članovi infinitivne rečenice biti izostavljeni, uz izuzetak nominalnog dela predikata infinitiva glagola *essere* i subjekatskog / objekatskog predikativa.

čine nezavisne smisaone celine, u kojima imenička sintagma *sua ragione* i pokazna zamenica *ciò* imaju funkciju subjekta infinitivne rečenice.

Međutim, i u prvom tipu konstrukcije (*possa dire sé essere e fedele e leale*), suprotno navedenom tumačenju (Egerland & Cennamo, 2010), označena infinitivna struktura čini koherentnu, sintaksički jedinstvenu celinu u funkciji objekta uvodnog glagola (*dire*). Ako analiziramo internu strukturu konstrukcije, zamenica u akuzativu ima funkciju subjekta infinitiva, koji je u ulozi predikata konstrukcije. Unutrašnju strukturu same konstrukcije karakteriše glagolska funkcija infinitiva, koja se ogleda u mogućnosti infinitiva da za sebe veže rečenične članove koji zavise od njegove glagolske vrednosti, poput nominalnog dela predikata u navedenom primeru (*fedele e leale*). U savremenom italijanskom jeziku, označena infinitivna struktura bila bi zamenjena implicitnom objekatskom rečenicom uvedenom predlogom *di*: *e possa dire di essere fedele e leale*, što potvrđuje koherentnost same konstrukcije, a ujedno i njenu sintaksičku funkciju. Jedina razlika između konstrukcije akuzativa sa infinitivom i navedene implicitne objekatske rečenice uvedene predlogom *di* jeste u načinu iskazivanja subjekta, koji je predložkoj konstrukciji izostavljen u površinskoj strukturi rečenice.

Za razliku od konstrukcija uvedenih predlogom (*di / a + infinito*), u kojima je naglašeniji sintaksički odnos zavisnosti između uvodnog glagola i infinitiva, o čemu svedoči i obavezna istovetnost subjekata, konstrukcija akuzativa sa infinitivom, osim što poseduje sopstveni subjekat, vremenski je neutralna u odnosu na uvodni glagol, odnosno nije ograničena vremenom uvodnog glagola. Sintaksičko jedinstvo, a ujedno i bifrazalni karakter konstrukcije akuzativa sa infinitivom, ogleda se i u činjenici da se u ovoj konstrukciji infinitiv može naći u pasivu i biti vremenski obeležen, ili pak određen negacijom, nezavisno od uvodnog glagola konstrukcije:

... puotesi vedere questo pane col quale si deono mangiare le infrascritte vivande delle Canzoni, essere sufficientemente purgato dalle macole, e dall' essere di biado... (*Convivio*, I, XII, 278)
(infinitiv prezenta pasiva)

Cipseo rispose sempre sé averla promessa a Pasimunda... (*Decameron*, V, 1, 346) (infinitiv prošli)

... e seco avvisò lui mai non doversi far cristiano, come la corte di Roma veduta avesse...
(*Decameron*, I, 2, 42) (infinitiv negiran nezavisno od uvodnog glagola)

Bifrazalni karakter je konstrukcija akuzativa sa infinitivom nasledila od klasične latinske konstrukcije, što ćemo ilustrovati primerom iz Ciceronovog dela *De amicitia*:

... scimus L. Acilium apud patres nostros appellatum esse sapientem. (*Laelius de amicitia*, II, 6)

U navedenom primeru, glagol *scimus* uvodi konstrukciju akuzativa sa infinitivom perfekta pasiva (*appellatum esse*), koji ukazuje na anteriornost u odnosu na uvodni glagol, ali i na različito stanje.

Analizirajući odnos zavisnosti akuzativne konstrukcije i uvodnog glagola, Skytte (1983: 298) ne podržava stav tradicionalne gramatike prema kojoj infinitiv i akuzativ formiraju „nexus”¹⁰, odnosno čine nominalnu rečenicu u kojoj su članovi čvrsto povezani u funkciji objekta, već posmatra konstrukciju kao spoj glagola i infinitivne sintagme, u kojoj je glavni član infinitiv koji ima poziciju i funkciju imeničkog člana, dok je akuzativ podređen infinitivu, odnosno njegovoj internoj glagolskoj funkciji. Dakle, za razliku od Egerland, možemo zaključiti da Skytte infinitiv smatra direktnim objektom uvodnog glagola.¹¹

Obe pomenute hipoteze su u skladu sa tumačenjem originalne latinske konstrukcije koja se prvobitno javljala samo uz glagole koji mogu imati dva objekta: lični u akuzativu, i stvarni u infinitivu, koji ima značenje glagolske imenice (Gortan, Gorski & Pauš, 1966: 231):

Audio puerum.

Audio cantare (= cantum).

Audio puerum cantare.

Budući da se vremenom proširio spektar uvodnih glagola konstrukcije, lični i stvarni objekat ne mogu se posmatrati kao dva koordinirana objekta, već kao sintaksička celina u kojoj je imenica u akuzativu subjekat, a infinitiv predikat konstrukcije (*ibid.*).

¹⁰ Up. Bayer & Lindauer (1974: 179).

¹¹ U objašnjenju koje iznose Egerland & Cennamo (2010: XXII, 2.5.5) u vezi sa prvim tipom konstrukcije akuzativa sa infinitivom, funkcija infinitiva nije precizno određena.

Konstrukcija akuzativa sa infinitivom zauzima mesto direktnog objekta uvodnog glagola. Objekatska funkcija vidljiva je samo na subjektu konstrukcije, koji je izražen akuzativom, budući da infinitiv nije morfološki obeležen. U prilog sintaksičkom jedinstvu konstrukcije akuzativa sa infinitivom govori činjenica da se pomenuta konstrukcija u latinskom jeziku može pretvoriti u konstrukciju nominativa sa infinitivom, na isti način na koji direktni objekat može postati subjekat pasivne konstrukcije (Schulte, 2007: 83):

Pater coegit filium currum lavare.

Filius currum lavare a patre coactus est.

Sintaksičku koherentnost konstrukcije akuzativa sa infinitivom Schulte (*ibid.*) objašnjava upotrebom konstrukcije posle glagola govorenja i razmišljanja. Uočavajući razliku između rečenice u objekatskoj funkciji i nominalne objekatske dopune¹², Schulte napominje da konstrukcija akuzativa sa infinitivom ima vrednost objekatske rečenice, budući da specifična semantička grupa glagola koja uvodi ovu konstrukciju zahteva rečeničnu dopunu. Svoje zapažanje potvrđuje činjenicom da se konstrukcija akuzativa sa infinitivom u latinskom jeziku koristila i posle glagola koji ne mogu imati nominalni direktni objekat, poput glagola *gaudeo*:

Gaudeo aquam esse initium rerum. (Cicero, *De natura deorum*, 25)¹³

Takođe, pojedini glagolski izrazi koji zahtevaju subjekatsku dopunu u latinskom jeziku mogu biti praćeni konstrukcijom akuzativa sa infinitivom (Schulte, 2007: 86):

Apparet aulum non scribere.

Posle glagola *apparet*, koji pripada grupi bezličnih glagola, očekujemo subjekatsku dopunu. U navedenom primeru, subjekatska rečenica izražena je konstrukcijom akuzativa sa infinitivom. Budući da posle glagola *apparet* ne bismo mogli koristiti nominalnu dopunu u objekatskoj funkciji, imenicu *aulum* ne možemo

¹² Schulte (2007) razlikuje termine *clausal object* vs. *simple object*.

¹³ Primer je preuzet iz Schulte (2007: 85).

tumačiti kao objekat uvodnog glagola, već samo kao subjekat sintaksički jedinstvene infinitivne konstrukcije.

Imajući u vidu sva navedena zapažanja, koja potvrđuju sintaksičko jedinstvo konstrukcije akuzativa sa infinitivom, objašnjenje prema kojem se imenica u akuzativu tumači kao direktni objekat uvodnog glagola (Egerland & Cennamo, 2010), kao i tumačenje koje iznosi Skytte (1983), koja pak infinitiv posmatra kao direktni objekat kojem je podređen akuzativ u subjekatskoj funkciji, ne možemo prihvatiti kao dovoljno. Pomenuta tumačenja eventualno bi se mogla primeniti na konstrukcije akuzativa sa infinitivom uvedene glagolima percepcije, u kojima se imenička reč u akuzativu neretko tumači kao direktni objekat glagola opažanja (up. 2.2). Uzevši u obzir činjenicu da se konstrukcija akuzativa sa infinitivom u latinskom jeziku, između ostalog, koristila i posle glagola koji ne mogu imati direktni objekat izražen imeničkom rečju (poput bezličnih glagolskih izraza), kao i da je bila korišćena za građenje indirektnog govora¹⁴, članove konstrukcije ne možemo posmatrati kao koordinirane objekte, već kao sintaksički jedinstvenu celinu u funkciji objekta / subjekta uvodnog glagola.¹⁵

2.1.2. Uvodni glagoli konstrukcije akuzativa sa infinitivom

Semantičke grupe glagola koji uvode konstrukciju akuzativa sa infinitivom u starijem italijanskom jeziku nasleđene su iz latinskog. Na osnovu uvodnog glagola konstrukcije tumačimo i njenu sintaksičku funkciju.

2.1.2.1. Konstrukcija akuzativa sa infinitivom u subjekatskoj funkciji

U starijem italijanskom jeziku, kao i u latinskom, konstrukciju akuzativa sa infinitivom u funkciji subjekta uvode:

a. bezlični izrazi sačinjeni od kopulativnog glagola *essere*, praćenog nominalnim delom predikata:

... impossibile è sua ragione esser dolce. (*Convivio*, I, VII, 271)

¹⁴ Up. Morwood (1999); Kennedy (1906).

¹⁵ Pored subjekatske i objekatske, konstrukcija akuzativa sa infinitivom može se javiti u atributivnoj / apozitivnoj funkciji, ukoliko je uvedena imenicama izvedenim iz *verba dicendi et putandi* (*La mia dichiarazione: essere necessario questo comportamento*, Skytte, 1983: 295). Ovaj tip konstrukcija nije uočen u analiziranom korpusu.

... ed essendo ad ogni uom pubblico lui vagheggiare la moglie di messer Francesco, fu chi gli disse che... (*Decameron*, III, 5, 212)

... perché manifesto è lui essere concorso alla mia generazione, e così essere alcuna cagione del mio essere. (*Convivio*, I, XIII, 277)

b. bezlični ili bezlično upotrebljeni glagoli:

... qui al novellare torneremo, nel quale mi par grandissima parte di piacere e d'utilità similmente consistere. (*Decameron*, I, 10, 71)

Onde quando si dice, l'uomo vivere, si dee intendere, l'uomo usare la ragione... (*Convivio*, II, VIII, 286)

c. glagol u pasivu:

E avvegnaché detto sia essere dieci cieli, secondo la stretta verità questo numero non li comprende tutti... (*Convivio*, II, IV, 282)

... era venuto detto un dì ad una sua brigata sé avere un vino sì buono che ne berrebbe Cristo. (*Decameron*, I, 6, 55)

Konstrukcija u kojoj je uvodni glagol izražen pasivom bliska je latinskoj konstrukciji nominativa sa infinitivom. Konstrukcija nominativa sa infinitivom je u latinskom jeziku bila lična, budući da se iz glagola u pasivu videlo lice koje je subjekat konstrukcije¹⁶. U ovom tipu konstrukcija, pasivno značenje dobija samo uvodni glagol, a ne cela konstrukcija, što ukazuje na bifrazalni karakter.

2.1.2.2. Konstrukcija akuzativa sa infinitivom u objekatskoj funkciji

Osnovne semantičke grupe glagola koje uvode konstrukciju akuzativa sa infinitivom u objekatskoj funkciji direktno su nasleđene iz latinskog jezika: glagoli govorenja i mišljenja (*verba dicendi et putandi*), opažanja (*verba sentiendi*), osećanja i htenja (*verba affectum et verba voluntatis*).¹⁷ U savremenom italijanskom, konstrukcija je najčešće uvedena glagolima opažanja (*vedere, sentire, ascoltare, percepire,*

¹⁶ Up. Bennett (1918: I. 332.): Fertur Homerus caecus fuisse.

¹⁷ Up. Kennedy (1906); Gortan, Gorski & Pauš (1979); Morwood (1999).

osservare, accorgersi...), dok su retki primeri konstrukcija uvedenih glagolima mišljenja i govorenja (Skytte & Salvi, 1991: IX, 3.4.2). O učestalosti akuzativnih konstrukcija u savremenom italijanskom jeziku slikovito govori Schmitt Jensen (1973: 148), koji poredi frekventnost upotrebe ovih konstrukcija uvedenih glagolima *verba dicendi et putandi* sa upotrebom zavisne rečenice u indikativu posle glagola *credere*. Retku upotrebu konstrukcije možemo objasniti i ograničenim izborom objekata glagola govorenja i razmišljanja. U objekatskoj funkciji ovih glagola uglavnom se javljaju imenički i zamenički izrazi koji se odnose na sadržaj iskaza (*questo, ciò, parola, frase, proposta, affermazione...*) ili se pak objekat izražava zavisnom dopunskom rečenicom, direktnim ili indirektnim govorom (Skytte, 1978: 292).

U starijem italijanskom jeziku konstrukciju akuzativa sa infinitivom uvode glagoli govorenja i razmišljanja (a.), glagoli htenja (b.) i glagoli opažanja (c.).¹⁸

a. Za razliku od savremenog jezika, *verba dicendi et putandi* su u starijem italijanskom jeziku najfrekventniji uvodni glagoli ove konstrukcije: *dire, affermare, dichiarare, sostenere, pensare, reputare, aggiungere, assumere, chiarire, confermare, conoscere, dare ad intendere, dubitare, immaginare, ribadire, ricordare, sapere, spiegare, sottolineare, sostenere, allegare, ammettere, ammonire, annoverare, approvare, argomentare, asserire, assicurare, attestare, riferire, convincere, bandire, commendare, replicare, recitare, predicare, investigare, intuire, ammirare, vantarsi, capire, giudicare, negare, persuadere, meditare, soggiungere, comprendere, avvedersi, riflettere, predicare, vociferare, insinuare, lodare, trovare, mostrare, gridare...*¹⁹

... e però appare ch'io ponga lui essere uomo. (*Vita nuova*, XXV, 251)

... perché io vi negherò quelli essere regni bene ordinati. (*Dell'arte della guerra*, I, 272)

... che non iudicasse Pandolfo essere valentissimo uomo... (*Principe*, XXII, 45)

¹⁸ Kao posebnu grupu glagola koji uvode konstrukciju akuzativa sa infinitivom Egerland & Cennamo (2010, XXII, 2.5.2.1) navode glagole *procacciare* i *trovare*. Prema našoj podeli, glagol *trovare* nalazi se u kategoriji glagola mišljenja, budući da je kao uvodni glagol konstrukcije akuzativa sa infinitivom upotrebljen u značenju „zaključiti, shvatiti, smatrati”. Konstrukcija akuzativa sa infinitivom uvedena glagolom *procacciare* nije zabeležena u analiziranom korpusu.

¹⁹ Spisak glagola je preuzet od Schwendener (1923: 46).

Sicch'io dico, che se coloro che partiro di questa vita, già sono mille anni, tornassono alle loro cittadi, crederebbono quelle essere occupate da gente strana per la lingua da loro discordante. (*Convivio*, I, V, 270)

Ultimamente manifesta l'anima nel suo parlare, la presunzione loro pericolosa essere stata... (*Convivio*, II, X, 287)

Čestu upotrebu konstrukcije posle *verba dicendi et putandi* objašnjavamo činjenicom da se na taj način samo prenosi određeni rečenični sadržaj, što je u skladu sa jednom od osnovnih karakteristika ove konstrukcije, a to je iznošenje činjenica i opštih istina, koje ne moraju biti definisane i ograničene kontekstom.

Pored navedenih, konstrukcija akuzativa sa infinitivom u starijem italijanskom jeziku često je uvedena i glagolima iz drugih semantičkih sfera, koji u datom kontekstu dobijaju značenje glagola govorenja i mišljenja.

Glagoli percepcije *sentire*, *vedere*, neretko uvode konstrukciju akuzativa sa infinitivom u značenju “rendersi conto di, capire” („shvatiti, uvideti”), kada su upotrebljeni kao *verba putandi*²⁰:

Dico che qualunque considerà el soprascritto discorso, vedrà o l'odio o il disprezzo essere suto cagione della ruina di quegli imperadori prenominati... (*Principe*, XIX, 40)

... lo 'nquisitore, sentendo trafiggere la lor brodaiuola ipocresia, tutto si turbò... (*Decameron*, I, 6, 57)

Glagol *trovare*, u starijem italijanskom jeziku, pored osnovnog značenja „naći, zateći” (*ad ora di mangiar davanti allo 'nquisitor venendo, il trovò desinare, Decameron*, I, 6, 56), često se javlja kao uvodni glagol konstrukcije akuzativa sa infinitivom u značenju „zaključiti, shvatiti, smatrati”:

... e trovando quelle non sapere dove gli uomini andati fossero [...] dolorosamente cominciò a piagnere. (*Decameron*, II, 7, 128)

... egli trovò dal maggiore infino al minore generalmente tutti disonestissimamente peccare in lussuria... (*Decameron*, I, 2, 42)

²⁰ Up. Skytte (1983: 302): “... secondo il contesto in cui compaiono, possono assumere il significato di ‘percezione con la mente’, ‘percezione intellettuale’...”

b. Konstrukcija akuzativa sa infinitivom u objekatskoj funkciji uvedena glagolima htenja, *volere* i *desiderare*, uočena je samo u Danteovom delu *Convivio*:²¹

...’l Filosofo [...] vuole una sola essenza essere in tutti gli uomini... (*Convivio*, IV, XV, 339)

... imperocché desiderrebbe sé sempre desiderare e non compiere mai suo desiderio (*Convivio*, III, XV, 316)

Na osnovu retke upotrebe glagola htenja u analiziranom korpusu, možemo zaključiti da u starijem italijanskom jeziku, za razliku od latinskog, *verba voluntatis* počinju da gube funkciju uvodnih glagola konstrukcije akuzativa sa infinitivom. Naša zapažanja potkrepićemo rezultatima istraživanja koje je sproveo Dardano, analizirajući upotrebu infinitiva u Albertijevom delu *Libri della famiglia*. Na listi frekventnosti glagola koji uvode ovu konstrukciju u pomenutom Albertijevom delu, glagol *volere* zauzima pretposlednje mesto (Dardano, 1963: 109). Uvidom u tekst Albertijevog dela *Libri della famiglia*, uočavamo samo dva primera konstrukcije akuzativa sa infinitivom uvedene glagolom *volere*:

Né anche voglio questi medesimi parenti essere inferiori a te... (*Libri della famiglia*, II, 10)

E se vogliamo la nostra prudenza e pietà essere lodata ... (*Libri della famiglia*, II, 54)

Upotrebu glagola *volere* kao uvodnog glagola konstrukcije akuzativa sa infinitivom možemo posmatrati kao posledicu izražene latinizacije Albertijeve sintakse.

c. Infinitivne konstrukcije uvedene glagolima percepcije obrađene su u poglavlju 2.2.

²¹ U analiziranim Bokačovim i Makijavelijevim delima, glagol *volere* najčešće uvodi eksplicitnu objekatsku rečenicu sa glagolom u konjunktivu, ili pak direktno uvodi infinitiv, ukoliko je upotrebljen kao modalni glagol:

... il quale voglio che mi sia confermato.... (*Decameron*, I, 10, 71)

E voglio mi basti pigliare tutti quegli imperatori... (*Principe*, XIX, 37)

... dove essa andare non voleva ... (*Elegia di Madonna Fiammetta*, I, 14)

Glagol *desiderare* uvodi infinitivne objekatske rečenice direktno ili predlogom *di*:

... di quelli che desiderano innovare... (*Principe*, IV, 11)

... quanto tempo ho io disiderato d’averti e di poterti tenere a mio senno! (*Decameron*, IX, 5, 625)

2.1.3. Raspored rečeničnih članova

Uobičajeni raspored rečeničnih članova u konstrukciji akuzativa sa infinitivom u analiziranom korpusu podražava latinski model konstrukcije, u kojoj se subjekat u akuzativu (S) nalazi između uvodnog glagola (V) i infinitiva (I):

Dixi me librum legisse.²²

Udaljavanje od klasičnog latinskog modela vremenom je dovelo do promena u strukturi konstrukcije, što se odrazilo i na položaj njenih članova. Mobilnost rečeničnih članova u konstrukciji akuzativa sa infinitivom u analiziranom korpusu, ilustrovaćemo tabelarnim prikazom:

Tabela 1. Raspored rečeničnih članova u konstrukciji akuzativa sa infinitivom

V-S-I	... non è alcuno, deposta qualche sua particolare passione, che <u>non giudichi questo difetto essere in quel regno e questa negligenza sola farlo debile.</u> (<i>Dell'arte della guerra</i> , I, 278) ... <u>approva sé conoscere</u> lo suo difetto, <u>approva sé non essere buono.</u> (<i>Convivio</i> , I, II, 264)
S-V-I	... e qual è questo terzo cielo, <u>il quale dico loro muovere.</u> (<i>Convivio</i> , II, III, 280) Avendone adunque il re molti cerchi né alcun trovandone <u>il quale giudicasse essere stato desso</u> , pervenne a costui, e [...] seco disse... (<i>Decameron</i> , III, 2, 196)
V-I-S	... sì come colui che pienamente <u>credeva esser vero ciò</u> che ser Ciappelletto avea detto... (<i>Decameron</i> , I,1, 37) ... è convenevole a me trattare di ciò, per quello che, trattando, <u>converrebbe essere me laudatore</u> di me medesimo. (<i>Vita nuova</i> , XXVIII, 253)
S-I-V	...con la quale sempre <u>te dovere tornare ho creduto</u> ... (<i>Elegia di Madonna Fiammetta</i> , VI, 56) “Io in nullo tempo per fermo né <u>le pecunie di costoro, né le magioni magnifiche, né le ricchezze, né le signorie, né l'allegrezze</u> [...] <u>tra cose buone e desiderabili essere dissi</u> ... (<i>Convivio</i> , III, X, 334)

Prvi navedeni tip (V-S-I), koji najvernije podražava latinski model, predstavlja najzastupljeniji oblik konstrukcije akuzativa sa infinitivom u analiziranom korpusu. Drugi navedeni tip (S-V-I) uglavnom uočavamo u relativnim konstrukcijama. Kako

²² Primer je preuzet iz Morwood (1999: 82).

napominje Skytte (1983: 312), ovo je najučestaliji oblik konstrukcije akuzativa sa infinitivom u savremenom italijanskom jeziku, koji se koristi kako bi se izbeglo nagomilavanje zavisnih rečenica i ponavljanje veznika *che*.²³ Preostala dva tipa konstrukcije znatno su manje zastupljena u analiziranom jezičkom materijalu. Retke primere poslednjeg tipa konstrukcije (S-I-V) uočavamo samo u Danteovom delu *Convivio*, kao i u analiziranim Bokačovim delima, što tumačimo postepenim udaljavanjem od klasičnog latinskog modela rečenice, prema kojem se predikat nalazi u finalnom položaju.

2.1.4. Upotreba konstrukcije u starijoj italijanskoj prozi

Konstrukcije akuzativa sa infinitivom u starijoj italijanskoj prozi češće se koriste od početka XIV veka i uglavnom se javljaju u italijanskim prevodima latinskih tekstova (Egerland & Cennamo, 2010: XXII, 2.5.2.1). Konstrukciju nalazimo u toskanskoj umetničkoj prozi kod pisaca kao što su Guido Fava, Gvitone d'Areco, Dante, Bokačo, Serkambi, a kasnije i Makijaveli (Rohlf, 1969: 88). Učestalost konstrukcije u italijanskom književnom jeziku opada od kraja XVI veka (Schwendener, 1923: 301).

2.1.4.1. Upotreba konstrukcije akuzativa sa infinitivom u Danteovim delima *Vita nuova* i *Convivio*

Konstrukcija akuzativa sa infinitivom veoma je zastupljena u Danteovom delu *Convivio* kao značajan element Danteove sintakse kojom se iznosi filozofsko-naučna misao (Ageno, 1978: 424). Dante organizuje složenu rečenicu vešto se služeći latinskim sintaksičkim modelima i konstrukcijama koje prilagođava potrebama narodnog jezika i sopstvene sintakse, u skladu sa tematikom koju obrađuje (*ibid.*).

U delu *Convivio* relativno je mali broj glagola koji uvode konstrukciju akuzativa sa infinitivom. Kao uvodni glagoli pretežno se javljaju *verba dicendi et putandi*: *dire*, *porre*, *provare*, *credere*, *intendere*, *sapere*, kao i glagoli upotrebljeni kao *verba dicendi et putandi*: *manifestare*, *mostrare*, *trovare*, posle kojih bi se u savremenom jeziku koristila zavisna objekatska rečenica uvedena veznikom *che*, ili pak infinitivna

²³ Up. Skytte (1983: 307): "... quello che divecano avere la faccia cattiva..." (Vittorini, *Le donne di Messina*).

objekatska rečenica uvedena predlogom *di*, ukoliko su subjekti upravne i zavisne rečenice istovetni²⁴:

... si concede da lunga usanza che uomo parli di sé, siccome detto è di sopra, e possa dire sé essere fedele e leale. (*Convivio*, I, XII, 277)

... E pongono esso essere immobile... (*Convivio*, II, IV, 281)

... quanto colui che dà mostra almeno sé essere amico... (*Convivio*, I, VIII, 272)

... manifesto l'anima mia essere ancora dalla sua parte, e con tristizia parlare... (*Convivio*, II, X, 288)

... e non trovando ciò essere... (*Convivio*, IV, XII, 335)

Konstrukcije akuzativa sa infinitivom u subjekatskoj funkciji uvedene su bezličnim glagolskim izrazima:

- a. bezlično upotrebljenim glagolima govorenja i mišljenja (*si dice, si crede, si manifesta*), kao i bezlično upotrebljenim modalnim glagolima, koji kao pomoćni glagoli uvode *verba dicendi et putandi* (*si può dire, si deve intendere*):

Onde, quando si dice l'uomo vivere, si dee intendere l'uomo usare la ragione... (*Convivio*, II, VIII, 286)

- b. glagolskim izrazima sačinjenim od kopulativnog glagola *essere* i nominalnog dela predikata: *è impossibile, è manifesto, è inconveniente*:

...chè non è inconveniente una cosa, secondo diversi rispetti, essere perfetta ed imperfetta. (*Convivio*, IV, XI, 333)

²⁴ U delu *Convivio* uočena su dva primera konstrukcije akuzativa sa infinitivom uvedena glagolima htenja (up. 2.1.2.2. b.)

c. glagolom *convenire*:

... conviene di necessitate tutta la terra, e quanto all'umana generazione a possedere è dato, esser Monarchia, cioè uno solo Principato, e uno Principe avere... (*Convivio*, IV, IV, 323)²⁵

Kao što možemo videti iz navedenih primera, u delu *Convivio* dominiraju konstrukcije akuzativa sa infinitivom čiji je predikat izražen glagolom *essere*. Konstrukcije sa glagolom *essere* karakteristične su za prevode latinskih tekstova, i ne samo da predstavljaju najučestaliji oblik konstrukcije akuzativa sa infinitivom u starijoj italijanskoj prozi, već i jedini tip konstrukcije zastupljen u delima pojedinih pisaca.²⁶ Budući da nije bila bliska narodnom italijanskom jeziku, konstrukcija akuzativa sa infinitivom koja počinje da se pojavljuje u ranoj umetničkoj prozi duečenta predstavlja izmenjenu, te i pojednostavljenu verziju klasične latinske konstrukcije (Segre, 1963: 122). Tumačeći upotrebu ove konstrukcije u ranoj umetničkoj prozi, Segre (*ibid.*) napominje da infinitiv *essere* nije funkcionisao kao pravi glagol, već se koristio kako bi se dodao predikat subjektu infinitivne rečenice koji je i dalje korišćen kao objekat uvodnog glagola, baš kao u originalnoj latinskoj konstrukciji.²⁷

Učestalost konstrukcija sa glagolom *essere* u Danteovom delu *Convivio* možemo objasniti podražavanjem latinskih uzora u delu napisanom na narodnom jeziku, u kojem autor nastoji da prilagodi sintaksičke strukture kompleksnim misaonim i silogističkim postupcima, te stoga latinske konstrukcije upotrebljava u obliku koji je najprihvatljiviji i najbliži narodnom italijanskom jeziku.²⁸ Takođe, imajući u vidu veliku zastupljenost konstrukcija sa glagolom *essere* u prozi XIII veka, njenu učestalost u delu

²⁵ Glagolom *convenire*, u navedenom primeru, Dante uvodi dve konstrukcije akuzativa sa infinitivom povezane u zaključnom naporednom odnosu, uz elipsu subjekta u drugoj konstrukciji (*tutta la terra essere Monarchia* i (*tutta la terra*) *avere*).

²⁶ U prevodima Ciceronovih dela, Bruneto Latini, čije književno stvaralaštvo odlikuje ugledanje na antičke pisce, koristi infinitivne konstrukcije sa glagolom *essere* u funkciji predikata kao jedini tip konstrukcije akuzativa sa infinitivom, čak i kada nisu upotrebljene u originalnom latinskom tekstu (Segre, 1963: 223). Takođe, u delima Gvida Fave ovo je jedini uočeni tip konstrukcije akuzativa sa infinitivom (*ibid.* 120).

²⁷ Na sličan način se objašnjava uloga subjekta konstrukcije, najčešće izražavanog imenicom *uomo*, čija je funkcija bila isključivo da personalizuje radnju izraženu glagolom u infinitivu (Segre, 1963: 118): *Ultra omnes crudelitates est divitem velle fieri de exiguitate mendici.* (Albertano)
Sopra tucte le crudelitadi passa l'uomo volere essere ricco de la potenza picciola del povero. (prevod: Soffredi).

²⁸ Up. Segre (1963: 120): “Io ritengo che le costruzioni con *essere* e l' infinito debbano esser considerate a parte dalle altre, e siano meno lontane dalle consuetudini volgari.”

Convivio svakako možemo tumačiti i kao prirodni nastavak prethodne književne i prevodilačke tradicije.

Upotreba konstrukcije akuzativa sa infinitivom u starijem italijanskom jeziku postaje učestalija tek od XIV veka, upravo od Danteovog dela *Convivio* (Schwendener, 1923; Vallone, 1967; Egerland & Cennamo, 2010). Težnja autora da podražava pisanje traktata na latinskom jeziku odražava se na sintaksičke konstrukcije u ovom delu (Schiaffini, 1943: 110). Skoro svi sintaksički postupci i konstrukcije koje Dante koristi u delu *Convivio* bili su sporadično korišćeni u delu *Monarchia*, poput konstrukcije akuzativa sa infinitivom uvedene predlogom (Segre, 1963: 244):

Per questa dico tanto essere perfetta, quanto sommamente essere puote la umana essenza.
(*Convivio*, III, VI, 304)

Upotrebom predloga u navedenom primeru naglašen je hipotaksički odnos.

Konstrukcija akuzativa sa infinitivom uvedena predlogom (*accusativo con infinito preposizionale*) bila je korišćena još u tekstu *Vulgate*, te je i Dante u tom obliku preuzima i koristi u delima napisanim na latinskom jeziku:

Monarchie notitia utilissima sit et maxime latens, et, propter se non habere immediate ad lucrum, ab omnibus intempata. (*Monarchia*, I, I, 5).²⁹

Za razliku od dela *Convivio*, *Vita nuova*, koje je sintaksički i stilski vrlo raznoliko, sadrži retke primere konstrukcije akuzativa sa infinitivom:

... è convenevole a me trattare di ciò, per quello che, trattando, converrebbe essere me laudatore di me medesimo... (*Vita nuova*, XXVIII, 253-254)

... e però appare ch'io ponga Amore essere corpo. (*Vita nuova*, XXV, 251)

U navedenim primerima uočavamo različite položaje infinitiva. Dok u prvom primeru infinitiv prethodi subjektu konstrukcije (V-I-S), drugi navedeni primer predstavlja tip konstrukcije najbliži latinskom modelu (V-S-I).

²⁹ Primer je preuzet iz Segre (1963: 255).

Sve uočene konstrukcije akuzativa sa infinitivom upotrebljene u delu *Vita nuova*, osim dva navedena primera, uvedene su glagolima percepcije i neretko predstavljaju izmenjenu verziju klasične latinske konstrukcije. Iako poezija nije predmet naše analize, udaljavanje konstrukcija akuzativa sa infinitivom, uočenim u delu *Vita nuova*, od klasičnog latinskog modela konstrukcije, najbolje ćemo ilustrovati primerom iz druge *kancone*:

Poi mi parve vedere a poco a poco,

Turbar lo sole e apparir la stella,

E piagner elli ed ella... (*Vita nuova*, Canzone II, 250)

U označenim konstrukcijama uvedenim glagolom *vedere* zapažamo dislokaciju infinitiva (*turbar, apparir, piagner*), koji su u antepoziciji u odnosu na subjekte konstrukcija (*lo sole, la stella, elli ed ella*). Kao najvažnije odstupanje od klasičnog latinskog modela uočava se izražavanje subjekta konstrukcije nominativom (*elli ed ella*), što možemo pripisati potrebama stiha i rime.

Konstrukcije uvedene glagolima percepcije posmatramo kao podvrstu konstrukcije akuzativa sa infinitivom približenu narodnom govoru, te ih obrađujemo u zasebnom poglavlju (up. 2.2).

2.1.4.2. Konstrukcija akuzativa sa infinitivom u analiziranim Bokačovim delima

U poređenju sa Danteovim delima, u kojima dominiraju konstrukcije akuzativa sa infinitivom sa glagolom *essere* (*Convivio*), ili su pak retko zastupljene i uglavnom uvedene glagolima percepcije (*Vita nuova*), u analiziranim Bokačovim delima velika je raznovrsnost kako uvodnih glagola konstrukcije, tako i glagola u infinitivu. Kao uvodni glagoli konstrukcije javljaju se glagoli govorenja i razmišljanja (*verba dicendi et putandi*), kao i glagoli opažanja (*verba sentiendi*). Konstrukcije uvedene glagolima htenja (*verba voluntatis*), koje nalazimo u Danteovom delu *Convivio*, nisu uočene u analiziranim Bokačovim delima.

Akumulacija konstrukcija akuzativa sa infinitivom karakteristična je za Bokača, te isti glagol neretko uvodi više koordiniranih konstrukcija:

... ed affermano molti miracoli Iddio aver mostrati per lui e mostrare tutto giorno a chi divotamente si raccomanda a lui. (*Decameron*, I, 1, 39)

E per ciò che io veggió non quello avvenire che essi procacciano, ma continuamente la vostra religione aumentarsi e più lucida e più chiara divenire... (*Decameron*, I, 2, 43)

Io immagino lei edificante Cartagine, e con somma pompa dare leggi nel tempio di Giunone a' suoi popoli, e quivi benignamente ricevere il forestiere Enea naufrago, ed essere presa della sua forma, e sé e le sue cose rimettere nell'arbitrio del troiano duca... (*Elegia di Madonna Fiammetta*, VIII, 76)

Upotreba zamenice *sé* u funkciji subjekta konstrukcije, koju uočavamo u poslednjem navedenom primeru, direktno je preuzeta iz klasične latinske konstrukcije:

Pylades Orestem se esse diceret... (*Laelius de amicitia*, VII, 24)

Izražavanje subjekta infinitiva zamenicom *sé* veoma je zastupljeno u analiziranim Bokačovim delima:

... facevano a' vicini sentire sé esser morti... (*Decameron*, I, *Introduzione*, 15)

... affermando sé in niuna guisa più in villa voler ritornare... (*Decameron*, V, 1, 345)

... da vaghezza di dimostrare sé in quelle essere maestra... (*Elegia di Madonna Fiammetta*, V, 43)

... rispose sé padre mai non avere conosciuto... (*Elegia di Madonna Fiammetta*, VII, 74)

U skladu sa sintaksičkim idealom klasičnog latinskog, zasnovanog na simetriji i skladu rečeničnih delova, Bokačo gradi složenu rečenicu povezivanjem simetričnih struktura (Branca, 1964: 30–33), te su konstrukcije akuzativa sa infinitivom sa istim sintaksičkim funkcijama često odvojene samo različitim uvodnim glagolima:

Io conosco assai apertamente, niuna altra cosa che tutta buona dir potersi di qualunque s'è l'un di costoro [...] e similmente avviso loro buona compagnia ed onesta dover tenere... (*Decameron*, I, 22)

... vide apertissimamente l'abate stare ad ascoltarlo e molto ben comprese l'abate aver potuto conoscere quella giovane essere nella sua cella. (*Decameron*, I, 4, 49)

Confessò Bernabò così essere fatta la camera come diceva e oltre a ciò, sé riconoscere quelle cose veramente della sua donna essere state; ma disse lui aver potuto da alcuno de' fanti della casa sapere la qualità della camera e in simil maniera avere avute le cose... (*Decameron*, II, 9, 163)

U poslednjem navedenom primeru uočavamo pet konstrukcija akuzativa sa infinitivom u objektskoj funkciji, pri čemu je treća označena konstrukcija (*quelle cose [...] essere state*) direktno uvedena takođe akuzativnom konstrukcijom (*sé riconoscere*). Svi glagoli koji zahtevaju objekatsku dopunu (*confessare, riconoscere, dire*), koja bi u savremenom italijanskom jeziku bila izražena eksplicitnom objekatskom rečenicom, u navedenom primeru uvode konstrukciju akuzativa sa infinitivom.

Konstrukcija akuzativa sa infinitivom u složenoj Bokačovoj rečenici često je odvojena od uvodnog glagola umetanjem zavisnih rečenica. U Bokačovim delima se ova konstrukcija može naći u nastavku rečenice uvedene veznikom *che*, koji je od akuzativne konstrukcije odvojen umetnutom zavisnom rečenicom (Rohlf's, 1969; Manni, 2003):

Manifesta cosa è che, sì come le cose temporalì tutte sono transitorie e mortali, così in sé e fuor di sé esser piene di noia, d'angoscia e di fatica, e ad infiniti pericoli soggiacere... (*Decameron*, I, 1, 27)

U označenim konstrukcijama akuzativa sa infinitivom izostavljen je subjekat *le cose temporalì*, izražen u umetnutoj zavisnoj rečenici.

Ovaj tip sintaksičkih nedoslednosti možemo tumačiti kao posledicu još uvek nedovoljno čvrste sintaksičke organizacije, ali i kao stalno izraženu tendenciju ka hipotaksičkom povezivanju, kao instrumentu tekstualne kohezije, što ćemo ilustrovati primerom iz *Dekameron*a:

Così adunque visse e morì ser Cepparello da Prato e santo divenne, come avete udito; **il quale** negar non voglio esser possibile, lui esser beato nella presenza di Dio... (*Decameron*, I, 1, 39)

Relativna zamenica *il quale*, kojom Bokačo započinje drugi deo rečenice, odnosi se na imeničku sintagmu *ser Cepparello* i anticipira subjekat konstrukcije akuzativa sa infinitivom (*lui*). Konstrukcija akuzativa sa infinitivom (*lui essere beato*), upotrebljena u funkciji subjekta, uvedena je infinitivnom konstrukcijom *esser possibile*, koja u rečenici ima objekatsku funkciju. Upotrebu relativne zamenice *il quale* u savremenom italijanskom jeziku bismo smatrali pleonastičnom, ali za Bokača je ona vezivni element kojim je uspostavljen hipotaksički odnos između dve sintaksičke celine. Jukstapozicija infinitivnih konstrukcija u navedenom primeru oslobađa rečenicu eksplicitnih formi uvedenih veznikom *che*.

Upotrebu relativne zamenice kao vezivnog elementa neretko uočavamo u funkciji subjekta konstrukcije akuzativa sa infinitivom u Bokačovom *Decameronu*, što datu konstrukciju udaljava od klasičnog latinskog modela, budući da je subjekat u antepoziciji u odnosu na uvodni glagol³⁰:

... **la quale** egli poteva vedere sì come santa e buona, sempre prosperare e aumentarsi, dove la sua, in contrario diminuirsi e venire al niente poteva discernere. (*Decameron*, I, 2, 40)

Piacevoli donne, assai son coloro che credono Amore, solamente dagli occhi acceso, le sue saette mandare [...] **li quali** essere ingannati assai manifestamente apparirà in una novella la qual dire intendo... (*Decameron*, IV, 3, 299)

... ordinò che colui de' suoi figliuoli appo il quale, sì come lasciatogli da lui, fosse questo anello trovato, che **colui** s'intendesse essere il suo erede e dovesse da tutti gli altri esser come maggiore onorato e reverito. (*Decameron*, I, 3, 46)

U poslednjem navedenom primeru, zamenica *colui* jeste subjekat konstrukcije akuzativa sa infinitivom, u antepoziciji u odnosu na uvodni glagol (*intendersi*), kao i subjekat eksplicitne objekatske rečenice uvedene glagolom *ordinare* (*ordinò [...]* (*colui*) *dovesse da tutti gli altri essere come maggiore onorato e reverito*). U navedenom primeru uočavamo ponavljanje veznika *che* posle umetnutih zavisnih

³⁰ Upotrebu relativne zamenice na početku rečenice Samardžić (2003: 74) tumači kao „jedan od kohezivnih elemenata koji Bokačo koristi i oživljava u cilju usložnjavanja i bolje povezanosti pripovedanja...”

rečenica između uvodnog glagola *ordinare* i objekatske rečenice koju ovaj glagol uvodi, što takođe tumačimo kao instrument tekstualne povezanosti.

Nizanje infinitivnih konstrukcija karakteristično je upravo za složene rečenice ispresecane brojnim umetnutim rečenicama, koje pružaju dodatne informacije i pojašnjenja vezana za sadržaj upravne rečenice:

... estimo a ciascuno dovere esser licito (e così ne disse la nostra reina, poco avanti, che fosse) quella novella dire che più crede che possa dilettere; per che, avendo udito per li buoni consigli di Giannotto di Civignì, Abraam aver l'anima salvata e Melchisedech per lo suo senno avere le sue ricchezze dagli agguati del Saladino difese, senza riprensione attender da voi, intendo di raccontar brevemente con che cautela un monaco il suo corpo da gravissima pena liberasse. (*Decameron*, I, 4, 48)

Navedeni primer obiluje infinitivnim konstrukcijama, kako u subjekatskoj tako i u objekatskoj funkciji. Bokačo glagolom *estimare* uvodi implicitnu objekatsku rečenicu (*dovere esser licito...*), čiji je subjekat iskazan takođe infinitivnom konstrukcijom (*quella novella dire*). U nastavku rečenice, objekat implicitne uzročne rečenice sa glagolom u gerundijumu prošlom (*avendo udito*) iskazan je konstrukcijama akuzativa sa infinitivom u naporednom sastavnom odnosu. Akumulacija infinitivnih konstrukcija rasterećuje diskurs, oslobađajući ga eksplicitnih glagolskih oblika i ponavljanja veznika *che*.

U pogledu rasporeda rečeničnih članova, u Bokačovim delima neretko zapažamo odstupanja od klasičnog latinskog modela konstrukcije akuzativa sa infinitivom:

L'abate, udendo il suo ragionare bello e ordinato, e più partitamente i suoi costumi considerando e lui seco estimando, come che il suo mestiere fosse stato servile, esser gentile uomo... (*Decameron*, II, 3, 92)

Udaljavanja od klasične latinske konstrukcije ilustrovaćemo poređenjem navedenog primera sa primerom iz Ciceronovog dela *De amicitia*:

Sed existimare debes omnium oculos in te esse coniectos unum; te sapientem et appellat et existimant. (*Laelius de amicitia*, II, 6)

Dok je u Bokačovom primeru jedinstvo konstrukcije razbijeno umetanjem uvodnog glagola (*estimare*) i zavisne koncesivne rečenice (*come che il suo mestiere fosse stato servile*), pri čemu je subjekat (*lui*) u antepoziciji u odnosu na uvodni glagol, Ciceronov primer oslikava klasični latinski model, u kojem se subjekat akuzativne konstrukcije, praćen infinitivom, nalazi u postpoziciji u odnosu na uvodni glagol (*existimare*).

Subjektat konstrukcije često se nalazi u postpoziciji u odnosu na infinitiv:

... per che manifestamente conobbe essere vera la visione. (*Decameron*, IV, 5, 306)

Chi penserà accendersi sì di vederla il disio... (*Elegia di Madonna Fiammetta*, I, 7)

... e sommamente se ne maravigliò e commendolla forte, tanto nel suo disio più accendendosi, quanto da più trovava esser la donna che la sua passata stima di lei.³¹ (*Decameron*, I, 5, 53)

... assai estimo più da lodare colui del quale, tirandomi a ciò la precedente novella, parlar debbo... (*Decameron*, I, 7, 58)

U poslednjem navedenom primeru uočavamo infinitivnu konstrukciju uvedenu predlogom *da*. Konstrukcije uvedene glagolima procene (*verbi estimativi*), sa infinitivom uvedenim predlogom *da*, takođe možemo posmatrati kao konstrukcije akuzativa sa infinitivom u kojima je izostavljen glagol *essere* i koje imaju modalnu, odnosno deontološku vrednost:

Le donne e gli uomini parimente tutti questo ordine commendarono, e quello dissero da seguire... (*Decameron*, I, 10, 71)³²

... infino a tanto che elle o per troppa continuanza o per altra cagione non ci divenisser noiose, quelle non giudico da mutare. (*Decameron*, I, 10, 70)

³¹ Antepozicijom imenskog dela predikata (*da più*) Bokačo ističe subjektivni stav govornika.

³² *quello dissero da seguire* = *dissero quello essere da seguire* = *dissero che quello deve essere seguito*.

2.1.4.3. Upotreba konstrukcije akuzativa sa infinitivom u Makijavelijevim delima

Iako manje zastupljena nego u Bokačovim i Danteovim delima³³, konstrukcija akuzativa sa infinitivom koju koristi Makijaveli, u pogledu rasporeda rečeničnih članova, uglavnom ne odstupa od latinskog modela (V-S-I):

... conosco voi di ricchezze e nobiltà non avere molti pari, d'ingegno pochi e di liberalità niuno. (*Dell'arte della guerra, Proemio, 266*)

... affermo niuna cosa essere ad una rocca più pericolosa, che essere in quella ridotti da potersi ritirare... (*Dell'arte della guerra, VII, 354*)

E per chiarire meglio questa parte, dico come io iudico coloro potersi reggere per se medesimi [...] e così iudico coloro avere sempre necessità di altri... (*Principe, X, 22*)

Prisustvo ostalih tipova konstrukcije veoma je retko u analiziranim Makijavelijevim delima. U delu *Dell'arte della guerra* uočena su samo dva primera konstrukcije akuzativa sa infinitivom čiji se subjekat nalazi u postpoziciji u odnosu na infinitiv:

E se considererete quali forze lo facciano andar avanti e quali lo tengano indietro, vedrete senza dubbio essere maggiori quelle che lo ritengono che quelle che lo spingono... (*Dell'arte della guerra, II, 289*)

... ho conosciuto essere quivi lo agguato de' nimici e mandato innanzi sue genti... (*Dell'arte della guerra, V, 334*)

Antepozicija subjekta karakteristična je za relativizatore:

... io voglio mostrare brevemente quanto bene seppe usare la persona della golpe e del liono: le quali nature io dico di sopra essere necessarie imitare a uno principe. (*Principe, XIX, 38*)

Konstrukcija u kojoj se uvodni glagol nalazi na kraju rečenice, uočena u Danteovim i Bokačovim delima, nije zapažena kod Makijavelija.

³³ Up. Chiappelli (1969: 73).

Konstrukcije akuzativa sa infinitivom u analiziranim Makijavelijevim delima najčešće su uvedene glagolom *vedere*³⁴, koji u većini slučajeva gubi značenje glagola percepcije i dobija značenje „saznati, shvatiti”, „dešavati se”:

... donde si vede molte volte essere loro presentati i cavalli, arme, drappi d'oro, pietre preziose e simili ornamenti degni della grandezza di quelli. (*Principe, Dedicata*, 4)

... nondimeno si vede, per esperienza ne' nostri tempi, quelli principi avere fatto gran cose... (*Principe*, XVIII, 34)

... si vedrà quelli avere securamente e gloriosamente operato mentre ferono la guerra loro proprii... (*Principe*, XII, 26)

Označene infinitivne konstrukcije, uvedene bezlično upotrebljenim glagolom *vedere*, u rečenici imaju subjekatsku funkciju.

2.1.5. Udaljavanje konstrukcije akuzativa sa infinitivom od klasičnog latinskog modela

Tokom ispitivanja strukture konstrukcije akuzativa sa infinitivom u analiziranom korpusu, uočena su odstupanja od klasičnog latinskog modela, te i približavanje konstrukcije narodnoj tradiciji. Rezultate našeg istraživanja uporedili smo sa zapažanjima koje iznosi Dardano (1963) analizirajući upotrebu infinitiva u Albertijevom delu *Libri della famiglia*, kao predstavniku proze petnaestog vek, kako bismo uočili najvažnije tendencije u rasprostranjenosti i načinu upotrebe konstrukcije akuzativa sa infinitivom tokom razvoja italijanskog književnog jezika. Kao kriterijume koji ukazuju na udaljavanje od latinskog modela posmatrali smo raspored rečeničnih članova i izbor glagola u infinitivu.³⁵

U pogledu rasporeda rečeničnih članova, u svim subkorpusima najzastupljeniji je tip konstrukcije koji najvernije podražava latinski model (V-S-I). Preostali tipovi konstrukcije, naznačeni u Tabeli 1 (up. 2.1.3), znatno su manje zastupljeni u

³⁴ U delu *Principe*, od šesnaest uočenih, devet konstrukcija akuzativa sa infinitivom uvedeno je glagolom *vedere*, od toga dve u objekatskoj i sedam u subjekatskoj funkciji.

³⁵ Raznovrsnost uvodnih glagola posmatrana je samo kao pokazatelj rasprostranjenosti konstrukcije u subkorpusima, a ne kao kriterijum koji bi ukazao na eventualne razlike u odnosu na originalnu latinsku konstrukciju, budući da su sve semantičke grupe glagola koji uvode konstrukciju akuzativa sa infinitivom u starijem italijanskom jeziku nasleđene iz latinskog.

analiziranim delima. Konstrukcija u kojoj se uvodni glagol nalazi na kraju rečenice (S-I-V) uočena je samo u Danteovom *Convivio* i u Bokačovom delu *Decameron*, kao posledica podražavanja osnovnog modela latinske rečenice, u kojoj se predikat nalazi u istaknutom, finalnom položaju. Odsustvo pomenutog tipa konstrukcije u Makijavelijevim delima objašnjavamo nastojanjem autora da u pisanju podražava govorni jezik svoje epohe, uključujući i uobičajeni raspored rečeničnih članova u italijanskom jeziku, u kojem se predikat nalazi u središnjem, a ne u finalnom položaju, karakterističnom za latinski jezik.³⁶

Kada je u pitanju drugi pomenuti kriterijum, izbor glagola u infinitivu, uočena je dominantna upotreba glagola *essere* u Danteovom delu *Convivio*, dok je u Bokačovim i Makijavelijevim delima izbor glagola raznovrsniji. Konstrukcije sa glagolom *essere*, učestale u Danteovom delu *Convivio*, rasprostranjene su još od duečenta i mogu se posmatrati kao bitan vid latinizacije italijanskog jezika (up. 2.1.4.1).

Veliku zastupljenost konstrukcija sa glagolom *essere* u funkciji predikata uočava i Dardano (1963: 109) analizirajući upotrebu infinitiva u Albertijevom delu *Libri della famiglia*.³⁷ Za razliku od Dardana, koji pomenute konstrukcije posmatra isključivo u kontekstu latinizacije sintakse proze petnaestog veka, dominaciju konstrukcija sa glagolom *essere* u Danteovom delu *Convivio*, pa i u pomenutom Albertijevom delu, posmatramo kao približavanje latinskih konstrukcija narodnoj tradiciji, u skladu sa tumačenjem koje daje Segre (up. 2.1.4.1). Učestalu upotrebu konstrukcija sa glagolom *essere* objašnjavamo i kao nastavak prevodilačke tradicije trinaestog veka u kojoj su ove konstrukcije uobičajene, budući da predstavljaju najjednostavniji, a neretko i jedini korišćeni oblik konstrukcije akuzativa sa infinitivom, najbliži narodnom govoru. Izraženu upotrebu latinizovanih konstrukcija, kako u Danteovom, tako i u Albertijevom delu, objašnjavamo nastojanjem autora da književni italijanski jezik uzdignu na nivo klasičnog latinskog jezika.

³⁶ Up. Tekavčić (1972: 692).

³⁷ ... intese me essere più savio di lei... (*Libri della famiglia*, III, 106)

... che io biasimai tale ora essere liberale... (*Libri della famiglia*, IV, 113)

... statuiscono sponsalizio essere sacramento... (*Libri della famiglia*, II, 55)

Među ostalim osobenostima konstrukcije akuzativa sa infinitivom, koje ukazuju na udaljavanje od klasičnog latinskog modela, možemo navesti konstrukcije uvedene predlogom, uočene u Danteovom delu *Convivio*, kao i izražavanje subjekta konstrukcije relativnom zamenicom u antepoziciji, uočeno u *Dekameronu*. Upotrebu relativne zamenice u inicijalnom položaju, u funkciji subjekta konstrukcije, kao i upotrebu konstrukcije akuzativa sa infinitivom u nastavku rečenice uvedene veznikom *che*, objašnjavamo kao instrumente tekstualne kohezije u *Dekameronu*.

Dominantno prisustvo glagola *vedere* u odnosu na druge uvodne glagole u Makijavelijevom delu ukazuje na znatno manju zastupljenost konstrukcije akuzativa sa infinitivom u prozi XVI veka, te i na udaljavanje od latinske tradicije. Infinitivne strukture uvedene glagolima percepcije, u prelasku na narodni jezik, sve više su se udaljavale od originalne latinske konstrukcije, što je rezultiralo brojnim promenama u sintaksičkoj strukturi u odnosu na latinski model, pre svega u načinu izražavanja subjekta, rasporedu rečeničnih članova, položaju nenaglašenih zamenica, zbog čega ih posmatramo kao podvrstu konstrukcije akuzativa sa infinitivom (up. 2.2).

Raznovrsnost uvodnih glagola konstrukcije može biti važan pokazatelj njene rasprostranjenosti u određenom delu, te i stepena latinizacije. U poređenju sa Danteovim delima, u Bokačovom i Albertijevom opusu uočen je znatno širi spektar glagola koji uvode konstrukciju akuzativa sa infinitivom.³⁸ U analiziranim subkorpusima zapažamo odsustvo, ili pak veoma retku upotrebu glagola htenja kao uvodnih glagola konstrukcije akuzativa sa infinitivom (up. 2.1.2.2.b.). Imajući to u vidu, kao i dominantnu upotrebu glagola *vedere*, u odnosu na *verba dicendi et putandi*, uočenu u Makijavelijevom delu, možemo zaključiti da je spektar glagola koji uvode konstrukciju akuzativa sa infinitivom u starijem italijanskom jeziku znatno redukovan.

Pomenuta zapažanja u vezi sa učestalošću konstrukcije, kao i raznovrsnošću uvodnih glagola u subkorpusima, ukazuju na postepeni porast u zastupljenosti konstrukcije u italijanskoj prozi u periodu od XIII do XV veka, što objašnjavamo

³⁸ U analiziranom Albertijevom delu Dardano (1963: 109) uočava frekventnu upotrebu konstrukcije akuzativa sa infinitivom (više od jedne trećine zavisnih konstrukcija koje poseduju sopstveni subjekat izraženo je akuzativom sa infinitivom). Kao najčešći uvodni glagoli konstrukcije akuzativa sa infinitivom u Albertijevom delu uočeni su: *dire, stimare, conoscere, affermare, negare, confessare, credere, giudicare, riputare, monstrare, dimostrare, trovare, rispondere, dubitare, approvare, sapere, statuire, persuadere, biasimare, patire, intendere, sperare, averare...* (*ibid.*).

izraženom latinizacijom sintakse, kao i na znatno manju učestalost konstrukcije u prozi činkvečenta.

Postepeno iščezavanje, te i veoma malu zastupljenost konstrukcije akuzativa sa infinitivom u savremenom italijanskom jeziku, Tekavčić (1972: 602–604) objašnjava tendencijom romanskih jezika ka analitičkim konstrukcijama, ali i dvosmislenošću konstrukcije akuzativa sa infinitivom u kojoj se objekat infinitiva (ukoliko je izražen), nalazi u istom padežu kao i subjekat konstrukcije³⁹. Pretpostavlja se da je analitička konstrukcija uvedena veznikom *quod* (*che*) u romanskim jezicima nastala analogijom sa konstrukcijama koje uvode glagoli osećanja. Pored konstrukcije akuzativa sa infinitivom, glagoli osećanja su uvodili i eksplicitne rečenice veznikom *quod*, za razliku od glagola govorenja i razmišljanja, posle kojih analitički tip konstrukcije nije bio dozvoljen u klasičnom latinskom.⁴⁰

Konstrukciju akuzativa sa infinitivom u savremenom italijanskom jeziku uglavnom nalazimo u akademskoj naučnoj prozi, za koju je pogodna zbog svoje koncizne forme, kao i u citatima, pri čemu je limitiran broj glagola koji se mogu naći na mestu infinitiva (*essere*, *avere* ili modalni glagoli, Skytte, 1983: 296). Koristi se i kao *variatio* u modernoj prozi kako bi se izbeglo nagomilavanje zavisnih rečenica, te i ponavljanje veznika *che* (*ibid.*). U savremenom italijanskom jeziku, konstrukcija akuzativa sa infinitivom zamenjena je zavisnom dopunskom rečenicom (*proposizione completiva*).

³⁹ Up. Tekavčić (1972: 603): Scio Paulum Petrum amare.

⁴⁰ Up. Tekavčić (1972: 603): Gaudeo te valere: Gaudeo quod vales = Scio te valere: (Scio quod vales).

2.2. INFINITIVNE KONSTRUKCIJE UVEDENE GLAGOLIMA PERCEPCIJE

Infinitivne konstrukcije uvedene glagolima percepcije u radu posmatramo kao podvrstu konstrukcije akuzativa sa infinitivom. Kao uvodni glagoli konstrukcije najčešće se koriste: *vedere*, *guardare*, *sentire*, *ascoltare*, *osservare*, *udire*, *percepire*, *avvertire*, *spiare*, *mirare*, *notare*, *scorgere*...⁴¹:

... vide venire una cavriuola ed entrare ivi in una caverna, e dopo alquanto uscirne e per lo bosco andarsene... (*Decameron*, II, 6, 116)

Glagoli opažanja (*verba sentiendi*) predstavljaju jednu od semantičkih grupa glagola koji su uvodili konstrukciju akuzativa sa infinitivom u latinskom jeziku (up. 2.1.2.2). U prelasku na narodni jezik došlo je do odstupanja u sintaksičkoj strukturi u odnosu na latinski model, pre svega u načinu izražavanja subjekta, rasporedu rečeničnih članova, poziciji nenaglašenih zamenica, te se konstrukcija uvedena glagolima percepcije sve više udaljavala od originalne latinske konstrukcije.

Kao posledica udaljavanja od klasičnog latinskog modela, koje je dovelo do promena u sintaksičkoj strukturi konstrukcije, javljaju se različita lingvistička tumačenja funkcija njenih članova.

2.2.1. Sintaksička funkcija infinitiva u konstrukcijama uvedenim glagolima percepcije

Konstrukcije uvedene glagolima percepcije neki lingvisti posmatraju kao narodsku verziju latinske konstrukcije akuzativa sa infinitivom, u kojoj se imenička reč u akuzativu posmatra kao objekat uvodnog glagola (Dardano, 1963; Rohlf, 1969). Razlika između konstrukcija uvedenih glagolima percepcije i konstrukcije akuzativa sa infinitivom koja odgovara klasičnom latinskom modelu, prema tezi koju zastupa Rohlf (1969: 87), jeste u tome što se u konstrukciji akuzativa sa infinitivom subjekat u akuzativu ne može posmatrati odvojeno od infinitiva: funkciju objekta uvodnog glagola ima cela konstrukcija, a ne samo imenica u akuzativu. Na sličan način konstrukciju tumače Egerland & Cennamo (2010: XXII, 2.4.3), koje pak u staroitalijanskom jeziku

⁴¹ U konstrukciji akuzativa sa infinitivom glagoli *vedere* i *sentire* neretko gube značenje percepcije, i koriste se kao *verba putandi* (up. 2.1.2.2. a.).

razlikuju dva osnovna tipa konstrukcije uvedene glagolima percepcije: monofrazalnu (*costruzione monofrasale*) i bifrazalnu (*costruzione bifrasale, costruzione percettiva vera e propria*). Dok u monofrazalnoj konstrukciji glagol percepcije i infinitiv čine jedinstven, složeni predikat, u bifrazalnoj su posmatrani kao dve odvojene sintaksičke jedinice. Prema navedenom tumačenju, u bifrazalnoj konstrukciji subjekat infinitiva predstavlja direktni objekat uvodnog glagola, a infinitiv objekatski predikativ (*ibid.*).

Kao osnovni kriterijum za razlikovanje bifrazalne od monofrazalne konstrukcije navode se prisustvo refleksivne zamenice u infinitivu, kao i način izražavanja subjekta infinitiva, koji je u bifrazalnoj konstrukciji uvek iskazan kao direktni objekat u akuzativu, dok je izražavanje subjekta kao indirektnog objekta, prema navedenom tumačenju, odlika monofrazalnih konstrukcija (*ibid.*):

La quale, come vide costui avvicinarsi... (*Decameron*, II, 4, 100)

... per lo pianto che vedeano fare a questa... (*Vita nuova*, XXIII, 249)

Označena infinitivna konstrukcija u prvom navedenom primeru, prema pomenutom tumačenju, bila bi određena kao bifrazalna, s obzirom na vezivanje refleksivne zamenice za infinitiv, dok izražavanje subjekta infinitiva u obliku indirektnog objekta uvedenog predlogom *a* u drugom navedenom primeru ukazuje na monofrazalni karakter.

Navedeni kriterijumi zapravo se odnose na spoljašnje manifestacije članova infinitivne konstrukcije.

Vezivanje refleksivne zamenice za infinitiv u konstrukcijama uvedenim glagolima percepcije u starijem italijanskom jeziku jeste moguće, ali nije obavezno (up. 2.2.4). Ako prvi navedeni primer uporedimo sa primerom iz Danteovog dela *Vita nuova*, u kojem je refleksivna zamenica izostavljena, videćemo da prisustvo / odsustvo zamenice u infinitivu ne utiče na sintaksičko-semantičke vrednosti konstrukcije:

La quale, come vide costui avvicinarsi... (*Decameron*, II, 4, 100)

... e pareami vedere lo sole oscurare, sì che le stelle si mostravano di colore ch'elle mi faceano giudicare che piangessero... (*Vita nuova*, XXIII, 248)

U latinskom jeziku, koji nije razlikovao naglašene od nenaglašenih zamenica, te ni vezivanje refleksivne zamenice za infinitiv, obe označene infinitivne strukture bile bi izražene klasičnom latinskom konstrukcijom akuzativa sa infinitivom, koju posmatramo kao bifrazalnu (vide costui avvicinarsi : vidit istum accedere; pareami vedere lo sole obscurare : mihi videbatur solem obscurare).

Za razliku od navedenih primera, u konstrukcijama sa prelaznim glagolima subjekat infinitiva može biti iskazan kao indirektni objekat, što, prema pomenutom tumačenju koje daje Cennamo (2010), doprinosi jedinstvu konstrukcije. Ovaj tip konstrukcija neretko se tumači kao monofrazalni (Lepschy, 1972; Skytte, 1983; Egerland & Cennamo, 2010).

U konstrukciji sa dativom, ističe Lepschy (1972: 46–48), naglašeniji je sam čin opažanja od opažene radnje, tj. subjektivni doživljaj govornika, pa je stoga i konstrukcija zgusnutija. Pored semantičke, Lepschy uočava i aspektualnu razliku: dok u konstrukciji sa dativom govorimo o svršenom glagolskom vidu, u konstrukciji sa akuzativom radnja je iskazana u svom trajanju (*Gli ho sentito suonare il piano per un'ora. Lo sento suonare il piano da due ore*).

Prihvatljivost pomenutih hipoteza ispitaćemo na sledećem primeru, u kojem je subjekat infinitiva izražen kao indirektni objekat uveden predlogom *a*:

Ohimè, che io, ancora che piccola fossi, udendole a molti lodare, mene gloriava...(*Elegia di Madonna Fiammetta*, I, 4)

Infinitiv *lodare*, u navedenom primeru, poseduje direktni objekat iskazan nenaglašenom akuzativnom zamenicom (*le*). Iako vezivanje nenaglašene zamenice za uvodni glagol doprinosi koherentnosti konstrukcije, iz semantičkih razloga, akuzativna zamenica *le* ne može biti tumačena kao predmet percepcije, već samo kao direktni objekat infinitiva.⁴² Pomenuti semantički faktor potvrđuje bifrazalni karakter konstrukcije.

⁴² Nenaglašena akuzativna zamenica *le* odnosi se na imeničku sintagmu *le mie bellezze*, kojom je iskazan subjekat prethodne rečenice:
... così le mie bellezze, de' miei mali speciale cagione, multiplicavano. Ohimè, che, io, ancora che piccola fossi, udendole a molti lodare... (*Elegia di Madonna Fiammetta*, I, 4).

Na isti način tumačimo i konstrukcije uvedene glagolima percepcije u kojima je subjekat infinitiva iskazan nenaglašenom akuzativnom zamenicom, proklitički vezan za uvodni glagol konstrukcije:

Allora ricordandomi che già l'avea veduta fare compagnia a quella gentilissima, non poteo sostenere alquante lagrime... (*Vita nuova*, VIII, 238)

Iako su ovakve konstrukcije kompaktnije, te bismo ih mogli posmatrati kao monofrazalne vodeći se analogijom sa modalnim konstrukcijama u kojima nenaglašena zamenica vezana za uvodni glagol doprinosi jedinstvu konstrukcije, imajući u vidu činjenicu da infinitiv poseduje sopstveni subjekat, koji se razlikuje od subjekta uvodnog glagola, kao i direktni objekat, svakako ne možemo govoriti o složenom predikatu.

Sposobnost infinitiva da za sebe veže rečenične članove zavisne od njegove glagolske funkcije, poput objekta i priloških dopuna, isključuje mogućnost postojanja jedinstvenog predikata na nivou rečenice:

E poi io vidi venir da lungi Amore ... (*Vita nuova*, XXIV, 251)

Upotreba priloške odredbe za mesto (*da lungi*), koja je direktno zavisna od glagola *venire*, u navedenom primeru naglašava sintaksičku samostalnost infinitiva. Stoga ga ne možemo posmatrati kao deo složenog predikata, već kao zasebni predikat u okviru objekatske rečenice uvedene glagolom *vedere*.⁴³

Sva navedena zapažanja navode nas na zaključak da infinitivne strukture uvedene glagolima percepcije posmatramo kao bifrazalne konstrukcije, u kojima cela infinitivna rečenica funkcioniše kao objekat glagola opažanja. U implicitnoj objekatskoj rečenici infinitiv ima funkciju predikata i poseduje sopstveni subjekat.

U bifrazalnim konstrukcijama uvedenim glagolima percepcije infinitiv se često tumači kao objekatski predikativ (Skytte, 1976; Skytte & Salvi, 1991; Egerland & Cennamo, 2010). Funkciju predikativa Egerland & Cennamo (2010: XXII, 2.4.3.2.1)

⁴³ Prema Egerland & Cennamo (2010, XXII, 2.4.3.1.1), označena infinitivna struktura mogla bi biti dvojako tumačena, kao bifrazalna, ali i kao monofrazalna konstrukcija, budući da se subjekat infinitiva nalazi u postpoziciji.

objašnjavaju mogućnošću zamene infinitivne konstrukcije pseudorelativnom rečenicom, te navodi sledeće primere:

... ch'io vidi un vecchio di grandissimo tempo fare laide mattezze. (*Novellino*, 68, rr. 6-7)

... ché io viddi uno vecchio di grandissimo tempo che facea laide mateze. (*Libro di novelle*, 61, par. 2)

Poput relativne rečenice koja se vezuje za imenicu kao atribut ili apozicija, i objekatski predikativ bliže određuje imeničku reč na koju se odnosi, te bismo u navedenom smislu mogli prihvatiti pomenuto tumačenje infinitiva. Međutim, sama mogućnost zamene infinitivne konstrukcije relativnom rečenicom, kao i činjenica da infinitiv u navedenom primeru poseduje sopstveni subjekat, ukazuju na naglašenu glagolsku vrednost infinitiva.

Ukoliko bismo u nekom manje tipičnom primeru konstrukcije uvedene glagolom percepcije pokušali da zamenimo infinitivnu strukturu relativnom rečenicom, videli bismo da tumačenje infinitiva kao objekatskog predikativa nije opšte primenljivo:

... che la favella mi tolse, e solamente da prima questa notte la mi sento essere restituita... (*Decameron*, III, 1, 191)

U navedenom primeru, konstrukcija poseduje indirektni objekat (*mi*) koji upućuje na subjekat glagola percepcije, dok je gramatički subjekat infinitiva izražen nenaglašenom akuzativnom zamenicom (*la*). Označena infinitivna struktura ne može se zameniti pseudorelativnom rečenicom, te ni funkciju infinitiva ne možemo odrediti kao predikativnu. Konstrukcija se svakako ne može posmatrati ni kao monofrazalna, budući da je sintaksička nezavisnost infinitiva kao zasebnog predikata istaknuta upotrebom pasiva.

Ukoliko su zadovoljeni gramatički i stilski uslovi⁴⁴, u savremenom italijanskom jeziku, konstrukcije uvedene glagolima percepcije mogu se zameniti pseudorelativnom rečenicom ili pak eksplicitnom objekatskom rečenicom (Cinque, 1988: IX, 4.1). Upotrebom kako infinitiva, tako i glagola u ličnom glagolskom obliku, izražavamo

⁴⁴ Implicitne strukture uvedene glagolima *ascoltare* i *guardare* ne mogu se zameniti eksplicitnom objekatskom rečenicom: *guardo cadere la neve*, * *guardo che cade la neve* (Serianni, 1989: XIV, 43).

radnju koja se odvija istovremeno sa radnjom uvodnog glagola, odnosno glagola percepcije. Za razliku od savremenog italijanskog jezika, u *Decameronu* uočavamo upotrebu infinitiva prošlog, što potvrđuje nezavisnost predikata⁴⁵:

... per che l'abate, veggendola averlo ascoltato e dare indugio alla risposta... (*Decameron*, III, 8, 242)

Sva navedena zapažanja ukazuju na koherentnost infinitivne rečenice, koju treba posmatrati kao jedinstvenu sintaksičku celinu, u kojoj infinitiv funkcioniše kao zasebni predikat.

2.2.2. Raspored rečeničnih članova

Uobičajeni raspored rečeničnih članova u konstrukcijama koje podražavaju latinski model konstrukcije akuzativa sa infinitivom jeste: glagol percepcije – subjekat infinitiva – infinitiv:

E io ne vidi già molte in un pozzo saltare... (*Convivio*, I, XI, 275)

“... io vorrei piuttosto essere stato morto che vivo, veggendo i giovani andar dietro alle vanità ed udendogli giurare e spergiurare, andare alle taverne, non visitar le chiese e seguir più tosto le vie del mondo che quella di Dio.” (*Decameron*, I, 1, 34)

Antepozicija subjekta infinitiva ima funkciju intenzifikacije:

... inimicizie e scandali, de' quali quanto maggiori mali vedeva seguire, tanto più d'allegrezza prenda. (*Decameron*, I, 30)

... lo cui corpo io vidi giacere senza l'anima in mezzo di molte donne, le quali piangeano assai pietosamente. (*Vita nuova*, VIII, 238)⁴⁶

⁴⁵ Savremeni italijanski jezik ne dozvoljava upotrebu infinitiva prošlog posle glagola opažanja, budući da složeni infinitiv, baš kao i statični glagoli, predstavlja stanje koje nastaje kao rezultat neke radnje (*stato risultante*), te ne može biti predmet trenutnog opažanja (Bertinetto, 2001: 45)

⁴⁶ Za razliku od proznih delova, u poetskim delovima analiziranog Danteovog dela *Vita nuova* uočavamo dislokaciju infinitiva, čiji se subjekat u obliku nenaglašene zamenice u akuzativu javlja između infinitiva i glavnog glagola:

Postpozicija subjekta infinitiva karakteristična je za konstrukcije sa neprelaznim glagolima:

... io vidi venire verso me una gentile donna... (*Vita nuova*, XXIV, 250)

... veggendo correre ogni uomo, si maravigliarono... (*Decameron*, II, 1, 79)

Chi dee mai essere lieta di noi, che avemo udita parlare questa donna così pietosamente... (*Vita nuova*, XXII, 247)

Kao što možemo videti iz poslednjeg navedenog primera, u složenim vremenima moguće je, ali nije obavezno, slaganje participa prošlog sa subjektom infinitiva u rodu i broju.

Između glagola percepcije i infinitiva, osim subjekta infinitivne konstrukcije, mogu biti umetnuti drugi rečenični članovi. Jedinstvo konstrukcije neretko je narušeno umetanjem zavisnih rečenica:

Ed ho sentito e veduto più volte [...] quegli cotali, senza fare distinzione alcuna delle cose oneste a quelle che oneste non sono [...] di di e di notte, quelle fare che più di diletto lor porgono... (*Decameron*, I, 19)

... niuna laude da te data gli fu che io lui operarla, e più mirabilmente che le tue parole non poteano esprimere, non vedessi... (*Decameron*, IV, 1, 280)

E se di quinci usciamo, o veggiamo corpi morti o infermi trasportarsi da torno, o veggiamo coloro, li quali per il loro difetti l'autorità delle pubbliche leggi già condannò ad esilio [...] con dispiacevoli impeti per la terra discorrere, o la feccia della nostra città, del nostro sangue riscaldata, chiamarsi becchini ed in istrazio di noi andar cavalcando e discorrendo per tutto, con disoneste canzoni rimproverandoci i nostri danni. (*Decameron*, I, 18-19)

Između uvodnog glagola i infinitiva, u prvom navedenom primeru, umetnuta je isključna modalna rečenica (*senza fare distinzione...*); u drugom, komparativna (*più mirabilmente che le tue parole non poteano esprimere*), dok su u poslednjem navedenom primeru, u drugoj infinitivnoj konstrukciji uvedenoj glagolom *vedere*

Appresso gir lo ne vedea piangendo. (*Vita nuova*, Sonetto I, 236)

Nasce nel core a chi parlar la sente... (*Vita nuova*, Sonetto XI, 247)

(*veggiamo coloro discorrere*), između uvodnog glagola i infinitiva umetnuti kako eksplicitna relativna rečenica (*li quali per il loro difetti l'autorità delle pubbliche leggi già condannò ad esilio*), tako i priloške odredbe za način i mesto (*con dispiacevoli impeti; per la terra*).

Umetanje zavisnih rečenica između glagola percepcije i infinitiva, uočeno u *Dekameronu*, objašnjavamo težnjom autora ka podražavanju latinske hipotakse, koju karakteriše piramidalna struktura.

2.2.3. Izražavanje subjekta infinitiva u konstrukcijama sa prelaznim glagolima

Ukoliko je glagol u infinitivu prelazan, govorimo o konstrukcijama sa dva objekta, budući da je pored objekta percepcije iskazan i direktni objekat infinitiva, što potvrđuje tezu o odvojenim predikatima.

Za razliku od klasične latinske konstrukcije akuzativa sa infinitivom, u starim italijanskim tekstovima u konstrukcijama uvedenim glagolima percepcije subjekat prelaznog glagola često je iskazan u obliku indirektnog objekta: *veder fare qualcosa a qualcuno* (Ageno, 1978: 280). Kako napominje Ageno (*ibid.*), upotreba konstrukcije sa direktnim objektom, *vedere qualcuno fare qualcosa*, uobičajena je kada glagol *vedere* ima značenje *verbum sentiendi* – “constatare”, “comprendere”, “ritenere”, “concludere”:

... onde vedemo li ponitori delle Leggi massimamente alli più comuni beni tenere fissi gli occhi, quelle componendo. (*Convivio*, I, VIII, 272)

Izražavanje subjekta infinitiva u dativu uz glagole *vedere*, *sentire*, *fare*, *lasciare* (*dativo con l'infinito*), potiče od slične konstrukcije u vulgarnom latinskom, u kojoj se dativom izražava *persona agente*, kada je infinitiv prelazni glagol: *aperire fecit filiis matris viscera* (Rohlf, 1969: 80–90). Budući da je izražavanje subjekta infinitiva u obliku indirektnog objekta bilo karakteristično za kauzativne konstrukcije (up. 2.3.2), pretpostavlja se da je ova vrsta konstrukcija uvedena glagolima percepcije, nastala analogijom sa kauzativnim konstrukcijama (Robustelli, 2000: 32).

U sva tri subkorpora uočavamo konstrukcije uvedene glagolima percepcije u kojima je subjekat infinitiva izražen u obliku indirektnog objekta u dativu:

Onde altre donne che per la camera erano, s'accorsero di me, che io piangea, per lo pianto che vedeano fare a questa... (*Vita nuova*, XXIII, 249)

La donna [...] udendo così dire al marito, tutta di vergogna arrossò... (*Decameron* IX, 3, 613)

Io similmente ho già molto camminato e mai nol dissi, quantunque io l'abbia a molti molto udito già commendare... (*Decameron*, II, 2, 84)

... anzi farò sempre come io a voi ho veduto fare. (*Decameron*, I, 4, 51)

... vede cacciare ad un cavaliere una giovane ed ucciderla. (*Decameron*, V, 8, 386)

Io ho sentito a molti spregiare l'armi e gli ordini degli eserciti antichi... (*Dell'arte della guerra*, III, 310)

Ne' nostri tempi noi non abbiamo veduto fare gran cose se non a quelli che sono stati tenuti miseri... (*Principe*, XV, 31)

U Danteovom delu *Convivio*, u jedinoj uočenoj konstrukciji u kojoj je subjekat infinitiva izražen u obliku indirektnog objekta u dativu, infinitiv je neprelazni glagol:

Dico adunque che Iddio solo porge questa grazia all'anima di quello, cui vede stare perfettamente nella sua persona acconcio e disposto a questo divino atto ricevere. (*Convivio*, IV, XX, 345)

2.2.4. Konstrukcije sa refleksivnim glagolima

U infinitivnim konstrukcijama uvedenim glagolima percepcije, u starijem italijanskom jeziku, za razliku od savremenog, refleksivni glagol može se javiti bez povratne zamenice:

... e pareami vedere lo sole oscurare, sì che le stelle si mostravano di colore ch'elle mi faceano giudicare che piangessero... (*Vita nuova*, XXIII, 248)

... perché molte volte i soldati, veduta allungare la guerra, infastidiscono... (*Dell'arte della guerra*, IV, 325)

Konstrukcije u kojima je refleksivna zamenica enklitički vezana za infinitiv takođe su uočene u analiziranom korpusu:

... e però vedemo certe piante lungo l'acque quasi sempre confarsi... (*Convivio*, III, III, 299)

... vide costui in camicia e scalzo quivi sedersi... (*Decameron*, II, 2, 86)

Ma poi che il re vide Filomena tacersi, verso Neifile vòltosi, disse... (*Decameron*, VII, 8, 486)

... chè io veggo assai signori e gentili uomini nutrirsi a tempo di pace mediante gli studi della guerra... (*Dell'arte della guerra*, I, 273)

Oscilacije u upotrebi refleksivne zamenice u konstrukcijama uvedenim glagolom percepcije ilustrovaćemo primerom iz Makijavelijevog dela *Dell'arte della guerra*, u kojem je u istoj rečenici refleksivna zamenica najpre izostavljena (*levare*), a potom enklitički vezana za infinitiv (*aggirarsi*):

Così molte volte uno capitano veggendo, ne' luoghi donde egli debbe passare, levare colombi o altri di quegli uccelli che volono in schiera, e aggirarsi, ... (*Dell'arte della guerra*, V, 334)

Pomenute oscilacije u upotrebi refleksivne zamenice možemo objasniti analogijom sa kauzativnim konstrukcijama, u kojima refleksivna zamenica nije izražena u površinskoj strukturi rečenice, ali i činjenicom da latinski jezik nije poznao razliku između naglašanih i nenaglašanih zamenica, te ova romanska inovacija još uvek nije bila u potpunosti prihvaćena.

2.2.5. Prelazni tip konstrukcije

Iako konstrukcije uvedene glagolima percepcije tumačimo kao bifrazalne (up. 2.2.1), u pojedinim tipovima konstrukcija naglašena je semantička i sintaksička koherentnost, te ih možemo odrediti kao konstrukcije bliske monofrazalnim, ili kao prelazni tip konstrukcije.

2.2.5.1. Akuzativna upotreba povratne zamenice

U analiziranom korpusu uočavamo konstrukcije uvedene povratnim glagolima percepcije (*vedersi, sentirsi...*), u kojima infinitiv najčešće ima pasivno značenje:

Il maestro, sentendosi assai cortesemente pugnere, fece lieto viso e rispose... (*Decameron*, I, 10, 68)

Bergamino dopo alquanti dì, non veggendosi né chiamare né richiedere a cosa che a suo mestier partenesse [...] incominciò a prender malinconia... (*Decameron*, I, 7, 59)

Per che io, sentendomi levare dal pensiero del primo amore alla virtù di questo, quasi maravigliandomi, apersi la bocca nel parlare della proposta Canzone... (*Convivio*, II, XIII, 290)

... è il vero che, come io ad amore di voi mi sentii prendere, così mi disposi di far sempre del vostro voler, mio... (*Decameron*, X, 7, 689)

U poslednjem navedenom primeru, subjekat infinitiva, koji bi u savremenom italijanskom jeziku bio izražen agentivnom odredbom (*mi sentii prendere dall'amore vostro*), uveden je predlogom *a*.⁴⁷

Ovaj tip konstrukcija Skytte & Salvi (1991: IX, 3.2.1) određuju kao monofrazalni, imajući u vidu vezivanje refleksivne zamenice za uvodni glagol. Iako smo pomenuti kriterijum odredili kao nedovoljan za monofrazalno tumačenje konstrukcija, budući da je reč o spoljašnjoj manifestaciji rečeničnih članova koja ne dovodi do suštinskih sintaksičkih i semantičkih promena (up. 2.2.1), u ovom tipu konstrukcija objekat glagola percepcije izražen refleksivnom zamenicom poklapa se sa logičkim objektom infinitiva ili pak njegovim gramatičkim subjektom ukoliko značenje infinitiva odredimo kao pasivno (*mi sentii prendere: sentendo me essere preso*). Sintaksičko-semantičkom jedinstvu doprinosi i prozodijska ujednačenost konstrukcije koju izgovaramo kao jedinstvenu ritmičku celinu. Navedena zapažanja ukazuju na veći stepen ujednačenosti ovih infinitivnih struktura u poređenju sa klasičnom konstrukcijom uvedenom glagolima percepcije, kako u sintaksičko-semantičkom, tako i u prozodijskom smislu, te ih stoga određujemo kao prelazni tip konstrukcija.

⁴⁷ Upotrebu predloga *a*, umesto agentivne odredbe uvedene predlogom *da*, uočavamo u kauzativnim konstrukcijama (up. 2.3.2)

2.2.5.2. Konstrukcije sa indirektnim objektom

Formalno, ali ne i sintaksički bliske konstrukcijama sa akuzativnom upotrebom povratne zamenice jesu i konstrukcije uvedene glagolima percepcije u kojima je izražen indirektni objekat infinitiva:

Onde molti s'accorsero de lo suo mirare, ed in tanto vi fue posto mente, che, partendomi da questo luogo, mi sentio dicere appresso di me... (*Vita nuova*, V, 237)

Questo sonetto ha molte parti: la prima de le quali dice come io mi sentii svegliare lo tremore usato nel cuore... (*Vita nuova*, XXIV, 251)

Per che, non sentendosi rispondere ad alcuno né alcuno veggendo, si maravigliò molto e cominciò ad avere grandissima paura... (*Decameron*, II, 7, 128)

Né era alcuno di loro [...] che volentier non l'avesse per moglie presa [...] per che, veggèndolasi per onesta cagion vietare, ciascuno a doverla, in quella guisa che meglio potesse, avere, di diede a procacciare. (*Decameron*, V, 5, 371)

Imajući u vidu činjenicu da je indirektni objekat infinitiva iskazan proklitički vezanom nenaglašenom zamenicom, koja upućuje na subjekat glagola percepcije, što doprinosi koherentnosti konstrukcije, baš kao i ritmička ujednačenost, ova vrsta konstrukcija se, po svojim karakteristikama, nalazi na granici između bifrazalnih i monofrazalnih.

2.2.6. Monofrazalne konstrukcije

Kako u savremenom, tako i u starijem italijanskom jeziku, česte su konstrukcije u kojima nije izražen subjekat infinitiva, koji je najčešće uopštenog karaktera (*soggetto generico*): *udir parlare (ragionare), udir gridare, udir chiamare, sentir dire...*

... quelli di cui udii parlare. (*Convivio*, IV, XXVIII, 356)

“Questi peregrini mi paiono di lontana parte, e non credo che anche udissero parlare di questa donna... (*Vita nuova*, XL, 260)

... trovandosi egli una volta a Parigi in povero stato, sì come egli il più del tempo dimorava [...] udì ragionare d'uno abate di Cligni... (*Decameron*, I, 7, 60)

Era usanza, sì come ancora oggi veggiamo usare, che le donne parenti e vicine nella casa del morto si ragunavano... (*Decameron*, I, 14)

... e di lui udì dire maravigliose e magnifiche cose... (*Decameron*, I, 7, 60)

Imajući u vidu semantičku koherentnost navedenih infinitivnih struktura, koje možemo tumačiti kao ustaljene glagolske izraze sa značenjem “venire a sapere”, “venire a conoscenza di qualcosa”, “apprendere da voci”, kao i činjenicu da subjekat infinitiva najčešće nije izražen u površinskoj strukturi rečenice, određujemo ih kao monofrazalne.⁴⁸

U ovim konstrukcijama dolazi do blaže desemantizacije glagola percepcije ili pak glagola u infinitivu, te se konstrukcija može zameniti bezličnim glagolskim izrazom uz elipsu glagola percepcije (*sì come ancora oggi veggiamo usare: sì come ancora oggi si usa*), ili pak može biti izostavljen glagol u infinitivu (*di lui udì dire maravigliose e magnifiche cose: udì maravigliose e magnifiche cose su di lui*), bez suštinskih semantičkih promena, što potvrđuje monofrazalni karakter.

2.2.7. Najvažnije osobenosti konstrukcija uvedenih glagolima percepcije u analiziranom korpusu

Uzevši u obzir poreklo konstrukcije, činjenicu da infinitiv poseduje sopstveni subjekat, kao i ostale činioce koji ističu bifrazalni karakter, poput upotrebe infinitiva prošlog ili infinitiva prezenta pasiva, koju uočavamo u analiziranom jezičkom materijalu, infinitivne strukture uvedene glagolima percepcije posmatramo kao implicitne objekatske rečenice u kojima infinitiv ima funkciju predikata.

Konstrukcije u kojima nije izražen subjekat infinitiva, koji je uopštenog karaktera (*udir parlare, sentir ragionare...*), kako zbog semantičke koherentnosti, tako i zbog delimične desemantizacije članova konstrukcije, odredili smo kao monofrazalne (up. 2.2.6). Kao prelazni tip konstrukcije, koji se po svojim sintaksičko-semantičkim

⁴⁸ Prema Skytte & Salvi (1991: IX, 3.2.1), u bifrazalnim konstrukcijama uvek mora biti iskazan subjekat infinitiva.

karakteristikama nalazi na granici između bifrazalnih i monofrazalnih konstrukcija, izdvojili smo infinitivne strukture sa akuzativnom upotrebom povratne zamenice (up. 2.2.5.1), kao i konstrukcije u kojima je iskazan indirektni objekat infinitiva, proklitički vezan za glagol percepcije (up. 2.2.5.2).

Kao najvažnija odstupanja u odnosu na klasičnu latinsku konstrukciju akuzativa sa infinitivom uvedenu glagolima percepcije, uočeni su: izražavanje subjekta konstrukcije nenaglašenom zamenicom koja je najčešće proklitički vezana za uvodni glagol, izražavanje subjekta konstrukcije u obliku indirektnog objekta u dativu⁴⁹, akuzativna upotreba nenaglašene povratne zamenice, kao i odstupanja u rasporedu rečničnih članova (postpozicija subjekta u konstrukcijama sa neprelaznim glagolima, kao i antepozicija subjekta infinitiva u funkciji intenzifikacije, up. 2.2.2).

Tokom analize nisu uočene bitnije razlike u upotrebi ove konstrukcije među subkorpusima, uz napomenu da u Danteovom delu *Vita nuova*, kao i u Makijavelijevim delima, konstrukcije uvedene glagolima percepcije predstavljaju najučestaliji tip konstrukcije akuzativa sa infinitivom.

Poređenjem konstrukcija uočenih u analiziranim subkorpusima sa konstrukcijama uvedenim glagolima percepcije u Albertijevom delu *Libri della famiglia*, uočavamo vernije podražavanje klasične latinske konstrukcije u Albertijevom delu, u kojem je subjekat infinitiva uvek iskazan kao direktan objekat konstrukcije, čak i u konstrukcijama sa prelaznim glagolima, što potvrđuje tezu o odvojenim predikatima.⁵⁰ Nezavisnost predikata u Albertijevom delu istaknuta je i vezivanjem refleksivne zamenice za infinitiv u konstrukcijama sa povratnim glagolima⁵¹, što nije uvek slučaj u delima iz našeg korpusa (up. 2.2.4).

Upotrebu konstrukcije u savremenom italijanskom jeziku tumačimo kao sintaksički latinizam, budući da je to jedini tip konstrukcije akuzativa sa infinitivom koji se očuvao u govornom jeziku. Kao najvažnija odstupanja konstrukcija uočenih u korpusu u odnosu na jezičku normu u savremenom italijanskom jeziku uočeni su: odsustvo povratne zamenice u konstrukcijama sa refleksivnim glagolima, upotreba infinitiva prošlog i infinitiva prezenta pasiva, kao i frekventna upotreba konstrukcija u

⁴⁹ Konstrukcija se javlja u vulgarnom latinskom (up. 2.3.2).

⁵⁰ ... *vorrei vedere e' padri con ogni modestia biasimarli* [...] e non come inimico *vituperarli*, o con parole acerbissime *perseguitarli*... (*Libri della famiglia*, I, 31)

⁵¹ ... *scorgo molti* [...] *biasimarsi* della fortuna e *dolersi*... (*Libri della famiglia*, Prologo, 3)

kojima je subjekat infinitiva izražen kao indirektni objekat u dativu, čak i u slučajevima kada je izostavljen direktni objekat infinitiva, ili je pak infinitiv neprelazni glagol (up. 2.2.3).

2.3. KAUZATIVNE KONSTRUKCIJE

2.3.1. Osnovne sintaksičke osobnosti kauzativnih konstrukcija

Kauzativne konstrukcije često se posmatraju kao lingvistički fenomen svojstven romanskim jezicima⁵², koji se međusobno razlikuju u načinu izražavanja kauzativnosti (Kayne, 1969; Radford, 1977; Skytte, 1983; Wurmbrand, 1994). Za razliku od španskog, upotreba kauzativnih konstrukcija u italijanskom jeziku često prevazilazi okvire izražavanja pravih kauzativnih odnosa (Simone, 2010). Dok je u španskom jeziku jasno izražen i naglašen kauzativni odnos između inicijatora radnje, odnosno subjekta kauzativnog glagola i vršioca radnje izražene infinitivom (*il grado forte di forza causativa*)⁵³, u italijanskom određeni spojevi glagola *fare* sa infinitivom često imaju samo oblik, ali ne i značenje kauzativnih konstrukcija (*far sapere, far credere, far vedere qualcosa a qualcuno*) i funkcionišu kao jedinstveni predikati.

Jusivni karakter kauzativnih konstrukcija u španskom jeziku nasleđen je iz latinskog, u kojem su se kauzativni odnosi najčešće izražavali eksplicitnim konstrukcijama uvedenim glagolom *iubeo* i veznikom *ut*, koji je zahtevao upotrebu konjunktiva (Simone & Cerbasi, 2001: 446). Kao uvodni glagoli kauzativnih konstrukcija u latinskom jeziku korišćeni su i *facio, efficio, suadeo, persuadeo, induco* (*ibid.* 450):

Non potuisti ullo modo facere ut mihi illam epistulam non mitteres. (Cicero, *Epistulas ad Atticum*, II, 21, 1)⁵⁴

⁵² Up. Radford (1977: 137): “Modern Romance – with the exception of Rumanian – has a class of causative + infinitive constructions...”

⁵³ Up. Simone (2010): He mandado construir un mueble para mi despacho, lett. “ho ordinato costruire un mobile per mio studio” = “ho fatto costruire un mobile per il mio studio”. Kao uvodni glagol konstrukcije koristi se glagol *mandar*, u značenju “ordinare”.

⁵⁴ Primer je preuzet iz Simon & Cerbasi (2001: 447).

Pored eksplicitnih oblika uvedenih pomenutim glagolima, u klasičnom latinskom jeziku, iako veom retko, kauzativni odnosi su bili izražavani i konstrukcijom akuzativa sa infinitivom uvedenom glagolom *facio / iubeo*, u kojoj je najčešće korišćen infinitiv prezenta pasiva⁵⁵ (*ibid.* 451):

...quae... faciunt lumina gigni (Lucretius, *De rerum natura*, 3, 301)

Pomenute konstrukcije učestalije se koriste u kasnom latinskom, iz kojeg se prenose u italijanski jezik (Robustelli, 1992; Robustelli, 1994; Chamberlain 1986, prema Simone & Cerbasi, 2001).

Poput konstrukcija uvedenih glagolima percepcije, neki lingvisti posmatraju kauzativne konstrukcije kao narodsku verziju konstrukcije akuzativa sa infinitivom, imajući u vidu izmenjenu strukturu ove konstrukcije u romanskim jezicima (Dardano, 1963; Rohlf, 1969). U poređenju sa latinskim, u kojem su kauzativne konstrukcije bile retko zastupljene, romanski jezici pokazuju naglašenu tendenciju ka izražavanju kauzativnosti.⁵⁶

Tokom analize kauzativnih konstrukcija, najpre ćemo se osvrnuti na različita tumačenja njihove sintaksičke strukture, a potom i na upotrebu ovih konstrukcija u starijoj italijanskoj prozi. Osnovno pitanje koje se postavlja u pogledu strukture konstrukcije i sintaksičkih funkcija njenih članova jeste da li kauzativni glagol sa infinitivom tvori jedinstven, složeni predikat, ili pak uvodi zavisnu implicitnu objekatsku rečenicu.

U poređenju sa klasičnom latinskom konstrukcijom akuzativa sa infinitivom, u kojoj je kako na sintaksičkom, tako i na semantičkom planu očigledno postojanje dva predikata (up. 2.1.1), u kauzativnim konstrukcijama postoje brojni faktori koji doprinose njihovoj koherentnosti i na osnovu kojih bismo ih mogli posmatrati kao monofrazalne.

Transformacionalisti uglavnom zastupaju tezu o bifrazalnim konstrukcijama. Analizirajući kauzativne konstrukcije, Kayne (1969: 217–220) smatra da spoj *fare* +

⁵⁵ Kako napominje Norberg (1945, prema Simone & Cerbasi, 2001: 451), aktivni oblik infinitiva uglavnom je korišćen u komedijama, koje su podražavale govorni jezik:
Iube oculos elidere (Plautus, Rud. 659).

Pasivni infinitiv je vremenom ustupao mesto aktivnim oblicima, do potpune zamene koja se dogodila oko VII veka, odnosno u periodu koji određujemo kao kasni latinski.

⁵⁶ Up. Simone & Cerbasi (2001): "... the emergence of the causative orientedness is to be considered as a specific Romance feature..."

infinito ne možemo posmatrati kao analitički glagol (*complex verb*) budući da je između infinitiva i glagola *fare* moguće umetnuti druge elemente (subjekat, objekat, negaciju, nenaglašene zamenice). Od iste pretpostavke polazi i Skytte (1983: 51), uz napomenu da je između pomoćnog i glavnog glagola jednog složenog predikata svakako moguće umetnuti druge rečenične članove, te objašnjenje koje daje Kayne ne možemo prihvatiti kao sveobuhvatno.

Glagoli koji tvore složeni predikat ponašaju se kao jedinstven glagol u pogledu vremena, stanja, načina, semantike. U kauzativnoj konstrukciji infinitiv nosi osnovnu semantičku vrednost, dok glagol *fare* unosi kauzativno značenje i nosilac je gramatičke funkcije, što doprinosu koherentnosti konstrukcije:

... gli fece aprire la bocca... (*Decameron*, VII, 9, 499)

Pored položaja nenaglašanih zamenica koje se uvek vezuju za kauzativni glagol⁵⁷, kao potvrdu jedinstva predikata mogli bismo navesti činjenicu da se negacija u kauzativnim konstrukcijama, uzimajući u obzir i semantičku komponentu, kako u savremenom tako i u starijem italijanskom jeziku, uvek odnosi na celu konstrukciju⁵⁸:

... acciò che vegga che non può stare senza lui, e che gli assai onori non li faccino desiderare più onori, le assai ricchezze non li faccino desiderare più ricchezze, gli assai carichi li faccino temere le mutazioni. (*Principe*, XXII, 46)

Imajući u vidu pomenuta zapažanja, konstrukciju bismo mogli odrediti kao monofrazalnu ukoliko bismo zaključke bazirali na sintaksičkim karakteristikama vidljivim u površinskoj strukturi rečenice, kao što su položaj nenaglašanih zamenica, negacija, ali i fiksni položaj infinitiva, koji se uvek javlja posle kauzativnog glagola.

Međutim, jedna od bitnih karakteristika infinitiva koja ga razlikuje od ostalih neličnih glagolskih oblika (*participa* i *gerundijuma*) jeste neutralnost u pogledu

⁵⁷ Mogućnošću transformacije subjekta infinitiva izraženog imeničkom rečju u nenaglašenu zamenicu proklitički vezanu za kauzativni glagol D'Onghia (2003: 45) tumači jedinstvo konstrukcije, te spoj kauzativnog glagola i infinitiva posmatra kao složeni predikat (*verbo complesso*). Na sličan način konstrukciju tumače Salvi & Vanelli (2004: 3.3.).

⁵⁸ Up. Skytte (1983: 50): Non fa entrare Luigi. Luigi non entra.
Non vedo entrare Luigi. Luigi entra.

glagolskog vida. U spoju sa uvodnim glagolom, infinitiv može zadržati tu neutralnost ili postati vidski određen, preuzimajući vid glagola sa kojim tvori određenu konstrukciju.

U primeru koji sledi, glagol *essere* je upotrebljen kao imperfektivni glagol⁵⁹:

... conciossiacosaché due perfezioni abbia l'uomo, una prima e una seconda (la prima lo fa essere, la seconda lo fa essere buono) ... (*Convivio*, I, XIII, 277)

U prvoj označenoj infinitivnoj konstrukciji glagol *essere* upotrebljen je u značenju “esistere”, dok u drugoj označenoj konstrukciji predstavlja kopulu nominalnog predikata.

Na osnovu navedenog primera možemo zaključiti da infinitiv u kauzativnoj konstrukciji zadržava neutralnost u pogledu glagolskog vida, budući da bismo u spojevima sa glagolom *fare*, s obzirom na njegovo kauzativno značenje, uvek očekivali svršeni vid konstrukcije, ukoliko bismo istu tumačili kao monofrazalnu.

Imajući u vidu nezavisnost infinitiva u pogledu glagolskog vida, činjenicu da infinitiv u kauzativnim konstrukcijama poseduje sopstveni subjekat, kao i mogućnost zamene infinitivne konstrukcije imeničkom rečju u funkciji objekta (*l'ho fatto andare via = ho fatto questo = l'ho fatto*), kauzativne strukture ćemo posmatrati kao bifrazalne konstrukcije, u kojima kauzativni glagol uvodi infinitivnu rečenicu u objekatskoj funkciji.

Glagole *fare* i *lasciare* neki gramatičari smatraju sinonimima u kauzativnoj konstrukciji (Costabile, 1967, prema Skytte, 1983: 54) ili ne govore o eventualnim razlikama (Lepschy, 1972). Međutim, uloga subjekta infinitiva u kauzativnoj konstrukciji ukazuje na određene razlike, budući da *fare* označava početak procesa u kome subjekat aktivno učestvuje, dok *lasciare* označava stanje, kada subjekat ima pasivnu ulogu. Na semantičkom planu, glagol *lasciare* u kauzativnoj konstrukciji najčešće zadržava svoje autonomno značenje dopuštanja (“permettere”). Za razliku od glagola *fare*, uz glagol *lasciar*, kako u savremenom, tako i u staroitalijanskom jeziku,

⁵⁹ U starijem italijanskom jeziku neretko uočavamo primere kauzativnih konstrukcija sa glagolima *essere*, *avere*, *parere*, za razliku od savremenog italijanskog jezika, u kojem je ovakva upotreba veoma retka (Skytte, 1983: 52). U kauzativnim konstrukcijama ovog tipa često dolazi do semantičkih pomeranja glagola u infinitivu, što se odražava i na glagolski vid, te se glagol *essere*, kao u navedenom primeru, najčešće koristi u značenju “esistere”.

može se javiti refleksivna zamenica u infinitivu, što potvrđuje tendenciju ovog glagola ka bifrazalnoj konstrukciji⁶⁰:

... io crederei che fusse più prudenza lasciare acceccarsi il nimico da se stesso... (*Dell'arte della guerra*, III, 311)

Prema tumačenju koje iznosi Egerland (2010: XXII, 2.4), u staroitalijanskom jeziku glagoli *fare / lasciare* u kombinaciji sa infinitivom uglavnom čine monofrazalnu konstrukciju (*costruzione fattiva monofrasale*). Kao jedini primeri bifrazalne konstrukcije navode se kauzativne strukture u kojima logički subjekat infinitiva nije iskazan kao indirektni, već kao direktni objekat (*ibid.*):

... per cui fa questa luce avere vigore. (*Convivio*, IV, IX, 331)

U ovom tipu konstrukcija, prema navedenoj hipotezi, infinitiv se posmatra kao direktni objekat kauzativnog glagola, dok se imenička reč u funkciji logičkog subjekta infinitiva može tumačiti na dva načina: kao direktni objekat kauzativnog glagola, ili pak kao gramatički subjekat konstrukcije akuzativa sa infinitivom.

Imenička reč u akuzativu mogla bi biti tumačena kao direktni objekat kauzativnog glagola samo u konstrukcijama sa predikativom, nastalim prema latinskim konstrukcijama sa dva akuzativa, od kojih se jedan tumači kao akuzativ objekta, a drugi kao akuzativ predikata.⁶¹ Međutim, za razliku od pomenutih latinskih konstrukcija, u kojima su oba objekta imeničke reči u akuzativu, infinitiv u navedenom primeru ima vrednost rečenice, naglašena je njegova glagolska funkcija, na šta ukazuje i činjenica da poseduje sopstveni objekat.⁶² U konstrukcijama u kojima je naglašena glagolska vrednost infinitiva, imenička reč u akuzativu može se posmatrati samo kao subjekat infinitivne rečenice.

⁶⁰ U staroitalijanskom, kao i u savremenom jeziku, povratni glagoli u kauzativnim konstrukcijama sa glagolom *fare* gube povratnu zamenicu (Cennamo, 2010, 2.4.2.3):

Queste cose mi fecero maravigliare... (*Elegia di Madonna Fiammetta*, VII, 74)

Maestro Alberto da Bologna onestamente fa vergognare una donna, la quale lui d'esser di lei innamorato voleva far vergognare. (*Decameron*, I, 10, 66)

... Orfeo facea colla cetera mansuete le fiere e gli arbori e le pietre a sé muovere... (*Convivio*, II, I, 279)

⁶¹ Up. Bennett (1918: 177.): me heredem fecit.

⁶² Za tumačenje glagolskih i imenskih vrednosti infinitiva up. 5.1.

U različitim fazama razvoja italijanskog jezika kauzativne konstrukcije su pretrpele brojne promene, te su vremenom postale kako sintaksički tako i semantički kompaktnije. Konstrukcije sa povratnim kauzativnim glagolima (*farsi / lasciarsi*), u kojima reflektivna zamenica koja označava objekat infinitiva upućuje na subjekat kauzativnog glagola za koji je proklitički vezana, pokazuju visok stepen sintaksičke, semantičke i prozodijske ujednačenosti, te ih određujemo kao prelazni tip konstrukcija, koje su po svojim karakteristikama bliske monofrazalnim:

... e non si lasciano vedere senza fatica del viso. (*Convivio*, III, VII, 305)

Na isti način tumačimo i konstrukcije uvedene povratnim glagolima percepcije (up. 2.2.5.1).

Kao jedini tip monofrazalne konstrukcije izdvajamo spojeve glagola *fare / lasciare* i infinitiva, koji imaju oblik, ali ne i funkciju kauzativnih konstrukcija. Spojevi kauzativnog glagola i infinitiva poput *far sapere, far chiamare, far vedere, far venire; lasciar stare, lasciar perdere, lasciar andare...*, imaju jedinstveno značenje, te ih možemo posmatrati kao kristalizovane, frazeološke izraze, u kojima glagol *fare* funkcioniše kao pomoćni glagol.⁶³

Buffalmaco faceva dar bere (= dava da bere) alla brigata... (*Decameron*, VIII, 6, 544)

... lasciando stare il contado (= abbandonando il contado) ed alla città ritornando... (*Decameron*, I, 16)

... ché fa vedere (= mostra) non andare ogni nostro desiderio dilatandosi per un modo. (*Convivio*, IV, XII, 336)

Zahvaljujući provansalskom uticaju, frazeološka upotreba kauzativnih konstrukcija prisutna je u italijanskim tekstovima već od trinaestog i četrnaestog veka (Cennamo, 2010: XXII, 2.4.2.5).

⁶³ Up. Serianni (1989: XIV, 40.): "... in molti casi la presenza dell'infinito è cristallizzata: lasciamo andare / perdere / facciamo fare, ecc.".

2.3.2. Izražavanje logičkog subjekta infinitiva u kauzativnim konstrukcijama

Od kasnog latinskog, u kauzativnoj konstrukciji sa prelaznim glagolima, pored direktnog objekta radnje izražene glagolom u infinitivu, koristi se indirektni objekat, kojim se označava vršilac radnje prelaznog glagola (Ageno, 1978; Robustelli, 1992):

Propuosi di farlo sentire a molti... (*Vita nuova*, III, 236)

... con sottile argomento a' miei occhi medesimi fece all'avversità trovare via ... (*Elegia di Madonna Fiammetta*, I, 8)

Pomenuti način izražavanja subjekta infinitiva u kauzativnim konstrukcijama sa prelaznim glagolima koristi se i u savremenom italijanskom jeziku.

Za razliku od jezičke norme u savremenom italijanskom jeziku, u analiziranim Danteovim i Makijavelijevim delima uočavamo retke primere konstrukcija sa prelaznim glagolima u kojima se subjekat infinitiva izražava akuzativom:

... e tanto si sforzava per suo ingegno, che la faceva mangiare questa cosa che in mano li ardea, (*Vita nuova*, III, 236)

... per cui fa questa luce avere vigore. (*Convivio*, IV, IX, 331)

La fortezza lo fa meglio portare l'armi, urtare il nimico, sostenere uno impeto. (*Dell'arte della guerra*, I, 290)

Konstrukcije sa dva akuzativa, koje su sintaksički bliže klasičnom latinskom modelu konstrukcije akuzativa sa infinitivom, potvrđuju bifrazalni karakter kauzativnih konstrukcija (Robustelli, 1992: 88).

Ova vrsta konstrukcija nije uočena u Bokačovim delima, u kojima pak zapažamo upotrebu kauzativnih struktura sa dva dativa, u funkciji subjekta i indirektnog objekta infinitiva:

... a lui ti fa i tuoi panni recare... (*Decameron*, VIII, 7, 556)

... e quivi non avendo a cui farle tenere compagnia ad altrui, disse (*Decameron*, V, 9, 395)

U navedenim primerima, subjekti infinitiva *recare* i *fare* uvedeni su predlogom *a* (*a lui, a cui*) i nalaze se u antepoziciji u odnosu na kauzativni glagol, dok su indirektni objekti iskazani nenaglašenim dativnim zamenicama (*ti, le*). U savremenom italijanskom jeziku izbegava se upotreba glagolskih dopuna izraženih istim padežom⁶⁴, te bi subjekat infinitiva u navedenim konstrukcijama bio izražen agentivnom odredbom (*fatti recare i tuoi panni da lui*).

Konstrukcije u kojima su subjekat i indirektni objekat infinitiva izraženi dativom, kako napominje Robustelli (1992: 94), prisutne su u italijanskom jeziku i posle *Dekameron*, za razliku od konstrukcija sa dva akuzativa, koje izlaze iz upotrebe.⁶⁵ Postepeni nestanak konstrukcija sa dva akuzativa objašnjavamo udaljavanjem kauzativne konstrukcije od klasičnog latinskog modela, dok se izražavanje subjekta infinitiva dativom tumači kao uspostavljanje sintaksičkog jedinstva konstrukcije (Norberg, 1954, prema Robustelli, 1992: 99).

Konstrukcije sa dva dativa, kako napominje Robustelli (1992: 95), bile su jedini način izražavanja subjekta i indirektnog objekta infinitiva do pojave agentivne odredbe kao instrumenta za izražavanje subjekta infinitiva u kauzativnim konstrukcijama, koja počinje da se koristi od *Dekameron*, a ulazi u širu upotrebu tek od XVI veka:

... e fatto da certi medici riguardare se con veleno o altramenti fosse stato il buon uomo ucciso... (*Decameron*, 4, 6, 312)

... e voi ancora non m'avavate mostrato che monaci si debban far dalle femmine priemere come da' digiuni e dalle vigilie... (*Decameron*, I, IV, 51)

... e da loro fu onorevolmente fatto seppellire. (*Decameron*, II, 7, 139)

⁶⁴ Up. Robustelli (1992: 86): "...in italiano modemo esiste una restrizione omocasuale, per la quale si evita di mettere due argomenti di uno stesso predicato nello stesso caso,..."

⁶⁵ Konstrukcije sa dva akuzativa uočavamo u Albertijevom delu *Libri della famiglia*, te svakako ne možemo govoriti o potpunom nestanku konstrukcija ovog tipa posle *Dekameron*:

... te lasciò patire **alcuno minimo bisogno**... (*Libri della famiglia*, I,11)

Pored konstrukcija sa dva akuzativa, u Albertijevom uočavamo i ostala dva načina izražavanje subjekta infinitiva u kauzativnim konstrukcijama, dativom i agentivnom odredbom:

Dove sta la somma di fargli imparare lettere e virtù? (*Libri della famiglia*, I, 19)

Da te mi lascio volentieri vincere... (*Libri della famiglia*, I, 34)

... fatti tutti dalla reina chiamare.. (*Decameron*, VI, *Introduzione*, 409)

U svim navedenim primerima infinitiv ima pasivno značenje, te možemo zaključiti da uvođenje agentivne odredbe ukazuje na drugačiju interpretaciju kauzativne konstrukcije.⁶⁶

Infinitiv je u kauzativnim konstrukcijama u italijanskom jeziku imao finalno aktivno značenje (Ageno, 1978: 279). Čak i u slučajevima kada nije iskazan vršilac radnje prelaznog glagola i infinitiv naizgled ima pasivnu vrednost, njegovo osnovno značenje je aktivno (*ibid.*):

Queste parole fa che siano quasi un mezzo, sì che tu non parli a lei immediatamente [...] ma falle adornare di soave armonia, (*Vita nuova*, XII, 240)

Vremenom je infinitiv počeo da preuzima pasivno značenje od konstrukcije, što je uticalo i na način iskazivanja njegovog logičkog subjekta (Ageno, 1978; Robustelli, 1994). U kauzativnim konstrukcijama u italijanskom jeziku infinitiv nikada nije formalno iskazan u pasivu. Pasivni infinitiv, korišćen u kauzativnim konstrukcijama u klasičnom latinskom, postepeno je ustupao mesto aktivnim oblicima do potpune zamene u poznijim fazama latiniteta.⁶⁷

Značenje infinitiva možemo odrediti kao pasivno u konstrukcijama uvedenim povratnim kauzativnim glagolima *farsi*, odnosno *lasciarsi* (*farsi chiamare*, *farsi vedere*, *lasciarsi ingannare*), u kojima se objekat infinitiva, izražen povratnom zamenicom, poklapa sa objektom i logičkim subjektom kauzativnog glagola:

... ed a guisa degli uomini a' nomi delle cose si debba lasciare ingannare. (*Decameron*, I, 2, 43)

... tu ti lasci agl'impeti dell'ira trasportare. (*Decameron*, V, 6, 379)

... uomo che si lasciassi governare alla madre... (*Principe*, XIX, 38)

⁶⁶ Pasivnu vrednost infinitiva u konstrukcijama u kojima je subjekat iskazan agentivnom odredbom, Folli & Harley (2007: 21) objašnjavaju mogućnošću elipse agentivne odredbe, koja pak nije prihvatljiva u konstrukcijama u kojima je subjekat infinitiva izražen dativom.

⁶⁷ Up. n. 55.

... lo mio cuore cominciò a pentere de lo desiderio a cui sì vilmente s'avea lasciato possedere... (*Vita nuova*, XXXIX, 259)

Kao što možemo videti iz navedenih primera, u starijem italijanskom jeziku, ukoliko je kauzativni glagol upotrebljen kao povratni, logički subjekat infinitiva najčešće je uveden predlogom *a*, za razliku od savremene jezičke norme, u kojoj je subjekat infinitiva u ovom tipu konstrukcija iskazan agentivnom odredbom uvedenom predlogom *da* (***a cui s'avea lasciato possedere: da cui si era lasciato possedere***).

U starijem italijanskom jeziku koriste se oba predloga, bez semantičkih distinkcija karakterističnih za savremeni jezik⁶⁸:

... la feci ad un mio familiare uccidere... (*Decameron*, II, 9, 168)

... la fa uccidere e mangiare a' lupi... (*Decameron*, II, 9, 168)

... fece da' suoi soldati uccidere tutti li senatori e li più ricchi del popolo... (*Principe*, VIII, 18)

Čestu upotrebu predloga *a* za uvođenje subjekta kauzativne konstrukcije tumačimo analogijom sa latinskim ablativom agensa.⁶⁹

U staroitalijanskom jeziku, uglavnom u trećentu, logički subjekat infinitiva mogao je biti uveden i predlogom *per*, što je derivat francuskog *par*, pa je reč o sintaksičkom galicizmu⁷⁰. Konstrukcije uvedene predlogom *per* veoma su retke u starijem italijanskom jeziku (Robustelli, 1994; D'Onghia, 2003). U analiziranom korpusu uočavamo samo jedan takav primer u *Decameronu*:

⁶⁸ Za razliku od agentivne odredbe koja samo upućuje na vršioca radnje izražene infinitivom, upotreba indirektnog objekta podrazumeva zainteresovanost subjekta za ishod, odnosno krajni cilj radnje (Skytte & Salvi, 1991: IX, 3.1.2.3):

Farò risolvere il problema **agli studenti** perché si esercitano.

Farò risolvere il problema **dagli studenti** perché io non ho tempo.

Izbor predloga, napominje Lepschy (1972), zavisi od interpretacije glagola u infinitivu, kao prelaznog ili neprelaznog. Upotreba predloga *a* nosi sa sobom semantičke distinkcije:

Faccio visitare Luigi al dottor Rossi. = Lo farò vedere al dottor Rossi. Si mostra qualcosa al dottor Rossi.

Faccio visitare Luigi dal dottor Rossi. = Far esaminare un paziente da un dottore.

⁶⁹ Up. Bennett, 1918: 210: Hostes a fortuna deserebantur.

⁷⁰ Prema Kayne (1969: 225), konstrukcije uvedene predlogom *par* u francuskom jeziku imaju pasivnu vrednost.

... tanto lo spaurì, che il buon uomo per certi mezzani gli fece con una buona quantità della grascia di san Giovanni Boccadoro ugner le mani... (*Decameron*, I, 6, 56)

U navedenom primeru predlog *per* bi mogao biti tumačen i kao instrumentalna dopuna (*complemento di strumento*), budući da označena imenička sintagma uvedena predlogom *per* označava posrednika, te se u semantickom smislu razlikuje od prave agentivne odredbe. Instrumentalnu vrednost predlog *per* nasleđuje iz latinskog jezika.⁷¹

Kao i u savremenom jeziku, subjekat infinitiva u kauzativnim konstrukcijama može biti izostavljen:

... e fatto fare un grande apparecchiamento [...] di Ravenna usci... (*Decameron*, V, 8, 388)

Subjekt izostavljen u površinskoj strukturi može se odrediti na osnovu konteksta:

E questa grandezza do io a questo amico, in quanto quello ch'elli di bontade avea in podere ed occulto, io lo fo avere in atto e palese nella sua propria operazione... (*Convivio*, I, X, 274)

2.3.3. Položaj rečeničnih članova u kauzativnim konstrukcijama

U poređenju sa savremenim italijanskim jezikom, u staroitalijanskom uočavamo fleksibilniji položaj članova kauzativnih konstrukcija. Najveća mobilnost uočena je u položaju subjekta, dok infinitiv uglavnom zadržava fiksni položaj, posle kauzativnog glagola. Retke primere antepozicije infinitiva uočavamo u Danteovim i Bokačovim delima:

... e a Dio tornare lo fece... (*Convivio*, IV, XXVII, 356)

... il pregò che in casa sua il menasse e veder gli facesse questa giovane. (*Decameron*, V, 5, 374)

... più di noia che bisogno non m'era spesse volte sentir mi facea. (*Decameron*, Proemio, 4)

⁷¹ Up. Kennedy (1906); Morwood (1999).

U kauzativnim konstrukcijama u analiziranom korpusu uočena su odstupanja u položaju nenaglašenih zamenica, koja predstavljaju opšte obeležje zameničkog sistema u starijem italijanskom jeziku (up. 2.3.3.2.2).

2.3.3.1. Položaj subjekta u kauzativnim konstrukcijama

Za razliku od savremenog italijanskog jezika, u kojem se vršilac radnje izražene infinitivom najčešće nalazi u postpoziciji u odnosu na kauzativnu konstrukciju⁷², u staroitalijanskom subjekat infinitiva može se naći kako između kauzativnog glagola i infinitiva, tako i ispred konstrukcije *fare + infinito*. Mobilnosti subjekta u starijem italijanskom jeziku doprinosi fleksibilniji način izražavanja ovog rečeničnog člana u konstrukcijama sa prelaznim glagolima: subjekat infinitiva ne mora biti iskazan kao indirektni objekat u dativu, već kao imenički član bez predloga koji može zauzeti različite položaje u rečenici, pri čemu su značenje i funkcije rečeničnih članova razjašnjene u kontekstu.

U starijem italijanskom jeziku, kauzativne konstrukcije pokazuju nizak stepen kompaktnosti.⁷³ Umetanje subjekta između kauzativnog glagola i infinitiva narušava jedinstvo konstrukcije, što potvrđuje pretpostavku o njihovom bifrazalnom karakteru.⁷⁴ Fleksibilan položaj subjekta infinitiva ilustrovaćemo tabelarnim prikazom:

⁷² Navedena konstatacija se odnosi na subjekat infinitiva (prelaznog glagola) koji nije iskazan nenaglašenom ličnom zamenicom: *Ho fatto scrivere la lettera a Marco*.

⁷³ U četvrtom danu *Dekameron*a, od 62 uočene kauzativne konstrukcije, 41 pokazuje visok stepen kompaktnosti: između kauzativnog glagola i infinitiva nema umetnutih rečeničnih članova (Simone & Cerbasi 2001: 464).

⁷⁴ Mobilnost subjekta infinitiva u kauzativnim konstrukcijama uočena je i u Albertijevom delu, u kojem takođe nalazimo subjekat u sva tri položaja, kako ispred kauzativne konstrukcije, tako i između kauzativnog glagola i infinitiva, ali i u finalnom položaju:

Da te mi lascio volentieri vincere... (*Libri della famiglia*, I, 34)

... che io **lasci costoro** qui **avere minimo disagio alcuno**... (*Libri della famiglia*, I, 14)

... **facevano andare e' fanciulli loro** la notte la buio sopra e' sepulcri... (*Libri della famiglia*, I, 22)

Tabela 2. Položaj subjekta infinitiva u kauzativnim konstrukcijama

Način izražavanja subjekta	Položaj u kauzativnoj konstrukciji
Nenaglašena zamenica ⁷⁵	<p style="text-align: center;">Antepozicija:</p> <p>... gli assai carichi <u>li faccino temere</u> le mutazioni. (<i>Principe</i>, XXII, 46)</p>
Naglašena zamenica	<p style="text-align: center;">Interpozicija:</p> <p>... onde <u>faccendo lei partire</u> da me... (<i>Vita nuova</i>, XXIII, 249)</p> <p style="text-align: center;">Postpozicija:</p> <p>Volesse Iddio che <u>tu non facessi</u> più <u>morire me!</u> (<i>Decameron</i>, V, 4, 366)</p>
Imenička / zamenička sintagma ⁷⁶	<p style="text-align: center;">Antepozicija:</p> <p>... <u>agli altri fanno</u> mal <u>giudicare</u>. (<i>Convivio</i>, I, IV, 269)</p> <p style="text-align: center;">Interpozicija:</p> <p>“... io <u>feci al fante mio</u> [...] <u>spazzare la casa...</u>” (<i>Decameron</i>, I, 1, 35)</p> <p style="text-align: center;">Postpozicija:</p> <p>... <u>fecero</u> prestamente <u>venir medici e fanti</u> ... (<i>Decameron</i>, I, 1, 31)</p>
Zavisna rečenica	<p style="text-align: center;">Postpozicija:</p> <p>“Or voi solavate <u>fare piangere chi vede</u> la vostra dolorosa condizione... (<i>Vita nuova</i>, XXVII, 258)</p>

2.3.3.2. Položaj nenaglašениh zamenica i partikula *ne, ci*

U analiziranom jezičkom materijalu uočena su odstupanja u položaju nenaglašениh zamenica, kao i u položaju i načinu upotrebe partikula *ci* i *ne*, u odnosu na savremeni italijanski jezik.

⁷⁵ Interpozicija je uočena samo u slučaju upotrebe nenaglašene zamenice trećeg lica, *loro*:
... e farei **loro** pigliare gli strumenti atti a spianare... (*Dell'arte della guerra*, V, 332)

⁷⁶ Primeri kauzativnih konstrukcija u kojima se subjekat izražen imeničkom sintagmom nalazi u postpoziciji veoma su zastupljeni u poetskim delovima analiziranog Danteovog dela *Vita nuova*:
E cui saluta fa tremar lo core... (*Vita nuova*, Sonetto XI, 246)
Faceva lagrimar l'altre persone... (*Vita nuova*, Sonetto XXI, 258)
Che face consentir lo core in lui. (*Vita nuova*, Sonetto XXII, 259)

2.3.3.2.1. Položaj nenaglašenih zamenica

Za razliku od savremenog jezika, u kojem se infinitiv uveden kauzativnim *fare* ili *lasciare* ne kombinuje ni sa jednom nenaglašenom zamenicom ili rečcom (Moderc, 2004: 284), u *Decameronu* zapažamo vezivanje nenaglašenih zamenica za infinitiv:

... e dubitò non la donna ciò facesse dirgli per tentarlo... (*Decameron*, VII, 9, 495)

...non credo che con l'animo dirleti faccia... (*Decameron*, VII, 9, 495)

U drugog navedenom primeru možemo uočiti odstupanja u položaju združenih nenaglašenih zamenica. Ukoliko su u kauzativnoj konstrukciji dve nenaglašene zamenice vezane za kauzativni glagol, u starijem italijanskom jeziku, za razliku od savremenog, akuzativna zamenica prethodi onoj u dativu:

Dico bene che, a più aprire lo intendimento di questa canzone, si converrebbe usare di più minute divisioni; ma tuttavia chi non è di tanto ingegno che per queste che sono fatte la possa intendere, a me non dispiace se la (=la canzone) mi lasci stare... (*Vita nuova*, XIX, 246)

... onestamente misero la giovanetta di fuori, e poi più volte si dee credere la vi facesser tornare. (*Decameron*, I, 4, 51)

Curado allora turbato disse: Non vidi io mai più gru che questa? Chichibio seguitò: Egli è, messer, come io vi dico; e quando vi piaccia, io il vi farò veder ne' vivi. (*Decameron*, VI, 4, 420)⁷⁷

Pomenuta odstupanja uglavnom se odnose na nenaglašene zamenice koje su vezane za infinitiv kao proklitike. U enklitičkoj upotrebi raspored združenih nenaglašenih zamenica najčešće je isti kao u savremenom italijanskom jeziku:

Curado, per amore de' forestieri che seco avea, non volle dietro alle parole andare, ma disse: Poi che tu di' di farmelo veder ne' vivi... (*Decameron*, VI, 4, 420)

⁷⁷ U navedenom primeru uočavamo upotrebu oblika *il* umesto nenaglašene akuzativne zamenice *lo*. Budući da se završava konsonantom, za nenaglašenu zamenicu *il* karakterističan je proklitički položaj: ... e seco il fece sedere e appresso gli disse... (*Decameron*, I, 3, 46)

Retke izuzetke u položaja združenih nenaglašenih zamenica u enklitičkoj upotrebi uočavamo u *Dekameronu*⁷⁸:

... e per farlati toccare e veder, risposi che... (*Decameron*, VII, 7, 484)

U starijem italijanskom jeziku, zamenice se mogu naći kao enklitike i uz lične glagolske oblike, te u analiziranom korpusu nalazimo primere vezivanja nenaglašenih zamenica za kauzativni glagol:

Se uno, come gli Spartani nutrisse i suoi figliuoli in villa, facessegli dormire al sereno... (*Dell'arte della guerra*, I, 268)

... e fecegli la sua camera fare nel meno disagiato luogo della casa... (*Decameron*, II, 3, 92)

Za razliku od Danteovih i Bokačovih, u Makijavelijevim delima nisu uočena odstupanja u položaju združenih nenaglašenih zamenica, dok su u kod Albertija veoma retka, i nisu vezana za kauzativne konstrukcije.⁷⁹ Napominjemo da se sva navedena odstupanja ne odnose samo na kauzativne konstrukcije, već su opšta obeležja zameničkog sistema u starijem italijanskom jeziku.

2.3.3.2.2. Upotreba partikula *ne*, *ci*

Pored osnovnog, priloškog, mesnog značenja, partikule *ci* (od latinskog *hic*) i *ne* (od latinskog *inde*) mogu imati pronominalnu vrednost, budući da su po značenju bliske nenaglašenim zamenicama.

Za razliku od savremenog jezika, za koji je karakteristično proklitičko vezivanje nenaglašenih reči *ci* i *ne* za kauzativni glagol, u staroitalijanskom jeziku je njihova pozicija fleksibilnija.

⁷⁸ Pored navedene kauzativne konstrukcije, u *Dekameronu* zapažamo još samo tri infinitivne strukture sa enklitički vezanim nenaglašenim zamenicama u kojima akuzativna zamenica prethodi dativnoj:

... che ti debba piacere di donarlomi, acciò che io per questo dono possa dire d'avere ritenuto in vita il mio figliuolo e per quello averloti sempre obligato. (*Decameron*, V, 9, 396)

... senza domandarlavi ve l'avrei donato... (*Decameron*, III, 5, 125)

⁷⁹ ... poichè in quel poco a me sia possibile, in questo tutto m'ingegno e sforzo darmivi di dí in dí migliore... (*Libri della famiglia*, Prologo, 6)

Budući da partikula *ci* podleže istim pravilima o položaju uz glagol kao i nenaglašene zamenice, kojima je po značenju bliska, u kombinaciji sa nenaglašenom zamenicom u akuzativu, u savremenom italijanskom jeziku, uvek se nalazi u antepoziciji (*Non ce lo mettere. Ne stavljaš ga tamo.*).⁸⁰ Za razliku od savremenog jezika, u staroitalijanskom nenaglašena zamenica u akuzativu može prethoditi partikuli *ci*:

Deh! Messer Guiglielmo, voi che avete e vedute e udite molte cose, saprestemi voi insegnare cosa alcuna che mai più non fosse stata veduta, la quale io potessi far dipignere **nella sala di questa mia casa?**... Fateci dipignere **la cortesia**... Messer Guiglielmo, io **la ci farò dipignere** in maniera che mai né voi né altri con ragione mi potrà più dire che io non l'abbia veduta e conosciuta. (*Decameron*, I, 8, 65)

Kad je u pitanju položaj nenaglašene rečice *ne*, nisu primećena odstupanja u odnosu na normu u savremenom italijanskom jeziku, u kojem se ova partikula proklitički vezuje za glagol u ličnom glagolskom obliku:

... che nello statuire le nuove cose, evidente ragione dee essere quella che partire ne faccia da quello che lungamente è usato. (*Convivio*, I, X, 274)

... ad uno buono maestro ne fece fare due altri... (*Decameron*, I, 3, 46-47)

Dov'è da sapere che ciascuna cosa massimamente desidera la sua perfezione... E questo è quello desiderio che sempre ne fa parere ogni dilettazone manca... (*Convivio*, III, VI, 304)

U prvom navedenom primeru partikula *ne* ima prilošku vrednost, budući da zamenjuje predložku strukturu uvedenu predlogom *da* (*partire da quello*), u drugom partitivnu, dok je u poslednjem primeru reč o zameničkoj upotrebi.

Jedino uočeno odstupanje u upotrebi nenaglašene rečice *ne* u partitivnoj funkciji jeste združena upotreba ove rečice sa nenaglašenom akuzativnom zamenicom, kao i sa pridevom *tutto*, koji označavaju celinu:

⁸⁰ Primer je preuzet iz Klajn (2003).

Messere, io non potei stamane farne venire tutte le legne le quali io aveva fatte fare, e per ciò con vostra licenzia io voglio andare al bosco e farlene venire. (*Decameron*, I, 4, 49)

U savremenom italijanskom jeziku rečca *ne* se ne može kombinovati sa nenaglašenim akuzativnim zamenicama, budući da ove zamenice upućuju na celinu, a pomenuta rečca na deo celine (Moderc, 2004: 258).

2.3.4. Ostale specifičnosti kauzativnih konstrukcija u analiziranom korpusu

2.3.4.1. Kauzativni glagol u složenom vremenu

U starijem italijanskom jeziku, u konstrukcijama u kojima je kauzativni glagol upotrebljen u složenom prošlom vremenu, particip prošli može se slagati kako sa subjektom zavisne rečenice, tako i sa objektom infinitiva koji je prelazni glagol (Egerland & Cennamo, 2010: XXII, 2.4.2.1.1). Ovakvi primeri uočeni su samo u *Decameronu*:

“Dionèo, ottimamente parli: festevolmente viver si vuole, né altra cagione dalle tristizie ci (=noi donne) ha fatte fuggire.” (*Decameron*, I, *Introduzione*, 23)

... in una casa nuova, la quale fatta aveva fare assai bella... (*Decameron*, I, 8, 64)

Ed ordinatamente fatta ogni cosa opportuna apparecchiare... (*Decameron*, I, *Introduzione*, 22)

... fattile venire onorevolissimi vestimenti femminili [...] a Bernabò perdonò la meritata morte... (*Decameron*, II, 9, 169)

... fattisi chiamare di que' buoni uomini che rimasi v'erano, ad ogni cosa opportuna con loro consiglio fece ordine dare, ma il convito e le vivande ella sola volle ordinare. E fatte senza indugio quante galline nella contrada erano ragunare, di quelle sole varie vivande divisò a' suoi cuochi per lo convito reale. (*Decameron*, I, 5, 53)

Kongruencija je obavezna samo u slučaju kada je objekat iskazan nenaglašenom zamenicom u trećem licu:

Dunque, se noi vedemo che li poeti hanno parlato a le cose inanimate sì come se avessero senso e ragione, e fàttele parlare insieme... (*Vita nuova*, XXV, 252)

U ostalim slučajevima, slaganje objekta sa participom prošlim nije obavezno:

... fatto dintorno alla bella fonte metter le tavole... (*Decameron*, III, 185)

... il quale, prestamente fattone giù torre le donne e le più preziose cose che in essa erano e che aver si potessono, con esse n'andò ad un suo castello... (*Decameron*, II, 7, 129)

2.3.4.2. Infinitiv uveden predlogom

U *Dekameronu* uočavamo primere kauzativnih konstrukcija u kojima je infinitiv glagola *credere* uveden predlogom *a*:

... e non che le solute persone, ma ancora le racchiuse ne' monisteri, facendosi a credere che quello a lor si convenga e non si disdica che all'altre... (*Decameron*, I, 19)

... e fannosi a credere che da purità d'animo proceda il non saper tra le donne e co' valenti uomini favellare... (*Decameron*, I, 10, 67)

... il che se la natura avesse volute, come elle si fanno a credere, per altro modo loro avrebbe limitato il cinguettare. (*Decameron*, I, 10, 67)

Infinitiv je u kauzativnoj konstrukciji uveden predlogom *a*, najverovatnije po analogiji sa glagolom *indurre*⁸¹ (*inducendosi a credere*...). U navedenim primerima konstrukcija *farsi (a) credere* ima značenje „zamišljati, umišljati, sebe uveravati”.⁸²

Infinitiv uveden predlogom *di* uočen je u Makijavelijevom delu *Principe*:

... a farlo poi di perdere la seconda gli bisognò avere, contro, el mondo tutto, e che gli eserciti suoi fussino spenti o fugati di Italia; il che nacque dale cagioni sopradette. (*Principe*, III, 6)

⁸¹ Up. Boccaccio (1974: 67), n. 27: “inducendosi a credere che convenga e non si disdica loro quello che conviene e non disdice alle altre.”

⁸² Ovaj tip konstrukcija uočavamo i u Albertijevom delu *Libri della famiglia*:
... faccendosi a guardare, difendere e conservare quello che è nato, aggirano solleciti per pascere e nutrire que' deboli sui picchini... (*Libri della famiglia*, I, 15)

Kauzativni glagol *fare* u navedenom primeru predstavlja predikat implicitne finalne rečenice uvedene predlogom *a*, dok je infinitiv *perdere* predikat implicitne objekatske rečenice uvedene kauzativnim glagolom.

2.4. NAJVAŽNIJE SINTAKSIČKE OSOBENOSTI APSOLUTNIH INFINITIVNIH KONSTRUKCIJA U ANALIZIRANOM KORPUSU

Sintaksičke funkcije infinitiva u apsolutnim konstrukcijama tumačili smo polazeći od njihovih vrednosti u latinskom jeziku. Konstrukcije uvedene glagolima percepcije i kauzativnim glagolima posmatramo kao podrvstu konstrukcije akuzativa sa infinitivom, bližu narodnom italijanskom jeziku (up. 2.2.1. i 2.3.1).

Suprotstavljanjem različitih lingvističkih tumačenja u vezi sa strukturom i sintaksičkim funkcijama članova ispitivanih konstrukcija, kroz analizu faktora koji mogu uticati na jedinstvo predikata (položaj i način izražavanja subjekta, položaj nenaglašenih zamenica, vreme, stanje i vid infinitiva), potvrdili smo polaznu hipotezu, prema kojoj sintaksičke funkcije nasleđene iz klasične latinske konstrukcije akuzativa sa infinitivom suštinski nisu promenjene, bez obzira na brojne strukturne izmene i različite spoljašnje manifestacije posmatranih konstrukcija u periodu prilagođavanja latinskih modela narodnom italijanskom jeziku. Konstrukcije uvedene kauzativnim glagolima i glagolima percepcije, baš kao i konstrukciju akuzativa sa infinitivom, posmatramo kao jedinstvene sintaksičke celine koje imaju vrednost implicitnih zavisnih rečenica.

Sintaksičku nezavisnost infinitiva u konstrukciji akuzativa sa infinitivom, kao i u konstrukcijama uvedenim glagolima percepcije, potvrđuje njegova vremenska neutralnost (u ovom tipu konstrukcija koriste se kako infinitiv prošli tako i infinitiv prezenta pasiva), kao i činjenica da može biti negiran nezavisno od uvodnog glagola (2.1.1. i 2.2.1) Nešto je spornija funkcija infinitiva u kauzativnim konstrukcijama, budući da upravo pomenuti faktori koji potvrđuju sintaksičku samostalnost infinitiva u konstrukciji akuzativa sa infinitivom doprinose koherentnosti kauzativnih konstrukcija (negacija, koja se uvek odnosi na celu konstrukciju, kao i činjenica da kauzativni glagol uvek uvodi infinitiv prezenta aktiva, up. 2.3.1).

Za razliku od tradicionalne gramatike, koja sve infinitivne konstrukcije uvedene kauzativnim i glagolima percepcije *a priori* posmatra kao implicitne objektske rečenice⁸³, infinitivne konstrukcije uvedene povratnim kauzativnim glagolima (*farsi, lasciarsi*), kao i povratnim glagolima percepcije (*sentirsi, vedersi*), u kojima objekat infinitiva upućuje na logički subjekat uvodnog glagola, odredili smo kao prelazni tip konstrukcija, koji je po svojim sintaksičkim i semantičkim karakteristikama na granici između bifrazalnih i monofrazalnih konstrukcija (up. 2.2.5.1. i 2.3.1).

Konstrukcije uvedene glagolima percepcije u kojima nije iskazan subjekat infinitiva, koji je uopštenog karaktera (*udir parlare, sentir dire...*), kao i konstrukcije uvedene glagolima *fare / lasciare*, koje formalno imaju oblik, ali ne i značenje kauzativnih konstrukcija (*lasciar stare, far vedere...*), posmatramo kao monofrazalne, budući da se po svojim semantičkim karakteristikama mogu porediti sa ustaljenim glagolskim izrazima (up. 2.2.5.2. i 2.3.1).

Sagledavanjem karakteristika apsolutnih infinitivnih konstrukcija u odnosu na latinske modele, kao i na jezičku normu u savremenom italijanskom jeziku, najvažnije promene uočene su i načinu izražavanja subjekta, kao i u njegovoj mobilnosti u rečenici (up. 2.2.3; 2.3.2. i 2.3.3.1).

Za razliku od subjekta apsolutnih infinitivnih konstrukcija, infinitiv uglavnom ima fiksni položaj, budući da se u najvećem broju slučajeva nalazi u postpoziciji u odnosu na uvodni glagol, uz veoma retka odstupanja u starijem italijanskom jeziku (up. 2.1.3. i 2.3.3).

U staroitalijanskom jeziku, u kauzativnim konstrukcijama, kao i u konstrukcijama uvedenim glagolima percepcije, subjekat infinitiva koji je prelazni glagol može biti izražen kao direktni objekat u akuzativu, kao indirektni objekat u dativu ili kao agentivna odredba. Za razliku od konstrukcija u kojima je subjekat izražen dativom, preuzetim iz vulgarnog latinskog, izražavanje subjekta infinitiva agentivnom odredbom predstavlja romansku inovaciju, te se ovakve konstrukcije javljaju u italijanskoj prozi tek od XIV veka (up. 2.3.2). Opozicija akuzativ / dativ: agentivna odredba ukazuje na drugačije tumačenje kauzativne konstrukcije, budući da upotreba

⁸³ Up. Regula & Jernej (1965); Fogarasi (1969); Serianni (1989); Dardano & Trifone (1997); Terić (2009).

agentivne odredbe uvedene predlogom *da* implicira pasivnu vrednost infinitiva.⁸⁴ Za razliku od savremenog, u staroitalijanskom jeziku uvek je bilo moguće izraziti subjekat infinitiva indirektnim objektom u dativu, čak i u slučajevima u kojima bi u savremenom jeziku bila upotrebljena agentivna odredba, što objašnjavamo uticajem latinskog ablativa agensa uvedenog predlogom *ab*.

Tokom analize korpusa uočeni su retki primeri kauzativnih konstrukcija u kojima su kako subjekat tako i objekat infinitiva izraženi akuzativom. Ovu vrstu konstrukcija, koju nalazimo u Danteovom delu *Convivio*, Makijavelijevom *Dell'arte della guerra*, i u Albertijevom *Libri della famiglia*, tumačimo kao posledicu izražene latinizacije sintakse. Nestanak konstrukcija sa dva akuzativa, kao i pojava konstrukcija sa dva dativa (koje uočavamo u *Dekameronu*), ukazuju na udaljavanje od latinskog sintaksičkog modela.

Poređenjem subkorpusa, najveće razlike uočene su u zastupljenosti i načinu upotrebe konstrukcije akuzativa sa infinitivom. Dok je u pogledu rasporeda rečeničnih članova u svim subkorpusima najzastupljeniji tip konstrukcije onaj koji najvernije podražava latinski model, sa subjektom infinitiva u interpoziciji (V-S-I), raznovrsnost ili pak ograničen broj uvodnih glagola konstrukcije ukazuje na stepen njene rasprostranjenosti u starijoj italijanskoj prozi. Znatno širi spektar uvodnih glagola konstrukcije u Bokačovom i Albertijevom delu, u poređenju sa Danteovim delima na narodnom jeziku, ukazuje na postepeni porast u zastupljenosti konstrukcije akuzativa sa infinitivom u periodu od kraja XIII do XV veka. Manja zastupljenost konstrukcije u analiziranim Makijavelijevim delima, u kojima se kao uvodni glagol najčešće javlja *vedere*, ukazuje na postepeno iščezavanje konstrukcije akuzativa sa infinitivom, koju sve više zamenjuju eksplicitne dopunske rečenice.

Dominantnu upotrebu glagola *essere* u Danteovim i Albertijevim delima tumačimo kao izraženu latinizaciju sintakse, ali i kao nastavak prevodilačke tradicije XIII veka, kada ova konstrukcija, veoma retka u poznim fazama latiniteta, polako počinje da se vraća u upotrebu, u obliku koji je najprihvatljiviji narodnom italijanskom jeziku (up. 2.1.4.1).

⁸⁴ Predlog *da* (od lat. *de ab*), koji uvodi agentivnu odredba, nastao je prema latinskom ablativu agensa, koji je uvodio subjekat pasivne konstrukcije (Robustelli, 1992).

Tokom analize korpusa uočena su brojna odstupanja u odnosu na jezičku normu u savremenom italijanskom jeziku, među kojima se, pored već pomenutog načina izražavanja subjekta infinitiva, izdvajaju: odsustvo reflektivne zamenice u konstrukcijama uvedenim glagolima percepcije; položaj združenih nenaglašenih zamenica u kauzativnim konstrukcijama u kojima akuzativna zamenica prethodi dativnoj; enklitičko vezivanje nenaglašenih zamenica za infinitiv u kauzativnim konstrukcijama; upotreba infinitiva uvedenog predlogom u kauzativnim konstrukcijama u Bokačovim i Makijavelijevim delima, kao i upotreba složenog infinitiva (infinitiva prošlog i infinitiva prezenta pasiva) u konstrukcijama uvedenim glagolima percepcije u *Dekameronu*, koja potvrđuje bifrazalni karakter konstrukcija. Najveća odstupanja uočena su u kauzativnim konstrukcijama, kako u odnosu na klasičnu latinsku konstrukciju akuzativa sa infinitivom, tako i u odnosu na normu u savremenom italijanskom jeziku.

Kategoriju kauzativnosti posmatramo kao romansku inovaciju, iako je konstrukcija formalno postojala u vulgarnom latinskom. U poređenju sa latinskim, u kojem su se kauzativne konstrukcije retko javljale i uglavnom bile jusivnog karaktera, u romanskim jezicima su veoma zastupljene i imaju sposobnost izražavanja različitih stepena kauzativnosti (up. 2.3.1).

3. INFINITIVNE KONSTRUKCIJE S MODALNIM GLAGOLIMA

3.1. UVODNE NAPOMENE

U konstrukcijama sa modalnim glagolima, za razliku od ostalih konstrukcija u kojima je infinitiv uveden direktno (konstrukcije akuzativa sa infinitivom, kao i konstrukcije uvedene kauzativnim i glagolima percepcije), subjekat infinitiva se poklapa sa subjektom modalnog glagola:

.... ha posto tutta la mia beatitudine in quello che non mi potete venire meno.” (*Vita nuova*, XVIII, 244)

Modalnim glagolima se smatraju *dovere*, *potere*, *volere*, dok *sapere* i *solere* imaju ograničenu modalnu upotrebu (*verbi modali marginali*).⁸⁵

Za razliku od modalnih konstrukcija u kojima je infinitiv uveden direktno, glagol *sapere*, u značenju “essere cosciente di, riconoscere”, može uvesti infinitiv predlogom *di*. Ovako uveden infinitiv ima funkciju objekta (*sa di aver sbagliato*). Ovaj glagol se koristi isključivo sa subjektom koji je živo biće i ne može biti upotrebljen u pasivu, za razliku od drugih modalnih glagola (Skytte, 1983: 80). Još jedna karakteristika glagola *sapere* po kojoj se razlikuje od ostalih modalnih glagola jeste izbor pomoćnog glagola u složenim vremenima. Boysen (1977, prema Skytte 1983: 81) smatra da glagol *sapere* može preuzeti pomoćni glagol infinitiva samo u refleksivnim konstrukcijama. U svim ostalih slučajevima pomoćni glagol konstrukcije je *avere* (*ho saputo uscire, ibid.*).

Sintaksička ograničenja glagola *solere* odnose se na činjenicu da se ovaj glagol, za razliku od drugih modalnih glagola, koristi samo u prezentu i imperfektu (Skytte, 1983: 82).⁸⁶

Nel cominciamento di ciascun bene ordinato convivio sogliono li sergenti prendere lo pane apposito, e quello purgare da ogni macula. (*Convivio*, I, II, 266)

... dove faticoso essere solea... (*Decameron*, Proemio, 4)

⁸⁵ Up. Skytte, 1983; Serianni, 1989; Skytte & Salvi, 1991.

⁸⁶ Zingarelli (2004) navodi upotrebu glagola *solere* u prostom prošlom vremenu (*passato remoto*): *solei*.

Budući da je u konstrukcijama sa glagolom *solere* naglašen vremenski faktor, odnosno iterativnost radnje, a ne njen modalni karakter, koji podrazumeva stav govornika prema iznetom sadržaju, tokom dalje analize glagol *solere* nećemo posmatrati kao modalni. Infinitivne strukture sa glagolom *solere* posmatramo kao perfirastične konstrukcije kojima se označava uobičajena radnja (*perfirasi abituali*, up. 7. 3).

U pogledu sintaksičkih osobnosti, modalni glagoli ne poseduju specifične karakteristike po kojima se kao sintaksički jedinstvena grupa glagola razlikuju od ostalih glagola u italijanskom jeziku (Simone & Amacker, 1977: 64–68). Oni nisu jedini italijanski glagoli koji direktno uvode infinitiv i dozvoljavaju premeštanje klitika, čak se i međusobno razlikuju u mogućnosti uvođenja eksplicitne zavisne rečenice.⁸⁷ Stoga je prilikom tumačenja strukture modalnih konstrukcija, pored sintaksičkih faktora koji utiču na njihovu koherentnost, i koji će biti pojedinačno analizirani, neophodno uzeti u obzir semantičku komponentu, te ćemo pitanje jedinstva predikata u modalnim konstrukcijama najpre ispitati iz ugla njihovih semantičkih vrednosti.

3.2. SEMANTIKA MODALNIH GLAGOLA

U ispitivanju sintaksičke strukture modalnih konstrukcija neophodno je razmotriti njihove semantičke osobnosti, budući da modalnost predstavlja jednu od jezičkih karakteristika iskaza u kojoj je naglašen subjektivni stav govornika prema iskazanoj radnji / situaciji.⁸⁸ U proučavanju svake gramatičke kategorije, napominje Palmer (2003: 5), pored morfološko-sintaksičkih obeležja karakterističnih za određeni jezik, treba uzeti u obzir i pojmovno-semantički faktor, kao jezički obrazac na osnovu kojeg datu kategoriju prepoznajemo u drugim jezicima. Univerzalni karakter modalnosti naglašava i Pietrandrea (2005: 6), koja istu tumači kao jednu od osnovnih karakteristika svakog govornog čina.

Prema opšteprihvaćenoj podeli, modalni glagoli se javljaju u dva osnovna

⁸⁷ Mogućnost izmeštanja nenaglašene zamenice poseduju kako kauzativni glagoli, tako i glagoli percepcije (up. 2.2. i 2.3), kao i glagoli *comunicare, andare, venire, stare: ha cominciato ad alzarsi, si è cominciato ad alzare* lo vado a invitare, vado a invitarlo (Skytte, 1983: 75).

Mogućnost uvođenja eksplicitne objekatske rečenice ima samo glagol *volere*. Glagol *sapere* može uvesti eksplicitnu objekatsku rečenicu kao *verbum putandi*, a ne kao modalni glagol.

⁸⁸ Up. Simone (1995, prema Pietrandrea 2005: 6).

značenja: epistemološkom i deontološkom (Lyons, 1977; Palmer, 1986; Palmer 1990; Bybee, Perkins & Pagliuca, 1994).

U epistemološkom značenju, modalni glagol određuje radnju ili situaciju iskazanu infinitivom kao verovatnu (*dovere*) ili moguću (*potere*)⁸⁹:

“... e lasciate fare a me, ché fermamente io acconcerò i fatti vostri ed i miei in maniera che starà bene e che dovrete esser contenti.” (*Decameron*, I, 1, 32)

“Chi dee mai essere lieta di noi, che avemo udità parlare questa donna così pietosamente?”. (*Vita nuova*, XXIII, 250)

Che essi non sien tutti veri, assai volte può ciascun di noi aver conosciuto... (*Decameron*, IV, 6, 308)

E secondo malizia, ovvero difetto di corpo, può essere la mente non sana... (*Convivio*, IV, XV, 340)

Konstrukcije u kojima modalni glagoli imaju epistemološko značenje često su bezličnog karaktera:

“E’ non potete essere che con quella pietosa donna non sia nobilissimo amore”. (*Vita nuova*, XXXV, 257)

E potete essere che il cielo in quella parte è più spesso... (*Convivio*, II, XV, 294)

Upotreba modalnih konstrukcija u epistemološkom značenju zabeležena je još u klasičnom latinskom. Jedan od ranih primera epistemološke upotrebe glagola *dovere* (*debere*) navodi Fleischman (1982, prema Pietrandrea, 2005: 204):

Sex pondo et seliberam debet habere. (Petronius, *Satyricon*, LXVII).

U epistemološkim modalnim konstrukcijama, napominje Pietrandrea (2005: 109), naglašena je veza koja se formira između govornika i njegovog iskaza. Ovakva upotreba modalnih konstrukcija ne dozvoljava govorniku da se distancira od radnje / situacije iskazane glavnim glagolom (*ibid.*). Analizirajući kategoriju modalnosti, Halliday (1970: 343) ističe da se samo u epistemološkim modalnim konstrukcijama

⁸⁹ Up. Serianni (1989: XI. 46).

oslikava interpersonalna, odnosno ekspresivna i društvena funkcija jezika, koja podrazumeva aktivno učestvovanje govornika u govornom činu.

Za razliku od epistemoloških modalnih konstrukcija, u kojima je pre svega naglašen semantički faktor, odnosno govornikov stav prema iskazu kao komentar validnosti iskaza, deontološka modalnost odražava pragmatičku funkciju jezika, budući da je u ovom tipu konstrukcija izražena obaveza, mogućnost, dozvola, koja se odnosi na subjekat modalne konstrukcije, a najčešće ne zavisi od govornika (Lyons 1977: 841). Pragmatički karakter deontoloških konstrukcija objašnjava se mogućnošću reinterpretacije modalne konstrukcije deklarativnom rečenicom kojom se izražava zabrana, obaveza ili pak dozvola (Lyons, 1977; Pietrandrea, 2005).⁹⁰

U deontološkom značenju glagol *dovere* označava obavezu (*obbligo*), a glagol *potere* dozvolu (*permesso*, Serianni, 1989: XI, 46):

Se Francia, adunque, posseva con le forze sua assaltare Napoli, doveva farlo; se non poteva, non doveva dividerlo. (*Principe*, III, 9)

... vi si poteva per tutto andare. (*Decameron*, III, 184)

... debbe il principe leggere le istorie, e in quelle considerare le azioni degli uomini eccellenti; vedere come si sono governati nelle guerre...(*Principe*, XIV, 30)

Za razliku od modalnih konstrukcija sa glagolima *dovere* i *potere*, upotrebljenih u deontološkom značenju, u kojima radnja izražena infinitivom zavisi od volje, želje, potrebe spoljašnjeg subjekta, koji se razlikuje od subjekta modalnog glagola, u konstrukcijama sa glagolima *volere* i *sapere*, osim sintaksičkog, postoji i logičko poklapanje subjekata:

... con ciò fosse cosa che tutte le donne carolar sapessero [...] comandò la reina che gli strumenti venissero... (*Decameron*, I, *Introduzione*, 25)

... ho meco stesso proposto di volere, in quel poco che per me si può, in cambio di ciò che io ricevetti, ora che libero dirmi posso, e se non a coloro che me aiutarono, alli quali per avventura per lo lor senno o per la loro buona ventura non abbisogna, a quegli almeno a' quali fa luogo alcuno alleggiamento prestare. (*Decameron*, *Proemio*, 4)

⁹⁰ Up. Pietrandrea (2005: 16): You will sleep now! I order you to sleep, now!

U konstrukcijama sa infinitivom pasiva kontekst je često neophodan za precizno određivanje značenja modalnog glagola. U ovim konstrukcijama modalni glagol je najčešće upotrebljen u epistemološkom značenju:

Qualunque affari, qualunque altre cagioni costà trovasti, già deono essere finite...
(*Elegia di Madonna Fiammetta*, V, 37)

... per avventura gli potrebbe venir fatto quel che egli desiderava. (*Decameron*, VII, 7, 482)

Deontološko značenje glagola *dovere* i *potere* u konstrukciji sa infinitivom prezenta pasiva ilustruju sledeći primeri:

... e di quello pane ch'è mestiere a così fatta vivanda, senza lo quale da loro non potrebbe esser mangiata a questo convivio... (*Convivio*, I, I, 266)

... io deggio di ciò essere lodato [...] deggio essere biasimato. (*Convivio*, III, IV, 301)

U konstrukcijama sa infinitivom prošlim značenje modalnog glagola je skoro uvek epistemološko (Schmitt Jensen, 1973: 59):

“Carissimi giovani, la nostra usanza vi può aver renduti certi quanto sia l’amore che io vi porto...” (*Decameron*, IV, 3, 294)

“Donne mie care, voi potete, così come io, molte volte avere udito che a niuna persona fa ingiuria chi onestamente usa la sua ragione.” (*Decameron*, I, *Introduzione*, 18)

... fermamente avarizia non mi dée avere assalito per uomo di picciolo affare; qualche gran fatto dee essere costui che ribaldo mi pare... (*Decameron*, I, 7, 61)

Vremenska nezavisnost infinitiva u konstrukcijama sa infinitivom prošlim, kao i različito stanje u odnosu na uvodni, modalni glagol, u konstrukcijama sa infinitivom pasiva, ukazuju na bifrazalni karakter konstrukcije (Skytte, 1983: 90). Termin epistemološki, napominje Lyons (1977: 793), upućuje na logičku strukturu iskaza u kojem se određena radnja posmatra kao verovatna, moguća. U tom smislu je prihvatljivo tumačenje epistemoloških modalnih konstrukcija kao bifrazalnih, budući da

se kategorija modalnosti ne vezuje direktno za radnju, kao u deontološkim konstrukcijama, već za stav govornika prema iskazanoj radnji. Međutim, naglašena veza između govornika i iskaza ujedno doprinosi semantičkoj koherentnosti konstrukcije. Takođe, u epistemološkim modalnim konstrukcijama ublaženo je izvorno značenje modalnih glagola, zbog čega ih svakako treba posmatrati kao pomoćne glagole.⁹¹

3.3. SINTAKSIČKI FAKTORI KOJI UTIČU NA JEDINSTVO MODALNIH KONSTRUKCIJA

Spojevi modalnih glagola sa infinitivom predstavljaju poseban tip konstrukcija za koje se vezuju različita lingvistička tumačenja u vezi sa funkcijom njihovih članova na sintaksičko-semantičkom planu. Stoga će tokom daljeg opisa modalnih konstrukcija biti protumačeni stavovi i hipoteze koje odstupaju od shvatanja tradicionalne gramatike, prema kojoj ovi glagoli u konstrukciji sa infinitivom imaju funkciju pomoćnih glagola (*verbi servili*).⁹² U latinskom jeziku, glagoli poput *volo, nolo, possum, debeo, soleo...* takođe se određuju kao glagoli nepotpunog značenja koji zahtevaju obaveznu dopunu u obliku infinitiva.⁹³ Međutim, direktno uveden infinitiv u modalnim konstrukcijama u italijanskom jeziku neretko se tumači kao objekat glagola *potere, volere, dovere, sapere* i *solere* (Skydsgaard, 1977; Ageno, 1978; Skytte, 1983; Egerland & Cennamo, 2010).

Za razliku od Ageno (1978), koja sve infinitive uvedene modalnim glagolom *a priori* tumači kao objekte, Rohlf (1969: 83) izdvaja glagole *dovere* i *potere*, zbog veoma čvrste veze sa infinitivom. Kao potvrdu koherentnosti konstrukcije glagola *dovere* sa infinitivom, Rohlf navodi činjenicu da se ista radnja u prezentu može izraziti na dva načina:

- infinitivom prošlim sa modalnim glagolom u prezentu: *Deve aver osservato*.
- modalnim glagolom u prošlom vremenu: *Ha dovuto osservare*.

Glagol *dovere* Rohlf tumači kao pomoćni glagol, u veoma bliskoj vezi sa glavnim glagolom u infinitivu. Imajući u vidu činjenicu da se vremenski odnos

⁹¹ Up. Wurmbrand (1994: 261).

⁹² Up. Fornaciari (1881); Simone & Amacker (1977); Serianni (1989); Dardano & Trifone (1997).

⁹³ Up. Kennedy (1906: 163): "The Prolicative Infinitive is used to carry on the construction of Indeterminate and some other verbs."

(izražavanje prošlosti) može preneti na uvodni glagol, Rohlf's navedene modalne konstrukcije posmatra kao složeni predikat.⁹⁴

Kao faktori koji mogu uticati na jedinstvo modalnih konstrukcija, navode se:

1. položaj nenaglašene zamenice;
2. izbor pomoćnog glagola;
3. upotreba složenog infinitiva;
4. negacija;
5. glagolski vid (Skytte, 1983: 81).

3.3.1. Položaj nenaglašene zamenice

Mogućnost izmeštanja nenaglašene zamenice, prema mišljenju mnogih gramatičara, jedan je od faktora koji utiču na jedinstvo modalne konstrukcije. Služeći se polazištima transformacione gramatike, koja se fokusira na mogućnost realizacije određenih jezičkih konstrukcija, Lo Cascio (1970: 158) ističe da je u modalnim konstrukcijama položaj nenaglašene zamenice ("sostituyente d'ordine") fleksibilan i ne utiče na sadržaj rečenice. On modalne glagole smatra pomoćnim glagolima koji u konstrukciji sa infinitivom uvek tvore jedinstven predikat. Suprotno navedenom tumačenju, Skytte (1983: 50) uočava razliku između sledeće dve konstrukcije: *Lo posso vedere. Posso vederlo*. Za razliku od Skytte, koja samo prvu konstrukciju (*Lo posso vedere*) posmatra kao složeni predikat, prema hipotezi koju iznosi Lo Cascio, navedene rečenice su na sintaksičko-funkcionalnom planu identične.

Proces kojim glavni glagol sa infinitivom može formirati jedinstvenu sintagmu posmatra se kao proces prestrukturiranja (*ristrutturazione*).⁹⁵ Ukoliko se nenaglašena zamenica vezuje za infinitiv, prema ovom tumačenju, reč je o dva odvojena predikata; u suprotnom, ukoliko se veže za glavni glagol, modalni glagol sa infinitivom tvori složeni predikat:

Oh sventurati e malnati, che innanzi volete partirvi d'esta vita sotto il titolo d'Ortensio, che di Catone! (*Convivio*, IV, XXVIII, 357)

⁹⁴ U navedenim primerima uočavamo različite semantičke vrednosti modalnih konstrukcija: dok je prva navedena modalna konstrukcija (*deve aver osservato*) primer epistemološke upotrebe glagola *dovere*, druga modalna konstrukcija (*ha dovuto osservare*) ima deontološku vrednost.

⁹⁵ Up. Skytte & Salvi (1991: IX, 3.3.4); Egerland & Cennamo (2010: XXII, 2.3); Salvi & Vanelli (2004: 3.2).

... niuna altra donna mai mi ti potrà tòrre. (*Elegia di Madonna Fiammeta*, V, 37)

U prvom navedenom primeru, prema pomenutoj hipotezi, infinitiv bi trebalo da ima objekatsku funkciju, dok bi druga označena modalna konstrukcija bila tumačena kao složeni predikat.⁹⁶

Tumačenje jedinstva modalne konstrukcije na osnovu položaja nenaglašenih zamenica zasnovano je isključivo na sintaksičkim kriterijumima vidljivim u površinskoj strukturi rečenice. Međutim, na semantičkom planu, promena položaja rečeničnih članova ne utiče na promenu sadržaja modalne konstrukcije. Modalni glagol, kako u semantičkom tako i u sintaksičkom smislu, funkcioniše kao pomoćni glagol koji daje modalni karakter radnji i nosilac je gramatičke funkcije.⁹⁷ Stoga ćemo spoj modalnog glagola i infinitiva, bez obzira na položaj nenaglašene zamenice, posmatrati kao jedinstven, složeni predikat. Fleksibilnost položaja različitih vrsta nenaglašenih zamenica u modalnim konstrukcijama ilustrovaćemo tabelarnim prikazom:

Tabela 3. Položaj nenaglašenih zamenica i partikula u modalnim konstrukcijama

Vrsta nenaglašene zamenice	Položaj	
Nenaglašena lična zamenica (akuzativna / dativna)	Vezana za modalni glagol	Vezana za infinitiv
	... e <u>volevala costringere</u> di pigliar l'uno... (<i>Decameron</i> , V, 7, 385) ⁹⁸ ... quello che <u>non mi</u> potete venire meno." (<i>Vita nuova</i> , XVIII, 244) ... se io <u>le vi volessi</u> tutte <u>contare</u> (<i>Decameron</i> , VI, 10, 440) ⁹⁹	Se Francia, adunque, posseva con le forze sua assaltare Napoli, <u>doveva farlo</u> ; se <u>non poteva</u> , <u>non doveva dividerlo</u> . (<i>Principe</i> , III, 9) ... cosa alcuna che <u>dispiacerci debba</u> ... (<i>Decameron</i> , I, 1, 31)

⁹⁶ Kao potvrdu teze o promeni funkcije rečeničnih članova posle procesa prestrukturiranja, Rizzi (1976: 28) navodi nemogućnost dislokacije infinitiva posle izmeštanja klitika.

⁹⁷ Up. Wurmbbrand (1994: 239): "modals are (restricted) quantifiers rather than lexical predicates."

⁹⁸ U navedenom primeru uočavamo enklitičko vezivanje nenaglašene zamenice za modalni glagol, karakteristično za stariji italijanski jezik.

⁹⁹ Ukoliko su za modalni glagol vezane združene nenaglašene zamenice, za razliku od savremenog italijanskog jezika, akuzativna zamenica prethodi onoj u dativu, kako u proklitičkoj, tako i u enklitičkoj upotrebi:

... questa donna meritamente è mia, né alcuno con giusto titolo la mi può raddomandare. (*Decameron*, X, 4, 671)

... niuna altra persona conosco che farlemi possa avere... (*Decameron*, III, 9, 253)

Povratna zamenica <i>si</i> (“<i>si</i>” <i>riflessivo</i>)	... <u>se lo potevano godere</u> oziosi... (<i>Principe</i> , IV, 11) E <u>puosselo</u> el principe <u>guadagnare</u> in molti modi... (<i>Principe</i> , IX, 21)	... là ov'io <u>potea lamentarmi</u> senza essere udito. (<i>Vita nuova</i> , XII, 240) ... come coloro li quali <u>non si possono</u> <u>muovere</u> . (<i>Vita nuova</i> , XXIII, 248)
Partikule <i>ci (vi) i</i> <i>ne</i>	Udistù, in quella, cosa niuna della quale tu dubiti o <u>vogline domandare?</u> (<i>Decameron</i> , I, 6, 56) Se egli sapesse lavorare l'orto e <u>volesseci rimanere</u> ... (<i>Decameron</i> , III, 1, 188)	... affermando che <u>esservi doveva</u> l'anello...(<i>Decameron</i> , II, 5, 112)
Bezlična zamenica <i>si</i> (“<i>si</i>” <i>impersonale</i>)	Vezana za modalni glagol	
	... perché <u>parlare non si può</u> d'alcuno, che il parlatore non lodi o non biasimi quelli, di cui egli parla. (<i>Convivio</i> , I, II, 266) ... dinanzi a la quale poco <u>si potrebbe leggere</u> ... (<i>Vita nuova</i> , II, 235)	
Pasivna zamenica <i>si</i> (“<i>si</i>” <i>passivante</i>)	... ma <u>se ne sarieno</u> assai potute <u>annoverare</u> di quelle che ... (<i>Decameron</i> , I, 15) ... si ha a notare che gli uomini <u>si debbano</u> o <u>vezzeggiare</u> i <u>spegner</u> ... (<i>Principe</i> , III, 7)	

Kao što možemo videti iz tabele, položaj nenaglašanih zamenica u modalnim konstrukcijama uglavnom ne odstupa od norme u savremenom italijanskom jeziku, uz izuzetak enklitičkog vezivanja nenaglašanih zamenica i partikula za modalni glagol i položaja združenih nenaglašanih zamenica. Za razliku od nenaglašene povratne zamenice (“*si*” *riflessivo*), koja se može vezati kako za modalni glagol, tako i za infinitiv, u konstrukcijama sa nenaglašenom bezličnom (“*si*” *impersonale*) ili pasivnom zamenicom (“*si*” *passivante*), u starijem italijanskom jeziku, kao i u savremenom, nenaglašena zamenica se gotovo uvek vezuje za modalni glagol, što doprinosi prozodijskoj koherentnosti konstrukcije.

Vezivanje nenaglašene zamenice za modalni glagol uočavamo i u retkim primerima konstrukcija sa dva modalna glagola.¹⁰⁰ Za razliku od savremenog

¹⁰⁰ Čestu upotrebu konstrukcija sa dva modalna glagola Dardano (1962: 93) uočava u prozi kvatročenta, analizirajući Albertijevo delo *Libri della famiglia*:
Vorrebbero potere mantenere gli uomini immortali! (*Libri della Famiglia*, II, 53)
... siano troppo obbligati e soggetti a non potere né sapere volere o seguire se non quanto stimino essere
accetto e grato a chi egli amino. (*Libri della famiglia*, II, 40).
Akumulacija infinitivnih konstrukcija u istaknutim položajima u rečenici, prema Dardano (*ibid.*), javlja se
kao težnja da se reprodukuje ritam latinske rečenice.

italijanskog jezika, u svim primerima uočenim u korpusu nenaglašena zamenica je vezana za prvi modalni glagol, kao proklitika ili enklitika:¹⁰¹

E se così fu, che so che fu, qual cagion vi dovea poter muovere a torglivi così rigidamente?
(*Decameron*, III, 7, 229)

Questa non è troppo grave cosa, né troppo lunga, e deesi assai ben poter fare... (*Decameron*, III, 4, 209)

Modalne konstrukcije sa dva infinitiva nalazimo i u implicitnim zavisnim rečenicama u kojima nenaglašena zamenica može biti vezana kako za modalni glagol, tako i za glagol u infinitivu¹⁰²:

... non par doversi né potersi predicare... (*Convivio*, III, II, 299)

Per tanto uno principe debbe esistimare poco [...] per potere defendersi... (*Principe*, XVI, 32)

... del tutto era disposto a volerlo fare impiccar per la gola ed in niuna guisa rendere il voleva al signore... (*Decameron*, II, 1, 82)

... e tanto affaticati erano che non poteano disfogare la mia trestizia, pensai di volere disfogarla con alquante parole dolorose... (*Vita nuova*, XXXI, 254)

Položaj nenaglašene zamenice u konstrukciji modalnog glagola sa infinitivom, prema Lo Cascio (1970: 159), zavisi od stilskih potreba autora i vrste teksta: u naučnoj prozi su uobičajene strukture u kojoj se nenaglašena zamenica vezuje za infinitiv, budući da je uglavnom reč o epistemološkim konstrukcijama, dok se u svakodnevnom i poetskom govoru zamenica češće vezuje za modalni glagol, kao izraz ličnog stava govornika prema iznetom sadržaju. Tendenciju ka izmeštanju nenaglašene zamenice Skytte (1983: 83) dovodi u vezu sa vrstom modalnog glagola. Analizom upotrebe

¹⁰¹ U konstrukcijama sa dva modalna glagola u savremenom italijanskom jeziku nenaglašena zamenica se najčešće vezuje za prvi infinitiv, odnosno drugi modalni glagol (*devi poterlo risolvere*, Lo Cascio, 1970: 164). Kako napominje Lo Cascio (*ibid.*), ovo je najčešći oblik konstrukcije, iako su prihvatljive i druge dve varijante (*Devi poter risolverlo. Lo devi poter risolvere, ibid.*).

¹⁰² U savremenom italijanskom jeziku, izražena je tendencija vezivanja nenaglašene zamenice za prvi glagol u infinitivu (Skytte, 1983; Moderc, 2004).

modalnih konstrukcija u savremenom italijanskom jeziku Skytte zaključuje da su *sapere* i *volere* skloniji postpoziciji nenaglašene zamenice od glagola *dovere* i *potere*.

Kako bi navedene pretpostavke mogle biti prihvaćene kao pouzdane i opšteprimenljive, neophodna je detaljna kvantitativna analiza, širi korpus, kao i komparativna analiza upotrebe nenaglašenih zamenica u modalnim konstrukcijama u starijem i savremenom italijanskom jeziku.

Bez obzira na različite spoljašnje manifestacije članova modalnih konstrukcija, modalnost posmatramo kao univerzalnu jezičku kategoriju koja pre svega ističe semantičko-pragmatičke vrednosti iskaza, te formalna sintaksička obeležja, poput položaja nenaglašenih zamenica, ne tumačimo kao činioce koji mogu uticati na promenu dubinske strukture modalne konstrukcije, te ni na sintaksičke funkcije njenih članova.

3.3.2. Pomoćni glagol modalnih konstrukcija u složenim vremenima

Modalni glagoli, upotrebljeni samostalno, grade složena vremena sa glagolom *avere* (*ho potuto / dovuto / voluto*). U konstrukciji sa infinitivom, pomoćni glagol modalnih struktura, kako u savremenom, tako i u starijem italijanskom jeziku, uvek može biti glagol *avere*, ukoliko je to i pomoćni glagol infinitiva:

... li letterati fuori di lingua Italica non avrebbero potuto avere questo servizio... (*Convivio*, I, IX, 273)

E nel vero, se io potuto avessi onestamente per altra parte menarvi a quello che io desidero... (*Decameron*, I, *Introduzione*, 9)

“Ma per alcun caso avrebbeti l'ira potuto inducere a fare alcuno omicidio o a dire villania a persona o a fare alcuna altra ingiuria?” (*Decameron*, I, 1, 34)

Izuzetak od navedenog pravila predstavljaju modalne konstrukcije sa povratnim glagolima u kojima je povratna zamenica proklitički vezana za modalni glagol:

... di chi si fussi potuto servire... (*Principe*, VII, 15)

... ma vi si fussono potuti distendere... (*Dell'arte della guerra*, I, 289)

... se io dalla verità del fatto mi fossi scostare voluta... (*Decameron*, IX, 5, 620)

Ukoliko je pomoćni glagol infinitiva *essere*, u starijem italijanskom jeziku kao i u savremenom, modalne konstrukcije mogu graditi složena vremena kako sa glagolom *essere*, tako i sa glagolom *avere* (Egerland & Cennamo, 2010: XXII, 2.3).

U modalnim konstrukcijama sa neprelaznim glagolima, napominje Telve (2007: 320), u starijem italijanskom jeziku glagol *essere* je znatno više zastupljen od glagola *avere*, posebno kod toskanskih pisaca, sve do činkvečenta. Potvrdu nalazimo i u Bembovoj gramatici, u kojoj se kao jedina ispravna varijanta navode konstrukcije sa glagolom *essere*: “Là dove se si dicesse *se io havessi voluto andare dietro a’ sogni*, non si potrebbe poscia sciogliere et dire: *se io havessi andato dietro a’ sogni*; perciöchè queste voci così dette non tengono. Fassi questo medesimo co’ verbi *voluto* et *potuto*, che si dice: *son voluto venire, son potuto andare*, perciöchè *son venuto* et *sono andato* si scioglie; là dove *ho venuto* et *ho andato* non si scioglie” (*Prose della volgar lingua*, III, XLI).

U svim primerima modalnih konstrukcija sa neprelaznim glagolima u analiziranom korpusu uočavamo upotrebu glagola *essere*:

Il Saladino conobbe costui ottimamente essere saputo uscire del laccio... (*Decameron*, I, 3, 47)

“... e quale uscio ti fu mai in casa tua tenuto, quando tu colà dove io fossi, se’ voluto venire?” (*Decameron*, VII, 5, 476)

“Ghismunda, parendomi conoscere la tua vertù e la tua onestà, mai non mi sarebbe potuto cader nell’animo...” (*Decameron*, IV,1, 278)

Izuzetak predstavljaju modalne konstrukcije u kojima je glagol kretanja upotrebljen u figurativnom smislu:

... chi vince non vuole amici sospetti e che non lo aiutino nelle avversità, chi perde, non ti riceve, per non avere tu voluto con le arme in mano correre la fortuna sua. (*Principe*, XXI, 44)

U navedenom primeru reč je o frazeološkoj upotrebi glagola *correre*, koja je bliska tranzitivnosti. Uz glagol *correre* uočavamo upotrebu direktnog objekta (*la*

fortuna sua).

Prema tumačenju koje daje Skytte (1983: 96), ukoliko se pomoćni glagoli infinitiva i modalnog glagola razlikuju, konstrukciju možemo posmatrati kao bifrazalnu. Na sličan način konstrukciju tumači i Nencioni (1989: 294), koji upotrebu glagola *avere* posmatra kao tendenciju ka autonomiji modalnog glagola.

Kada postoji izbor između dva pomoćna glagola, napominje Skytte (1983: 98), upotrebom glagola *essere* naglašen je sadržaj iskazane radnje, koja je modifikovana modalnim glagolom, dok su upotrebom glagola *avere* istaknute modalne karakteristike konstrukcije. Svoje pretpostavke Skytte potvrđuje činjenicom da izmeštanje nenaglašene zamenice, koje pak tumači kao kohezioni faktor, u italijanskom jeziku utiče na izbor pomoćnog glagola.

Opštu primenljivost navedenih pretpostavki ispitaćemo na primerima konstrukcija sa glagolom *essere* i konstrukcija sa pasivnom zamenicom *si*, budući da u pomenutim modalnim strukturama, u starijem italijanskom jeziku, uočavamo upotrebu oba pomoćna glagola.

Uz infinitiv glagola *essere* u analiziranom korpusu uočavamo upotrebu kako glagola *essere*, tako i glagola *avere*.¹⁰³

... benché io sommamente desiderassi, se essere fosse potuto, di fare... (*Elegia di Madonna Fiammetta*, V, 43)

Pòrtalti in pace, ché quello che stanotte non è potuto essere, sarà un'altra volta... (*Decameron*, VIII, 7, 550)

Quegli che là entro rimasono, in parte dalle ragioni di Tito al parentado e alla sua amistà indotti, ed in parte spaventati dall'ultime sue parole, di pari concordia diliberarono essere il migliore d'aver Tito per parente, poi che Gisippo non aveva esser voluto, che aver Gisippo per parente perduto e Tito nimico per acquistato. (*Decameron*, X, 8, 702)

U modalnim konstrukcijama sa infinitivom *essere*, koji je pre svega statični glagol, uvek je naglašen modalni karakter situacije, te semantičke distinkcije koje

¹⁰³ U savremenom italijanskom jeziku, kao pomoćni glagol modalne konstrukcije sa glagolom *essere* koristi se glagol *avere* (Telve, 2007; Egerland & Cennamo, 2010; Cimaglia, 2010), iako je moguća, ali znatno ređa, i upotreba pomoćnog glagola *essere* (Skytte, 1983).

uočava Skytte u pogledu isticanja modalnosti ili pak sadržaja iskazanog infinitivom svakako nisu uočljive u slučaju glagola *essere*.

Poput konstrukcija sa glagolom *essere*, u konstrukcijama sa nenaglašenom pasivnom zamenicom (“*si*” *passivante*) u starijem italijanskom jeziku koriste se oba pomoćna glagola:

... che tutti i denti si sarebbero loro potuti trarre... (*Decameron*, VI, 410)

Il che veggendo la gente, si gran romore in lode di santo Arrigo facevano che i tuoni non si sarieno potuti udire. (*Decameron*, II, 1, 80)

... senza ciò le grandissime cose non s'arebbono potute mettere in compimento... (Brunetto Latini, *Rettorica*, 26)¹⁰⁴

Iz navedenih primera možemo videti da izbor pomoćnog glagola u starijem italijanskom jeziku ne zavisi od položaja nenaglašene zamenice. Čak i ako bismo prihvatili pretpostavku o uticaju položaja nenaglašene zamenice i izbora pomoćnog glagola na jedinstvo modalne konstrukcije, na osnovu pomenutih sintaksičkih faktora ne bismo mogli da odredimo tip predikata u poslednjem navedenom primeru. Dok izmeštanje nenaglašene zamenice *si*, prema tumačenju koje daje Skytte (1983), ukazuje na složeni predikat, upotreba glagola *avere* u konstrukciji sa nenaglašenom pasivnom zamenicom ukazuje na njen bifrazalni karakter. Stoga, pri određivanju tipa konstrukcije moramo uzeti u obzir semantički faktor kao čvrst kohezioni element koji u modalnim strukturama svakako ima prednost nad sintaksičkim osobenostima vidljivim u površinskoj strukturi rečenice. U suportnom, imajući u vidu različite sintaksiče manifestacije članova modalnih konstrukcija u starijem italijanskom jeziku, morali bismo pretpostaviti da je tokom jezičkog razvoja došlo do promene u tumačenju značenja samih konstrukcija, kao i kategorije modalnosti.

U pogledu izbora pomoćnih glagola modalne konstrukcije, osim pomenutih, u analiziranom korpusu nisu uočena znatna odstupanja u odnosu na savremenu jezičku normu.

¹⁰⁴ Primer je preuzet iz Egerland & Cennamo (2010: XXII, 2.3). U analiziranom jezičkom materijalu nisu uočeni primeri modalnih konstrukcija sa nenaglašenom pasivnom zamenicom u kojima je kao pomoćni glagol konstrukcije upotrebljen glagol *avere*.

3.3.3. Složeni infinitiv

Upotreba infinitiva prošlog, koji je vremenski nezavisan u odnosu na modalni glagol, i uvek jasno vidski određen¹⁰⁵, kao i upotreba infinitiva pasiva, čije se pasivno značenje ne prenosi na uvodni glagol konstrukcije, ukazuju na sintaksičku samostalnost infinitiva, te bi se ovakve konstrukcije mogle tumačiti kao bifrazalne.¹⁰⁶ Infinitiv prošli uvode svi modalni glagoli, osim glagola *sapere*, zbog specifičnih semantičkih karakteristika¹⁰⁷:

E pensando seco stesso che questa potrebbe essere tal femina o figliuola di tale uomo, che egli non le vorrebbe aver fatta quella vergogna d'averla a tutti i monaci fatta vedere, s'avvisò di... (*Decameron*, I, 4, 49) (infinitiv prošli)

... la quale a lei potrebbe essere stata contraria. (*Convivio*, III, IX, 308) (infinitiv prošli)

... comprendendo per le parole di Nuto che a lui dovrebbe poter venir fatto di quello che egli desiderava. (*Decameron*, III, 1, 188)¹⁰⁸ (infinitiv prezenta pasiva)

Bifrazalni karakter posebno je naglašen u konstrukcijama sa glagolom *volere*, koji pokazuje najveći stepen autonomije među modalnim glagolima, budući da može uvesti eksplicitnu objekatsku rečenicu veznikom *che*, kao i nominalnu objekatsku dopunu (Skytte, 1983; Skytte & Salvi, 1991: IX. 3.3.4.4).

Ukoliko je infinitiv prošli uveden glagolom *volere*, zbog logičkog neslaganja osnovnog značenja glagola *volere*, koje se odnosi na buduću radnju, i glagola u infinitivu, koji je iskazan u prošlom vremenu, često dolazi do semantičkih pomeranja glagola *volere*, pa tako on označava željeni rezultat neke prošle radnje u sadašnjosti (Skytte, 1983: 90):

“...io vorrei piuttosto essere stato morto che vivo, veggendo i giovani andar dietro alle vanità ed udendogli giurare e spergiurare, andare alle taverne, non visitar le chiese e seguir più tosto le vie del mondo che quella di Dio.” (*Decameron*, I, 1, 34)

¹⁰⁵ Up. Bertinetto (1990); Bertinetto (2001).

¹⁰⁶ Up. Skytte (1983: 90-91).

¹⁰⁷ Ukoliko glagol *sapere* uvodi infinitiv prošli, reč je o implicitnoj objekatskoj rečenici uvedenoj predlogom *di*, pri čemu *sapere* gubi modalno značenje.

¹⁰⁸ U navedenom primeru uočavamo pleonastičnu upotrebu glagola *dovere*.

Glagol *volere* praćen infinitivom prezenta pasiva može dobiti značenje “pretendere, desiderare”:

Questo signore, cioè queste Canzoni [...] comandano e vogliono essere sposte a tutti coloro alli quali può venire sì lo loro intelletto... (*Convivio*, I, VII, 271)¹⁰⁹

... e altri, che senza dire voglion essere serviti e intesi; e altri che non vogliono che ‘l servo si muova a fare quello che’ è mestieri, se nol comandano. (*Convivio*, I, VI, 270)

U navedenim primerima označenu infinitivnu konstrukciju možemo posmatrati kao implicitnu objekatsku rečenicu uvedenu glagolom *volere*.

Za razliku od konstrukcija sa glagolom *volere*, modalne konstrukcije uvedene glagolima *dovere* i *potere* u kojima je upotrebljen infinitiv prošli ili pak infinitiva prezenta pasiva najčešće imaju epistemološko značenje, zbog čega ih posmatramo kao jedinstvene predikate (up. 3.2):

E perocché potrebbe alcuno avere domandato dove questo mirabile piacere appare in costei... (*Convivio*, III, VIII, 307) (infinitiv prošli)

Qualunque affari, qualunque altre cagioni costà trovasti, già deono essere finite... (*Elegia di Madonna Fiammetta*, V, 37) (infinitiv prezenta pasiva)

Inteso può essere sufficientemente, per le prenarrate parole... (*Convivio*, II, VIII, 285) (infinitiv prezenta pasiva)

Epistemološka modalnost se posmatra kao procena mogućnosti, ili pak vrednosti iskaza, od strane govornika (Lyons, 1977; Coates, 1983). Naglašena uloga govornika u govornom činu doprinosi sintaksičko-semantičkoj koherentnosti epistemoloških modalnih konstrukcija.

Jedinstvo modalnih konstrukcija sa infinitivom prezenta pasiva potvrđuje i mogućnost prenošenja pasivne strukture na uvodni glagol:

¹⁰⁹ “This master, that is, these canzoni to which this commentary is constituted as servant, command and desire that their meaning be explained to all who can comprehend it...” (prevod: Richard Lansing)

“Questi Lombardi cani, li quali a chiesa non sono voluti ricevere, non ci si vogliono più sostenere!” (*Decameron*, I, 1, 32)

Oh quante volte, se i solleciti amanti avessero saputo questo, forse sarei stata potuta ingannare, se alcuno malizioso sé Panfilo avesse finto a cotali punti! (*Elegia di Madonna Fiammetta*, V, 38)

Upotreba modalnog glagola u pasivu veoma je retka u savremenom italijanskom jeziku i uglavnom je vezana za književni jezik (Skytte, 1983; Telve, 2007)

3.3.4. Negacija

Vezivanje negacije za infinitiv tumači se kao jedan od sintaksičkih faktora koji u najvećoj meri mogu narušiti jedinstvo konstrukcije (Skytte, 1983: 91). Ukoliko se vezuje za modalni glagol, negacija se odnosi na celu konstrukciju i doprinosi njenom jedinstvu na sintaksičkom-funkcionalnom planu:

... li letterati fuori di lingua Italica non avrebbero potuto avere questo servizio. (*Convivio*, I, IX, 273)

“A che fine ami tu questa tua donna, poi che tu non puoi sostenere la sua presenza?” (*Vita nuova*, XVIII, 244)

Retke primere modalnih konstrukcija u kojima se negacija odnosi samo na infinitiv uočavamo u Makijavelijevim delima¹¹⁰:

Debbe, adunque, uno principe non avere altro obietto né altro pensiero, né prendere cosa alcuna per sua arte, fuora della guerra e ordini e disciplina di essa... (*Principe*, XIII, 29)

... debbe, s'egli è prudente, non si curare¹¹¹ del nome del misero... (*Principe*, XV, 31)

E' quali errori ancora, vivendo lui, possevano non lo offendere, se non avessi fatto el sesto... (*Principe*, III, 9)

¹¹⁰ Jedan primer nezavisno negiranog infinitiva uočen je i u Albertijevom delu *Libri della famiglia*: E chi avesse potuto [...] non obbedirci? (*Libri della famiglia*, Prologo, 5).

¹¹¹ U navedenom primeru zapažamo neobičan položaj povratne zamenice *si* u interpoziciji.

... molti uomini che sapevano meglio non errare che correggere gli errori... (*Principe*, XVII, 34)

... i quali, volendo non mancare del vino ... (*Dell'arte della guerra*, V, 332)

Colui, adunque, che vuole non potere vincere, si vaglia di questi armi... (*Principe*, XIII, 27)

Vezivanje negacije za glagol u infinitivu, u prva dva navedena primera, možemo tumačiti kao ublaženu deontološku vrednost iskaza, u kojem je obaveza (potreba) iskazana kao savet, a ne kao zabrana (*debbe uno principe non avere: non debbe avere; debbe non si curare: non debbe curarsi*). U trećem navedenom primeru (*possevano non lo offendere*), označena modalna konstrukcija, upotrebljena u apodozi, ima epistemološku vrednost. U poslednja tri navedena primera, vezivanjem negacije za infinitiv dobija se funkcija intenzifikacije (*sapevano meglio non errare che correggere; volendo non mancare del vino; vuole non potere vincere*).

Vezivanje negacije za infinitiv u modalnim konstrukcijama u italijanskom možemo uporediti sa pojmom dvostruke negacije u engleskom jeziku. Analizirajući semantičke vrednosti modalnih konstrukcija u engleskom jeziku, Brewer (1987: 91) napominje da su deontološke vrednosti iskaza kojima se označava obaveza ili pak dozvola povezane pojmom dvostruke negacije (*obligation = not permission not: He must do = He can't just not do*).

Pojavu dvostruke negacije Lyons (1977: 801) objašnjava osnovnim vrednostima pojmova epistemološke i deontološke modalnosti. Dok epistemološka modalnost pre svega upućuje na mogućnost, u deontološkim modalnim konstrukcijama prvenstveno je naglašena obaveza.¹¹² Premeštanje negacije sa modalnog glagola na infinitiv, utiče na stepen modalnosti (Halliday & McDonald, 2004, prema Cheng, Le & King Kui Sin, 2011: 131). Različiti stepeni modalnosti objašnjavaju se modalnim karakterom iskaza koji varira u zavisnosti od suda, odnosno subjektivnog stava govornika prema činjeničnom stanju stvari (Brewer, 1987; Halliday & Matthiessen 2004).

Izrazi sa dvostrukom negacijom u engleskom jeziku, ili pak nezavisno negiranim infinitivom u našem slučaju, svakako su manje jedinstveni u prozodijskom smislu. Međutim, kao što smo mogli videti iz navedenih primera iz Makijavelijevog

¹¹² Up. Lyons (1977: 801): "... deontic modality [is] necessity based rather than possibility based, i.e. obligation is more basic than permission."

dela, vezivanjem negacije za infinitiv ublažava se bazično modalno značenje, ali ne i semantička i sintaksička koherentnost konstrukcije, zbog čega ćemo ovaj tip modalnih struktura posmatrati kao monofrazalni.

3.3.5. Glagolski vid

Kao jedan od faktora koji utiču na jedinstvo modalne konstrukcije navodi se vid glagola u infinitivu (Skydsgaard, 1977; Skytte, 1983).

Modalne glagole možemo posmatrati kao vidski neutralne glagole koji tvore složeni predikat sa glagolom u infinitivu, od koga zavisi vid modalne konstrukcije (Skytte, 1983: 80):

... ne la quarta dico che volendo dire d'Amore, non so da qual parte pigli matera, e se la voglio pigliare da tutti, convene che io chiami la mia inimica, madonna la Pietade... (*Vita nuova*, XIII, 241)

U navedenom primeru uočavamo dve modalne konstrukcije sa glagolom *volere*, različitog glagolskog vida, koji je prvenstveno određen glagolom u infinitivu. Dok je u prvoj konstrukciji reč o nesvršenom glagolskom vidu, koji je između ostalog definisan i oblikom modalnog glagola iskazanog gerundijumom (*volendo dire*), glagol *pigliare* određuje vid druge modalne konstrukcije kao svršeni (*voglio pigliare*).

Kako napominje Skytte (1983: 81), upotreba glagola *essere* i *avere* u modalnoj konstrukciji ukazuje na bifrazalni karakter, budući da su ovi glagoli vidski neutralni, baš kao i uvodni, modalni glagol. Analizirajući vid modalnih konstrukcija, Skydsgaard (1977: 105–107) ističe da je modalni glagol nesvršenog vida i da on dominira konstrukcijom. Promenom značenja, glagoli *essere* i *avere* u kombinaciji sa modalnim glagolom mogu činiti jedinstvenu, vidski određenu sintagmu u funkciji predikata (*ibid.*).

U analiziranom jezičkom materijalu uočavamo primere modalnih konstrukcija u kojima glagol *essere* ima značenje “esistere”, te vid modalne konstrukcije, prema navedenom shvatanju, možemo tumačiti kao nesvršeni:

... l'anima umana esser vuole naturalmente con tutto desiderio. (*Convivio*, III, II, 298)¹¹³

¹¹³ “...the human soul by nature desires with all its will to exist...” (prevod: Richard Lansing)

Ov'è da sapere che la divina bontà in tutte le cose discende; e altrimenti essere non potrebbero...
(*Convivio*, III, VII, 305)¹¹⁴

Za razliku od navedenih, u primerima koji slede glagol *essere* je semantički blizak glagolima “succedere, accadere”, te vid ovih modalnih konstrukcija određujemo kao svršeni:

E ciò non potea né dovea essere se non per ispeziale fine da Dio inteso... (*Convivio*, IV, V, 324)¹¹⁵

... altrimenti non si continuerebbe la umana spezie da ogni parte, che essere non può. (*Convivio*, III, VII, 305)

Svršeni glagolski vid modalne konstrukcije uočavamo i u sledećem primeru, u kojem je glagol *avere* upotrebljen u značenju “cogliere”:

... valendoti della negligenza loro, puoi avere facilmente occasione (= puoi cogliere l'occasione) di uscire loro delle mani. (*Dell'arte della guerra*, VI, 349)

Iz navedenih primera možemo videti da glagoli *essere* i *avere*, koje Skytte određuje kao vidski neutralne, mogu definisati vid, te i jedinstvo konstrukcije, promenom osnovnog značenja. Stoga, termin „vidski neutralni glagoli” ne smatramo najprikladnijim, te bi bilo preciznije govoriti o vidski dominantnim glagolima. Glagoli *essere* i *avere*, u kombinaciji sa drugim glagolima, nisu dominantni u pogledu glagolskog vida, budući da najčešće imaju funkciju pomoćnih glagola, baš kao i modalni glagoli, što ne znači da u datoj konstrukciji nisu vidski određeni. U italijanskom jeziku glagolski vid nije morfološki izražen, već glagoli postaju vidski određeni u kontekstu.¹¹⁶

¹¹⁴ “Here we should know that the divine goodness descends into all things, for otherwise they could not exist.” (prevod: Richard Lansing)

¹¹⁵ “This could not and should not have happened unless there was a special end, conceived for her by God...” (prevod: Richard Lansing)

¹¹⁶ Izuzetak predstavljaju pojedini glagoli izvedeni od imenica ili prideva, koji delimično pokazuju vidске razlike – *arrossare*: *arrossire* (Terić, 2009: 105).

Za razliku od prethodno navedenih primera, u infinitivnim strukturama u kojima modalni glagol uvodi nominalni predikat glagol *essere* nije upotrebljen u svom punom značenju, već kao kopula, te ne može definisati vid konstrukcije:

“Dolcissima Morte, vieni a me, e non m'essere villana, però che tu dèi essere gentile, in tal parte se' stata!” (*Vita nuova*, XXIII, 249)

... perché li savi dicono che la faccia del dono dee esser simigliante a quella del ricevente... (*Convivio*, I, VIII, 272)

Primamente, perché la virtù dee essere lieta, e non trista in alcuna sua operazione. (*Convivio*, I, VIII, 272)

Iako modalni glagol nije direktna veza između subjekta i nominalnog dela predikata, što može narušiti sintaksičko jedinstvo, u ovom tipu konstrukcija uvodni glagol nominalnom predikatu samo daje modalni karakter, zbog čega ga posmatramo kao pomoćni glagol konstrukcije, što je na sintaksičkom planu čini jedinstvenom. Takođe, mogućnost izostavljanja imenskog dela predikata u modalnoj konstrukciji ukazuje na semantičko-sintaksičku koherentnost:

... conciossiacosaché l'uno contrario non sia fattore dell'altro, né possa essere per la prenarrata cagione. (*Convivio*, IV, X, 332)

Vid konstrukcija sa nominalnim predikatom određujemo kao nesvršeni, budući da su i modalni glagol i glagol *essere* upotrebljeni u funkciji pomoćnih glagola: dok je modalni glagol pomoćni glagol infinitivne konstrukcije, glagol *essere* ima ulogu kopule u okviru nominalnog predikata.

3.4. OSTALE OSOBENOSTI MODALNIH KONSTRUKCIJA U ANALIZIRANOM KORPUSU

Pored opisanih osnovnih semantičkih i sintaksičkih karakteristika, među ostalim osobenostima modalnih konstrukcija u analiziranom korpusu izdvajamo frazeološku upotrebu modalnih glagola, čestu zamenu glagola *dovere* glagolom *convenire* i konstrukcijom *avere* + *a* + *infinito*, akumulaciju infinitiva uvedenih istim modalnim glagolom, dislokaciju infinitiva, kao i uvođenje infinitiva predlogom.

3.4.1. Frazeološka upotreba modalnih glagola

Tendencija ka frazeološkoj upotrebi modalnih glagola potiče još iz postklasičnog latinskog (Ageno, 1978: 440).

U Danteovim i Bokačovim delima modalni glagoli su često pleonastično upotrebljeni, ali se modalne konstrukcije koriste i kao zamena za određene glagolske oblike.

3.4.1.1. Pleonastična upotreba glagola *dovere*, *potere* i *volere*

Pleonastičnu upotrebu glagola *dovere*, *potere*, *volere* uočavamo u objekatskim rečenicama uvedenim glagolima kojima se izražava želja, volja, iščekivanje, namera (*aspettare*, *pregare*, *commandare*, *pensare*...):

Altre v'erano che mi guardavano aspettando che io dovessi dire... (*Vita nuova*, XVIII, 245)

... ma pregollo che per l'amor di Dio non gli dovesse far male. (*Decameron*, V, 10, 404)

... commandò la reina a Pampinea che a doverne alcuna dire si disponesse... (*Decameron*, V, 6, 375)

... sì mi venne una volontade di volere ricordare lo nome di ... (*Vita nuova*, VI, 237)

... 'l mio affetto, arde di potere ciò con la lingua narrare... (*Convivio*, III, III, 300)

... se io pensava di volere cercare una comune via di costoro... (*Vita nuova*, XIII, 241)

Pleonastičnom upotrebom modalnih glagola u finalnim zavisnim rečenicama naglašava se namera:

... noi siamo qui per dovere a noi medesimi novellando piacere... (*Decameron*, I, 4, 48)

... ed a volervene dire ciò che io ne sento, mi vi convien dire una novelletta, qual voi udirete. (*Decameron*, I, 3, 46)

... s'avvisò troppo bene che il Saladino guardava di pigliarlo nelle parole per dovergli muovere alcuna quistione... (*Decameron*, I, 3, 46)

3.4.1.2. Modalne konstrukcije kao zamena za futur

Infinitivne konstrukcije sa modalnim glagolima mogu se koristiti kao zamena za određene glagolske oblike. Konstrukcije sa glagolom *dovere* u starijem italijanskom jeziku koriste se kao zamena za futur (Ageno, 1978: 441):

... nel secolo che dee venire non verrò meno. (*Convivio* III, XIV, 315)
(che dee venire = che verrà)¹¹⁷

Kao zamena za latinsku perifrastičnu konjugaciju aktivnu, kojom se označava bliska buduća radnja, odnosno radnja koja se sprema da se izvrši, koriste se modalne konstrukcije sa glagolom *volere*, na mestima u kojima bi u savremenom jeziku bila upotrebljena perifrastična konstrukcija *stare per + infinito* (Ageno, 1978: 442):

... cioè che questo non sia vin da famiglia, vel vollì staman raccontare. (*Decameron*, VI, 2, 416)

Mogućnost zamene određenih glagolskih oblika modalnim konstrukcijama najbolji je pokazatelj njihovog sintaksičkog i semantičkog jedinstva.

3.4.2. Supstitucija glagola *dovere*

Glagol *convenire* se u starijem italijanskom jeziku često koristi u značenju modalnog glagola *dovere*, kada infinitivnu konstrukciju možemo posmatrati kao jedinstven predikat¹¹⁸:

La vera obbedienza conviene avere tre cose... (*Convivio*, I, VII, 271)

... questa temperata e virile essere conviene. (*Convivio*, I, I, 266)

Dirovvi adunque una novella non troppo lunga, nella quale comprenderete quanto diligentemente si convengano osservare le cose imposte da coloro... (*Decameron*, IX, 10, 643)

¹¹⁷ Sličnu upotrebu glagola *dovere* uočavamo i u četvrtoj kancioni Danteovog dela *Vita nuova*:

Quantuque volte lasso!, mi rimembra

Ch'io non debbo giammai

Veder la donna ond'io vo sì dolente... (*Vita nuova*, Canzone IV, 256)

(che non debbo veder = che non vedrò più)

¹¹⁸ Bezlično upotrebljen glagol *convenire* uvodi implicitnu subjekatsku rečenicu sa glagolom u infinitivu (up. 4.2).

... la 'nfermità del mio freddo col caldo del letame puzzolente si convenne curare...
(*Decameron*, VIII, 7, 562)

Onde, acciocché sia laudabile il mutare delle cose, conviene sempre essere in migliore, perocciocché deve essere massimamente laudabile... (*Convivio*, I, VIII, 272)

U poslednjem navedenom primeru, Dante najpre koristi glagol *convenire*, u deontološkom značenju, koji potom zamenjuje glagolom *dovere*.

U analiziranom korpusu takođe zapažamo čestu zamenu glagola *dovere* konstrukcijom *avere + a + infinito* (up. 7.4):

E prima avete a intendere come uno esercito romano, per l'ordinario, sempre mandava innanzi alcune torme di cavagli come speculatori del cammino. (*Dell'arte della guerra*, V, 327)

... ella è fondata sopra la complessione del corpo, che ha a seguitare la circolazione del cielo...
(*Convivio*, IV, II, 321)

3.4.3. Položaj infinitiva u modalnim konstrukcijama

U modalnim konstrukcijama u analiziranim Bokačovim i Makijavelijevim delima, između modalnog glagola i infinitiva često su umetnuti drugi rečenični članovi, što je posebno izraženo prilikom upotrebe infinitiva u nabrajanju:

Debbe ancora chi è in una provincia disforme come è detto, farsi capo e defensore de' vicini minori potenti, ed ingegnarsi di indebolire e' potenti di quella, e guardarsi che, per accidente alcuno, non vi entri uno forestiere potente quanto lui. (*Principe*, III, 7)

Poi, come matutin suona, te ne puoi, se tu vuogli, andare e così vestito gittarti sopra 'l letto tuo e dormire; e la mattina appresso si vuole andare alla chiesa, e quivi udire almeno tre messe e dire cinquanta paternostri con altrettante avemarie; e appresso questo con semplicità fare alcuni tuoi fatti, se a far n'hai alcuno, e poi desinare, ed essere appresso al vespro nella chiesa e quivi dire certe orazioni che io ti darò scritte, senza le quali non si può fare; e poi in su la compieta ritornare al modo detto. (*Decameron*, III, 4, 208)

(Debbe nondimanco el principe farsi temere in modo che...) E quando pure li bisognasse procedere contro el sangue di alcuno, farlo quando vi sia iustificazione conveniente e causa manifesta; ma, sopra tutto, astenersi dalla roba d'altri... (*Principe*, XVII, 33)

U poslednjem navedenom primeru u konstrukciji je izostavljen modalni glagol *dovere*, koji nalazimo u prethodnoj rečenici, te označene infinitivne strukture podsećaju na nezavisno upotrebljen infinitiv. Između uvodnih modalnih glagol i infinitiva u svim navedenim primerima umetnute su zavisne rečenice: relativna i komparativna u prvom (*chi è in una provincia disforme come è detto*); kondicionalna u drugom (*se tu vuogli*) i koncesivna u trećem navedenom primeru (*e quando pure li bisognasse procedere...*).

Česte interpozicije Dardano (1963: 90) uočava u prozi kvatročenta, analizirajući Albertijevo delo *Libri della famiglia*:

... né pare possano senza gittare le dita e le mani, e le ciglia e il viso, e il capo e tutta la persona, farsi bene intendere ... (*Libri della famiglia*, IV, 117)

... ma molto piú debbono e' capi d'una famiglia vegghiare e riguardare per tutto, rivedere e riconoscere ogni compagnia, ed essaminare tutte le usanze [...] e ciascuno costume [...] correggere e ramendare [...] usare autorità piú tosto che imperio, monstrare di consigliare dove gioví piú che comandare, essere ancora severo [...] e sempre in ogni suo pensiero avere inanti il bene, [...] sapere [...] condursi in porto di onore, pregio e autorità, e ivi sapere soprastarsi [...] darsi a reggere gli animi de' giovani, né lasciargli agl'impeti della fortuna abbandonarsi, né patilli giacere caduti, né mai permettergli attentare cosa alcuna temeraria [...], mai partirsi dal timone della ragione [...], stare desto, provedere da lungi ogni nebbia d'invidia [...], essere ivi come pratico ed essercitatissimo navichiero, avere a mente con che venti gli altri abbino navigato [...] e non dimenticarsi che mai nella terra nostra lacuno mai spiegò tutte le vele... il quale mai le ritraesse intere... (*Libri della famiglia*, I, 8)

U poslednjem navedenom primeru nalazimo 23 infinitiva uvedena glagolom *dovere*.

Akumulaciju infinitivnih konstrukcija uvedenih istim modalnim glagolom, uočenu u svim navedenim primerima, možemo tumačiti kao izraz potrebe za jezičkom ekonomijom, ali i kao težnju da se reprodukuje ritam i sintetička struktura latinske rečenice.

U pogledu položaja članova modalnih konstrukcija u analiziranom korpusu, pored pomenutih interpozicija, neretko uočavamo dislokaciju infinitiva:

Ma noi a casa esercitare non li vogliamo... (*Dell'arte della guerra*, I, 292)

... e disse a noi la verità di quelle cose che noi sapere senza lui non potevamo... (*Convivio*, II, VI, 283)

A' quali, essendo espediti e partir dovendosi, messer Gri fece un magnifico convito...
(*Decameron*, VI, 2, 416)

Il famigliare, forse sdegnato perché niuna volta bere aveva potuto del vino, tolse un gran fiasco... (*Decameron*, VI, 2, 416)

Za razliku od latinskog jezika, u kojem se pomoćni glagol u najvećem broju slučajeva nalazio u postpoziciji u odnosu na glavni glagol (*facere non possum, dare debemus*), u starijem italijanskom jeziku mnogo su ređi primeri antepozicije glavnog glagola (Rohlf, 1969: 323). Dislokacija infinitiva u navedenim primerima ima funkciju intenzifikacije.¹¹⁹

3.4.4. Infinitiv uveden predlogom

U *Decameronu* zapažamo retke primere modalnih konstrukcija u kojima je infinitiv uveden predlogom:

Noi dimoriamo qui, al parer mio, non altramenti che se essere volessimo o dovessimo testimonie di quanti corpi morti ci sieno alla sepoltura recati o d'ascoltare se i frati di qua entro, de' quali il numero è quasi venuto al niente, alle debite ore cantino i loro uffici, o a dimostrare a qualunque ci apparisce [...] la qualità e la quantità delle nostre miserie. (*Decameron*, I, *Introduzione*, 18)

Modalni glagoli *volere* i *dovere*, u navedenom primeru, uvode tri infinitivne konstrukcije. Dok je prvi infinitiv uveden direktno, druga dva su uvedena predlozima *di* (*d'ascoltare*) i *a* (*a dimostrare*). Značenje glagola u infinitivu naglašeno je antepozicijom u odnosu na modalni glagol u prvoj označenoj konstrukciji, kao i predloškim uvođenjem infinitiva u druge dve konstrukcije.

3.5. OSNOVNI ZAKLJUČCI

Ispitivanje strukture modalnih konstrukcija započeli smo analizom njihovih semantičkih vrednosti, budući da kategoriju modalnosti posmatramo kao univerzalnu jezičku kategoriju u kojoj je naglašena ekspresivna, interpersonalna funkcija jezika (up. 3.2). Ispitivanjem uticaja različitih sintaksičkih faktora na jedinstvo modalnih

¹¹⁹ Up. Rohlf (1969: 323): "I verbi ausiliari e servili vengon collocati dopo il participio, o l'infinito, soltanto quando queste forme sono enfaticamente accentuate."

konstrukcija, došli smo do zaključka da formalne promene vidljive u površinskoj strukturi rečenice imaju sekundarnu ulogu u odnosu na njihovu semantičko-pragmatičku koherentnost.

Kao jedini tip bifrazalne konstrukcije uočavamo infinitivne strukture u kojima je složeni infinitiv (infinitiv prošli ili pak infinitiv prezenta pasiva) uveden glagolom *volere*, koji pokazuje najveći stepen autonomije među modalnim glagolima (up. 3.3.3). Mogućnost zamene konstrukcija uvedenih glagolom *volere* eksplicitnom objekatskom rečenicom, kao i semantička pomeranja osnovnog značenja ovog glagola, koji je u konstrukciji sa infinitivom neretko upotrebljen u značenju “desiderare”, “pretendere”, ukazuje na bifrazalni karakter.

Sitnaksičko-semantičku koherentnost modalnih konstrukcija u starijem italijanskom jeziku potvrđuje i česta pleonastična upotreba modalnih glagola *dovere*, *potere*, *volere*, kao i mogućnost zamene pojedinih glagolskih oblika modalnim konstrukcijama (up. 3.4.1).

U poređenju sa modalnim konstrukcijama u savremenom italijanskom jeziku, nisu uočena bitnija odstupanja u pogledu osnovnih sintaksičko-semantičkih karakteristika, osim retkih oscilacija u izboru pomoćnog glagola, koja pak potvrđuju tezu o jedinstvenom predikatu (up. 3.3.2), kao i retkih primera upotrebe modalnih glagola u pasivu, uočenih u Bokačovim delima (up. 3.3.3).

4. UPOTREBA INFINITIVA U IMPLICITNIM ZAVISNIM REČENICAMA

4.1. UVODNE NAPOMENE – OSNOVNE SINTAKSIČKE OSOBENOSTI ANALIZIRANIH SUBKORPUSA

Proučavanje sintaksičkih modela, inventar konstrukcija i njihova sistematizacija imaju primarni značaj za analizu istorijske sintakse (Dardano, 1969: 15). U periodu između XIII i XV veka, od prevodne književnosti preko Danteovih, Bokačovih i Albertijevih dela, italijanska sintaksa se razvija u prisustvu latinskih modela. Odnos između latinskog i narodnog jezika menja se u doba humanizma, kada izraženu latinizaciju sintakse okrenute klasičnim modelima prati težnja ka jačanju i ujednačenju narodnog italijanskog jezika (Dardano, 1963: 84).

Kroz analizu upotrebe infinitiva, veoma zastupljenog u implicitnim zavisnim rečenicama, pre svega dopunskim, ali i adverbijalnim, ukazaćemo na uticaj latinske sintakse na formiranje dominantnih sintaksičkih modela zastupljenih u Danteovim, Bokačovim i Makijavelijevim delima. Budući da upotreba infinitivnih konstrukcija u zavisnim rečenicama predstavlja jednu od bitnih karakteristika proze kvatročenta (Dardano, 1969: 86), najvažnije osobenosti infinitivnih struktura uočene tokom analize korpusa upoređićemo sa zapažanjima koje iznosi Dardano (1963) u vezi sa upotrebom infinitiva u Albertijevom delu *Libri della famiglia*, kako bismo opšte zaključke prikazali u kontekstu opšteg razvoja italijanske sintakse.

Čvrsta sintaksička organizacija, preuzeta iz klasične latinske i sholastičke proze, naglašena je u Danteovom delu *Convivio* (Segre, 1963; Vallone, 1967, Manni 2003). Podražavajući način pisanja traktata na latinskom jeziku, mnoge sintaksičke obrasce Dante preuzima iz dela *Monarchia*,¹²⁰ odbacujući modele usko vezane za poetsku tradiciju¹²¹ zastupljene u delu *Vita nuova*, poput hipoparatakse, koju Manni (2003: 125) definiše kao “costrutto sostanzialmente antilatino”; elipse uvodnog glagola zavisnih rečenica, kao i veznika *che*, na čijoj se upotrebi pak insistira u delu *Convivio*; akumulacije gerundijuma u istom periodu; naglašavanja emotivnih stanja upotrebom

¹²⁰ Up. Segre (1963: 244): Dico adunque che : Dico igitur quod; Onde è da sapere che : Propter quod sciendum quod; Ad evidenza di questo è da sapere che : Ad cuius evidentiam advertendum quod.

¹²¹ Up. Grayson (1963: 51): “... si libera dal giogo poetico sia nel contenuto sia nella forma.”

konsekutivnih rečenica.¹²² Na različiti karakter dela ukazuje sam Dante, koji prozu dela *Convivio* određuje kao zreliju i odmereniju “quella fervida e passionata, questa temperata e virile” (*Convivio*, I, I, 266). Danteovo mladalačko delo *Vita nuova* još uvek ne poseduju čvrstu organizacionu strukturu kao *Convivio*, iako se u proznim delovima, ekspozitivnog karaktera, nagoveštavaju složeniji hipotaksički odnosi (Segre, 1963; Manni 2003). Upotreba silogističkih tehnika, kojima se učvršćuje struktura perioda, karakterističnih za *Convivio*, poput akumulacije zavisnih rečenica, najčešće uzročnih, u antepoziciji u odnosu na upravnu rečenicu (takozvani “periodo a festone“), sporadično se javljaju u prozi Danteovog *Vita nuova*.¹²³ Uticaj latinske sintakse posebno je izražen u delu *Convivio*, koje obiluje konstrukcijama akuzativa sa infinitivom, inverzijama, ponavljanjima (*repetitio*), ali i predloškim infinitivnim konstrukcijama, karakterističnim za romanske jezike. Iako je u strukturi rečenice primetan uticaj latinske sintakse, u Danteovim delima je veoma izražena tendencija ka romanskom, analitičkom tipu konstrukcije, te u pojedinim tipovima zavisnih rečenica zapažamo odsustvo infinitivnih struktura.

Za razliku od Danteovih dela, u kojima su uočene infinitivne konstrukcije uglavnom uvedene predlogom, Bokačovu sintaksu karakteriše jukstapozicija infinitiva, kao i povezivanje implicitnih oblika u složene hipotaksičke odnose na različitim nivoima subordinacije, prema modelu klasičnog latinskog. Bokačova rečenica je pravi primer hipotakse zasnovane na usložnjavanju zavisnih rečenica, kako eksplicitnih tako i implicitnih, pri čemu se predikat upravne rečenice najčešće nalazi u finalnom položaju. Latinizacija firentinskog narodnog jezika primetna je još u delima iz Bokačovog mladalačkog stvaralaštva, poput analiziranog dela *Elegia di Madonna Fiammetta*, koje karakteriše veoma česta upotreba konstrukcije akuzativa sa infinitivom, kao i

¹²² Up. Manni (2003: 118): “Assumono una notevole incidenza, anche nella prosa, le consecutive ‘forti’, che corrispondono ad un modulo ampiamente usato dagli stilnovisti, e da Dante in particolare, per esprimere gli stati di beatitudine o sofferenza...”

¹²³ Up. Manni (2003: 121-122):

*Onde con ciò sia cosa che cotale partire sia doloroso a coloro che rimangono e sono stati amici di colui che se ne va; e nulla sia sì intima amistade come da buon padre a buon figliuolo e da buon figliuolo a buon padre; e questa donna fosse in altissimo grado di bontade, e lo suo padre, sì come da molti si crede e vero è, fosse bono in alto grado; manifesto è che questa donna fue amarissimamente piena di dolore (*Vita nuova*, XXII, 247).*

*Onde, con ciò sia cosa che la Gallasia sia uno effetto di quelle stelle le quali non potemo vedere se non per lo effetto loro intendiamo quelle cose, e la Metafisica tratti delle prime sustanze, le quali noi non potemo simigliamente intendere se non per li loro effetti, manifesto è che lo cielo stellato ha grande similitudine colla Metafisica (*Convivio*, II, XIV, 294).*

apsolutnog gerundijuma; smeštanje predikata na kraj rečenice; umetanje zavisnih rečenica; pokušaj da se održi ravnoteža, simetrija i mera klasičnog latinskog:

Ma la piaga, la quale infino a quella ora per la sola morsura m'avea stimolata, piena rimasa di veleno vipereo, non valendovi alcuna medicina, quasi tutto il corpo con enfiatura sozzissima pare che occupasse; laonde io, prima senza spirito non so come parendomi essere rimasa, e ora sentendo la forza del veleno il cuore cercare per vie molto sottili, per le fresche erbe aspettando la morte mi voltava. (*Elegia di Madonna Fiammetta*, I, 5)¹²⁴

Postojanom sintaksičkom organizacijom, kao i složenijim hipotaksičkim povezivanjem, ovo mladalačko Bokačovo delo utire put *Dekameronu*.

U delovima *Dekameronu* kojima narator utvrđuje spoljašnje okvire pripovedanja (*Proemio, introduzione alla quarta giornata, rubriche, Conclusione dell'autore*)¹²⁵ posebno je izražen uticaj latinske sintakse, oličen, između ostalog, i u velikoj zastupljenosti sintetičkih oblika.

U primeru koji sledi uočavamo sedam infinitivnih struktura, dislokaciju infinitiva u modalnim konstrukcijama, nasledenu iz latinskog¹²⁶, kao i direktno uvođenje infinitiva u objekatskoj funkciji na kraju perioda (*il sento esser rimaso*):

... il mio amore, oltre ad ogni altro fervente, ed il quale niuna forza di proponimento o di consiglio o di vergogna evidente o pericolo che seguirne potesse aveva potuto né rompere né piegare, per se medesimo in processo di tempo si dinui in guisa, che sol di sé nella mente m'ha al presente lasciato quel piacere che egli è usato di porgere a chi troppo non si mette ne' suoi più cupi pelaghi navigando; per che, dove faticoso esser solea, ogni affanno togliendo via, dilettevole il sento esser rimaso. (*Decameron, Proemio, 4*)

U završnim delovima Bokačove rečenice u autorovom uvodu *Dekameronu* (*Proemio*), te i u navedenom primeru, Branca (1964: 43) uočava konstrukcije u formi

¹²⁴ U navedenom primeru uočavamo antepoziciju zavisnih rečenica (kako relativne, tako i uzročne, sa apsolutnim gerundijumom), umetnutih između subjekta (*la piaga*) i predikata upravne rečenice (*pare*). U drugom delu rečenice, koji počinje veznikom *laonde*, ponovljena je ista sinaksička struktura u kojoj je subjekat (*io*) od ostatka upravne rečenice odvojen implicitnim uzročnim rečenicama, čiji su predikati izraženi gerundijumom. Objekat druge uzročne rečenice uvedene glagolom *sentendo* izražen je konstrukcijom akuzativa sa infinitivom (*la forza del veleno cercare*). Predikati simetrično uređenih složenih rečenica, povezanih veznikom *laonde*, nalaze se u finalnom položaju.

¹²⁵ Up. Milinković (2008: 20)

¹²⁶ Up. Rohlfs (1969: 325).

stih, kojima Bokačo postiže sklad i željeni rečenični ritam prema obrascima srednjovekovne retorike. Označenu konstrukciju u objekatskoj funkciji *esser rimaso* možemo tumačiti kao upotrebu infinitiva u funkciji rimovane proze¹²⁷.

Iako je proces latinizacije proze na narodnom jeziku dostigao vrhunac u Bokačovom *Dekameronu*, tokom analize uočena su bitna odstupanja od klasične latinske norme, te i sintaksičke nedoslednosti, poput uvođenja infinitivnih struktura veznikom *che*, kao i primene sintaksičkog postupka kojim rečenicu započetu eksplicitnim glagolskim oblikom Bokačo završava infinitivnim strukturama (up. 4.2.2).

Eksperimentisanje različitim sintaksičkim modelima i konstrukcijama posebno je izraženo u novelama. Za razliku od okvira, koji je u jezičkom smislu prilično kompaktan, sa čvrstom sintaksičkom strukturom koju karakteriše upotreba latinskih konstrukcija kao i složeni hipotaksički odnosi prema modelu srednjovekovne retorike, u novelama Bokačo prilagođava leksiku, sintaksu i stil samoj temi i toku pripovedanja (Battaglia Ricci, 1995; Manni, 2003).

Dok u navedenom primeru iz *Dekameron*a primećujemo složenu rečeničnu strukturu prilagođenu introspektivnom tonu, u primeru koji sledi brzo smenjivanje događaja u pripovedanju praćeno je brzim smenjivanjem glagolskih oblika, međusobno koordiniranih, uz upotrebu infinitiva na kraju rečenice kao zamene za istorijski prezent:

... il quale, saltatone fuori, il fa radere al marito e poi portarsenelo a casa sua. (*Decameron*, VII, 2, 456)

Takođe, u navedenom primeru uočavamo neke od osnovnih elemenata novele, nasleđenih iz prethodne narativne tradicije: *brevitas*, kao i sa njim povezan princip linearnosti.¹²⁸

Težnja ka linearnom povezivanju posebno je izražena u Makijavelijevim delima. Povezivanje u naporedne odnose za Makijavelija ne znači izbegavanje zavisnih rečenica, već njihovu koordinaciju. Naporedni odnos Makijaveli uspostavlja kako asindetski, tako i upotrebom korelativnih parova veznika *e... e*, *o... o*, kao i brojeva, pogodnih za poređenje pojmova i iznošenje alternativa. Za razliku od dela *Principe*,

¹²⁷ Zbog složenosti teme istraživanja u ovom radu nisu detaljnije obrađeni stilistički aspekti upotrebe infinitiva, te upotreba infinitivnih konstrukcija u službi rimovane proze u Bokačovim delima može predstavljati pravac nekog novog istraživanja.

¹²⁸ Up. Milinković (2008: 18).

koje karakteriše težnja ka koordinaciji kratkih rečenica, u pojedinim delovima Makijavelijevog spisa *Dell'arte della guerra*, kao što su *Proemio* i uvod u prvu knjigu, koji se mogu posmatrati kao narativni okvir, uočavamo složeniju hipotaksičku strukturu, pod uticajem latinskih modela, sa brojnim umetnutim zavisnim rečenicama, sintaksičkim i leksičkim paralelizmima (Frenguelli, 2002: 105):

Hanno, Lorenzo, molti tenuto e tengono questa opinione [...] Donde si vede spesso, se alcuno disegna nello esercizio del soldo prevalersi, che subito non solamente cangia abito, ma ancora [...] da ogni civile uso si disforma; perché non crede potere vestire uno abito civile colui che vuole essere spedito e pronto a ogni violenza; né i civili costumi e usanze puote avere quello il quale giudica e queglii costumi essere effeminati e quelle usanze non favorevoli alle sue operazioni... (*Dell'arte della guerra, Proemio, 265*)¹²⁹

Za razliku od retorički razrađenijih uvodnih delova, baš kao i u *Dekameronu*, u dijalogu uočavamo kratke forme, kao i veoma zastupljenu upotrebu infinitiva u nabranju, u odgovoru na pitanja i u finalnom spisku praktičnih uputstava i pravila na kraju sedme knjige.¹³⁰

Akumulacija infinitivnih struktura, inverzije, jukstapozicija infinitiva, predstavljaju važne odlike Makijavelijeve sintakse. Iako se zalaže za upotrebu živog firentinskog govora, nasuprot Bembo, koji uzor nalazi u pisanom, književnom jeziku velikih pisaca trećenta, Makijaveli se nije mogao osloboditi uticaja književne tradicije prethodnih epoha, koja se razvijala u prisustvu latinskih modela, te i ne čudi što u njegovim delima nalazimo brojne konstrukcije uočene u *Dekameronu*, ali i u prozi kvatroćenta.

Jukstapozicija infinitiva, učestala u tekstovima iz XIII i XIV veka, dostiže maksimalnu rasprostranjenost u humanističkoj prozi na italijanskom jeziku, te je jedan od bitnih sintaksičkih aspekata Albertijevog dela *Libri della famiglia* (Dardano, 1963: 84). Izbegavanje „suvišnih reči” (“parole vuote”) poput veznika, predloga, člana, u

¹²⁹ Sam početak rečenice karakteriše upotreba sintaksičkih paralelizama (*hanno molti tenuto e tengono; non solamente ... ma ancora*), dok u nastavku perioda, između relativne rečenice uvedene veznikom *donde*, i dopunske rečenice koju uvodi veznik *che*, uočavamo umetanje zavisne hipotetičke rečenice. U navedenom primeru takođe zapažamo direktno uvođenje infinitiva u objekatskoj funkciji (*non crede potere vestire*), te i upotrebu konstrukcija akuzativa sa infinitivom (*quegli costumi essere effeminati e quelle usanze non favorevoli*), kao odlike latinske sintakse.

¹³⁰ Finalni spisak uputstava napisan je prema modelu Vedecijevog dela *Epitoma rei militaris* (Frenguelli, 2002: 115).

korist sintetičkih konstrukcija sa direktno uvedenim infinitivom, Dardano (*ibid.*) tumači kao rezultat podražavanja latinskih sintaksičkih modela.

Pojedine implicitne konstrukcije, veoma zastupljene u Albertijevoj prozi, poput direktno uvedenog infinitiva u implicitnim objekatskim rečenicama, kao i upotrebe infinitiva uvedenih predlogom *in* i *con* u adverbijalnim zavisnim rečenicama, prenose se u prozu šesnaestog veka, te ih nalazimo i u analiziranim Makijavelijevim delima.

Na najvažnije sintaksičke osobenosti analiziranih subkorpusa ukazali smo tokom analize implicitnih dopunskih rečenica, kako subjekatskih, tako i objekatskih, koje predstavljaju i najzastupljeniji tip implicitnih zavisnih rečenica u analiziranom jezičkom materijalu, kao direktan nastavak latinskih sintaksičkih modela. Način uvođenja infinitiva u implicitnim adverbijalnim rečenicama predstavili smo tabelarnim prikazima, u kojima je naznačena zastupljenost ili pak odsustvo pojedinih infinitivnih struktura prema subkorpusima. Na kraju poglavlja dat je kratak pregled osnovnih zaključaka, kao i najvažnijih uočenih odstupanja u odnosu na normu u savremenom italijanskom jeziku (up. 4.15).

4.2. IMPLICITNE OBJEKATSKE REČENICE

U poređenju sa latinskim jezikom, upotreba infinitiva bez predloga u funkciji objekta znatno je smanjena kako u starijem, tako i u savremenom italijanskom jeziku (Rohlf, 1969: 88). Dok se u latinskom jeziku direktno uveden infinitiv prezenta koristio posle glagola koji označavaju volju, mišljenje, nastojanje, odluku, početak, trajanje i završetak radnje (*cupio, studio, cogito, statuo, decerno, scio, doceo, incipio, coepi, persevero, desisto...*)¹³¹, u savremenom italijanskom infinitiv je uveden direktno samo posle modalnih, kauzativnih i glagola percepcije, kao i malobrojnih glagola kojima se iskazuje želja, osećanje, volja, poput *ardire, amare, desiderare, bramare, preferire...*¹³² U starijem italijanskom jeziku izražena je težnja ka povratku sintetičkoj strukturi, te mnogi glagoli koji u savremenom jeziku zahtevaju upotrebu predloga, poput *dire, sperare, temere, credere, pensare...* u starijem italijanskom jeziku infinitiv uvode direktno.

¹³¹ Up. Kennedy (1906); Bennett (1918).

¹³² Za razliku od italijanskog jezika, direktno uvođenje infinitiva u implicitnim objekatskim rečenicama uobičajena je pojava u savremenom španskom jeziku (Pérez Vázquez, 2010: 3.1).

Klasifikaciju glagola koji uvode implicitne objekatske rečenice napravili smo na osnovu sintaksičkih i semantičkih kriterijuma. Radi preglednosti izlaganja, u svim navedenim primerima biće označeni uvodni glagol i odgovarajuća infinitivna konstrukcija, bez ostalih rečeničnih članova koji čine deo implicitne objekatske rečenice. Posle osnovne podele uvodnih glagola, ukazaćemo na oscilacije u njihovoj rekciji, uz poseban osvrt na primere jukstapozicije infinitiva, kao pokazatelje izražene latinizacije sintakse.

4.2.1. Uvodni glagoli implicitnih objekatskih rečenica sa infinitivom

Osnovni sintkasički kriterijum korišćen prilikom klasifikacije glagola koji uvode implicitne objekatske rečenice jeste podudaranje subjekta infinitiva i uvodnog glagola. Glagole smo potom grupisali prema semantičkoj bliskosti.¹³³

4.2.1.1. Glagoli koji uvode implicitne objekatske rečenice sa istovetnim subjektom

a. U semantičkom smislu, glagolima koji uvode implicitne objekatske rečenice sa istovetnim subjektom uglavnom se izražavaju misaoni procesi – *verba putandi et declarandi*: *accettare, affermare, aggiungere, asserire, comunicare, confessare, considerare, credere, decidere, deliberare, determinare, dichiarare, dimenticare, dimostrare, dire, giurare, ignorare, immaginare, indovinare, mostrare, negare, pensare, presumere, promettere, proporre, raccontare, raffigurarsi, realizzare, riconoscere, rimpiangere, ricordare, rischiare, sapere, sperare, spiegare, stabilire, svelare*... U starijem italijanskom jeziku infinitiv je u ovim konstrukcijama najčešće uveden predlogom *di* ili direktno:

... diliberai, per non passare questi mia oziosi tempi senza operare alcuna cosa, di scrivere...
(*Dell'arte della guerra*, 266)

... propuosi di farne alcuna lamentanza in uno sonetto... (*Vita nuova*, VII, 237)

Il farzone ascoltò diligentemente ed in brieve rispose, niente volverne fare, per ciò che egli credeva così ben come altro potersi stare a Firenze. (*Decameron*, IV, 8, 320)

¹³³ Osnovna klasifikacija glagola koji uvode implicitne objekatske rečenice preuzeta je od Skytte (1983: 122).

Imajući u vidu mogućnost zamene infinitiva imenicom, odnosno nenaglašenom zamenicom, infinitivne sintagme uvedene ovim glagolima posmatramo kao direktne objekte.¹³⁴

Upotreba predloga *di* posle glagola koji zahtevaju nominalnu dopunu u vidu direktnog objekta u akuzativu objašnjava se činjenicom da se predlog *di* u starijem jeziku koristio više nego danas za vezivanje glagola sa objektom: *bramava del titolo, sperava della vittoria – sperava di vincere* (Rohlf's 1969: 98-99). Analogijom sa nominalnim dopunama, upotreba predloga *di* postala uobičajena u konstrukcijama u kojima se infinitiv nalazi u objekatskoj funkciji (*ibid.*).

b. Glagoli kojima se označava neko osećanje, volja, težnja, čine drugu semantičku grupu glagola koji uvode implicitne objekatske rečenice: *adorare, ambire, ardire, aspettarsi, attendere, bramare, cercare, chiedere, desiderare, godere, gradire, osare, preferire, procacciare, provare, temere, vagheggiare...*:

... più temerebbe di venire al raggio del sole... (*Convivio*, I, X, 288)

E per ciò procacciate di farmi venire un santo... (*Decameron*, I, 1, 32)

... provate a correre un cavallo contro a un muro... (*Dell'arte della guerra*, I, 289)

c. Semantički bliski glagolima koji izražavaju osećanje, stav, jesu i indirektni refleksivni glagoli koji uvode implicitne objekatske rečenice predlogom *di*: *accontentarsi, accusarsi, addolorarsi, affaticarsi, assicurarsi, accorgersi, congratularsi, convincersi, contentarsi, compiacersi, dolersi, dimenticarsi, gloriarsi, lagnarsi, illudersi, ingegnarsi, inorgogliarsi, intestadirsi, premurarsi, rallegrarsi, rammaricarsi, rammentarsi, rassicurarsi, scordarsi, sforzarsi, struggersi, studiarsi, vantarsi, vergognarsi...*:

... si dolgano di non vi essere intervenuti... (*Dell'arte della guerra*, I, 267)

¹³⁴ Up. Skytte (1983: 121): *Dimentico di lavorare. Dimentico il lavoro. Lo dimentico.*

Perché, dalla sua colpa stessa rimorso, si vergognò di fare al monaco quello che egli, si come lui, aveva meritato. (*Decameron*, I, 4, 51)

... io mi ingegnerò o di risolvervi il dubbio o di porvi il rimedio. (*Dell'arte della guerra*, III, 312)

... non d'aiutare i futuri frutti delle bestie e delle terre e delle loro passate fatiche, ma di consumare quegli che si trovavano presenti si sforzavano con ogni ingegno. (*Decameron*, I, *Introduzione*, 16)

Kao što možemo primetiti iz navedenih primerima, glagoli poput *dolersi*, *vergognarsi*, *ingegnarsi*, *sforzarsi*..., zahtevaju dopunu u obliku infinitiva sa naglašenim priloškim značenjem. Podela zavisnih rečenica na subjekatske, objekatske i relativne napravljena je prema sintaksičkim kriterijumima, pri čemu ove rečenice mogu poprimiti različite priloške vrednosti. Stoga označene infinitivne strukture posmatramo kao implicitne objekatske rečenice sa uzročnim (prva dva navedena primera) ili pak finalnim značenjem (ostali navedeni primeri), u kojima infinitiv ima funkciju predikata.

d. Infinitivne konstrukcije u objekatskoj funkciji neretko su uvedene analitičkim glagolima: *aver paura*, *aver bisogno*, *aver cura*, *aver diritto*, *aver fretta*, *aver forza*, *aver intenzione*, *aver ragione*, *aver voglia*, *essere in grado di*, *far atto di*, *far cenno*, *far finta*, *far mostra*, *mettersi in animo*, *mettersi in testa*...:

Onde io poi, pensando, propuosi di dire parole, acciò che degnamente avea cagione di dire... (*Vita nuova*, XXII, 244)

Martellino, infignendosi attratto, sopra santo Arrigo fa vista di guerir... (*Decameron*, II, 1, 77)

... tanto che lui durò assai fatica in acquistare e poca in mantenere. (*Principe*, VI, 14)

... non piglia animo a prendere simile partito... (*Principe*, XIX, 36)

e. Posebnu grupu glagola koji uvode implicitne objekatske rečenice čine glagoli kojima se označava početak, trajanje i završetak radnje: *cominciare*, *(im)prendere*,

entrare, apprestarsi, prepararsi, (dis) porsi, darsi, mettersi; seguitare, continuare, procedere, persistere; cessare, smettere, finire...

... e puòsimi a pensare di questa cortesissima. (*Vita nuova*, III, 236)

... che ha preso ad imitare se alcuno innanzi a lui è stato laudato e gloriato... (*Principe*, XIV, 30)

... quasi l'ira di Dio, a punire l'iniquità degli uomini [...] procedesse... (*Decameron*, I, *Introduzione*, 13)

... incontanente seguita a confondere la premessa loro opinione... (*Convivio*, IV, XV, 339)

Era già di parlar ristata Filomena, quando la reina... (*Decameron*, V, 9, 329)¹³⁵

Così come egli pertinace dimorava, così Giannotto di sollecitarlo non finava giammai... (*Decameron*, I, 2, 41)

U poslednjem navedenom primeru implicitna objekatska rečenica uvedena predlogom *di* nalazi se u antepoziciji u odnosu na uvodni glagol. Antepozicija objekatske rečenice posledica je podražavanja latinske sintakse (Manni, 2003: 309):

... a pascer l'erbe si diede... (*Decameron*, II, 6, 115)

... poichè a montar cominciò la ferocità della pestilenza... (*Decameron*, I, *Introduzione*, 14)

Koherentnost konstrukcije sa glagolom *cominciare* neretko je naglašena proklitičkim vezivanjem zamenice za uvodni glagol:

... gl'incominciarono a dare delle pugna e de' calci... (*Decameron*, II, 1, 80)

... di subito ferventemente la cominciò ad amare... (*Decameron*, I, 5, 52)

Fleksibilan položaj nenaglašene zamenice jedan je od razloga zbog kojeg se ove konstrukcije često posmatraju kao monofrazalne (Skytte, 1983: 207). Budući da glagol

¹³⁵ Bokačo koristi glagol *ristare*, stariju varijantu glagola *restare*, kao sinonim glagola *cessare*.

cominciare, kao i semantički bliski glagoli, preciziraju aspekt glagola koji je nosilac osnovne semantičke vrednosti u rečenici, mnogi gramatičari ih smatraju pomoćnim, pa i celu konstrukciju perifrastrukcijom (Bertinetto, 1991; Sensini, 1989; Skytte, 1983). Ipak, mogućnost zamene infinitivnih struktura uvedenih glagolom *cominciare* imeničkom rečju u objekatskoj funkciji, kao i često umetanje drugih rečeničnih članova između uvodnog glagola i infinitiva, ukazuju na bifrazalni karakter konstrukcije (up. 7.2.4).

Na granici sa monofrazalnim nalaze se infinitivne konstrukcije uvedne glagolom *tornare*, kojima se izražava iterativnost, u kojima je uvodni glagol u određenoj meri desemantizovan (up. 7.2.4):

E così debbe volere, venuta la pace, che i suoi principi tornino a governare i loro popoli...
(*Dell'arte della guerra*, I, 273)

4.2.1.2. Glagoli koji uvode infinitiv sa različitim subjektom

Infinitiv sa različitim subjektom uvode glagoli koji zahtevaju dve dopune, direktni objekat i predložku dopunu, pri čemu infinitivna rečenica može imati jednu od dve navedene funkcije (Egerland, 2010: XXII, 2.1.2).

a. Semantički gledano, ovom grupom dominiraju glagoli kojima se izriče dozvola ili zahtev, naredba: *chiedere, comandare, concedere, consentire, consigliare, dettare, dire, domandare, impedire, imporre, intimare, inguingere, ordinare, permettere, proibire, raccomandare, suggerire, vietare*:

... Amore [...] il quale liberandomi da' suoi legami m'ha concesso di potere attendere a' loro piaceri. (*Decameron, Proemio*, 5)

... feciono che permettessino loro accrescere alcuno stato... (*Principe*, III, 8)

Ancora la città richiede alle sue arti e alla sua difensione avere vicenda e fratellanza colle circonvicine cittadi... (*Convivio*, IV, IV, 322)

Infinitivne konstrukcije uvedene pomenutim glagolima imaju funkciju direktnog objekta.

b. Glagoli poput *condurre, convincere, costringere, forzare, incitare, incoraggiare, indurre, invitare, mandare, muovere, ordinare, sollecitare, spingere, stimolare*, uvode implicitnu objekatsku rečenicu u funkciji indirektne predloške dopune, budući da poziciju direktnog objekta zauzima subjekat infinitiva:

... né le persuasioni di Filippo gli indussono mai ad esserli amici ... (*Principe*, III, 8)

... ne la prima chiamo e sollicito li fedeli d'Amore a piangere... (*Vita nuova*, VIII, 238)

Ser Ciappelletto pur piagnea e nol dicea, ed il frate pure il confortava a dire. (*Decameron*, I, 1, 36)

E quando lo istruisse da combattere¹³⁶ contro al nimico... (*Dell'arte della guerra*, I, 293)

c. Glagoli / glagolski izrazi semantički bliski glagolu *significare: equivalere a, valere (a dire), voler dire*, uvode infinitiv sa različitim subjektom koji se može zameniti apstraktnom imenicom uopštenog značenja¹³⁷:

... poiché né il mio, né l'altrui consolare valea... (*Convivio*, II, XIII, 290)

... perché delecto vuol dire torre i migliori d'una provincia e avere potestà di eleggere quegli che non vogliono, come quegli che vogliono, militare. (*Dell'arte della guerra*, 275)

Imajući u vidu naglašenu glagolsku vrednost infinitiva (u drugom navedenom primeru označeni infinitivi uvedeni glagolom *vuol dire* poseduju sopstvene direktne objekte), ovaj tip konstrukcija posmatramo kao implicitne objekatske rečenice u kojima infinitiv ima funkciju predikata.¹³⁸

¹³⁶ U navedenom primeru uočavamo zamenu predloga *a* predlogom *da*, karakterističnu za stariji italijanski jezik.

¹³⁷ Up. Skytte (1983: 172): *Questo significa amare / amore*. Skytte smatra da je reč o metalingvističkoj upotrebi ("uso metalinguistico"), zastupljenoj u naučno-filozofskoj prozi.

¹³⁸ Prema Egerland & Cennamo (2010: XXII, 2.1.4), glagoli u značenju "significare", "chiamarsi", uvode infinitiv u predikativnoj funkciji (*funzione predicativa*).

4.2.2. Rekcija uvodnih glagola i struktura implicitnih objekatskih rečenica u analiziranom korpusu

Način uvođenja infinitiva u implicitnim objekatskim rečenicama najbolji je pokazatelj oscilacija u rekciji glagola u starijem italijanskom jeziku.

Promena značenja uvodnog glagola, kako u savremenom, tako i u starijem italijanskom jeziku, može dovesti do promene tipa konstrukcije.

Spojeve glagola *lasciare, sentire, vedere, udire...* sa direktno uvedenim infinitivom posmatramo kao podvrstu konstrukciju akuzativa sa infinitivom (up. 2.2.; 2.3):

Lasciando dunque stare l'opinione che di quello ebbe Epicuro filosofo... (*Convivio*, IV, XXII, 347)

... sentendo me dolere quasi intollerabilmente... (*Vita nuova*, XXIII, 248)

Predlogom *di* pomenuti glagoli uvode implicitne objekatske rečenice, pri čemu glagol *lasciare* gubi kauzativnu vrednost, dok glagoli percepcije dobijaju značenje *verba putandi*:

... e per niuna cosa lascierei di cristian farmi. (*Decameron*, I, 2, 44)

La giovane d'esser più in terra che in mare niente sentiva, sì come colei che mai per alcuno accidente da giacere non aveva il capo levato né di levare intendeva. (*Decameron*, V, 2, 354)

Različita značenja glagola utiču na izbor dopune, te i na upotrebu, ili pak elipsu predloga. Dok u značenju “capire” glagol *intendere* zahteva objekatsku dopunu u obliku imeničke reči (... *per lo desiderio d'intendere queste Canzoni...*, *Convivio*, I, X, 274), u značenju “avere intenzione” ovaj glagol uvodi implicitnu objekatsku rečenicu (*che ne la prima intendo chiamare li fedeli d'Amore...*, *Vita nuova*, VII, 238). Za razliku od savremenog italijanskog jezika, u kojem glagol *intendere* najčešće uvodi infinitiv direktno, u analiziranom korpusu pomenuti glagol može uvesti infinitiv kako predlogom *di*, tako i predlogom *a* (up. Tabelu 4). Oscilacije u rekciji glagola, uočene u analiziranom jezičkom materijalu, ilustrovaćemo tabelarnim prikazom:

Tabela 4. Oscilacije u rekciji glagola u starijem italijanskom jeziku

Glagol	Način uvođenja infinitiva	Implicitna objekatska rečenica
accorgersi	<i>di</i> / direktno	... <u>accorgendosi d'esser beffato</u> ... (<i>Decameron</i> , VIII, 7, 550) ... <u>s'accorsero essergli state tratte le brache</u> . (<i>Decameron</i> , VIII, 5, 538)
accordarsi	<i>a</i> / direktno	... <u>a divenir romano s' accordò</u> ... (<i>Decameron</i> , X, 8, 705) ... <u>farne uno infra loro non si accordano</u> ... (<i>Principe</i> , V, 12)
aiutare	<i>a</i> / direktno	... com'io col mio ninferno <u>ho aiutato a trarre</u> la superbia al tuo diavolo... (<i>Decameron</i> , III, 10, 259) ... fussero obbligati ad <u>aiutargli provvedere e governare</u> a' padroni... (<i>Dell'arte della guerra</i> , VI, 340)
amare	<i>di</i> / direktno	... chè io <u>amo</u> molto meglio <u>di dispiacere</u> ... (<i>Decameron</i> , I, 1, 33) ... ama l' <u>andare</u> in giù... (<i>Convivio</i> , III, III, 300) ¹³⁹
ardire	<i>a</i> / <i>di</i> / direktno	... che ella <u>non ardisse a ricevere</u> Amore nella sua mente... (<i>Decameron</i> , VII, 7, 315) ... appena che io <u>ardissi di crederlo</u> non che di scriverlo... (<i>Decameron</i> , I, <i>Introduzione</i> , 11) ... <u>ardirò</u> , oltre alle dette, <u>dirvene una novella</u> ... (<i>Decameron</i> , IX, 5, 620)
astenersi	<i>di</i> / <i>da</i>	... appena <u>del rider potendosi astenere</u> , sogghignando ascoltarono. (<i>Decameron</i> , I, 5, 51) ... appena <u>dal ridere potendosi astenere</u> ... (<i>Decameron</i> , VI, 8, 429)
avvisare	<i>di</i> / direktno	... <u>avvisò di volersi</u> del fallo commesso da lui mansuetamente <u>passare</u> ... (<i>Decameron</i> , V, 5, 374) ... <u>avvisando dover</u> di necessità <u>avvenire</u> ... (<i>Decameron</i> , V, 2, 353)
cessare	<i>di</i> / <i>da</i>	... l'umana generazione <u>non cesserà di piangere</u> . (<i>Convivio</i> , IV, XI, 334) ... quasi fuori di speranza <u>cessò</u> la infestante turba degli amanti <u>da sollecitarmi</u> con gli atti suoi. (<i>Elegia di Madonna Fiammetta</i> , I, 4)

¹³⁹ Ovo je jedini uočeni primer direktnog uvođenja infinitiva posle glagola *amare*. Upotreba određenog člana uz infinitiv, u implicitnim dopunskim rečenicama, karakteristična je za Dantea (Ageno 1978: 269).

cominciare ¹⁴⁰	a / direktno	... lo <u>'ncominciò ad esaminare...</u> (<i>Decameron</i> , II, 1, 81) Subito queste <u>cominciarono essere piene</u> di calamità e miseria... (<i>Libri della famiglia</i> , Prologo, 5)
confessare	di / direktno	... <u>confesso io [...]</u> <u>di avere avuto</u> viso coperto... (<i>Elegia di Madonna Fiammetta</i> , V, 46) Io <u>confesso non me ne intendere...</u> (<i>Dell'arte della guerra</i> , VI, 342)
conoscere	di / direktno	... poi ch'egli <u>hanno conosciuto di perdere...</u> (<i>Dell'arte della guerra</i> , IV, 323) ... io <u>conosco</u> , sì come disleale e malvagio uomo, <u>aver meritato</u> morte... (<i>Decameron</i> , V, 4, 386)
costringere	di / direktno	... che io a questa legge <u>sia costretto di dover dire</u> novella... (<i>Decameron</i> , I, X, 71) ... in modo che <u>furono costretti disfare</u> di molte città di quella provincia, per tenerla. (<i>Principe</i> , V, 12)
credere (credersi)	di / direktno	... perché non si vorrebbe mai cadere, per <u>credere di trovare</u> chi ti ricolga. (<i>Principe</i> , XXIV, 47) ¹⁴¹ ... <u>credendo dare</u> la colpa del mal coltello... (<i>Convivio</i> , I, XI, 275) ... <u>si credon</u> quello, con dimostrazioni favolose, <u>potere</u> , che essi non possono... (<i>Decameron</i> , II, 10, 170)
curarsi	di / direktno	... <u>non si curi di incorrere</u> nella infamia (<i>Principe</i> , XV, 31) ... <u>non curandosi fargli falsi</u> ... (<i>Decameron</i> , I, 1, 30)
dare ¹⁴²	a / direktno	... <u>dà a mangiare</u> alla sua donna ... (<i>Decameron</i> , V, 9, 392) ... per <u>dar mangiare</u> ad una femina ucciso un tal falcone... (<i>Decameron</i> , V, 9, 397)

¹⁴⁰ Direktno uvođenje infinitiva glagolom *cominciare* uočeno je samo u Albertijevom delu *Libri della famiglia*. Ukoliko su između glagola *cominciare* i infinitiva umetnuti drugi rečenični članovi, najčešće se koristi predlog kako bi se osigurala jasnoća iskaza (Dardano, 1963: 92):

... subito cominciò lo imperio latino a debilitarsi e inanire, a perdere grazia... (*Libri della famiglia*, Prologo, 5)

¹⁴¹ Navedeni primer je jedina uočena konstrukcija u analiziranom korpusu u kojoj je infinitiv posle glagola *credere* uveden predlogom. Direktno uvođenje infinitiva glagolom *credere* u savremenoj italijanskoj prozi Skytte (1983: 127) objašnjava poređenjem glagola *credere* sa modalnim i pomoćnim glagolima, kod kojih zbog frekventne upotrebe dolazi do gubljenja specifičnih semantičkih karakteristika.

¹⁴² Konstrukcija *a + infinito* uvedena glagolima *dare* i *habere* nastaje u kasnom latinskom, ukrštanjem finalnog infinitiva sa finalnim gerundijumom uvedenim predlogom: od *dare/habere... aliquid facere + dare/habere aliquid ad faciendum* nastaje *dare/habere aliquid ad facere* (Ageno, 1978: 285). Ovaj infinitiv Ageno naziva retroaktivnim, budući da se infinitivnom konstrukcijom označava radnja koja se odnosi na objekat uvodnog glagola. U savremenom italijanskom jeziku, označene infinitivne konstrukcije bile bi uvedene predlogom *da* i posmatrane kao implicitne objekatske rečenice sa finalnim značenjem (Terić, 2009; Bach, 2002). Prema Bach (2002: 40–42), konstrukcija *da + infinito* uvedena prelaznim glagolima koji podrazumevaju posedovanje kao što su *dare, offrire, pagare, porgere, portare...*, ima funkciju direktnog objekta i njome se bliže određuje imenička reč neiskazana u površinskoj strukturi rečenice (*da + infinito come espansione di un nome non espresso*), baš kao u drugom navedenom primeru iz tabele (dà a mangiare alla sua donna...), u kojem je umesto predloga *da*, karakterističnog za savremeni italijanski jezik, upotrebljen predlog *a*.

deliberare	<i>di / direktno</i>	... <u>deliberò d'entrare nel bagno</u> ... (<i>Decameron</i> , II, 2, 85) ... <u>avendo deliberato diventare principe</u> ... (<i>Principe</i> , VIII, 18)
desiderare	<i>di / direktno</i>	... tutti gli uomini naturalmente <u>desiderano di sapere</u> . (<i>Convivio</i> , I, 1, 265) ... massimamente <u>desidera tornare</u> a quello. (<i>Convivio</i> , IV, XII, 335)
disporsi	<i>a / di / da</i>	... <u>a doverlo aver si disposero</u> . (<i>Decameron</i> , II, 1, 98) ... <u>si dispose</u> , se morirne dovesse, <u>di parlarle</u> esso stesso. (<i>Decameron</i> , IV, 8, 321) ... <u>da ridere si dispose</u> ... (<i>Decameron</i> , IV, 2, 276)
forzare	<i>a / direktno</i>	... tu <u>sei forzato o a fare</u> sempre mai guerra, o <u>a pagarli</u> sempre... (<i>Dell'arte della guerra</i> , I, 272) ... <u>fu forzato prendere</u> quelle amicizie che poteva... (<i>Principe</i> , III, 8)
guardarsi	<i>di / da</i>	... <u>guardiatevi del mal dire</u> ... (<i>Decameron</i> , III, 7, 230) ... <u>guardatevi</u> , donne, <u>dal beffare</u> ... (<i>Decameron</i> , VII, 8, 565)
insegnare	<i>di / direktno</i>	... volendoti <u>insegnar d'esser moglie</u> e a loro <u>di saperla tenere</u> ... (<i>Decameron</i> , X, 10, 730) ... che ieri io <u>t'insegnai dir</u> così... (<i>Decameron</i> , VIII, 6, 542)
intendere	<i>a / di / direktno</i>	... io <u>intenda</u> più a dire e a ragionare quello... (<i>Convivio</i> , II, IX, 286) E per questo effetto <u>intende di provare</u> il testo... (<i>Convivio</i> , IV, XIII, 337) ... <u>intendo fare</u> uno generale Convivio... (<i>Convivio</i> , I, I, 266)
mostrare	<i>di / direktno</i>	... <u>mostrando di venire</u> di più lontano... (<i>Decameron</i> , II, 2, 88) Aiutaronmi elle bene e <u>mostraronmi comporre</u> que' mille... (<i>Decameron</i> , IV, <i>Introduzione</i> , 272)
ordinare	<i>a / di</i>	... la quale <u>ordina</u> noi <u>ad amare e operare</u> dirittura in tutte cose. (<i>Convivio</i> , IV, XVII, 342) ... <u>ordinò d'avere</u> una di queste maschere... (<i>Decameron</i> , VIII, 9, 583)
pensare	<i>a / di / direktno</i>	... <u>pensò a guadagnarsi</u> Bologna e <u>spegnere e'</u> Viniziani e a <u>cacciare e'</u> Franzosi di Italia... (<i>Principe</i> , XI, 24) ... <u>pensò</u> [...] <u>di occupare</u> Fermo... (<i>Principe</i> , VIII, 19) ... e <u>pensò non potere</u> alcuna di queste [...] <u>lodare</u> ... (<i>Decameron</i> , I, 3, 46)
permettere	<i>di / direktno</i>	... le <u>permisero di potere</u> [...] <u>dire</u> ... (<i>Decameron</i> , II, 6, 122) ... <u>permettessino</u> loro <u>accrescere</u> alcuno stato... (<i>Principe</i> , III, 8)
proporre	<i>di / direktno</i>	... <u>proposi di fare</u> uno sonetto... (<i>Vita nuova</i> , XXXII, 256) ... seco <u>propose</u> con maggior libertà quella <u>o annullare o offuscare</u> ... (<i>Decameron</i> , X, 3, 661)

ricordarsi	<i>di</i> / direktno	... se i vecchi <u>si volessero ricordare di essere stati giovani</u> ... (<i>Decameron</i> , II, 6, 121) ... io <u>mi ricordo aver</u> molte volte <u>udito dire</u> ... (<i>Decameron</i> , I, 3, 46)
seguire	<i>a</i> / <i>di</i>	... incontanente <u>seguita a confondere</u> la premessa loro opinione... (<i>Convivio</i> , IV, XV, 339) ... ed il secondo <u>seguiti di camminare</u> ... (<i>Dell'arte della guerra</i> , I, 295)
sforzarsi ¹⁴³	<i>di</i> / direktno	... ma <u>di consumare</u> quegli che si trovavano presenti <u>si sforzavano</u> con ogni ingegno... (<i>Decameron</i> , I, <i>Introduzione</i> , 16) Io <u>mi sforzerò sodisfarvi</u> . (<i>Dell'arte della guerra</i> , IV, 318)
temere ¹⁴⁴	<i>di</i> / direktno	... e che quello <u>non tema di ornare</u> le sua possessioni... (<i>Principe</i> , XXI, 44) ... e <u>temono</u> per la eccellenza di quello cotale, meno <u>essere pregiati</u> . (<i>Convivio</i> , I, IV, 269)
usare	<i>di</i> / direktno	... tutti li dolorosi mestieri che a le còrpora de li morti <u>s'usano di fare</u> ... (<i>Vita nuova</i> , XXIII, 249) ...ché così <u>s'usa chiamare</u> ... (<i>Convivio</i> , III, V, 302)

Kao što možemo videti iz tabele, većina navedenih glagola kojima smo ilustrovali oscilacije u načinu uvođenja infinitiva u implicitnim objekatskim rečenicama (26 od 32), mogu uvesti infinitiv direktno.

Dok u analiziranim Danteovim delima nalazimo retke primere direktno uvedenog infinitiva¹⁴⁵, elipsa predloga jedna je od bitnih karakteristika kako Bokačove, tako i Makijavelijeve sintakse. Elipsu predloga pre svega posmatramo kao povratak sintetičkoj strukturi, svojstvenoj latinskom jeziku, ali se ona može tumačiti i kao odraz

¹⁴³ Zamenu predloga *di* predlogom *a*, posle glagola *sforzarsi*, uočenu u Albertijevom delu, Dardano (1963: 101) tumači kao uticaj severnjačkog govora:

... Mi sono sforzato a giugnarmelo di benivolenza e amore... (*Libri della famiglia*, I, 8)

Slične oscilacije uočene su i kod drugih glagola:

... arderà ad iniurarmi... (*Libri della famiglia*, IV, 124)

A noi solo questo accade a domandare... (*Libri della famiglia*, II, 46).

¹⁴⁴ Način uvođenja infinitiva glagolom *temere*, prema Ageno (1978: 276), dovodi se u vezu sa rasporedom rečeničnih članova. Ukoliko su glagol *temere* i infinitiv odvojeni nekim drugim rečeničnim članom, kao što je priloška odredba za uzrok u navedenom primeru iz dela *Convivio* (*per la eccellenza di quello cotale*) infinitiv je najčešće uveden direktno. Retki primeri direktno uvedenog infinitiva posle glagola *temere* uočeni su samo u Danteovom delu *Convivio* (jedan primer, up. Tabelu 4) i u Bokačovom *Decameronu* (dva primera: temo morire, X, 7, 686); temendo non potere ad essa pervenire, II, 4, 99), te na osnovu analiziranog jezičkog materijala ne možemo proveriti validnost pretpostavke koju iznosi Ageno.

¹⁴⁵ Direktno uveden infinitiv u objekatskoj funkciji u analiziranim Danteovim delima uočavamo samo posle sledećih glagola: *credere*, *desiderare*, *amare*, *usare*, *temere*, *intendere*, s tim što su posle navedenih glagola zastupljene i predložke konstrukcije, uz izuzetak glagola *credere*, koji uvek uvodi infinitiv direktno.

težnje ka jezičkoj ekonomiji.

Primere direktno uvedenog infinitiva nalazimo još u *Novellinu: insegnolli avere signoria* (805, 26)¹⁴⁶, iako se učestalija elipsa predloga javlja od početka četrnaestog veka.¹⁴⁷ Izraženu tendenciju ka jukstapoziciji u ranoj prozi duečenta Segre (1963: 142) tumači kao rezultat mešanja poetske i prozne tradicije, s ciljem da se prozni jezik obogati ritmom karakterističnim za poeziju. Jukstapozicijom glagola postiže se ritmičko-sintaksičko jedinstvo, koja bi bilo narušeno upotrebom veznika / predloga (*ibid.*). Dok je u savremenom italijanskom jeziku preduslov za postojanje ovakvih konstrukcija poklapanje subjekta infinitiva i uvodnog glagola, u Bokačovim i Makijavelijevim delima infinitiv u funkciji objekta često je uveden direktno, čak i kada se subjekti upravne i zavisne rečenice razlikuju:

Le necessitadi possono essere molte, ma quella più forte, che ti costringe o vincere o morire.
(*Dell'arte della guerra*, V, 327)

...mostraronmi comporre que' mille... (*Decameron*, IV, *Introduzione*, 272)

Infinitivna rečenica u funkciji objekta uvek je uvedena direktno, bez predloga, ukoliko je izražen predikativ upravnog glagola:

Chi adunque iudica necessario nel suo principato nuovo assicurarsi de' nimici, guadagnarsi degli amici, vincere o per forza o per fraude, farsi amare e temere da' populi, seguire e reverire da' soldati, spegnere quelli che ti possono o debbono offendere, innovare con nuovi modi gli ordini antiqui, essere severo e grato, magnanimo e liberale, spegnere la milizia infedele, creare della nuova, mantenere le amicizie de' re e de' principi in modo che ti abbino o a beneficiare con grazia o offendere con rispetto... (*Principe*, VII, 17)

... più grazioso reputando lo stare con la sua madre, che negli oscuri regli del suo marito tornare.
(*Elegia di Madonna Fiammetta*, II, 27)

Nizanje infinitivnih konstrukcija u jukstapoziciji, povezanih različitim hipotaksičkim odnosima, jedna je od bitnih odlika Bokačove sintakse. U primeru koji sledi Bokačo započinje rečenicu modalnom konstrukcijom, a nastavlja zavisnom uslovnom rečenicom sa infinitivom u apodozi (*non farle*). U protazi ove rečenice glagol

¹⁴⁶ Primer preuzet iz Dardano (1969: 262).

¹⁴⁷ Up. Egerland & Cennamo (2010: XXII, 2.1.2).

credere direktno uvodi infinitivnu modalnu konstrukciju *dovervene pentere*, pri čemu je između modalnog i glavnog glagola u infinitivu umetnuta priloška odredba za poređenje, iskazana poimeničnom infinitivnom konstrukcijom (*come di mal far*).

Queste cose si volevan pensare innanzi tratto, e se credevate dovervene, come di mal far, pentere, non farle. (*Decameron*, III, 7, 229)

U *Dekameronu* nalazimo primere implicitnih objekatskih rečenica sa glagolom u infinitivu, koje su takođe uvedene infinitivnim konstrukcijama, te možemo govoriti o drugom stepenu zavisnosti:

“A voi omai sta il prender partito in volervi di ciò consolare, o lasciarlo.” (*Decameron*, IV, 3, 295)

... con ciò sia cosa che a me paia essere certissimo, queste non dovere avere spezial privilegio più che l’altre cose, anzi non averlo mi ricorda nel principio della quarta giornata aver mostrato... (*Decameron*, *Conclusione dell’autore*, 735)

U prvom navedenom primeru poimeničena infinitivna konstrukcija u subjekatskoj funkciji (*il prender partito*) predlogom *in* uvodi indirektnu upitne rečenice u rastavnom odnosu (*in volervi consolare o lasciarlo*).

U drugom navedenom primeru uočavamo četiri implicitne rečenice u kojima je infinitiv uveden direktno. Glagol *parere*, kao predikat eksplicitne uzročne rečenice uvedene veznikom *con ciò sia cosa che*, uvodi implicitnu subjekatsku rečenicu *essere certissimo*, u jukstapoziciji sa konstrukcijom akuzativa sa infinitivom (*queste non dovere avere*). Glagol *ricordare* uvodi implicitnu objekatsku rečenicu *aver mostrato*, koja takođe direktno uvodi infinitiv u objekatskoj funkciji (*non averlo*).

Učestaliju upotrebu infinitivnih konstrukcija koja se objašnjava bezličnom, nadmodalnom i apsolutnom vrednošću infinitiva¹⁴⁸, uočavamo i u Makijavelijevim delima:

¹⁴⁸ Up. Chiappelli (1969: 72): “L’aspetto impersonale e supermodale, e quindi tendenzialmente assoluto dell’infinito...”

Le cagioni della difficoltà in potere occupare il regno del Turco sono per non potere essere chiamato da' principi di quello regno, nè sperare, con la rebellion di quelli ch'egli ha d'intorno, potere facilitare la sua impresa. (*Principe*, IV, 11)

U navedenom primeru Makijaveli započinje rečenicu infinitivnom konstrukcijom u objekatskoj funkciji, uvedenom imenicom *difficoltà (difficoltà in potere occupare il regno del Turco)*. U okviru implicitne uzročne rečenice uvedene predlogom *per*, nalazi se još jedna implicitna objekatska rečenica (*potere facilitare*), direktno uvedena modalnom konstrukcijom *non poter sperare*. U savremenom italijanskom jeziku, označena infinitivna konstrukcija bi bila uvedena predlogom *di*, koji Makijaveli često izostavlja (*sperare di potere facilitare la sua impresa*).

Akumulacija direktno uvedenog infinitiva u istaknutim položajima u rečenici karakteriše i prozu kvatročenta:

Quale stolto padre dirà non volere udire el suo figliuolo piangere, non gli patire l'animo vederlo gastigato, o non potere attendere a tanto suo officio? (*Libri della Famiglia*, I, 27)

Analizirajući upotrebu predloga u infinitivnim konstrukcijama u Albertijevom delu, Dardano (1963: 107) dolazi do zaključka da se predlog uglavnom koristi u zavisnim rečenicama, nasuprot upravnim, u kojima preovlađuje jukstapozicija. Primat jukstapozicije Dardano objašnjava pretpostavkom da je u upravnim rečenicama, s obzirom na to da su stilski istaknutije od zavisnih ("aspirano a una preminenza stilistica rispetto alle secondarie", *ibid.*), zastupljenija elipsa predloga, kao odraz težnje da se reprodukuje ritam latinske rečenice:

Forse que' vostri savii, quali scrissero quelle belle cose dell'amicizia, poco si curavano in quella parte amicarsi femmine. (*Libri della famiglia*, IV, 117)

Costumano e' figliuoli sofferire... (*Libri della famiglia*, I, 23)

Frekventna i prenaglašena elipsa predloga ispred infinitivnih konstrukcija, iako zastupljena u ranijim fazama razvoja italijanskog jezika, u ovom periodu predstavlja suprotan proces analitičkom tipu konstrukcije (*ibid.*). Smenjivanje predloških konstrukcija sa direktno uvedenim infinitivom ukazuje na suprotstavljene tendencije:

podražavanje latinskih uzora suprotstavlja se želji za uspostavljanjem stabilne norme italijanskog jezika.

Kao odraz suprotstavljenih tendencija, u Bokačovom i Albertijevom delu uočavamo pojedine sintaksičke nedoslednosti. U primerima koji slede, predikat upravne rečenice veznikom *che* najpre uvodi eksplicitnu objekatsku rečenicu sa glagolom u konjunktivu, ili pak indikativu u poslednjem navedenom primeru, a potom implicitnu objekatsku rečenicu sa infinitivom:

... e di ciò niuno dee aver maraviglia, se discretamente pensa che tutte le cose, le quali noi scioccamente nostre chiamiamo, sieno nelle sue mani, e per conseguente da lei secondo il suo occulto giudizio, senza alcuna posa d'uno in altro e d'altro in uno successivamente, senza alcuno conosciuto ordine da noi, esser da lei permutate. (*Decameron*, II, 2, 89)

... non dovreste solamente esser contente che ciò fosse avvenuto o di risaperlo o d'udirlo dire ad alcuno... (*Decameron*, VII, 1, 457)

... che se così approvassi comune opinione, che 'l danaio nelle cose umane tra e' mortali sia quasi rimo comodissimo e da pregiarlo, ed essere da seguire que' non pochi astute, quali... (*Libri della famiglia*, IV, 139)

Diceano che a ben fermare l'amicizia convenia che due in uno si congiungessero, e bisognarvi non so io che moggio di sale... (*Libri della famiglia*, IV, 117)

Upotrebu veznika *che* u *Dekameronu* uočavamo i ispred infinitivnih struktura koje su od pomenutog veznika odvojene umetnutom zavisnom rečenicom (Rohlf, 1969; Manni, 2003):

... affermando che, se tal fosse che esso seguir la potesse, di mettersi... (*Decameron*, III, 4, 207)

... seco diliberarono che, come prima tempo si vedessero, di rubarlo... (*Decameron*, II, 2, 87)¹⁴⁹

¹⁴⁹ Primer je preuzet iz izdanja *Dekameronu* koje je priredio Vittore Branca (1985).

Infinitiv uveden veznikom *che* nalazimo i u najnovijem izdanju *Dekameronu*, objavljenom 2013. godine: Boccaccio, G. (2013). *Decameron*. Introduzione, note e repertorio di Cose (e parole) del mondo di Amedeo Quondam. Testo critico e nota al testo a cura di Maurizio Fiorilla. Schede introduttive e notizia biografica di Giancarlo Alfano. Milano: BUR.

U izdanju koje je priredio Mario Marti (1974), izostavljen je veznik *che*:

...seco diliberarono, come prima tempo si vedessero, di rubarlo... (*Decameron*, II, 2, 116)

Uočene sintaksičke postupke možemo tumačiti kao posledicu još nedovoljno čvrste sintaksičke organizacije, ali i kao odraz jezičke ekonomije.¹⁵⁰

4.2.3. Implicitne objekatske rečenice uvedene imenicom ili pridevom

Imenice koje uvode implicitne objekatske rečenice najčešće iskazuju mišljenje, stav, osećanje. Konstrukcije uvedene pridevom ili imenicom neki gramatičari posmatraju kao zasebnu vrstu zavisnih implicitnih rečenica, odnosno kao podvrstu objekatskih rečenica kojima se bliže opisuje neki element iz upravne rečenice.¹⁵¹ Ovaj tip rečenica Serianni (1989: XIV, 78) posmatra kao deklarativne objekatske rečenice, pri čemu ih ne treba mešati sa terminom „deklarativne rečenice”, kojim se u srpskom jeziku označavaju izrične rečenice u užem smislu uvedene veznikom „da”.¹⁵²

U analiziranom jezičkom materijalu, u ovom tipu rečenica, uočavamo upotrebu predloga *di*, *a* i *in*, kao i retke primere direktno uvedenog infinitiva.

Oscilacije u upotrebi i izboru predloga u implicitnim objekatskim rečenicama uvedenim imenicom / pridevom predstaviceo tabelarnim prikazom:

Tabela 5. Implicitne objekatske rečenice uvedene imenicama / pridevima

Predlog	Uvodna reč	
	Imenica	Pridev
<i>di</i>	... ebbero <u>fama di sapere dire</u> ... (<i>Vita nuova</i> , XXV, 251) Perché el principe naturale ha minori <u>cagioni</u> e minore <u>necessità di offendere</u> ... (<i>Principe</i> , II, 5)	... <u>allegra di dire</u> bene e pro d'altrui... (<i>Convivio</i> , IV, XXVII, 354) ... <u>audaci di porgere</u> i prieghi nostri... (<i>Decameron</i> , I, 1, 28)

¹⁵⁰ Pomenuti sintaksički postupak uočavamo ne samo u objekatskim, već i u zavisnim relativnim rečenicama:

U primeru koji sledi, eksplicitna relativna rečenica (*che uno strano avevan pianto e seppellito*), kojom se bliže određuje imenica *fratelli*, pračena je direktno uvedenim infinitivom:

... prima pensando a' fratelli, che uno strano avevan pianto e seppellito in luogo di lui, ed appresso l'innocente per falsa suspizione accusato, e con testimoni non veri averlo condotto a dover morire... (*Decameron*, III, 7, 227)

¹⁵¹ Up. Salvi (2010: XXVI, 2.4): "frasi subordinate complemento di nomi e aggettivi"

¹⁵² Up. Stanojčić & Popović (1999: 304).

<p style="text-align: center;">a</p>	<p>Oh come è grande la mia <u>impresa</u> in questa Canzone, a <u>volere</u> omai così trafoglioso campo sarchiare... (<i>Convivio</i>, IV, VII, 327)</p> <p>... ch'è <u>gastigameno a più non fallire</u>. (<i>Convivio</i>, IV, XXV, 352)</p>	<p>... che indietro tirò la volontà <u>presta a rallegrarsi</u>... (<i>Elegia di Madonna Fiammetta</i>, VII, 71)</p> <p>E queste tre qualità sono quasi che necessarie in uno soldato; perché la velocità lo fa <u>atto a preoccupare</u> i luoghi al nimico, <u>a giugnerlo</u> insperato e inaspettato, <u>a seguirlo</u> quando egli è rotto. La destrezza lo fa <u>atto a schifare</u> il colpo, <u>a saltare</u> una fossa, <u>a superare</u> uno argine. (<i>Dell'arte della guerra</i>, II, 290)</p>
<p style="text-align: center;">in</p>	<p>... intanto che <u>la potenza</u> delle meretrici e de' garzoni <u>in impetrare</u> qualunque gran cosa non v'era di picciol potere. (<i>Decameron</i>, I, 2, 42)</p> <p>Le cagioni della <u>difficoltà in potere occupare</u> il regno del Turco... (<i>Principe</i>, IV, 11)¹⁵³</p>	<p>... divegniate più <u>caute in non commettervi</u> ad ogni giovine. (<i>Elegia di Madonna Fiammetta</i>, V, 31)</p> <p>... è <u>poderoso in prendere me</u>... (<i>Convivio</i>, II, VIII, 286)</p>
<p style="text-align: center;">Bez predloga (direktno)¹⁵⁴</p>	<p>... sì perché io arò <u>piacere non lasciare</u> nella mente vostra alcuna dubitazione. (<i>Dell'arte della guerra</i>, I, 270)</p>	<p>... sendo uomini avvezzi a' disagi, nutriti nelle fatiche, <u>consueti stare</u> al sole, <u>fuggire</u> l'ombra, <u>sapere adoperare</u> il ferro.... (<i>Dell'arte della guerra</i>, I, 276)</p> <p>... stieno <u>contenti tornarsi a casa e vivere</u> delle loro arti... (<i>Dell'arte della guerra</i>, I, 272)</p>

Upotreba predloga *di*, kao i predloga *a*, uočena je u sva tri subkorpora, dok primere implicitnih objekatskih rečenica uvedenih predlogom *in* uočavamo u Danteovim i Bokačovim delima, kao i jedan primer u Makijavelijevom delu *Principe* (up. n. 153).

Za razliku od sporadične upotrebe ovog predloga u prozi trećenta, upotreba predloga *in* veoma je zastupljena u kvatročentu, te i u Albertijevom delu *Libri della famiglia* (Dardano, 1963: 127):

¹⁵³ Ovo je jedini uočeni primer deklarativne objekatske rečenice uvedene predlogom *in* u analiziranim Makijavelijevim delima.

¹⁵⁴ Direktno uveden infinitiv u deklarativnim objekatskim rečenicama uočavamo samo u Makijavelijevom delu *Dell'arte della guerra*.

La grandissima sollecitudine che hanno i padri in scegliere quale arte... (*Libri della famiglia*, I, 19)

... lo studio e la cura del padre in fare e' figliuoli suoi virtuosissimi... (*Libri della famiglia*, I, 25)

... ostinato in dire e fare l'opinioni sue... (*Libri della famiglia*, I, 26)

... presuntuoso in monstrare di sapere quello che non sapeva... (*Libri della famiglia*, II, 62)

Infinitivne konstrukcije uvedene predlogom *in* u starijem italijanskom jeziku često se koriste kao zamena za gerundijum (Dardano, 1963; Dardano, 1969), te možemo pretpostaviti da je upotreba ovog predloga u implicitnim objekatskim rečenicama nastala po analogiji sa adverbijanim (modalnim i vremenskim) rečenicama čiji je predikat iskazan strukturom *in + infinito* (up. 4.8.1; 4.10.1).

Dok u analiziranim Danteovim, Bokačovim i Makijavelijevim delima uočavamo čestu elipsu predloga u implicitnim objekatskim rečenicama uvedenim glagolom (up. 4.2.2), kao i obaveznu upotrebu istog u objekatskim rečenicama koje su uvedene pridevom ili imenicom, uz retka odstupanja u Makijavelijevom delu (up. Tabelu 5), u prozi kvatročenta elipsa predloga je veoma zastupljena u oba navedena tipa rečenica.¹⁵⁵ Konstrukcije u kojima je infinitiv direktno uveden pridevom i imenicom u Albertijevom delu Dardano (1963: 105) posmatra kao sintaksički kalk iz latinskog (*cupidi udir te, io son contento avere errato, prontissimi porgersi, avea comandamento sempre obedire me...*).

Rečenice u kojima je infinitiv uveden direktno prirodni su nastavak prethodne tradicije i vladajućih sintaksičkih modela. Jukstapozicija infinitiva javlja se još u ranim prevodima tekstova iz XIII veka, kao i u umetničkoj prozi trećenta, dok vrhunac rasprostranjenosti postiže u petnaestom veku, pod snažnim uticajem modela latinske sintakse. Upotreba predloga, obavezna posle prideva i imenica, ponovo se vraća sa Bembom i veoma je zastupljena u prozi činkvečenta (Dardano, 1963: 106):

Umane menti, vaghe naturalmente sempre d'intendere e di sapere. (*Prose della volgar lingua*, II, 1)

¹⁵⁵ Up. Dardano (1963: 97).

Osim pomenutih razlika u načinu uvođenja infinitiva, poređenjem subkorpora nisu uočene bitnije razlike u samoj strukturi implicitnih objekatskih rečenica uvedenih imeničkom rečju. Upotreba ovog tipa rečenica posebno je izražena u Makijavelijevim delima, budući da su zbog svoje koncizne forme pogodne za iznošenje alternativa:

E interviene di questa, come dicono e' fisici dello etico, che, nel principio del suo male, è facile a curare e difficile a conoscere, ma, nel progresso del tempo, non l'avendo in principio conosciuta né medicata, diventa facile a conoscere e difficile a curare. (*Principe*, III, 8)

... o consueti a vivere sotto uno principe, o usi ad essere liberi... (*Principe*, I, 5)

U prvom navedenom primeru pridevima *facile i difficile* Makijaveli uvodi implicitne objekatske rečenice u sastavnom odnosu, dok pridev *consueto*, u drugom navedenom primeru, uvodi infinitivne konstrukcije u rastavnom odnosu. Makijaveli povezuje zavisne rečenice u koordinativne odnose, najčešće rastavne, pogodne za poređenje i Makijaveliju svojstven dilematski postupak (Đorović, 1997; Chiappelli, 1969).

Koordinativni odnos u nabranjanju često se postiže odsustvom veznika, čiju ulogu preuzimaju brojevi (*aggettivi numerali*):

Di che pensò assicurarsi in quattro modi: prima, di spegnere tutti e' sangui di quelli signori che lui aveva spogliati, per torre al papa quella occasione; secondo, di guadagnarsi tutti e gentili uomini di Roma, come è detto, per potere con quelli tenere el papa in freno; terzo, ridurre el Collegio più suo che poteva: quarto, acquistare tanto imperio, avanti che il papa morissi, che potessi per se medesimo resistere a uno primo impeto. (*Principe*, VII, 16)

Ma quanto all'altre considerazioni, ne avevano due principali: l'una, di porsi in luogo sano; l'altra, di porsi dove il nimico non lo potesse assediare... (*Dell'arte della guerra*, VII, 346)

E chi le acquista, volendole tenere, debbe avere dua rispetti: l'uno, che il sangue del loro principe antiquo si spenga; l'altro, di non alterare né loro legge né loro dazii... (*Principe*, III, 6)

U poslednjem navedenom primeru, Makijaveli najpre uvodi eksplicitnu objekatsku rečenicu veznikom *che*, nakon čega koristi implicitnu strukturu sa glagolom u infinitivu. Makijavelijevi sintaksički postupci prate tok misli, i u velikoj meri su

podređeni logičkom rasuđivanju (Đorović, 1997: 8). Smenjivanje eksplicitnih i implicitnih struktura u navedenom primeru možemo tumačiti kao odraz sintaksičke slobode u povezivanju rečeničnih elemenata, iz koje proizilaze sintaksičke neujednačenosti.

4.2.4. Zavisnoupitne rečenice

Infinitiv u objekatskoj funkciji uočavamo i u okviru indirektnih upitnih rečenica, koje imaju oblik, ali ne i funkciju upitnih rečenica. U analiziranom korpusu nisu uočene bitnije razlike u strukturi zavisnoupitnih rečenica u odnosu na savremeni italijanski jezik:

... non sappiendo che farsi, diliberò d'entrare nel bagno fatto per lo marchese e poi cenare ed andarsi a letto... (*Decameron*, II, 2, 85)

... e io per me non saprei che mi vi aggiungere o levare. (*Dell'arte della guerra*, V, 331)

... li quali non sapeano che si chiamare... (*Vita nuova*, II, 235)

Upotreba infinitiva u zavisnoupitnim rečenicama potiče od latinske upotrebe infinitiva u zavisnim relativnim rečenicama *nihil habemus quod dicere* (Rohlf, 1969: 85). Budući da je konstrukcija bila poznata klasičnom latinskom, pretpostavlja se da je reč o kalku iz grčkog (*ibid.*). Konstrukcija je veoma frekventna kako u staroitalijanskom, tako i u savremenom jeziku.

4.3. IMPLICITNE SUBJEKATSKE REČENICE

Implicitne subjekatske rečenice sa glagolom u infinitivu najčešće su uvedene bezličnim ili bezlično upotrebljenim glagolskim izrazima. U primerima implicitnih subjekatskih rečenica uočenim u analiziranom korpusu infinitiv je uveden direktno, ali i pomoću predloga *di*, *a*, *da*. Tokom daljeg izlaganja, najpre ćemo dati pregled uvodnih glagola, uz osvrt na odstupanja u njihovoj rekciji u odnosu na normu u savremenom italijanskom jeziku. Kroz analizu strukture implicitnih subjekatskih rečenica i načina njihovog povezivanja ukazaćemo na neka od osnovnih sintaksičkih obeležja analiziranih subkorpusa.

4.3.1. Uvodni glagoli implicitnih subjekatskih rečenica

4.3.1.1. Infinitiv uveden glagolom *essere*

Kao najčešći uvodni glagol implicitnih subjekatskih rečenica javlja se glagol *essere* u trećem licu jednine, praćen imenskim delom predikata, koji može biti imenica, pridev ili prilog. Glagol *essere* praćen pridevom / prilogom u savremenom italijanskom jeziku uvodi implicitnu subjekatsku rečenicu uglavnom bez predloga (Serianni, 1989: XIV, 72). Upotreba predloga karakteriše ranije faze razvoja jezika (Skytte, 1983; Serianni, 1898). Konstrukcije u kojima je infinitiv uveden predlogom pretežno su zastupljene u analiziranim Danteovim delima:

... la quale poi sia possibile d'aprire per prosa. (*Vita nuova*, XXV, 252)

A questa età è necessario d'essere reverente e disideroso di sapere... (*Convivio*, IV, XXV, 352)

... e però non è bene a me di dichiarare cotale dubitazione... (*Vita nuova*, XV, 243)

... ma per alcuna cagione alcuna volta è licito di dire quello essere tenebroso. (*Convivio*, III, IX, 309)

U Bokačovim i Makijavelijevim delima glagol *essere* praćen pridevom najčešće direktno uvodi infinitiv u subjekatskoj funkciji:

Qui è bello e fresco stare... (*Decameron*, I, *Introduzione*, 28)

... e però ad Alessandro fu necessario prima urtarlo tutto e torli la campagna... (*Principe*, IV, 11)

... né pensi quanto sia grave il fare alle persone attempate credere in parole una cosa... (*Elegia di Madonna Fiammetta*, I, 9)

A fare questo ti è necessario tenere modi che il nimico non ti possa con facilità seguire, o dargli cagione ch'egli abbia a ritardare. (*Dell'arte della guerra*, IV, 323)

Ukoliko je imenski deo predikata imenica, infinitiv može biti uveden predlogom *di* ili direktno, kao i u savremenom italijanskom jeziku :¹⁵⁶

... parole le quali è mio intendimento d'assemblare in questo libello. (*Vita nuova*, I, 235)

... è cosa veramente molto naturale desiderare di acquistare... (*Principe*, III, 9)

Logički subjekat infinitiva u konstrukcijama sa nominalnim predikatom često je izražen u formi indirektnog objekta. U savremenom italijanskom jeziku, ukoliko je u rečenici izražen indirektni objekat u dativu, infinitiv može biti uveden kako direktno, tako i predlogom *di*.¹⁵⁷ U analiziranom korpusu, u konstrukcijama sa logičkim subjektom infinitiv je najčešće uveden direktno:¹⁵⁸

... non è convenevole a me trattare di ciò... (*Vita nuova*, XXVIII, 253)

... forse non è egli così onesta cosa a me, come voi v'immaginate, il molto guardarvi...
(*Decameron*, II, 10, 174)

Onde conciossiacosaché conoscere di Dio, e dire di certe cose, quello e' sono, non sia possibile alla nostra natura... (*Convivio*, IV, XV, 317)

... legger cosa vi fia comprendere... (*Decameron*, IV, 4, 310)

Upotreba predloga može biti uslovljena i redosledom reči u rečenici. Ukoliko je subjekat u antepoziciji, kako u savremenom, tako i u staroitalijanskom jeziku, upotreba predloga se izbegava:

Dispregiare sé medesimo è per sé biasimevole... (*Convivio*, I, II, 266)

¹⁵⁶ Up. Serianni (1989); Terić (2009).

¹⁵⁷ Up. Skytte (1983: 268): Mi è stato utile (di)guardarli lavorare.

¹⁵⁸ Predložko uvođenje infinitiva uočavamo u konstrukciji sa glagolom *stare*, praćenim nominalnim delom predikata, u kojoj je izražen logički subjekat infinitiva:
... per la qual cosa più non istà bene a me d'attendere ad altro uomo che al mio marito... (*Decameron*, IV, 8, 321)

U konstrukciji sa glagolom *stare* nalazimo i direktno uveden infinitiv:

Ahi quanto sta male a ciascuno uomo che onore vada cercando, menzionare cose che nella bocca d'ogni donna stieno male! (*Convivio*, IV, XXV, 352)

... e il vincere la prima punta e passare le prime punte delle picche non è molta difficoltà...
(*Dell'arte della guerra*, II, 287)

Chè dare a uno e giovare a uno è bene, ma dare a molti e giovare a molti è pronto bene...
(*Convivio*, I, VIII, 272)

4.3.1.2. Infinitiv uveden bezlično upotrebljenim glagolima

Osim glagola *essere*, infinitiv u funkciji subjekta mogu uvesti i drugi bezlično upotrebljeni glagoli: *accadere, bastare, bisognare, capitare, convenire, costare, dispiacere, dolere, equivalere, giovare, importare, interessare, occorrere, parere, piacere, premere, ripugnare, rincrescere, riuscire, sembrare, servire, significare, spettare, succedere, toccare, valere, voler dire*...¹⁵⁹ Pomenuti glagoli uvode infinitiv direktno ili pomoću predloga *di*, dok su uz neke glagole moguće obe konstrukcije:

... a coloro, a cui non incresece d'aspettare. (*Convivio*, IV, II, 321)

A me medesimo incresece andarmi tanto tra tante miserie ravvolgendo... (*Decameron*, I, *Introduzione*, 17)

Ora al mio Panfilo rincresece l'essere a me stato lontano... (*Elegia di Madonna Fiammetta*, II, 28)

... ma che giova il tribolarsene tanto? (*Decameron*, VIII, 10, 593)

Ma che giova oggimai di piangere? (*Decameron*, II, 5, 110)

E se a me di ciò cadesse il riprendervi... (*Decameron*, X, 6, 681)

... m'è caduto nell'animo, donne mie belle, di mostrarvi, nella novella che a me tocca di dire... (*Decameron*, I, 5, 52)

Upotreba predloga u pojedinim slučajevima nosi sa sobom i semantičku distinkciju, što ćemo ilustrovati primerima sa glagolom *occorrere*:

¹⁵⁹ Lista glagola je preuzeta od Skytte (1983: 276) i Serianni (1989: XIV, 68).

... nondimeno non è regola che serve a tutti quegli modi nelli quali ti occorresse avverti a maneggiare. (*Dell'arte della guerra*, II, 298)

E perocché in questa parte occorre a me di potere alquanto ragionare della dolcezza dell'umana felicità... (*Convivio*, IV, XXII, 346)¹⁶⁰

U prvom navedenom primeru glagol *occorrere* je upotrebljen u značenju “essere necessario”, te uvodi infinitiv direktno, dok se u značenju “accadere”, u drugom navedenom primeru, ponaša kao i semantički bliski glagoli *succedere*, *capitare*, *avvenire*, koji uvode infinitiv predlogom *di*.

Infinitiv u funkciji subjekta, pored neprelaznih, mogu uvesti i prelazni glagoli, u bezličnim i pasivnim konstrukcijama. U ovom tipu konstrukcija infinitiv je najčešće uveden predlogom *di*:

... in questo Proemio prima si promette di trattare lo vero, e poi di riprovare il falso... (*Convivio* IV, II, 321) (impersonalna konstrukcija)

E questi Movitori sono quelli, alli quali s'intende di parlare, ed a cui io fo mia domanda. (*Convivio*, II, VI, 285) (impersonalna konstrukcija)

... comando a coloro a' quali imposto era di dovere questa cosa mandare ad esecuzione... (*Decameron*, V, 6, 379) (pasivna konstrukcija)

... le venne pensato di tener questa maniera... (*Decameron*, VII, 8, 48) (pasivna konstrukcija)

Mnogo su ređi primeri implicitnih subjekatskih rečenica u kojima bezlično upotrebljeni prelazni glagoli uvode infinitiv direktno:

... a' quali a niuno è concesso il potere, nè con disio nè con opera, andare più oltre. (*Elegia di Madonna Fiammetta* I, 15) (pasivna konstrukcija)

Non si concede per li rettorici alcuno di sé medesimo senza necessaria cagione parlare. (*Convivio*, I, II, 266) (impersonalna konstrukcija)

¹⁶⁰ “Since in this part the opportunity to speak at some length about human happiness presents itself, I intend to speak about its sweetness...” (prevod: Richard Lansing)

U posljednjem navedenom primeru bezlično upotrebljen glagol *concedere* uvodi konstrukciju akuzativa sa infinitivom.

4.3.2. Odstupanja u rekciji glagola u odnosu na savremenu jezičku normu

U poređenju sa savremenom jezičkom normom, tokom analize korpusa uočena su brojna odstupanja u načinu uvođenja infinitiva u implicitnim subjekatskim rečenicama u starijem italijanskom jeziku. Kao najvažnija izdvajamo uvođenje infinitiva predlogom *a* (up. 4.3.2.1), kao i predlogom *da* (up. 4.3.2.2), dok su sporadične oscilacije u upotrebi, odnosno elipsi predloga uočene kod glagola *bastare*, *convenire*, *piacere*, *parere* (*sembrare*), *accadere*.

U značenju “essere sufficiente” glagol *bastare* u starijem italijanskom jeziku može uvesti infinitiv kako direktno, tako i predlogom *di*:¹⁶¹

E questo voglio basti avere detto quanto allo opporsi alla fortuna... (*Principe*, XV, 47)

... tanto solamente averne detto voglio che basti... (*Decameron*, II, 7, 143)

... siccome dice Boezio, non basta di guardare pur quello ch'è dinanzi agli occhi, cioè il presente... (*Convivio*, III, I, 297)

Slične oscilacije u upotrebi predloga zapažamo i kod glagola *convenire*:

... ad un uomo savio conviene fare... (*Dell'arte della guerra*, I, 274)

Vedi, a te conviene stanotte albergarci... (*Decameron*, IX, 6, 628)

... perocché a loro si conviene di guardare da quelle cose che a vergogna gli inducono. (*Convivio*, IV, XIX, 344)

¹⁶¹ U savremenom italijanskom jeziku, infinitiv je uveden predlogom *di* u konstrukcijama u kojima glagol *bastare* ima značenje “dobbiamo smettere di”. U tom slučaju se glagol *bastare* može tumačiti kao uzvik, budući da u navedenom značenju nema mogućnost promene po vremenima, kao ni mogućnost uvođenja objekta u dativu (*Basta di dire “io”*, Skytte 1983: 277). Predlogom *a* glagol *bastare* uvodi infinitivnu konstrukciju sa vrednošću implicitne finalne rečenice:

In prima, questo numero di fanti non basta a fare uno esercito... (*Dell'arte della guerra*, I, 281)

... mi parve che si convenisse di parlare a lei... (*Vita nuova*, XXXVIII, 258)

Upotrebu predloga *di* uočavamo samo u analiziranim Danteovim delima, u kojima se uz glagol *convenire* neretko koristi i bezlična zamenica *si*, kao što možemo videti iz poslednja dva navedena primera. Ukoliko je rečenici izražen logički subjekat infinitiva, zamenica *si* se uglavnom izostavlja (Ageno, 197: 274):

E però mi volgo alla Canzone, e sotto colore d'insegnare a lei come sé scusare la conviene... (*Convivio*, III, IX, 308)¹⁶²

Posle glagola *piacere*, u analiziranom korpusu, za razliku od savremenog italijanskog jezika, infinitivna rečenica je najčešće uvedena predlogom:

... mi piace, o nobili donne [...] di farvi, s'io posso, pietose. (*Elegia di Madonna Fiammetta*, Prologo, 3)

Ma poi che le piacque di negarlo a me... (*Vita nuova*, XVIII, 244)

A me piace nella nostra città ritornare, donde alle due passate piacque di dipartirsi, e come uno nostro cittadino la sua donna perduta racquistasse mostrarvi. (*Decameron*, III, 7, 224)

Né piacque mai loro [...] di godere... (*Principe*, III, 8)

Glagoli *parere* i *sembrare* mogu uvesti infinitiv kako direktno, tako i pomoću predloga *di*. U savremenom italijanskom jeziku infinitiv je uveden predlogom *di* ukoliko je u rečenici iskazan logički subjekat, ili pak, kada nije izražen ni gramatički ni logički subjekat uvodnog glagola.¹⁶³ U staroitalijanskom jeziku pomenuti glagoli najčešće uvode infinitiv direktno, kako u konstrukcijama sa indirektnim objektom, tako i konstrukcijama u kojima nije izražen logički subjekat infinitiva:¹⁶⁴

¹⁶² Logički subjekat infinitiva u navedenom primeru iskazan je kao direktni objekat glagola *convenire*.

¹⁶³ Up. Serianni (1989: XIV, 67): " Nel costruito implicito l'infinito è di regola preceduto dalla preposizione *di*: quando il verbo reggente è assolutamente impersonale [...] quando il verbo ha un soggetto logico..."

¹⁶⁴ U analiziranom jezičkom materijalu retki su primeri konstrukcija u kojima glagol *parere* uvodi infinitive predlogom *di*:

... come colui al quale pareva d'aver bisogno di risposta per la quale preso non potesse essere... (*Decameron*, I, 3, 46)

... avvegnaché nel primo di *Cielo e Mondo* incidentemente paia sentire altrimenti... (*Convivio*, II, V, 282)

... per che pare farsi distinzione nell'umana generazione... (*Convivio*, III, XIII, 314)

... né parea a costui essere uomo che a questo far non correa. (*Decameron*, II, 1, 80)

... parendogli avere occasione di spendere... (*Dell'arte della guerra*, I, 267)

... parendogli [...] aversi acquistata amica la Romagna... (*Principe*, VII, 16)

Direktno uveden infinitiv uočavamo i posle glagola *accadere*, za razliku od savremenog italijanskog jezika, u kojem je obavezna upotreba predloga *di*:

Altri furono di più sublime e migliore e più vero intelletto, del quale al presente recitare non accade. (*Decameron*, III, 10, 263)

Direktno uveden infinitiv u implicitnim subjekatskim rečenicama veoma je zastupljen u Albertijevom delu *Libri della famiglia* (Dardano, 1973: 98). Posle glagola *accadere* infinitiv je najčešće uveden direktno (8 od 12 uočenih primera), ređe predlogom *a* (3 primera), dok je uočena samo jedna implicitna subjekatska rečenica u kojoj glagol *accadere* uvodi infinitiv predlogom *di*:

A te non accade se non vivendo lieta farti ubidire e procurare l'utile della nostra famiglia. (*Libri della famiglia*, III, 107)

Qui non accade per brevità addurne esempli... (*Libri della famiglia*, I, 49)

E accade tale ora a fare qualche spesa... (*Libri della famiglia*, IV, 93)

... acciò che quando altra volata accaderà d'adoperalla... (*Libri della famiglia*, IV, 104)

4.3.2.1. Infinitiv u funkciji subjekta uveden predlogom *a*

Infinitivna konstrukcija uvedena predlogom *a* nastala je u postklasičnom periodu latinskog jezika ukrštanjem rečenica tipa *Non est locus ad tergiversandum* sa infinitivom u funkciji subjekta (Ageno, 1978: 275). Kako napominje Ageno (*ibid.*), u ovom tipu konstrukcija primetan je uticaj finalnog retroaktivnog infinitiva koji zavisi od

... a Fabio non pareva di tentare la zuffa.... (*Dell'arte della guerra*, IV, 326)

prideva. Upotreba predloga *a* ispred infinitiva u funkciji subjekta česta je u narativnoj tradiciji duečenta (*el non è vergogna a essere l'uomo abbattuto, Tavola Ritonda, 720, 15; cortesia era a rimandarlo più che a tenerlo, Novellino, 818, 27; E meravigliosa cosa fo e sirea ad intendere la gran cavallaria, Conti di antichi cavalieri, 180, 41*).¹⁶⁵ Infinitiv uveden predlogom *a* u implicitnim subjekatskim rečenicama uočavamo u Danteovom delu *Convivio*:

... a me pare presuntuoso a giudicare.... (*Convivio, II, VI, 285*)

... e potentissima persuasion sia, a rendere l'uditore attento... (*Convivio, II, VII, 285*)

... dico quello che è di mia intenzione a trattare... (*Convivio, IV, II, 320*)

Per che è a notare che pericolosissima negligenza è a lasciare la mala opinione prendere piede... (*Convivio, IV, VII, 327*)

Primer implicitne subjekatske rečenice uvedene bezličnim glagolski izrazom sačinjenim od glagola *essere* i nominalnog dela predikata u kojoj je infinitiv uveden predlogom *a* nalazimo i u *Dekameronu*, dok u analiziranim Makijavelijevim delima nije uočen ovaj tip konstrukcija:

Maravigliosa cosa è a pensare quanto sieno difficili ad investigare le forze d'amore! (*Decameron, IV, 8, 323*)

U Bokačovim i Makijavelijevim delima implicitne subjekatske rečenice uvedene predlogom *a* zapažamo samo posle glagola *restare* i *rimanersi*.¹⁶⁶

Restava, non volendo il suo privilegio rompere a Dioneo, solamente a dire alla reina... (*Decameron, III, 9, 247*)

... mi resta a dirvi come... (*Dell'arte della guerra, IV, 323*)

¹⁶⁵ Primeri su preuzeti iz Dardano (1969: 263).

¹⁶⁶ Upotreba predloga *a* posle glagola *restare* zastupljena je i u savremenom italijanskom jeziku: *Resta a vedere se...* (Zingarelli, 2004).

... restami a parlare della seconda, dove io verrò a rispondere a questa ultima domanda vostra...
(*Dell'arte della guerra*, I, 271)

... e per ciò nella vostra discreta considerazione si rimanga a conoscer quello che io, disiderando, fornir con parole non posso. (*Decameron*, III, 5, 215)¹⁶⁷

Čestu upotrebu predloga *a* u Albertijevom delu *Libri della famiglia* Dardano (1963) tumači kao uticaj severnih dijalekata¹⁶⁸:

Né anche a me pare opera se non molto dignissima e facilissima nei padri delle famiglie a contenere con gravità e modo, e risrtignere la troppa licenza della gioventù. (*Libri della famiglia*, Prologo, 9)

A noi solo questo accade a domandare... (*Libri della famiglia*, II, 46)

... rimane a dire in che modo la famiglia diventi ricca... (*Libri della famiglia*, II, 56)

4.3.2.2. Infinitiv u funkciji subjekta uveden predlogom *da*

Za razliku od savremenog italijanskog jezika, u kojem su implicitne subjekatske rečenice uvedene predlogom *di* ili direktno, u analiziranom korpusu veoma je zastupljena upotreba predloga *da*. Implicitne subjekatske rečenice uvedene predlogom *da* najčešće se javljaju u ustaljenim izrazima tipa: *tempo è da...*; *pare da*.¹⁶⁹

Tu se' omai perfetta, e tempo è da non istare ferma, ma da gire, chè la tua impresa è grande.
(*Convivio*, IV, XXX, 359)

Tempo è da parlare, tempo è da tacere. (*Convivio*, IV, II, 321)

... tempo era da riducersi al novellare... (*Decameron*, VII, 452)

¹⁶⁷ Navedeni primer je jedini uočen primer implicitne subjekatske rečenice uvedene glagolom *rimanersi* u analiziranom korpusu.

¹⁶⁸ Up. Dardano (1963: 119): "Nel testo albertiano si hanno molti casi di "a + inf." contrari all'uso toscano che predilige "di+ inf.": ciò dimostrerebbe il permanere nell'A di un'abitudine settentrionale."

¹⁶⁹ Čestu upotrebu predloga *da* posle glagola *parere* Dardano (1963: 98) uočava u Albertijevom delu *Libri della famiglia*:

A me sempre parse da voler conoscere se mai tanto nelle cose umane possa la fortuna... (*Libri della famiglia*, Prologo, 3)

Il che acciò che meglio fare si potesse, gli parve da dover loro i nomi mutare... (*Decameron*, II, 7, 149)

... da lasciare mi pare ogni alturi sentenza... (*Convivio*, IV, XVII, 342)

... è adunque un modo di punire questo da levare i tumulti e da fare osservare la giustizia. (*Dell'arte della guerra*, VI, 345)¹⁷⁰

Ma già parendogli tempo da procedere a più sottili cose... (*Elegia di Madonna Fiammetta*, I, 14)

Konstrukcija *tempo è da + infinito* nastaje ukrštanjem konstrukcije u kojoj *da + infinito* ima atributivnu funkciju (*cosa da biasimare*) i konstrukcije u kojoj se *di + infinito* nalazi u funkciji subjekta uvedenog nominalnim predikatom (*sicchè tempo è [...] di porre fine a questo Trattato. Convivio*, III, XV, 318).¹⁷¹

U primerima koji slede, infinitivne konstrukcije uvedene predlogom *da* možemo posmatrati kao poimeničene infinitive u subjekatskoj funkciji:

... quando non li manchi da vivere nè da difendersi. (*Principe*, X, 23)

... se da capo mi fosse dato da spendere quanto per addietro ho già speso... (*Decameron*, V, 9, 395)

4.3.3. Struktura implicitnih subjekatskih rečenica u analiziranim subkorporisima

U pogledu strukture implicitnih subjekatskih rečenica, kao zajedničku odliku analiziranih subkorporisa uočavamo akumulaciju infinitiva uvedenih bezličnim glagolskim izrazima:

Così come sarebbe biasimevole operazione fare una zappa d'una bella spada, o fare un bello nappo d'una bella citara; così' è biasimevole muovere la cosa d'un luogo dove sia utile, e portarla in parte dove sia meno utile. (*Convivio*, I, VIII, 272)

... a loro [...] non manca l'andare attorno, udire e veder molte cose, uccellare, cacciare o pescare, cavalcare, giuocare e mercatare... (*Decameron, Proemio*, 5)

¹⁷⁰ U okviru nominalnog predikata koji uvodi implicitne subjekatske rečenice predlogom *da* u navedenom primeru nalazi se deklarativna objekatska rečenica uvedena predlogom *di* (*un modo di punire questo*).

¹⁷¹ Up. Agno (1978: 268).

Enumerativna funkcija infinitiva posebno je izražena u Makijavelijevim delima:

Né crediate mai che si renda riputazione alle armi italiane, se non per quella via che io ho dimostra... Credevano i nostri principi italiani, prima ch'egli assaggiassero i colpi delle oltramontane guerre, che a uno principe bastasse sapere negli scrittoi pensare una acuta risposta, scrivere una bella lettera, mostrare ne' detti e nelle parole arguzia e prontezza, sapere tessere una fraude, ornarsi di gemme e d'oro, dormire e mangiare con maggiore splendore che gli altri, tenere assai lascivie intorno, governarsi co' sudditi avaramente e superbamente, marcirsi nello ozio, dare i gradi della milizia per grazia, disprezzare se alcuno avesse loro dimostrato alcuna lodevole via, volere che le parole loro fussero responsi di oraculi; nè si accorgevano meschini che si preparavano ad essere preda di qualunque gli assaltava. Di qui nacquero poi [...] i grandi spaventanti, le subite fughe e le miracolose perdite; e così tre potentissimi stati che erano in Italia, sono stati tre volte saccheggiati e guasti. (*Dell'arte della guerra*, VII, 366)

U navedenom primeru, glagol *bastare* uvodi trinaest infinitivnih konstrukcija u subjekatskoj funkciji, u sastavnom naporednom odnosu. Citirani odlomak iz dela *Dell'arte della guerra* pokazatelj je Makijavelijevog deduktivnog postupka. Polazeći od nabranja opštih činjenica, iskazanih glagolom u infinitivu, Makijaveli izvodi zaključke kojima će potkrepiti svoje tvrdnje (*di che nacquero poi...*), pri čemu nameće prethodno izrečeno stanovište kao jedino ispravno i apsolutno (*Né crediate mai che si renda riputazione alle armi italiane, se non per quella via che io ho dimostra...*). Deuktivni proces u izlaganju odražava se i na leksički izbor, te je česta upotreba glagola i izraza koji u datom kontekstu imaju posledično značenje (Đorović, 2004: 43), poput glagola *nascere* u navedenom primeru.

Kao što možemo videti iz navedenog primera, infinitivi u nabranju u Makijavelijevim delima najčešće su asindetski povezani. Asindetskim konstrukcijama i izbegavanjem veznika, predloga i člana, Makijaveli naglašava svaki infinitiv, ističući na taj način važnost datih uputstava ili zaključaka koje predstavlja kao načela i opšta pravila kojih se treba pridržavati (Đorović, 1997; Đorović, 2004):

Quanto allo accendergli al combattere è bene fargli sdegnare contro a' nimici, mostrando che dicono parole ignominose di loro; mostrare di avere con loro intelligenza e averne corrotti parte; alloggiare in lato che veggano i nimici e che facciano qualche zuffa leggiere con queglii [...]

mostrarsi indegnato e, con una orazione a proposito, riprendergli della loro pigrizia e, per fargli vergognare, dire di volere combattere solo, quando non gli vogliono fare compagnia. (*Dell'arte della guerra*, V, 326)

Makijaveli bira sintaksičke oblike koji na najprikladniji način prate tok misli, a pritom ne narušavaju ekspresivnost izraza. Implicitne subjekatske rečenice sa glagolom u infinitivu, povezane rastavnim veznicima, pogodne su za izražavanje binomskih struktura i uspostavljanje linearne sintaksičke organizacije, koja će kasnije biti odlika naučne proze¹⁷²:

... perché è necessario o fare questo o tenervi assai gente d'arme e fanti... (*Principe*, III, 7)

... s'egli è bisogno o andando avanti tornare indietro, o tornando indietro andare avanti, o muoversi stando fermi, o andando fermarsi... (*Dell'arte della guerra*, II, 289)

Upotreba infinitiva u implicitnim subjekatskim rečenicama u primeru koji sledi izraz je Makijavelijeve sintaksičke slobode prilikom povezivanja sintaksičkih elemenata među kojima postoji jasna logička, ali ne i sintaksička veza. Nominalnim predikatom è *necessario*, kao i glagolom *conviene*, uvedene su implicitne subjekatske rečenice sa infinitivom, pri čemu umesto očekivane predložke konstrukcije na početku rečenice Makijaveli koristi zamenicu *chi*, koja ima referentnu funkciju za logički subjekat, te je možemo posmatrati kao “controllore al soggetto”¹⁷³:

Onde, chi assalta il Turco, è necessario pensare di averlo a trovare tutto unito, e gli conviene sperare più nelle forze proprie che ne' disordini d'altri. (*Principe*, IV, 11)

¹⁷² Up. Russo (1949: 68): “La sintassi machiavellica è già consapevole della sua libertà e individualità, e, a differenza della sintassi medievale, gerarchica e cattolica per eccellenza, va spedita per la sua via, alla maniera liberale, concatenando le enunciazioni per serie interna: sparisce il ragionamento a piramide degli scolastici, e si inaugura il ragionamento a catena, che sarà poi quello di Galileo e di tutta la prosa scientifica moderna.”

¹⁷³ Implicitne zavisne rečenice sa infinitivom neretko se posmatraju kao “costrutti a controllo”, u kojima određeni element upravne rečenice upućuje na neizražen subjekat zavisne implicitne rečenice (Graffi, 1994: 7.4). Pomenute konstrukcije, iako retke, bile su zastupljene i u klasičnom latinskom jeziku, u kojem su mnogo češće zamenjivane konstrukcijom akuzativa sa infinitivom (Szilágyi, 2010).

Upotrebu zamenice *chi* možemo tumačiti i kao zamenu za uslovni veznik *se* (*se qualcuno*, prema latinskom *si quis*). U navedenom primeru takođe uočavamo implicitne zavisne rečenice u drugom stepenu subordinacije: implicitna subjekatska rečenica sa infinitivom (*pensare*) uvodi implicitnu objekatsku rečenicu čiji je predikat izražen ustaljenim glagolskim izrazom sa deontološkom vrednošću (*avere + a + infinito*), veoma zastupljenim u starijoj italijanskoj prozi (up.7.4.1).

Povezivanje implicitnih rečenica na različitim stepenima subordinacije posebno je izraženo u Dekameronu:

... cominciò a parlare, e conchiudendo venne impossibile essere il potersi dagli stimoli della carne difendere... (*Decameron*, IX, 2, 610)

Glagolom *conchiudere* Bokačo uvodi implicitnu objekatsku rečenicu (*impossibile essere*...). Subjekt implicitne objekatske rečenice izražen je takođe infinitivnom konstrukcijom, koja je određena članom (*il potersi difendere*), te možemo govoriti o trećem stepenu zavisnosti.

Bokačovo delo karakterišu složeni hipotaksički odnosi, te je veoma često umetanje zavisnih rečenica, posebno relativnih, kojima se učvršćuje struktura perioda (Manni, 2003: 396):

Conviensi adunque l'uomo principalmente con gran diligenza confessare de' suoi peccati quando viene a cominciar la penitenzia; e appresso questo li convien cominciare un digiuno e una astinenzia grandissima, la qual convien che duri quaranta dì, ne' quali, non che da altra femina, ma da toccare la propria tua moglie ti conviene astenere. (*Decameron*, III, 4, 208)

U navedenom primeru glagol *convenire* u prvoj označenoj infinitivnoj konstrukciji možemo tumačiti kao sinonim glagola *dovere* (up. 3.4.2), te i datu konstrukciju kao složeni predikat (*conviensi confessare*), dok u nastavku rečenice ovaj glagol uvodi infinitivne konstrukcije u subjekatskoj funkciji (*li convien cominciare*; *ti conviene astenere*). Poslednja označena konstrukcija (*ti conviene astenere*) deo je eksplicitne relativne rečenice uvedene vezničkim izrazom *ne' quali*. Ova rečenica bliže određuje imeničku sintagmu *quaranta dì* iz eksplicitne subjekatske rečenice (*che duri quaranta dì*) uvedene glagolom *convenire* koji je takođe predikat eksplicitne relativne

rečenice (*la qual convien che...*). Poslednji označeni infinitiv u subjekatskoj funkciji (*astenerè*) uvodi implicitnu objekatsku rečenicu predlogom *da* (*da toccare la propria tua moglie*), koja se nalazi u antepoziciji u odnosu na uvodni glagol. Inverzija zavisne rečenice veoma je zastupljena u prozi Dekameronu (Manni, 2003: 396).

Upotrebu infinitivnih konstrukcija u subjekatskoj funkciji uočavamo i posle veznika *che*.¹⁷⁴

Manifesta cosa è che, sì come le cose temporalì tutte sono transitorie e mortali, così in sé e fuor di sé esser piene di noia, d'angoscia e di fatica, e ad infiniti pericoli soggiacere... (*Decameron*, I, 1, 27)

Pomenuti sintaksički postupak, u navedenom primeru, tumačimo kao izraženu latinizaciju sintakse, o čemu svedoči i upotreba kursusa (*cursus velox*), koji Branca (1964: 33) uočava na kraju rečenice, kao jednog od osnovnih elemenata srednjovekovne retorike.¹⁷⁵ Označene infinitivne konstrukcije, uvedene korelativnim prilogom *così*, deo su upravne rečenice koja uvodi zavisnu komparativnu rečenicu veznikom *sì come*. Upotreba korelativnih konstrukcija, poput *sì come... così*, objašnjava se težnjom ka simetriji, kao jednoj od odlika srednjovekovne latinske proze (Segre, 1963: 263).

Sklonost ka paralelizmu rečenica i rečeničnih elemenata, te i ponavljanju (*repetitio*), izražena je i u Danteovom delu *Convivio* (Segre, 1963; Vallone, 1967):

... e uscire le pare dell'albergo e ritornare nella propria magione; uscire le pare di cammino e tornare in città; uscire le pare di mare e tornare a porto. (*Convivio*, IV, XXVIII, 356)

E perocché all'amaro comandamento è impossibile dolcemente obbedire, impossibile è, quando il soggetto comanda, la obbedienza del sovrano essere dolce. (*Convivio*, I, VII, 271).

U prvom navedenom primeru rečenični paralelizam istaknut je kako dislokacijom infinitiva (*uscire*), tako i ponavljanjem uvodnog glagola (*pare*).

Ponovljeni bezlični glagolski izraz (*è impossibile*) u drugom navedenom primeru uvodi dve implicitne subjekatske rečenice, od kojih je druga izražena

¹⁷⁴ Sličan postupak uočen je i u implicitnim objekatskim rečenicama (up. 4.2.2).

¹⁷⁵ *Cursus velox*, jedan od tri najzastupljenija tipa kursusa kao obeležja umetničke proze, podrazumeva tačno utvrđen raspored akcenta u završnim delovima rečenice, prema kojem proparoksitona reč, naglašena na trećem slogu od kraja, prethodi paroksitonoj reči, naglašenoj na preposlednjem slogu (Parodi, 1957: 401).

konstrukcijom akuzativa sa infinitivom. Dok je težnja ka simetriji kod srednjovekovnih pisaca imala pre svega retoričku svrhu, u Danteovom delu *Convivio*, iza spoljašnje simetrije reči i rečenica, napominje Segre (1963: 262), krije se potraga za simetrijom ideja.

Insistiranjem na istoj reči ili pak konstrukciji Dante naglašava jedinstvo radnje, koje može biti narušeno argumentativnim stilom, karakterističnim za *Convivio*, u kojem se osnovna ideja razlaže brojnim umetnutim rečenicama:

... però che ad essa si conviene guardare dietro e dinanzi, sì come cosa che è nel meridionale cerchio: conviensi amare li suoi maggiori, da li quali ha ricevuto ed essere nutrimento e dottrina, sì che esso non paia ingrato; conviensi amare li suoi minori, accioché, amando quelli, dea loro de li suoi benefici... (*Convivio*, IV, XXVI, 354)

4.4. IMPLICITNE RELATIVNE REČENICE

Implicitne relativne rečenice sa glagolom u infinitivu javljaju se još u kasnolatinskom periodu (Ageno, 1978: 281). Ovaj tip rečenice, nasleđen u romanskim jezicima, nastaje ukrštanjem infinitivne konstrukcije uvedene glagolom *habere* sa konstrukcijom koja sadrži glagol u finitnom obliku: od *nihil habeo scribere* i *nihil habeo quod scribam* nastaje konstrukcija *nihil habeo quod scribere* (*ibid.* 282).

Relativne rečenice sa infinitivom kao neličnim relativizatorom, kako u savremenom, tako i u starijem italijanskom jeziku, mogu biti uvedene predlogom *a*, *da*, ili pak relativnim zamenicama i priložima.

Tabela 6. Implicitne relativne rečenice

Uvodna reč	Implicitna relativna rečenica		
	Dante	Bokačo	Makijaveli
a	... saranno omai le seguenti commendazioni <u>a mostrare</u> come... (<i>Convivio</i> , III, XIII, 314) E tutte queste cagioni vi sono state <u>a generare</u> e <u>a confortare</u> l'amore che ... (<i>Convivio</i> , I, XII, 276)	/	/

da	E chi vuole vedere come questo ferro è <u>da biasimare</u> ... (<i>Convivio</i> , I, X, 275) ... non saperei ben giudicare qual di costoro fosse <u>da schernire</u> più. (<i>Convivio</i> , I, XII, 276)	E per ciò che la gratitudine [...] tra l'altre virtù è sommamente <u>da commendare</u> ed il contrario <u>da biasimare</u> ... (<i>Decameron</i> , <i>Proemio</i> , 4) A me pare, se pare a voi, che questa sia opera <u>da dover far</u> da mattina... (<i>Decameron</i> , VIII, 3, 527)	... pure io non giudico ch'ella sia <u>da spregiarla</u> . (<i>Dell'arte della guerra</i> , III, 311) A volere vincere questa difficoltà non ci conosco esempio <u>da imitare</u> migliore che quello di Cesare... (<i>Dell'arte della guerra</i> , V, 336)
Relativna zamenica / prilog	/	... qui è questa cena, e non saria <u>chi mangiarla</u> ... (<i>Decameron</i> , II, 2, 86) ¹⁷⁶ ... che ella non avrebbe cagione <u>donde dolersi</u> . (<i>Decameron</i> , VII, 8, 488)	/

Kao što možemo videti iz tabele, relativne rečenice uvedene predlogom *da* uočene su u sva tri analizirana subkorpora, za razliku od rečenica uvedenih predlogom *a*, koje zapažamo samo u Danteovom delu *Convivio*. Retke primere relativnih rečenica uvedenih relativnom zamenicom ili prilogom nalazimo samo u *Dekameronu*. U sva tri subkorpora veoma su zastupljene relativne rečenice čiji je predikat izražen ličnim glagolskim oblikom.

Rečenice uvedene predlogom *a*, uočene u Danteovom delu *Convivio*, posmatramo kao pseudoodnosne rečenice sa emfatički obeleženim antecedentom. Rečenice sa naglašenim antecedentom (*frase scissa*) nastaju podelom proste rečenice na dve komunikativne celine, od kojih prva, sa glagolom *essere*, naglašava novu informaciju¹⁷⁷, dok druga sadrži već poznatu informaciju (Sabatini, 1985, prema Serianni 1989: XIV, 81):

¹⁷⁶ Relativne rečenice uvedene zamenicom *chi* posmatraju se kao "relative indipendenti", budući da u upravnoj rečenici nije izražen antecedent (Cinque, 1988: IX. 4.).

¹⁷⁷ Prema tumačenju koje daje Skytte (1983: 291), naglašeni rečenični član postaje imenski deo predikata, dok infinitivna konstrukcija ovog tipa ima subjekatsku funkciju. Subjekatsku funkciju Skytte (*ibid.*) objašnjava mogućnošću zamene infinitivne konstrukcije uvedene predlogom *a* relativnom rečenicom koju uvodi relativizator *chi*, ili imenicom u subjekatskoj funkciji (*Sono gli amici a detestarlo = Chi lo detesta sono gli amici = I colpevoli sono gli amici*).

E queste tutte e tre parti per ordine sono, come è detto di sopra, a dimostrare. (*Convivio*, II, II, 280)

U preromanskom periodu, kao korelativ konstrukciji *habeo aliquid ad facere* nastaje konstrukcija *est mihi aliquid ad facere* (Ageno, 1978: 285). Za razliku od Danteovog dela *Convivio*, u analiziranim Bokačovim i Makijavelijevim delima nije uočen ovaj tip konstrukcija. Šira upotreba relativnih rečenica sa naglašenim antecedentom zabeležena je tek u osamnaestom veku pod uticajem francuskog jezika (Migliorini, 1963, prema Serianni 1989: XIV, 81).

Poklapanje subjekta infinitiva sa subjektom ili objektom uvodnog glagola, kako u savremenom, tako i u staroitalijanskom jeziku, utiče na izbor predloga *da / a*. Pod uticajem francuskog, u kojem ta distinkcija ne postoji, kao galoromansko obeležje savremenog italijanskog jezika, umesto konstrukcije *da + infinito* često se koristi konstrukcija *a + infinito*, posebno na severu Italije (Skytte, 1983: 218). Zamenu predloga *da* predlogom *a* uočavamo i u analiziranom jezičkom materijalu:

... nel cospetto de' quali non solamente mia persona inviliò, ma di minor pregio si fece ogni opera, si già fatta, come quelle che fosse a fare. (*Convivio*, I, III, 268)

Označena infinitivna konstrukcija se po svojim sintaksičkim karakteristikama nalazi između pomenutih pseudoodnosnih rečenica i perifrastičnih konstrukcija sa modalnom vrednošću (*perifrasi modali*, up. 7.4.2).

Sličnu infinitivnu konstrukciju Bokačo uvodi predlogom *da*:

... diede ordine a quello che da far fosse. (*Decameron*, II, 3, 94)

Implicitne relativne konstrukcije uvedene predlogom *da* najčešće imaju modalno-deontološku vrednost (Terić, 2009; Bach, 2002):

... utile consiglio potranno ripigliare, e conoscere quello che sia da fuggire e chi sia similmente da seguitare... (*Decameron*, Proemio, 5)

Konstrukcije uvedene predlogom *da*, prema Bach (2002: 38), mogu imati kako atributivnu, apozitivnu¹⁷⁸, tako i predikativnu funkciju. Infinitivne strukture uvedene predlogom *da* i kopulom *essere*, poput označene konstrukcije u navedenom primeru, Bach posmatra kao predikativ.¹⁷⁹

Za razliku od navedenog primera, označene infinitivne konstrukcije u primerima koji slede imaju atributivnu funkciju, budući da se njima ograničava značenje antecedenta:

... con un motto non meno da ridere che da commendare. (*Decameron*, I, 6, 54)

... dicendo quelle essere cose da parlarne in loco più secreto... (*Principe*, VIII, 19)

Konstrukcija *è + da + infinito* često je korišćena prilikom prevođenja latinskih tekstova u duečentu, kada je postojala izražena tendencija zamene prideva koji se završavaju sufiksom *-abilis* sintagmom *da + infinito*: *inevitabilis eventus – avvenimento da non cessare* (*Fiori e vita di filosafi ed altri savi ed imperadori*, XXVIII, 142); *inexpugnabile munimentum – una fortezza è da non vincere* (*ibid.* XXIV, 124).¹⁸⁰ Istom konstrukcijom zamenjivana je latinska modalna konstrukcija *potest + infinito*: *Nichil potest placere quod non decet – Neuna cosa è da piacere che non si conviene* (*ibid.*). U ovom tipu konstrukcija, kako napominje Leone (1972: 3), infinitiv je uvek imao aktivno značenje, iako se njegova vrednost često određuje kao pasivna, analogijom sa konstrukcijama sa gerundijumom, koje su u klasičnom latinskom imale pasivnu vrednost (*patria amanda est*, “la patria che deve essere amata”, *ibid.*). Konstrukcije sa gerundijumom koje imaju deontološko značenje u srednjovekovnom latinskom su sve više zamenjivane infinitivnim konstrukcijama (*ibid.*).

Prema ovim konstrukcijama nastala je bezlična konstrukcija *è + da + infinito*, koju posmatramo kao modalnu perifrastičnu konstrukciju (*perifrasi modale*, up. 7.4.2).

Implicitne relativne rečenice uvedene predlogom *da* često imaju konsekvativnu vrednost (Bach, 2002: 43), te u tim slučajevima možemo govoriti o nepravim relativnim

¹⁷⁸ Infinitivne konstrukcije uvedene predlogom *da* u apozitivnoj funkciji nisu uočene u analiziranom jezičkom materijalu.

¹⁷⁹ Infinitivne konstrukcije uvedene glagolom *essere* i predlogom *da* Egerland & Cennamo (2010: XXII, 2.1.4) posmatraju kao predikative (*l'infinito come complemento predicativo*) sa značenjem *dover essere + participio perfetto*.

¹⁸⁰ Primeri su preuzeti iz Dardano (1969: 66).

rečenicama sa posledičnim značenjem (*le proposizioni relative improprie consecutive*)¹⁸¹. Posledično značenje potiče od osnovnog priloškog značenja, kada konstrukcija *da + infinito* funkcioniše kao priloška odredba prideva koji može i ne mora biti iskazan u površinskoj strukturi rečenice (*tale, siffatto, simile...*, Skytte, 1983; Bach, 2002). Eliminisanjem prideva dobijamo relativnu infinitivnu konstrukciju u atributivnoj funkciji:

Veramente sempre è l'uomo, che ha costei per Donna, da chiamare filosofo... (*Convivio*, III, XIII, 314)

... l'uomo che ha costei per Donna, è (tale) da chiamare filosofo.

Coteste son cose da farle gli scherani e di rei uomini... (*Decameron*, I, 1, 35)

Pseudorelativnim rečenicama smatramo i infinitivne strukture uvedene predlogom *a* posle poimeničenih prideva *il primo, l'ultimo, il solo*:

Credi tu essere solo a non sentire le trombe? (*Dell'arte della guerra*, VI, 348)

... essendo i triari gli ultimi a combattere... (*Dell'arte della guerra*, VI, 343)

4.5. IMPLICITNE POSLEDIČNE REČENICE

Pored već pomenutih pseudorelativnih rečenica sa posledičnom vrednošću, posledično značenje u staroitalijanskom jeziku imaju i infinitivne rečenice uvedene predlogom *da*, ili pak izrazima *in atto da, da (non) poter / dover + infinito*.

Tabela 7. Implicitne posledične rečenice

Uvodna reč / izraz	Implicitna posledična rečenica		
	Dante	Bokačo	Makijaveli
da	/	... perché io materia da crudeli ragionamenti e <u>da farvi piagner v'imposi</u> ... (<i>Decameron</i> , V, 4, 364)	... in Italia correvano tempi <u>da onorare uno nuovo principe</u> ... (<i>Principe</i> , XXVI, 49)

¹⁸¹ Termin je preuzet od Terić (2009: 224).

da poter / dover	/	... né di nostra arte né d'altro frutto che noi d'alcune possessioni traiamo, avremmo <u>da poter pagare pur l'acqua</u> che noi logoriamo... (<i>Decameron</i> , VIII, 9, 572) ... assai possenti cagioni sono le già ette <u>da doverle seguire</u> ... (<i>Elegia di Madonna Fiammetta</i> , II, 19)	E benché infino a qui si sia mostro qualche spiraculo in qualcuno <u>da poter iudicare</u> che fussi ordinato da Dio ... (<i>Principe</i> , XXVI, 50) Alessandro VI non fece mai altro, non pensò mai ad altro, che a ingannare uomini; e sempre trovò subietti <u>da poterlo fare</u> . (<i>Principe</i> , XVIII, 34)
in atto da	/	... si pensò, se pertugio alcun fosse nel muro che la sua casa divideva da quella, di dover per quello tante volte guatare, che ella vedrebbe il giovane <u>in atto da potergli parlare</u> ... (<i>Decameron</i> , VII, 5, 472)	/

Iz tabele možemo videti da u Danteovim delima nisu uočeni primeri implicitnih posledičnih rečenica uvedeni predlogom *da*, kao ni pomenutim vezničkim izrazima, za razliku od frekventnih eksplicitnih posledičnih struktura, koje ujedno predstavljaju i najzastupljeniji tip subordinacije u Danteovim delima.¹⁸²

U delu *Convivio*, kako primećuje Vallone (1967: 68), značenje retkih implicitnih struktura uvedenih glagolima *convenire* i *disporre*, na granici je između finalnog i posledičnog:

... dispone le cose di quaggiù diversamente a ricevere alcuna informazione; ché altrimenti è disposta la terra nel principio de la primavera a ricevere in sé la informazione dell'erbe e de' fiori... (*Convivio*, IV, II, 320)

... che lungo convenga essere lo Trattato e sottile [...] ad istrigare lo testo perfettamente... (*Convivio*, IV, III, 323)

Eksplicitne konsektivne rečenice su svakako jedna od najzastupljenijih struktura u starijoj italijanskoj prozi, posebno u duečentu, kada su se koristile kao zamena za parataksu (Samardžić, 2003: 137). Za razliku od brojnih eksplicitnih konstrukcija, prema Zennaro (2010: XXVII, 6.7), u starijem italijanskom jeziku nisu zabeležene implicitne posledične rečenice uvedene predlogom *da* sa glagolom u infinitivu, poput onih u savremenom italijanskom jeziku, u kojima je element

¹⁸² Up. Samardžić (2003: 138).

anticipacije izražen u upravnoj rečenici (*così, tanto, talmente; tale, simile, siffatto...*). U infinitivnim konstrukcijama sa posledičnom vrednošću, uvedenim predlogom *da*, u staroitalijanskom jeziku element anticipacije se podrazumevao, te ih možemo posmatrati kao *consecutive libere*¹⁸³:

“Donna, non vi sembro io uomo da poterci altra volta essere stato, ed ancora appresso questa tornarci?” (*Decameron*, III, 2, 195)

... per lo giardino, la cui bellezza non era da dover troppo tosto rincrescere... (*Decameron*, IV, 10, 336)

... non è sufficiente a tenere gli uomini contenti, ed obbligati da potersene valere a sua posta. (*Dell'arte della guerra*, I, 281)

Implicitne posledične rečenice uvedene predlogom *da*, u kojima je infinitiv prelazni glagol, veoma su bliske relativnim konstrukcijama:

Io dirò crudelissime cose, e quasi da non dovere essere credute da donna essere pensate... (*Elegia di Madonna Fiammetta*, VI, 63)¹⁸⁴

Kao kriterijum za razlikovanje posledičnih od relativnih konstrukcija uvedenih predlogom *da* navodi se prisustvo direktnog objekta infinitiva, koji se razlikuje od imenice na koju implicitna konstrukcija upućuje (Skytte, 1974; Giusti, 1991). Ovaj tip posledične rečenice uočavamo u primeru iz Makijavelijevog dela *Principe* (up. Tabelu 7: ... *correvano tempi da onorare uno nuovo principe*). Takođe, u implicitnim relativnim rečenicama uvedenim predlogom *da* antecedent se ne može poklapati sa subjektom infinitiva.¹⁸⁵

Konsekutivnu vrednost u italijanskom jeziku imaju implicitne strukture uvedene pridevima *sufficiente, atto, degno* (Terić, 2009: 224):

... alla quale nullo per sè è sufficiente a venire senza l'aiuto d'alcuno... (*Convivio*, IV, IV, 322)

¹⁸³ Up. Giusti (1991: XIII, 2.6.3); Zennaro (2010: XXVII, 6.1).

¹⁸⁴ U navedenom primeru uočavamo infinitivne konstrukcije u juksapoziciji, karakteristične za Bokača: implicitna posledična rečenica sa glagolom u infinitivu direktno uvodi implicitnu objekatsku rečenicu sa infinitivom pasiva (*da non dovere essere credute da donna essere pensate*).

¹⁸⁵ Up. Fiorentino (2011): cerco un libro da leggere

*cerco una segretaria da arrivare sempre in orario.

La destrezza lo fa atto a schifare il colpo, a saltare una fossa... (*Dell'arte della guerra*, II, 290)
 ... che egli non ne fu degno d'avere una figliuola fatta come se' tu. (*Decameron*, VII, 8, 492)¹⁸⁶

Označene infinitivne strukture posmatramo kao implicitne objekatske rečenice sa posledičnom vrednošću (up. 4.2.3).

4.6. IMPLICITNE FINALNE REČENICE

Kako u savremenom, tako i u staroitalijanskom jeziku, preduslov za postojanje implicitnih finalnih rečenica jeste poklapanje subjekata upravne i zavisne rečenice. U analiziranom korpusu uočavamo implicitne finalne rečenice uvedene predlozima *a*, *per* i *da*.

Tabela 8. Implicitne finalne rečenice

Predlog	Implicitna finalna rečenica		
	Dante	Bokačo	Makijaveli
per	...e per più fare credente altrui, feci per lei certe cosette per rima... (<i>Vita nuova</i> , V, 237) ... levai li occhi per vedere se altri mi vedesse. (<i>Vita nuova</i> , XXXV, 257)	“... e poi, per sostentare la vita mia e per potere aiutare i poveri di Cristo, ho fatte mie piccole mercatantie ...” (<i>Decameron</i> , I, 1, 34) ... per andare alla somma festa m'apparecchiai. (<i>Elegia di Madonna Fiammetta</i> , I, 5)	... per porre fine alla ambizione di Alessandro [...] fu costretto venire in Italia... (<i>Principe</i> , III, 8) Pertanto uno principe debbe esistimare poco, per non avere a rubare e' sudditi, per potere difendersi, per non diventare povero e contennendo, per non essere forzato di diventare rapace, di incorrere nel nome del misero... (<i>Principe</i> , XVI, 32) ¹⁸⁷

¹⁸⁶ Oscilacije u izboru predloga posle prideva *degno* uočavamo u Dekameronu, u kojem se, osim predloga *di*, koristi i predlog *da*:

... voi degno mostrandomi da dovere da una donna fatta come sono io essere amato... (*Decameron*, II, 7, 147)

Dok pridev *degno* uvek uvodi infinitiv predlogom, glagol *degnare* u staroitalijanskom jeziku, za razliku od savremenog *degnarsi*, infinitiv u funkciji objekta uvodi direktno:

... non degnò salutare la tua persona... (*Vita nuova*, XII, 240)

¹⁸⁷ U navedenom primeru, umetanjem implicitnih finalnih rečenica Makijaveli razdvaja delove sintaksičko-smisaone celine u kojoj je upotrebljena implicitna objekatska rečenica uvedena predlogom *di*: *un principe debbe esistimare poco* (= non deve preoccuparsi) *di incorrere nel nome del misero*.

<p>a</p>	<p>E le sue ragioni, che Aristotile dice <u>a rompere costoro e affermare la verità...</u> (<i>Convivio</i>, III, V, 302)</p> <p>A perfettamente entrare per lo <u>Trattato</u> è prima da vedere due cose... (<i>Convivio</i>, IV, XVI, 341)</p>	<p>...con la maggior calca del mondo da tutti fu andato <u>a baciargli i piedi e le mani...</u>(<i>Decameron</i>, I, 1, 38)</p> <p>... pareva che tutte le gerarchie degli agnoli quivi fossero discese <u>a cantare...</u> (<i>Decameron</i>, X, 6, 681)</p>	<p>... e' paesi si pongono bassi nel piano <u>a considerare la natura de' monti e de' luoghi alti, e per considerare quella de' bassi</u> si pongono alti sopra e' monti, similmente, <u>a conoscere bene la natura de' populi</u>, bisogna essere principe, e <u>a conoscere bene quella de' principi</u>, bisogna essere popolare. (<i>Principe</i>, <i>Dedica</i>, 3)</p> <p>... <u>uscissero</u> insieme con la cavalleria leggiera <u>a occupare l'artiglierie nimiche.</u> (<i>Dell'arte della guerra</i>, III, 310)</p>
<p>da</p>	<p>... onde molte parole mi diceano <u>da confortarmi...</u> (<i>Vita nuova</i>, XXIII, 249)</p>	<p>... poscia, partitosi in gonnella, che pareva che venisse <u>da servire a nozze</u>, se ne tornò al santo. (<i>Decameron</i>, VIII, 2, 521)</p> <p>... un'acqua lavorata <u>da far dormire...</u> (<i>Decameron</i>, IV, 10, 332)</p> <p>... con lei certi trattati tenendo <u>da doversi</u>, se la fortuna conceduto l'avesse, <u>vedere e toccare.</u> (<i>Decameron</i>, IV, 4, 300)</p> <p>... prestamente ordinata una fune con certi nodi e cappi <u>da potere scendere e salire...</u> (<i>Decameron</i>, IV, 1, 276)</p>	<p>... conviene avere munizioni <u>da vivere e da combattere...</u> (<i>Dell'arte della guerra</i>, VII, 357)</p>

U analiziranim subkorpusima zabeležena je upotreba sva tri predloga, s tim što su veoma retke implicitne finalne rečenice uvedene predlogom *da*. U Makijavelijevim i Danteovim delima uočen je samo po jedan primer, dok u Bokačovim delima uočavamo četiri implicitne finalne rečenice uvedene ovim predlogom (up. Tabelu 8), kao i jednu infinitivnu konstrukciju sa finalnim značnjem u kojoj je umesto predloga *da* uporebljen predlog *a*:

... il quale con gli atti e con le parole d'un giovanetto di non maggior peso di lei, che dando andava, per un suo maestro lanaiuolo, lana a filare... (*Decameron*, IV, 7, 315)

U pogledu položaja implicitnih finalnih rečenica, uočavamo čestu antepoziciju rečenica uvedenih predlogom *a*, za razliku od savremenog italijanskog jezika, za koji je karakteristična postpozicija. Rečenice uvedene predlogom *per*, kao i u savremenom jeziku, mogu se naći kako ispred tako i posle upravne rečenice. Antepoziciju finalnih rečenica uvedenih predlogom *a* možemo tumačiti kao zamenu za latinski finalni gerundijum, koji je zauzimao inicijalne pozicije u rečenici: *ad conciliandum animos: ad acconciare li anemi neuna cosa è più graziosa de la vergogna (Fiori e vita di filosafi ed altri savi ed imperadori, XXV, 41)*.¹⁸⁸ U ovom tipu konstrukcija finalno značenje je često naglašeno upotrebom glagola i glagolskih izraza sa deontološkom vrednošću, poput *convenire (convenirsi), essere da + infinito*, u upravnoj rečenici:

... ed a volervene dire ciò che io ne sento, mi vi convien dire una novelletta, qual voi udirete. (*Decameron*, I, 3, 46)

Dove a ciò mostrare far mi conviene una quistione, e rispondere a quella in questo modo. (*Convivio*, IV, VII, 327)

E, a vedere i termini delle nostre operazioni, è da sapere che... (*Convivio*, IV, IX, 330)

... e a possederli securamente basta avere spenta la linea del principe che li dominava... (*Principe*, III, 6)

A perfettamente entrare per lo Trattato è prima da vedere due cose... (*Convivio*, IV, XVI, 341)

Dico bene che, a più aprire lo intendimento di questa canzone, si converrebbe usare di più minute divisioni... (*Vita nuova*, XIX, 246)

Konstrukcije sa antepozicijom implicitne zavisne rečenice veoma su zastupljene u Danteovom delu *Convivio*, što objašnjavamo podražavanjem latinskih sintaksičkih modela. Analogne konstrukcije nalazimo i u Danteovom delu *Monarchia*, u kojem se na mestu infinitiva u inicijalnom položaju u rečenici nalazi gerundijum uveden predlogom:

¹⁸⁸ Primer je preuzet iz Dardano (1969: 86).

Ad hanc rationem solvendam dico quod... (*Monarchia*, III, XII, 3).¹⁸⁹ Uzlaznim konstrukcijama (“costruzioni ascendenti”) u delu *Convivio* Dante naglašava uzročno-posledični odnos, koji se nalazi u osnovi silogizma (Segre, 1963: 252).

Antepozicijom implicitnih finalnih rečenica Makijaveli ističe značaj iznetih tvrdnji. Karakteristična za Makijavelija jeste upotreba implicitnih finalnih rečenica u binarnim strukturama:

In modo che, se a fare perdere Milano a Francia bastò, la prima volta, uno duca Lodovico che romoreggiassi in su' confini, a farlo poi di perdere la seconda gli bisognò avere, contro, el mondo tutto, e che gli eserciti suoi fussino spenti o fugati di Italia; il che nacque dale cagioni sopradette. (*Principe*, III, 6)

Simetrično uređivanje sintaksičkih elemenata u binarne konstrukcije javlja se kao posledica Makijavelijeve analitičnosti u rasuđivanju: iznošenjem alternativa, komparacijama i suprotstavljanjem činjenica, Makijaveli deduktivnim postupkom iznosi zaključke koje predstavlja kao pravila.

Infinitiv uveden predlogom *a* sa originalnim finalnim značenjem nalazimo u kristalizovanim izrazima tipa: *dare ad intendere, è tanto a dire quanto..., non sarebbe altro a dire che..., non è altro a fare che..., sì come sarebbe a dire...* (Ageno, 1978: 285). Učestalom upotrebom, ove infinitivne sintagme su izgubile osnovno finalno značenje, te ih posmatramo kao ustaljene izraze:

Poi susseguentemente dico l'effetto di questo pensiero, a dare a intendere la sua dolcezza... (*Convivio*, II, VIII, 286)

E che altro è a dire se non che l'anima filosofante non solamente contemplare medesimo... (*Convivio*, IV, II, 321)

... che non è altro a dire, se non che qualunque dubitasse... (*Convivio*, III, X, 310)

Jedna od osnovnih vrednosti predloga *a* jeste označavanje cilja neke radnje, rezultata kojem se teži (Ageno, 1970: 287), te su ovim predlogom uvedene implicitne finalne rečenice koje se javljaju posle glagola kretanja: *andare, venire, correre*,

¹⁸⁹ Primer je preuzet iz Segre (1963: 255).

*muovere (muoversi), levarsi, condurre, volgersi...*¹⁹⁰ Upotreba predloga *a* posle glagola kretanja karakteristična je kako za stariji, tako i za savremeni italijanski jezik.¹⁹¹

Prilikom određivanja sintaksičke funkcije infinitiva uvedenih glagolima kretanja treba praviti razliku između adverbijalnih finalnih rečenica i objekatskih rečenica sa finalnom vrednošću. Ukoliko je značenje uvodnog glagola potpuno i ne zahteva obaveznu predložku dopunu, govorimo o pravim finalnim rečenicama:

... pensiero e non anima, di quello che salia a vedere quella Beata... (*Convivio*, II, VIII, 286)

... tutti di lagrime d'allegrezza pieni, ad abbracciare il corsero... (*Decameron*, III, 7, 237)

Vedete come i nostri cavagli leggieri sono iti a urtare una banda di scoppiettieri nimici... (*Dell'arte della guerra*, III, 309)¹⁹²

Ukoliko glagol kretanja zahteva obaveznu dopunu u obliku implicitne infinitivne rečenice uvedene predlogom *a*, govorimo o objekatskim rečenicama sa finalnim značenjem. Ove rečenice treba posmatrati kao obavezne dopune glagola kretanja (*frasi complete del verbo di moto*, Pantiglioni, 2010, XXVII, 5.4):

E questa necessitate mosse Boezio di sé medesimo a parlare... (*Convivio*, I, II, 267)

... volgendosi a torre quello della Chiesa... (*Principe*, VII, 15)

... ne la prima dico perché io mi muovo a dire... (*Vita nuova*, XXXI, 254)

¹⁹⁰ Rečenice ovog tipa posmatraju se kao pseudofinalne rečenice (Pantiglioni, 2010: XXVII, 5.4).

¹⁹¹ U obe faze jezika, glagol kretanja može uvesti implicitne finalne rečenice i predlogom *per*:

... le persone correano per vedere lei... (*Vita nuova*, XXVI, 252)

... elle si trassero verso me per isvegliarmi... (*Vita nuova*, XXXIII, 249)

¹⁹² Konstrukcija *andare + a + infinito* neretko se posmatra kao perifrastična konstrukcija kojom se ističe krajnji rezultat neke radnje (Amenta & Strudsholm 2002; Bertinetti, 1990), ili je pak naglašen ingresivni karakter (Sornicola, 1976; Durante, 1982).

4.6.1. Infinitivne konstrukcije sa finalnom vrednošću uvedene imenicom ili pridevom

Infinitivne konstrukcije uvedene imenicom ili pridevom, koje posmatramo kao podvrstu implicitnih objekatskih rečenica (up. 4.2.3) neretko imaju finalnu vrednost. Najčešće su uvedene predlogom *a* i javljaju se u kasnom latinskom ukrštanjem finalnog infinitiva i gerundijuma uvedenog predlogom: *facilis ad faciendum + facilis facere = facilis ad facere* (Ageno, 1978: 287). U starijem italijanskom jeziku uglavnom je reč o pridevima koji označavaju stav (*pronto, presto, apparecchiato...*); sposobnost, spremnost (*possente, possibile* u značenju “capace”, *fatto, nato, creato...*, *ibid.*):

... egli era dalla sua parte presto a dover far ciò che ella gli comandasse. (*Decameron*, VIII, 1, 514)

Io sono acconcio a voler vincere questa cena. (*Decameron*, VI, 6, 425)

... che non pure a migliorare lo bene è fatta, ma eziandio a fare della mala cosa buona cosa. (*Convivio*, III, VIII, 308)

Kada su u pitanju imenice, najčešće je reč o onima kojima se označava sredstvo, način (*ibid.* 288):

... la quale è arme e freno a moderare l'audacia e la timidità nostra nelle cose che sono corruzione della nostra vita. (*Convivio*, IV, XVI, 342)

... il quale Latino poi mi fu via a più innanzi andare... (*Convivio*, I, XIII, 277)

Pomenute konstrukcije posmatraju se kao nastavak latinskog supina kojim se označavao cilj¹⁹³ (Vallone, 1967; Schulte, 2007).

¹⁹³ Supin je glagolska imenica četvrte deklinacije koja se javlja uz glagole kretanja, uz prideve koji izriču mogućnost, telesno ili moralno svojstvo (*facilis, difficilis, incredibilis, pulcher, foedus, gravis, turpis...*), kao i uz glagolske izraze sa imenicama, poput *fas est, opus est...* (Gortan, Gorski & Pauš, 1979: 255–257).

4.7. IMPLICITNE UZROČNE REČENICE

Implicitne uzročne rečenice semantički su bliske finalnim rečenicama. Kako u finalnim, tako i u uzročnim rečenicama, događaji izneti u upravnoj i zavisnoj rečenici nalaze se u uzročno-posledičnom odnosu. Za razliku od finalnih, u kojima je posledica iskazana zavisnom rečenicom, a uzrok upravnom, u kauzalnim rečenicama je logička uzročno-posledična veza između upravne i zavisne rečenice neposrednija i prirodnija. U sintaksičkom pogledu, uzročne rečenice predstavljaju tipičan odnos hipotakse, u kojem je uzrok izražen zavisnom, a posledica upravnom rečenicom (Barbera, 2010: XXVII, 2).

Osim fizičkog uzroka, kauzalnim rečenicama je često izražen uzrok koji sadrži motiv, nameru koja je dovela do posledice izrečene upravnom rečenicom (*il motivo di fare, ibid.*):

Grido alla gente che la seguiti, dicendo loro lo suo beneficio, cioè che per seguire lei diviene ciascuno buono. (*Convivio*, III, XV, 317)

Distinkcije i semantičke kategorije koje mnogi gramatičari prepoznaju prilikom izražavanja uzročnih odnosa u savremenom italijanskom jeziku (*causa reale* : *causa esplicativa*; *causa cognita*, izražena veznicima *poiché, giacché* : *causa incognita*, izražena veznikom *perché*) nisu gramatikalizovane u staroitalijanskom jeziku (Agostini, 1978: 370). Iako su uočljive na semantičkom planu, ne postoje pravilnosti u njihovoj upotrebi u formalnom sintaksičkom smislu, te ćemo se tokom analize implicitnih uzročnih rečenica osvrnuti samo na opštu podelu, bez preciznog definisanja vrste uzroka. U analiziranom korpusu, pored implicitnih uzročnih rečenica uvedenih predlogom *per*, uočavamo i poimeničene infinitivne strukture sa uzročnom vrednošću, uvedene predlozima *di* i *a*. Implicitne uzročne rečenice uvedene predlozima *di* i *a* uočene su samo u Bokačovim delima, za razliku od predloga *per*, koji je zastupljen u sva tri subkorpusa (up. Tabelu 9).

Tabela 9. Implicitne uzročne rečenice

Predlog	Implicitna uzročna rečenica		
	Dante	Bokačo	Makijaveli
<i>per</i>	E perché la sua conoscenza prima è imperfetta, <u>per non essere sperta nè dottrinata</u> , piccoli beni le paiono grandi, (<i>Convivio</i> , IV, XII, 335)	... <u>per l'avarsi la salvia fregata a' denti</u> , in quell medesimo accidente cadde che prima caduto era Pasquino... (<i>Decameron</i> , IV, 7, 317)	E se la divisione fece, co' Viniziani, di Lombardia, meritò scusa per avere con quella messo el piè in Italia; questa merita biasimo, <u>per non essere escusata da quella necessità</u> . (<i>Principe</i> , III, 9)
<i>di</i>	/	... la quale fieramente di ciò adirata, <u>non del non volere egli andare a Parigi</u> , ma del suo innamoramento, disse... (<i>Decameron</i> , IV, 8, 320) ¹⁹⁴ Ancora <u>del non potere e del non sapere ben sé menare</u> le più volte non è l'uomo vituperato, ma <u>del non volere</u> è sempre... (<i>Convivio</i> , I, II, 266)	/
<i>a</i>	/	... ma quale scusa darai tu <u>al non averli servati</u> così puramente come promessi? (<i>Elegia di Madonna Fiammetta</i> , V, 34) ¹⁹⁵	/

4.7.1. Implicitne uzročne rečenice uvedene predlogom *per*

Upotreba predloga *per* u implicitnim uzročnim rečenicama veoma je zastupljena kako u savremenom, tako i u starijem italijanskom jeziku. Za razliku od savremenog italijanskog jezika, u kojem je predikat implicitnih uzročnih rečenica uglavnom izražen infinitivom prošlim, čime se ove rečenice razlikuju od formalno sličnih implicitnih finalnih rečenica uvedenih predlogom *per* (Giusti, 1991: XIII. 2.2.2.5), u starijem italijanskom jeziku veoma su zastupljene implicitne uzročne rečenice sa infinitivom prezenta:

¹⁹⁴ Upotrebu određenog člana u navedenom primeru objašnjavamo koordinacijom označene implicitne uzročne rečenice sa imeničkom sintagmom *del suo innamoramento*.

¹⁹⁵ Ovo je jedni uočeni primer implicitne uzročne rečenice uveden predlogom *a*.

... e non ti puoi mantenere amici quelli che vi ti hanno messo, per non li potere soddisfare in quel modo che si erano presupposto e per non potere tu usare contro a di loro medicine forti...
(*Principe*, III, 6)

... coloro che per essere di famose e antiche generazioni [...] credono essere nobili...
(*Convivio*, IV, XXIX, 358)

... trovò Masetto, il quale di poca fatica il dì, per lo troppo cavalcar della notte, aveva assai, tutto disteso all'ombra d'un mandorlo dormirsi... (*Decameron*, III, 1, 190)¹⁹⁶

In questa imaginazione mi giunse tanta umilitade per vedere lei, che io chiamava la Morte, e dicea... (*Vita nuova*, XXIII, 249)

La donna intese troppo bene per lo star fermo infino a matutino senza muoversi ciò che il monaco voleva dire... (*Decameron*, III, 4, 209)

U poslednja tri navedena primera infinitivom presenta se iskazuje uzrok koji prethodi radnji izraženoj upravnom rečenicom.

U implicitnim uzročnim rečenicama u površinskoj strukturi rečenice može biti izražen subjekat infinitiva :

... e forse in quella parte degli uomini, che infra il marzo ed il prossimo luglio vegnente, tra per la forza della pestifera infermità e per l'esser molti infermi mal serviti o abbandonati ne' loro bisogni per la paura che aveano i sani, oltre a centomilia creature umane si crede [...] essere stati di vita tolti... (*Decameron*, I, *Introduzione*, 16)

E questo inganno nasce da due cagioni: o per essere il luogo forte e credere che sia inaccessibile, o per essere usata arte dal nimico di assaltargli da uno lato, con romori finti, e dall'altro, taciti e con assalti veri. (*Dell'arte della guerra*, VII, 360)¹⁹⁷

E intra tutti e' principi, al principe nuovo è impossibile fuggire el nome del crudele, per essere li stati nuovi pieni di pericoli. (*Principe*, XVII, 32)

Iako uočene u svim analiziranim subkorpusima, implicitne uzročne rečenice sa infinitivom prošlim posebno su zastupljene u Makijavelijevim delima, u kojima je

¹⁹⁶ Označenu infinitivnu konstrukciju možemo posmatrati kao primer parcijalne nominalizacije (up. 5.1).

¹⁹⁷ Subjekt infinitiva presenta pasiva u drugoj označenoj infinitivnoj konstrukciji izražen je agentivnom odredbom (*dal nimico*).

zavisna uzročna rečenica često u antepoziciji u odnosu na upravnu. Upotrebom infinitiva prošlog i antepozicijom zavisne rečenice, Makijaveli ističe uzročno-posledičnu vezu koja podrazumeva anteriornost uzroka u odnosu na posledicu iskazanu upravnom rečenicom:

... come di colui che, per avere tenuta più lunga possessione in Italia, si sono meglio visti li suoi progressi... (*Principe*, III, 8)

Ha perduto, adunque, il re Luigi la Lombardia per non avere osservato alcuno di quelli termini osservati da altri che hanno preso provincie e volutole tenere. (*Principe*, III, 10)

... per essersi armato a suo modo e avere in buona parte spente quelle arme, che, vicine, lo potevano offendere, gli restava, volendo procedere con lo acquisto, il rispetto del re di Francia... (*Principe*, VII, 16)

4.8. IMPLICITNE NAČINSKE I KOMPARATIVNE REČENICE

Način na koji se odvija radnja upravne rečenice može se iskazati kako modalnim, tako i semantički bliskim komparativnim rečenicama kojima se na kvalitativan način porede događaji iskazani u upravnoj i zavisnoj rečenici (*comparazione di analogia*). Za razliku od komparacije po analogiji, poređenjem po jednakosti / nejednakosti (*comparazione di uguaglianza / ineguaglianza*) između upravne i zavisne rečenice uspostavlja se kvantitativan odnos (Mazzoleni, 2010: XXVII, 7).

4.8.1. Implicitne načinske rečenice

Predikat implicitne načinske rečenice, osim veoma zastupljenim gerundijumom sadašnjim, koji modalnu i instrumentalnu upotrebu nasleđuje od latinskog ablativa gerunda, može biti iskazan i infinitivom prezenta. Implicitne načinske rečenice sa infinitivom najčešće su uvedene predlozima *in* i *con*. Za razliku od savremenog, u starijem italijanskom jeziku pomenuti predlozi u spoju sa infinitivom nisu morali biti

određeni članom. Infinitivne strukture uvedene predlogom *senza* (*sanza*) posmatramo kao isključne modalne rečenice.¹⁹⁸

Tabela 10. Implicitne načinske rečenice

Predlog	
<i>in</i>	<i>nel</i>
<p>... siccome sono molti che si diletano <u>in dire Canzoni</u>... (<i>Convivio</i>, III, XI, 311)</p> <p>“Or non far vista di meravigliarti nè perder parole <u>in negarlo</u>...” (<i>Decameron</i>, III, 3, 200)</p>	<p>Atto libero è quando una persona va volentieri ad alcuna parte, che si mostra <u>nel tenere volto lo viso in quella</u>... (<i>Convivio</i>, I, VIII, 273)</p> <p>E mi sarà grato mi domandiate, perché io sono per imparare così da voi <u>nel domandarvi</u> come voi da me <u>nel rispondervi</u>... (<i>Dell'arte della guerra</i>, I, 268)</p>
<i>con</i>	<i>col</i>
<p>... è meno rispettivo ad assicurarsi <u>con punire e' delinquenti, chiarire e' sospetti, provvedersi</u> nelle parti più debole. (<i>Principe</i>, III, 6)</p> <p>... e <u>con affreddare lo corpo dell'occhio</u> con acqua chiara, rivinsi la virtù disgregata... (<i>Convivio</i>, III, IX, 310)</p> <p>“Egli è lo stimol di Filippello, il qual tu <u>con fargli risposte e dargli speranza</u> m'hai fatto recare addosso...” (<i>Decameron</i>, III, 6, 219)</p>	<p>... ma per ciò che <u>col biasimare il fallo altrui</u> le parve dovere a' suoi far più libera via, cominciò a dire... (<i>Decameron</i>, V, 10, 403)</p> <p>Debbe uno capitano [...] con ogni arte ingegnarsi di divider le forze del nimico o <u>col fargli sospetti i suoi uomini</u> ne' quali confida, o <u>con dargli cagione</u> ch'egli abbia a separare le sue genti, e, per questo, diventare più debole. (<i>Dell'arte della guerra</i>, VI, 349)</p>
senza (sanza)	
<p>... la quale passare non si può <u>senza far menzione dell'opere virtuose</u>... (<i>Convivio</i>, I, II, 267)</p> <p>Io voglio andare a trovar modo come tu esca di qua entro <u>senza esser veduta</u>... (<i>Decameron</i>, I, 4, 49)</p> <p>... intratennono e' men potenti, <u>senza crescere loro potenza</u>... (<i>Principe</i>, III, 8)</p>	

Oscilacije u upotrebi člana uz predloge *in* i *con* ilustrovaćemo primerima iz Makijavelijevog i Danteovog dela, u kojima je u istoj rečenici predlog *in* / *con* najpre spojen sa članom koji je u nastavku rečenice izostavljen:

¹⁹⁸ Up. Terić (2009: 236). Prema Serianni (1989), Dardano & Trifone (1997), infinitivne strukture uvedene predlogom *senza* posmatraju se kao zasebna vrsta zavisnih rečenica (*proposizioni esclusive*), dok ih Fogarasi (1969: 318) određuje kao modalne rečenice (*proposizioni modali*).

Atto libero è quando una persona va volentieri ad alcuna parte, che si mostra nel tenere volto lo viso in quella: atto sforzato è, quando contro a voglia si va, che si mostra in non guardare nella parte ove si va. (*Convivio*, I, VIII, 273)

La quale cosa coloro che sono entrati nelle città si sono ingegnati vincere in due modi: l'uno, con aprire le porte della città e fare la via a' terrazzani che securamente si possano fuggire; l'altro, col mandare fuori una voce che significhi che non si offenda se non gli armati... (*Dell'arte della guerra*, VII, 358)¹⁹⁹

Predlog *in* se u staroitalijanskom često koristio za uvođenje implicitnih zavisnih rečenica: modalnih, vremenskih, limitativnih, objekatskih. Prilikom prevođenja latinskih tekstova u trinaestom veku infinitiv uveden predlogom često je zamenjivao latinski gerundijum: *in dando... in exigendo: in donare... in recevoir* (Dardano, 1969: 69). Kako je gerundijum u latinskom jeziku imao različita priloška značenja (modalno, vremensko, kauzalno), raznolike su priloške vrednosti analognih infinitivnih konstrukcija uvedenih predlogom u staroitalijanskom jeziku.²⁰⁰ U primeru koji sledi, predlogom *in* Bokačo uvodi jedanaest infinitivnih konstrukcija sa modalnom vrednošću:

E là dove a que' tempi soleva essere il lor mestiere e consumarsi la lor fatica in trattar paci, dove guerre o sdegni tra gentili uomini fosser nati, o trattar matrimoni, parentadi e amistà, e con belli motti e leggiadri ricreare gli animi degli affaticati e sollazzar le corti, e con agre riprensioni, sì come padri, mordere i difetti de' cattivi, e questo con premi assai leggieri; oggidi in rapportar male dall'uno all'altro, in seminare zizzania, in dire cattività e tristizie, e, che è peggio, in farle nella presenza degli uomini, in rimproverare i mali, le vergogne e le tristezze vere e non vere l'uno all'altro, e con false lusinghe gli animi gentili alle cose vili e scelerate ritrarre, s'ingegnano il lor tempo di consumare. (*Decameron*, I, 8, 64)

S ciljem da pojednostavi rečeničnu strukturu, Bokačo niže implicitne modalne rečenice u infinitivu uvedene predlogom *in*, koji u nastavku rečenice izostavlja. U

¹⁹⁹ Koordinaciju implicitnih modalnih rečenica u navedenom primeru Makijaveli uspostavlja upotrebom brojeva.

²⁰⁰ Infinitivne konstrukcije uvedene predlogom *con* takođe su korišćene kao *variatio* za latinski gerundijum (Dardano, 1963: 130):

Alle quali cose tutti s'afaticavano quanto in loro era studio, forza e ingegno, e' vecchi con ammunire e ricordare e di sé stessi porgere lodatissimo esempio, e' giovani ubidendo e imitando. (*Libri della famiglia*, I, 10)

drugom delu perioda, koji počinje prilogom *oggi*, Bokačo koristi simetričnu sintaksičku strukturu, s tim što se predikat upravne rečenice, prema latinskom sintaksičkom modelu, nalazi u finalnom položaju, te su implicitne modalne rečenice uvedene predlogom *in* u antepoziciji. Inverzija implicitnih rečenica, kao i ponavljanje predloga *in*, naglašavaju ekspresivnost izraza, kao i suprotni naporedni odnos koji je između dve rečenice uspostavljen odsustvom veznika.

4.8.2. Poređenje po sličnosti i jednakosti (*comparazione di analogia e uguaglianza*)

Za razliku od savremenog italijanskog jezika, u kojem se implicitnim poredbenim rečenicama uglavnom iskazuje samo odnos uvećanja (Terić, 2009: 238), zbog čega se posmatraju kao pseudokomparativne rečenice (Belletti, 1991: XIII, 2.7.8.3), u staroitalijanskom jeziku implicitnim rečenicama sa glagolom u infinitivu neretko se izražava i poređenje po sličnosti i jednakosti. U analiziranom korpusu ovu vrstu rečenica uvode veznici *quanto*, *quasi*, *siccome* (koje se u starijem italijanskom jeziku koristi kao sinonim vezniku *come*). Za razliku od savremenog italijanskog jezika, u kojem veznici *come* (*se*) i *quasi* uvode posebnu vrstu eksplicitnih hipotetičkih načinskih rečenica (“comparative ipotetiche”, Serianni, 1989: XIV, 222), ili pak implicitne strukture hipotetičkog ili eksplikativnog karaktera (Skytte, 1983; Serianni, 1989), u starijem italijanskom jeziku infinitivnim konstrukcijama uvedenim veznicima *come* i *quasi* iskazuje se način odvijanja radnje ili stanja upravne rečenice poređenjem po sličnosti (*comparazione di analogia*). U ovoj vrsti rečenica, za razliku od savremenog jezika, infinitiv može biti uveden kako direktno, tako i predlogom *di*. Komparaciju uspostavljenom korelativnim parom *tanto... quanto* posmatramo kao poređenje po jednakosti (*comparazione di uguaglianza*).

Tabela 11. Poređenje po sličnosti i jednakosti

Veznik	Implicitna komparativna rečenica		
	Dante	Bokačo	Makijaveli
siccome / sì come	<p>... la propria loda ed il proprio biasimo è da fuggire per una ragione egualmente <u>siccome</u> falsa testimonianza fare... (<i>Convivio</i>, I, II, 267)</p> <p>... e vuole essere evidente ragione che partire faccia l'uomo da quello che per li altri è stato servato lungamente, <u>siccome di commentare con Latino</u>. (<i>Convivio</i>, I, X, 274)</p>	<p>... ch' egli altra maniera trovasse a sodisfare all'ira sua, <u>sì come di fargli imprigionare ed in prigione stentare e piangere il peccato commesso</u>. (<i>Decameron</i>, II, 6, 119)</p> <p>... né alcuna cosa era che a donna appartenesse, <u>sì come di lavorar</u> lavorii di seta ... (<i>Decameron</i>, II, 9, 160)</p> <p>... in molti e vari pensieri entrò delle cose possibili ad interveniregli; <u>sì come di poter</u> [...] <u>venire</u> alle mani della signoria <u>ed esser</u> come malioso <u>condannato</u> al fuoco; <u>o di dovere</u> [...] <u>venire</u> in odio de' suoi parenti... (<i>Decameron</i>, IX, 1, 605-606)</p>	/
quasi ²⁰¹	<p>... delli due sentieri prendere lo meno è <u>quasi prendere un buono</u>. (<i>Convivio</i>, I, II, 267)</p>	/	/
quanto ²⁰²	<p>... ché dire per rima in volgare tanto è <u>quanto dire per versi il latino</u>... (<i>Vita nuova</i>, XXV, 251)</p> <p>... l'uno si è d'un verbo [...] che significa tanto <u>quanto leggere parole</u>, cioè AUIEO. (<i>Convivio</i>, IV, VI, 325)</p> <p>... questo è <u>tanto dire quanto inducere</u> Amore in potenza là ove non è... (<i>Vita nuova</i>, XXI, 247)²⁰³</p>	<p>“Madama, niuna altra cosa mi v'ha fatto tenere il mio amor nascoso <u>quanto l'essermi nelle più delle persone avveduto che...</u>” (<i>Decameron</i>, II, 8, 152)</p> <p>La donna rispose che niuna cosa desiderava <u>quanto di consolarsi onestamente</u>. (<i>Decameron</i>, III, 9, 252)</p>	/

²⁰¹ Upotreba veznika *quasi* u implicitnim komparativnim rečenicama kojima se iskazuje isti stepen poređenja veoma je retka u savremenom italijanskom jeziku i uglavnom vezana za književnu upotrebu (Skytte, 1983: 462). U rečenicama ovog tipa, veznik *quasi* je praćen predlogom *a / per*: *Si grappava egli, allora, al petto di lei, quasi per impedirle di più staccarsi...* (*ibid.* Morante, *Menzogna e sortilegio*, 343).

²⁰² Komparativne rečenice uvedene veznikom *quanto* u savremenom italijanskom jeziku uglavnom se koriste bez korelativa i imaju imeničku vrednost, te su po značenju bliske nezavisnim relativnim rečenicama (up. Skytte, 1983: 462): *quanto = tanto quanto: è quanto dire che l'ideale, il limite di sublimità del Novecento, non è Manzoni, è Leopardi.* (Contini, *La Letteratura italiana*, 16).

Kao što možemo videti iz tabele, retki primeri upotrebe implicitnih komparativnih rečenica kojima se iskazuje poređenje po sličnosti i jednakosti uočeni su samo u Danteovim i Bokačovim delima, dok u Makijavelijevim delima, kao i u savremenom italijanskom jeziku, prevlađuju eksplicitne forme.²⁰⁴ Veznik *come* u Makijavelijevim delima neretko uvodi infinitive u nabrajanju, koji imaju eksplikativnu funkciju²⁰⁵:

Assai di quegli che si sono detti, come: correre e fare alle braccia, fargli saltare, fargli affaticare sotto armi più gravi che l'ordinarie, fargli trarre con la balestra o con l'arco... (*Dell'arte della guerra*, II, 291)

Upotreba poredbenih veznika u implicitnim strukturama kojima se uspostavlja poređenje po sličnosti veoma je retka u analiziranom korpusu, u kojem nalazimo samo jedan primer upotrebe veznika *quasi* u Danteovom delu *Convivio*, kao i pet primera upotrebe veznika *siccome / sì come* (2 u Danteovom delu *Convivio* i 3 u Bokačovom *Dekameronu*, up. Tabelu 11).²⁰⁶

4.8.3. Implicitne komparativne rečenice za nejednakost (*comparazione di ineguaglianza*)

U komparativnim rečenicama za nejednakost, radnje iskazane upravnom i zavisnom rečenicom porede se na kvantitativan način, izražavajući odnos uvećanja ili umanjenja. U staroitalijanskom jeziku, predikat implicitnih komparativnih rečenica

²⁰³ U navedenom primeru uočavamo upotrebu infinitiva u sklopu korelativa, nakon čega sledi implicitna komparativna rečenica.

²⁰⁴ Veznici *quanto* i *come* u Makijavelijevim delima uvodi eksplicitne komparativne rečenice:

Questo è tanto quanto mi occorre dirvi ... (*Dell'arte della guerra*, V, 337)

Perché se uno ignudo, di state, sotto il più alto sole, si rivoltasse sopr'alla rena, o di verno ne' più gelati mesi sopra alla neve, come faceva Diogene, sarebbe tenuto pazzo. (*Dell'arte della guerra*, I, 268)

²⁰⁵ Sličnu upotrebu infinitiva uvedenih veznikom *come* uočavamo i u Albertijevom delu *Libri della famiglia*:

Fuori di noi le cose atte a guadagnare sono poste sotto imperio della fortuna, come trovare tesauri ascosi... (*Libri della famiglia*, II, 64)

U Albertijevom delu uočavamo i upotrebu strukture *come a infinito*, hipotetičkog karaktera:

Contribuischi tutta la casa come a comperare l'accrescimento della famiglia... (*Libri della famiglia*, II, 48)

Pomenuta konstrukcija se koristi i u savremenom italijanskom jeziku (Skytte, 1983: 461).

²⁰⁶ Iako veoma retki u implicitnim komparativnim strukturama, veznici *come* i *sì come* prema Samardžić (2003: 149) najzastupljeniji su poredbeni veznici koji u Bokačovom i Danteovom delu uvode eksplicitne komparativne rečenice.

kojima se iskazuje različiti stepen poređenja može biti izražen gerundijumom i infinitivom, uvedenim kako direktno, tako i pomoću predloga (Belletti, 2010: XXVIII, 1.3.3). Prisustvo predloga uslovljeno je rekcijom glagola u upravnoj rečenici, koja sadrži izraz sa komparativnim značenjem (*più, maggiore, meglio, avanti, innanzi...*):

Meglio sarebbe a voi, come rondine volare basso, che come nibbio altissime rote fare sopra cose vilissime. (*Convivio*, IV, VI, 327)

... perocché non minore maraviglia mi sembra, ridurre a ragione del tutto spenta, che ridurre in vita colui che quattro di è stato nel sepolcro. (*Convivio*, IV, VII, 327)

Ruggeri per lo cader dell'arca dubitò forte, ma sentendola per lo cadere aperta, volle avanti, se altro avvenisse, esserne fuori che starve dentro. (*Decameron*, IV, 10, 332)

... ed io vorrei innanzi andar con gli stracci indosso e scalza, ad esser ben trattata da ten el letto, che aver tutte queste cose, trattaandomi come tu mi tratti. (*Decameron*, V, 10, 405)

... e ha voluto piuttosto perdere con li sua che vincere con gli altri... (*Principe*, XIII, 28)

Pertanto è più sapienza tenersi el nome del misero, che parturisce una infamia senza odio, che, per volere el nome del liberale, essere necessitato incorrere nel nome del rapace, che parturisce una infamia con odio. (*Principe*, XVI, 32)

U poslednjem navedenom primeru implicitna komparativna rečenica odvojena je od veznika *che* umetnutom finalnom rečenicom. U funkciji subjekta implicitne komparativne rečenice (*essere necessitato...*) nalazi se direktno uveden infinitiv *incorrere*.

Upotrebu infinitivnih konstrukcija povezanih različitim stepenima subordinacije karakteristična je za Bokača:

... e veggendo lui ancora con tutte le sue ricchezze da niuna altra cosa essere più avanti che da saper divisare un mescolato o fare ordire una tela o con una filatrice disputare del filato, propose di non volere de' suoi abbracciamenti in alcuna maniera se non in quanto negare non gli potesse. (*Decameron*, III, 3, 198)

U navedenom primeru, polisindetski povezanim implicitnim komparativnim rečenicama u rastavnom odnosu iskazuje se poređenje sa sadržajem implicitne objekatske rečenice (*da niuna altra cosa essere più avanti*), koju pak uvodi implicitna uzročna rečenica čiji je predikat izražen gerundijumom (*veggendo*), te možemo govoriti o trećem stepenu zavisnosti.

4.9. IMPLICITNE ISKLJUČNE REČENICE

Za razliku od brojnih eksplicitnih struktura uvedenih raznovrsnim vezničkim izrazima, u starijem italijanskom jeziku mnogo su ređe implicitne rečenice kojima se ističe izuzetak od sadržaja iznetog u upravnoj rečenici. Najčešće su uvedene izrazom *non altro... che*, koji je ujedno i jedini veznički izraz koji uvodi implicitne isključne rečenice u analiziranim Danteovim delima. Navedeni izraz zapravo ukazuje na istovetnost povezanih termina: *non è altro che + sintagma o infinitivo = è lo steso che: X non altro che Y = X è la stessa cosa di Y* (Cappi, 2010: XXVII, 8.2.6.1). U Bokačovim i Makijavelijevim delima, pored izraza *non altro... che*, uočavamo i upotrebu sledećih veznika: *se non (di), fuor che (di), salvo che*.²⁰⁷

Tabela 12. Implicitne isključne rečenice

Veznički izraz	Implicitna isključna rečenica		
	Dante	Bokačo	Makijaveli
<i>non altro... che</i> ²⁰⁸	... e se esso fu vile tutti siamo vili; <u>che non è altro che torre via la distinzione di queste condizioni...</u> (<i>Convivio</i> , IV, XV, 339) Questo non è altro <u>che chiamare la nano gigante...</u> (<i>Convivio</i> , IV, XXIX, 358)	E quando ella andava per via, si forte le veniva del cencio, <u>che altro che torcere il muso non faceva...</u> (<i>Decameron</i> , VI, 8, 430) ... ciò che di lui si ragiona non può altro <u>che multiplicar la festa...</u> (<i>Decameron</i> , IX, 3, 611)	... non ha altra difficoltà <u>che accostarsi a' Svizzeri...</u> (<i>Dell'arte della guerra</i> , II, 286)

²⁰⁷ U starijem italijanskom jeziku nije zabeležena upotreba veznika *tranne (che)*. *Tranne* je korišćen samo u svom glagolskom, imperativnom značenju "togline" (Cappi, 2010: XXVII, 8.1.2). Takođe, uz izraz *eccetto che* korišćeni su samo eksplicitni oblici sa glagolom u indikativu (*ibid.*).

²⁰⁸ Izraz *non altro... che* može uvesti kako infinitivnu rečenicu, tako i imeničku sintagmu: ... parve volere che la nostra vita non fosse altro che un salire e uno scendere... (*Convivio*, IV, XXIII, 349)

se non (di)	/	Nè da quell'ora innanzi niuno pensiero in me poteo, <u>se non di piacergli.</u> (<i>Elegia di Madonna Fiammetta</i> , I, 6) ... niuna cosa aspettava <u>se non l'esser preso dall'una di loro.</u> (<i>Decameron</i> , III, 1, 190) ²⁰⁹	... non domandando lui <u>se non di non essere oppresso.</u> (<i>Principe</i> , IX, 21) In questa parte io non ho che dirvi altro, <u>se non risolvere se alcuna dubitazione vi nasce.</u> (<i>Dell'arte della guerra</i> , III, 309)
fuor che (di)	/	Piacque alla donna il consiglio della fante, <u>fuor che di dargli alcuna fedita...</u> (<i>Decameron</i> , IV, 10, 331)	... levando loro via ogni speranza <u>fuora che nel vincere.</u> (<i>Dell'arte della guerra</i> , IV, 327)
salvo che	/	/	...non si può dire altro, <u>salvo che confortare tali principi...</u> (<i>Principe</i> , X, 22) ²¹⁰

4.10. IMPLICITNE VREMENSKE REČENICE

Rečenice kojima se označava vreme odvijanja radnje ili stanja upravne rečenice u staroitalijanskom jeziku uglavnom se javljaju u eksplicitnom obliku, uvedene brojnim veznicima, od kojih su mnogi izašli iz upotrebe. Pored veoma zastupljenih hipotaksičkih struktura, u Danteovim delima uočavamo i upotrebu hipoparatakse²¹¹, kao sintaksičkog obrasca nasleđenog iz prevodilačke tradicije duečenta (Dardano, 1969: 77).

²⁰⁹ Predikat implicitne isključne rečenice u Bokačovim delima neretko je određen članom:

... né altra cagione mi ha di ciò ritenuta se non l'aspettar di farlo in presenza d'uomini che giusti giudici sieno... (*Decameron*, VII, 9, 498)

²¹⁰ Ovo je jedini uočeni primer implicitne isključne rečenice uvedene veznikom *salvo che* u analiziranim subkorpusima. Izrazi *salvo che / se* u analiziranom korpusu uvode eksplicitne isključne rečenice sa glagolom u konjunktivu:

... ma non la lasciar per modo che le bestie e gli uccelli la divorino, salvo se egli nol ti comandasse. (*Decameron*, X, 10, 726)

Ne le sue braccia mi pareva vedere una persona dormire nuda, salvo che involta mi pareva in uno drappo sanguigno leggermente... (*Vita nuova*, III, 236)

²¹¹ Hipoparataksa predstavlja spoj zavisne rečenice u antepoziciji i glavne uvedene naporednim veznikom *e*, sa subjektom koji je uvek izražen u površinskoj strukturi rečenice:

E quando mi domandavano [...] ed io sorridente li guardava... (*Vita nuova*, IV, 237)

E quando èi pensato alquanto di lei, ed io ritornai pensando a la mia debilitata vita... (*Vita nuova*, XXIII, 248)

Primeri hipoparatakse koje nalazimo u Danteovom mladalačkom delu *Vita nuova* veoma su retki u delu *Convivio*, što se tumači odbacivanjem sintaksičkih obrazaca usko vezanih za poetsku tradiciju (up. 4.1).

4.10.1. Implicitne vremenske rečenice koje izražavaju istovremenost

Implicitne vremenske rečenice koje izražavaju istovremenost, u starijem italijanskom jeziku, uvedene su predlozima *in*, *a*, kao i spojevima predloga *in* i *su*. U najvećem broju slučajeva, reč je o poimeničnim infinitivnim strukturama koje imaju vrednost vremenskih rečenica. Za razliku od savremenog italijanskog jezika, u kojem je predlog *in*, koji uvodi implicitne vremenske rečenice u okviru odnosa istovremenosti, uvek određen članom, u Bokačovom i Makijavelijevom delu ovaj predlog neretko uvodi infinitiv bez člana (up. Tabelu 13).²¹² U *Dekameronu* zapažamo upotrebu infinitivnih struktura sa vremenskom vrednošću, uvedenih združenim predlozima *in* i *su*.²¹³

Tabela 13. Implicitne vremenske rečenice za istovremenost

Predlog	Implicitna vremenska rečenica		
	Dante	Bokačo	Makijaveli
nel (in)	<p>... però che tutti quasi diceano <u>nel loro uscire</u> quello che nel cuore si ragionava... (<i>Vita nuova</i>, XXXIX, 259)</p> <p>... chè <u>nello statuire le nuove cose</u>, evidente ragione dee essere quella che partire ne faccia da quello che lungamente è usato. (<i>Convivio</i>, I, X, 274)</p>	<p>... ma <u>nel fare della sera</u> si mise un vento tempestoso... (<i>Decameron</i>, II, 4, 99)</p> <p>... quanta e quale sia la ipocresia de' religiosi, li quali [...] con le voci umili e mansuete <u>nel domandar l'altrui</u>, e altissime e rubeste <u>in mordere negli altri li loro medesimi vizi</u> e <u>nel mostrare sé per torre</u> e altri per lor donare venire a salvazione... (<i>Decameron</i>, IV, 2, 284)</p> <p>... ma per la tua nobiltà la quale <u>in usar cortesia</u> s'è maggiore che in alcuno altro mostrata... (<i>Decameron</i>, V, 9, 396)</p>	<p>... se il capitano o <u>nel montare o nello scendere da cavallo</u> cadeva, era da' soldati interpretato sinistramente... (<i>Dell'arte della guerra</i>, VI, 350)</p> <p>... allora è necessario disarmare quello stato, eccetto quelli che <u>nello acquistarlo</u> sono suti tuoi partigiani... (<i>Principe</i>, XX, 41)</p> <p>... tu hai inimici tutti quelli che hai offesi <u>in occupare quello principato</u>... (<i>Principe</i>, III, 6)</p>

²¹² Čestu upotrebu infinitivnih struktura uvedenih predlogom *in* Dardano (1963: 108) uočava u Albertijevom delu *Libri della famiglia*, u kojem se ovakve strukture koriste kao zamena za latinski gerundijum:

S'egli è chi l'adoperi in lavarsi il sucidume e fango quale a noi tiene l'ingegno e lo intelletto immundo... (*Libri della famiglia*, III, 74)

²¹³ Za ostale vrednosti konstrukcije *in su + infinito* up. 7.2.2.

<i>al</i> ²¹⁴	... la nostra natura si studia di salire e <u>allo scendere</u> raffrena... (<i>Convivio</i> , IV, XXIV, 350) ... se una pecora per alcuna cagione <u>al passare d'una strada</u> salta... (<i>Convivio</i> , I, XI, 275)	... di là da Castel Guiglielmo, <u>al valicare d'un fiume</u> , questi tre [...] il rubarono... (<i>Decameron</i> , II, 2, 84) E per ordine da lui dato, <u>all'uscir dello spiraglio</u> [...] Guiscardo [...] fu preso da due ... (<i>Decameron</i> , IV, 1, 277)	/
<i>in sul</i>	/	Lo scolare, il quale <u>in sul far della notte</u> [...] nascoso s'era... (<i>Decameron</i> , VIII, 7, 554) ... la Liscia, che attempatetta era [...] ed <u>in sul gridar</u> riscaldata, voltatasi verso lui [...] disse... (<i>Decameron</i> , VI, 410)	/

Implicitnim vremenskim rečenicama može se označiti i trenutak do kojeg će trajati radnja ili stanje iskazano upravnom rečenicom (*contemporaneità parziale*).²¹⁵ U analiziranim Danteovim i Makijavelijevim delima nisu uočeni takvi primeri, dok u Bokačovom *Dekameronu* zapažamo samo jedan primer implicitne vremenske rečenice sa poimeničenim infinitivom, uvedene veznikom *infino a*:

E tanto ciò prese per uso, che quasi ogni volta che a grado l'era, infino all'inebriarsi bevendo il conducea... (*Decameron*, VII, 4, 467)

4.10.2. Implicitne vremenske rečenice koje izražavaju prethodnost

Strukturom *dopo + infinito* izražava se radnja ili stanje koje prethodi radnji upravne rečenice. Ovaj tip konstrukcija nalazimo u Danteovim i Bokačovim delima. U analiziranim Makijavelijevim delima nisu uočeni primeri implicitnih vremenskih rečenica sa infinitivom kojima se izražava prethodnost.²¹⁶ Dok se u savremenom italijanskom jeziku za izražavanje anteriornosti koristi infinitiv prošli, u staroitalijanskom zapažamo i retke primere upotrebe infinitiva prezenta u konstrukciji

²¹⁴ Implicitne vremenske rečenice uvedene predlogom *a* uočene su u Makijavelijevom delu *Ritratti delle cose della Francia* (Đorović, 1997: 103):
E tengono uno ordine mirabile, in modo che allo arrivare ciascuno ha suo luogo. (*Ritratti delle cose della Francia*, 483)

²¹⁵ Up. Giusti (1991: XIII, 2.1.2.1.1.1); Samardžić (2003: 87–100).

²¹⁶ Odsustvo implicitnih vremenskih rečenica izraženih strukturom *dopo + infinito* uočavamo i u Albertijevom delu *Libri della famiglia*.

dopo (di) + infinito. Svi uočeni primeri implicitnih vremenskih rečenica za prethodnost navedeni su u tabeli 14.

Tabela 14. Implicitne vremenske rečenice za prethodnost

Veznički izraz	Implicitna vremenska rečenica		
	Dante	Bokačo	Makijaveli
dopo (di)	... sicché incontanente, <u>dopo di guardare</u> , disvia in ciascuna sua operazione. (<i>Convivio</i> , III, VIII, 307)	... pur <u>dopo l'averlo alquanto guardato</u> il riconobbe... (<i>Decameron</i> , II, 8, 157) ... <u>dopo essersi doluto</u> , gli venne in disidéro d'uccidersi... (<i>Decameron</i> , V, 8, 387) ... <u>dopo più ritoccarlo</u> conobbe che ... (<i>Decameron</i> , IV, 8, 322)	/

4.10.3. Implicitne vremenske rečenice koje izražavaju posteriornost

Implicitne vremenske rečenice kojima se izražava posteriornost uvedene su strukturom *prima di + infinito*, kao i arhaičnim veznicima *prima a*, *avanti a*, *innanzi a*. U rečenicama kojima se iskazuje posteriornost predikat implicitne vremenske rečenice uvek je iskazan infinitivom prezenta. U analiziranom korpusu, retke infinitivne konstrukcije kojima se izražava posteriornost uočene su samo u *Dekameronu* i u Makijavelijevom delu *Dell'arte della guerra*.

Tabela 15. Implicitne vremenske rečenice kojima se izražava posteriornost²¹⁷

Veznički izrazi	Implicitna vremenska rečenica		
	Dante	Bokačo	Makijaveli
prima a, avanti che (a), innanzi a	/	... come [...] fosse [...] <u>prima a sentir d'amore il frutto</u> condotta... (<i>Decameron</i> , III, 6, 216) ... <u>avanti che a dovere alcun priego per se porgere</u> , di più non istare in vita dispose... (<i>Decameron</i> , IV, 1, 278)	... è necessario, <u>innanzi al trarre</u> , si voltino... (<i>Dell'arte della guerra</i> , III, 313)

²¹⁷ U tabeli su navedeni svi uočeni primeri implicitnih vremenskih rečenica kojima se izražava posteriornost. U Albertijevom delu *Libri della famiglia* takođe su retki primeri infinitivnih konstrukcija ovog tipa (samo 2 uočena primera):

... io grandemente biasimerei quelli padri e' quali non cercassino distorre e' suoi figliuoli dalle voglie prima che darli aiuto a seguirle... (*Libri della famiglia*, III, 115)

Convienci pensare molto innanzi a ritrovare buona balia... (*Libri della famiglia*, I, 16)

4.11. IMPLICITNE USLOVNE REČENICE

U poređenju sa mnogobrojnim eksplicitnim strukturama kojima su dve komunikativne celine povezane semantičkim odnosom uslov–posledica, kako u savremenom, tako i u starijem italijanskom jeziku, mnogo su ređe implicitne forme u kojima je predikat u protazi iskazan neličnim glagolski oblikom: gerundijumom, participom ili infinitivom uvedenim predlogom.

Primere implicitnih uslovnih rečenica sa glagolom u gerundijumu i infinitivu prezenta uglavnom nalazimo u Bokačovim i Makijavelijevim delima. U analiziranim Danteovim delima uočen je samo jedan primer protaze izražene infinitivom u delu *Vita nuova* (up. Tabelu 16) i retki primeri gerundijuma.²¹⁸ U Bokačovim i Makijavelijevim delima implicitne uslovne rečenice sa infinitivom najčešće su uvedene predlogom *a*, dok u Dekameronu uočavamo po jedan primer realnih uslovnih rečenica uvedenih predlozima *per* i *in* (up. Tabelu 16).

Tabela 16. Realne uslovne rečenice

Predlog	Uslovna rečenica		
	Dante	Bokačo	Makijaveli
<i>a</i>	<u>A cotale cosa dichiarare</u> [...] prima è da intendere che ... (<i>Vita nuova</i> , XXV, 251)	... pensò convenirgli molta cautela avere <u>a voler quelle cose poter condurre</u> ... (<i>Decameron</i> , II, 4, 100)	Perché non ci è altro modo a guardarsi delle adulazioni, se non che gli uomini intendino che non ti offendino <u>a dirti el vero</u> ... (<i>Principe</i> , XXIII, 46) ²¹⁹

²¹⁸ U Danteovom delu *Convivio* uočavamo dve implicitne uslovne rečenice sa glagolom u gerundijumu: ... cessando la Morale Filosofia, l'altre scienze sarebbero celate alcuno tempo... (*Convivio*, II, XV, 294) (potencijalna uslovna rečenica)

Dico che pensai che da molti di retro da me forse sarei stato ripreso di levezza d'animo, udendo me essere dal primo amore mutato. (*Convivio*, III, I, 297) (irealna uslovna rečenica)

U Danteovim delima takođe je uočeno izražavanje hipotetičkog perioda hipoparataksom: (*costrutti pseudo-coordinati*, Mazzoleni, 2010, XXVII, 3.2.2):

Ché, se 'l figlio del villano è pur villano, e 'l figlio suo fia pur figlio di villano... (*Convivio*, IV, XIV, 338)

Ecco che tu fossi domandato da lei: che avrestù da rispondere... (*Vita nuova*, XV, 243)

Protaza uvedena izrazom *ecco che* u značenju *ammettiamo che* nalazi se u asindetskom naporednom odnosu sa apodozom, u kojoj je upotrebljen futur.

²¹⁹ U Makijavelijevim delima uočena je česta upotreba glagola *volere* u implicitnim uslovnim rečenicama:

E però, a volersi mantenere infra gli uomini el nome del liberale, è necessario non lasciare indietro alcuna qualità di sontuosità [...] e sarà necessitato alla fine, se si vorrà mantenere el nome del liberale, gravare e'

<i>per</i>	/	Io ho vivendo tante ingiurie fatte a Domenedio, che, <u>per farnegli io una in su la mia morte</u> , né più né meno ne farà. (<i>Decameron</i> , I, 1, 32)	/
<i>in</i>	/	Niuna riprensione adunque può cadere <u>in cotal consiglio seguire</u> , dolore e noia e forse morte, non seguendolo, potrebbe avvenire. (<i>Decameron</i> , I, <i>Introduzione</i> , 20)	/

Tabela 17. Potencijalne uslovne rečenice

Predlog	Uslovna rečenica		
	Dante	Bokačo	Makijaveli
<i>a</i>	/	<p>“Poco prezzo mi parrebbe la vita mia a <u>dover dare per la metà diletto</u> di quello che con Guiscardo ebbe Ghismunda...” (<i>Decameron</i>, IV, 2, 283)</p> <p>Madonna, voi fareste una gran cortesia a <u>farlo conoscere a tutte...</u> (<i>Decameron</i>, X, 10, 734)</p>	<p>Io son certo che, <u>a volere dimostrare bene</u> come si ordina uno esercito per far la giornata, sarebbe necessario narrare come... (<i>Dell'arte della guerra</i>, III, 304)</p> <p>Io son certo che, <u>a volere dimostrare bene</u> come si ordina uno esercito per far la giornata, sarebbe necessario narrare... (<i>Dell'arte della guerra</i>, III, 304)</p>

Tabela 18. Mešoviti tipovi uslovnih rečenica

Predlog	Uslovna rečenica		
	Dante	Bokačo	Makijaveli
<i>a</i>	/	/	<p>... quanto meglio arebbono fatto quelli, sia detto con pace di tutti, <u>a cercare</u> di somigliare gli antichi nelle cose forti e aspre, non nelle delicate e molli... (<i>Dell'arte della guerra</i>, I, 268)</p> <p>... e quegli vostri avrebbero fatto più saviamente <u>a somigliare gli antichi nelle cose aspre che nelle delicate...</u> (<i>Dell'arte della guerra</i>, I, 268)</p>

popoli estraordinariamente ed essere fiscale, e fare tutte quelle cose che si possano fare per avere danari. (*Principe*, XVI, 31) (realna uslovna rečenica)

... a volere d'ogni tempo trarre utilità, gli convenga essere rapace, fraudolento, violento... (*Dell'arte della guerra*, I, 270) (realna uslovna rečenica)

Pored infinitivnih konstrukcija uvedenih predlogom *a*, u analiziranim Bokačovim i Makijavelijevim delima uočeni su brojni primeri implicitnih uslovnih rečenica sa glagolom u gerundijumu, u kojima je takođe veoma zastupljena upotreba modalnih konstrukcija:

Onde è necessario, volendosi mantenere, imparare a potere essere non buono, e usarlo e non l'usare secondo la necessità. (*Principe*, XV, 30)

... gli è necessario essere tanto prudente che sappia fuggire l'infamia di quelli vizi [...] se gli è possibile; ma non possendo, vi si può con meno rispetto lasciare andare. (*Principe*, XV, 31)

Navedeni primeri iz Makijavelijevog dela *Dell'arte della guerra* (Tabela 18) predstavljaju mešoviti tip uslovnih rečenica, budući da je posledica vezana za prošlost i iskazana kondicionalom prošlim u apodozi, dok je uslov i dalje aktuelan, iskazan infinitivnom struktutrom uvedenom predlogom *a*. Ovo su jedini primeri hipotetičkog perioda mešovitog tipa uočeni u analiziranom korpusu.

4.12. IMPLICITNE DOPUSNE REČENICE

Implicitne dopusne rečenice sa infinitivom semantički su bliske uslovnim rečenicama, budući da se njima iznosi neka vrsta hipoteze kojom se ukazuje na situaciju uprkos kojoj se realizuje radnja ili stanje upravne rečenice.

U staroitalijanskom jeziku dopusne rečenice se uglavnom javljaju u eksplicitnom obliku.²²⁰ Analizom razvoja vezničkog sistema u italijanskom jeziku, Samardžić (2003: 76) primećuje velike promene u broju i zastupljenosti koncesivnih veznika u *Dekameronu* u odnosu na prozu XIII veka, te napominje da su upravo koncesivni veznici doživeli najveću ekspanziju.

Kada su u pitanju implicitne koncesivne strukture, u analiziranom korpusu uočena su samo dva primera dopusnih rečenica sa infinitivom, uvedeni predlogom *per* i izrazom *pur senza*, oba u *Dekameronu*.²²¹ U analiziranom jezičkom materijalu mnogo su češći primeri implicitnih dopusni rečenica sa gerundijumom.²²²

²²⁰ Među najčešćim veznicima koji uvode implicitne dopusne rečenice u starijem italijanskom jeziku navode se: *avvegna che*, *avvegnadio che*, *come che*, *(con) tutto che*, *tuttoché*, *molto che*, *(tutto) ancora che*, *eziandio se*, dok se retko koristi veznik *benché*, frekventan u savremenom italijanskom jeziku (Barbera, 2010, XXVII, 4.1.1.1):

E come che questi così variamente oppinanti non morissero tutti, non per ciò tutti campavano... (*Decameron*, I, *Introduzione*, 13)

... e avvegna che io vergognasse molto, tuttavia per alcuno ammonimento d'Amore mi rivolsi a loro. (*Vita nuova*, XXIII, 249)

... la quale cosa, ancora che sia nota, non mi pare superfluo ridurla in buona parte alla memoria. (*Principe*, XI, 23)

²²¹ U savremenom italijanskom jeziku implicitne koncesivne rečenice sa glagolom u infinitivu uvedene su predlozima *a/per* (Mazzoleni, 2010: XIII, 4.2.2), kao i izrazima *a costo di*, *a rischio di*, *pur senza* (Serianni, 1989: XIV, 184).

²²² Pur sentendosi dimenare, fece sembianti di destarsi... (*Decameron*, IX, 6, 631)

... e se una pecora per alcuna cagione al passare d'una strada salta, tutte le altre saltano, eziandio nulla veggendo da saltare. (*Convivio*, I, XI, 275)

Tabela 19. Implicitne dopusne rečenice

Veznik	Dopusna rečenica		
	Dante	Bokačo	Makijaveli
<i>per</i>	/	Quella novella che Filomena aveva detta fu alle donne carissima, per ciò che assai volte avevano quella canzone udita cantare né mai avevan potuto, <u>per domandarne</u> , sapere qual si fosse la cagione per che fosse stata fatta. (<i>Decameron</i> , IV, 6, 308)	/
<i>pur senza</i>	/	... ma <u>pur senza del suo cruccio niente mostrare alla giovane</u> , prestamente seco molte cose rivolve... (<i>Decameron</i> , I, 4, 49)	/

Znatno manju zastupljenost implicitnih dopusnih rečenica sa infinitivom u analiziranom jezičkom materijalu možemo pripisati upravo ekspanziji koncesivnih veznika koji uvode eksplicitne zavisne rečenice.

4.13. DOPUNSKE REČENICE

Dopunske rečenice (*proposizioni aggiuntive*), za razliku od ostalih zavisnih rečenica, uglavnom se javljaju samo u implicitnom obliku sa glagolom u infinitivu. Uvedene su veznicima *oltre a* i *oltre che* i pružaju dodatno objašnjenje sadržaja upravne rečenice, precizirajući neku okolnost ili svojstvo. U analiziranom korpusu veoma retke primere implicitnih dopunskih rečenica uočili smo u Makijavelijevim i Bokačovim delima. Za razliku od savremenog italijanskog jezika, u primerima uočenim u korpusu predlog *a* je uvek određen članom.

Tabela 20. Implicitne dopunske rečenice

Veznik	Dopunska rečenica		
	Dante	Bokačo	Makijaveli
<i>oltre al</i>	/	... dée essere umile, paziente ed obediante, <u>oltre all'essere onesta</u> ... (<i>Decameron</i> , IX, 9, 638)	E, quanto alle opere, <u>oltre al tenere bene ordinati ed esercitati li suoi</u> , debbe stare sempre in sulle cacce... (<i>Principe</i> , XIV, 29) ... il quale esercizio, <u>oltre al fare gli uomini esperti nel trarre</u> , fa ancora le braccia più snodate e più forti. (<i>Dell'arte della guerra</i> , II, 291)

4.14. LIMITATIVNE REČENICE

Zavisnim limitativnim rečenicama ograničava se sadržaj upravne rečenice u okviru određenog opsega vrednosti. Implicitne limitativne rečenice uvedene izrazom *quanto a* uočene su samo u analiziranim Makijavelijevim delima, dok u *Dekameronu* zapažamo upotrebu predlogom *a*, u značenju *quanto a* (1 primer, up. Tabelu 21).

Tabela 21. Implicitne limitativne rečenice

Veznik	Limitativne rečenice		
	Dante	Bokačo	Makijaveli
<i>quanto a / a</i>	/	... e con questo era ricchissimo, ed <u>a chiedere a lingua</u> , ²²³ sapeva onorare cui nell'animo gli capeva che il valesse. (<i>Decameron</i> , VI, 9, 432)	<u>Quanto allo accendergli</u> al combattere, è bene farli sdegnare contro a' nimici... (<i>Dell'arte della guerra</i> , IV, 326) <u>Quanto a imparare ad operare l'armi</u> , gli esercitavano in questo modo. (<i>Dell'arte della guerra</i> , II, 29) E questo voglio basti avere detto <u>quanto allo opporsi alla fortuna</u> ... (<i>Principe</i> , XXV, 48)

Infinitivne konstrukcije uvedene pridevom često imaju izraženo restriktivno značenje, te se mogu posmatrati kao limitativne rečenice (*proposizioni limitative*). Najčešće su uvedene predlogom *a* i pridevima poput *abile*, *atto*, *duro*, *incline*, *indispensabile*, *restio*, *bello*, *brutto*, *facile*, *difficile* (Serianni, 1989: XIV, 247). Ovim rečenicama se ograničava značenje prideva iz upravne rečenice:

... e però che questa ultima parte è lieve a intendere... (*Vita nuova*, XIX, 245)

... Perché a me parve sì mirabile, e anche duro a sofferire, che io nol potei sostenere... (*Convivio*, II, II, 280)

²²³ Up. Boccaccio, G. (1950). *Decameron*, Vol. II, a cura e con introduzione di Mario Marti, note di Elena Ceva Valla, n.5. : *quanto si può chieder con la lingua, cioè in sommo grado*.

4.15. NAJVAŽNIJE SINTAKSIČKE OSOBENOSTI IMPLICITNIH ZAVISNIH REČENICA SA INFINITIVOM

Tokom ispitivanja upotrebe infinitiva u implicitnim zavisnim rečenicama zapažena su brojna odstupanja u odnosu na jezičku normu u savremenom italijanskom jeziku. Uočena odstupanja ukazuju na neke od osnovnih sintaksičkih osobnosti analiziranih subkorpusa, te i na zastupljenost i smenu različitih sintaksičkih modela u periodu razvoja italijanskog jezika. Odstupanja u odnosu na normu u savremenom italijanskom jeziku posmatrali smo pre svega kao posledicu podražavanja latinskih sintaksičkih modela. Kao najvažnija izdvajamo:

- Odsustvo predloga, odnosno jukstapoziciju infinitiva, posebno izraženu u objekatskim implicitnim rečenicama u Bokačovim i Makijavelijevim delima. Direktno uvođenje infinitiva rezultat je tendencije ka sintetičkoj strukturi, karakterističnoj za latinski jezik (*pensò quegli commettere a più persone; avendo deliberato diventare principe*). Eliminacija predloga široko je zastupljena i u objekatskim rečenicama uvedenim glagolom koji ne podrazumeva istovetnost subjekata upravne i zavisne rečenice (*che ti costringe o vincere o morire*).
- Upotrebu predloga posle glagola *desiderare, amare, usare, piacere*, koji u savremenom italijanskom jeziku uvode infinitiv direktno.
- Direktno uvođenje infinitiva posle glagola *sembrare / parere* u konstrukcijama sa indirektnim objektom, kao i u konstrukcijama u kojima nije izražen kako gramatički tako ni logički subjekat infinitiva.
- Oscilacije u rekciji glagola *bastare* i *convenire*.
- Upotrebu predloga *da* i *a* u implicitnim subjekatskim rečenicama.
- Zamenu predloga *da* predlogom *a* u implicitnim objekatskim, relativnim i finalnim rečenicama (up. 4.2.2; 4.4; 4.6); predloga *di* predlogom *a*, kao i oscilacije u izboru predloga *di / da* (up. Tabelu 4).
- Upotrebu predloga *per* i *in* u implicitnim uslovnim rečenicama.
- Upotrebu predloga *in* u implicitnim objekatskim rečenicama uvedenim imenicama i pridevima (up. Tabelu 5).

- Oscilacije u upotrebi člana ispred infinitivnih struktura uvedenih predlozima *in* i *con*, koje imaju vrednost vremenskih, odnosno modalnih rečenica.
- Spajanje predloga *in* i *su*, kojima su uvedene implicitne vremenske rečenice određene članom (*in sul far del di*).

U pogledu strukture implicitnih zavisnih rečenica, pored već pomenute frekventne jukstapozicije, uočavamo:

- Česte inverzije, odnosno antepozicije implicitnih rečenica sa glagolom u infinitivu koje nisu karakteristične za savremeni italijanski jezik. Posebno je istaknuta antepozicija finalnih implicitnih rečenica uvedenih predlogom *a*, koju tumačimo kao zamenu za latinski gerundijum.
- Udaljenost upravnog glagola od odgovarajuće zavisne implicitne rečenice.
- Akumulaciju infinitivnih konstrukcija u enumerativnoj funkciji (up. 4.3.3).
- Asindetsko povezivanje infinitiva u nabrajanju, te elipsu predloga, kao odraz potrebe za jezičkom ekonomijom.
- Upotrebu infinitiva u cilju postizanja rečeničnog paralelizma i simetrije, kao odliku srednjovekovne latinske proze (up. 4.3.3).
- Povezivanje implicitnih rečenica na različitim planovima subordinacije, izraženo u Bokačovim, ali i u Makijavelijevim delima (up. 4.1; 4.3.3).
- Sintaksičke nedoslednosti, poput upotrebe infinitivnih konstrukcija posle veznika *che*, i primene sintaksičkog postupka prema kojem isti glagol najpre uvodi eksplicitnu, a potom implicitnu objekatsku rečenicu (up. 4.2.2; 4.3.3).
- Povezivanje implicitnih zavisnih rečenica u koordinativne odnose izraženo u Makijavelijevom delu (up. 4.3.3), kao i veoma zastupljenu upotrebu infinitivnih konstrukcija uvedenih imeničkom rečju, pogodnih za iznošenje alternativa (up. 4.2.3).
- Čestu upotrebu infinitiva u komparativnim rečenicama za jednakost, za razliku od savremenog italijanskog jezika, u kojem se implicitne forme uglavnom koriste samo u komparativu uvećanja.
- Upotrebu infinitiva prezenta u implicitnim uzročnim rečenicama uvedenim veznikom *per*, kojima se označava uzrok koji prethodi sadržaju iskazanom u upravnoj rečenici.

- Čestu upotrebu određenog člana u implicitnim zavisnim rečenicama, koja u savremenom italijanskom jeziku nije neophodna i uobičajena.
- Tokom analize odabranog jezičkog materijala znatno manja zastupljenost implicitnih struktura sa infinitivom u odnosu na odgovarajuće eksplicitne oblike uočena je u posledičnim, uslovnim, a pre svega u vremenskim i dopusnim rečenicama (up. 4.10; 4.12). Upravo su vremenski i koncesivni veznici koji uvode eksplicitne zavisne rečenice u trećentu doživeli porast u broju i frekventnosti upotrebe u odnosu na ranu italijansku prozu, ali i u odnosu na stanje u savremenom jeziku (Samardžić, 2003: 99).

Mnoge uočene sintaksičke modele, poput jukstapozicije infinitiva, asindetskog povezivanja, inverzija, ponavljanja, hipoparatakse, možemo posmatrati kao nastavak modela proze duečenta, koji se određuje kao *prosa media*, budući da predstavlja spoj srednjovekovnih latinskih uticaja sa potrebama govornog jezika (Dardano, 1969; Dardano, 1989). Sa druge strane, prozu duečenta odlikuje težnja ka parataksi i linearnoj sintaksičkoj organizaciji, koncizne rečenične forme i njihovo brzo smenjivanje, odnosi unutar rečenica koji su u velikoj meri definisani kontekstom, a ne i formalno obeleženi, prednost eksplicitnih formi nad implicitnim strukturama sa glagolom u infinitivu ("finito pro infinito", Dardano, 1969: 13), čime se jasno i u velikoj meri distancira od umetničke proze trečentista.

Za razliku od Dantea, u čijem je delu izražena sklonost ka analitičkom tipu konstrukcije, o čemu svedoči i odsustvo pojedinih tipova implicitnih rečenica sa infinitivom, poput posledičnih, vremenskih rečenica kojima se izražava posteriornost, limitativnih, dopusnih, uslovnih, relativnih rečenica uvedenih prilogom / zamenicom, kao i retki primeri direktno uvedenog infinitiva naspram mnogo brojnijih predloških konstrukcija i eksplicitnih zavisnih rečenica, u Bokačovom i Makijavelijevom delu, kao i u prozi kvatročenta, uočena je znatno veća zastupljenost implicitnih sintetičkih oblika.

Naglašena upotreba infinitivnih struktura, pre svega direktno uvedenog infinitiva, veoma zastupljenog u implicitnim objekatskim rečenicama; težnja ka simetriji perioda; frekventna antepozicija implicitnih zavisnih rečenica, poput finalnih, nastalih prema analogiji sa latinskim strukturama sa gerundijumom (up. 4.6), jasni su pokazatelji latinizacije sintakse. Veoma zastupljene infinitivne strukture uvedene

predlogom *in*, kao i relativne implicitne rečenice uvedene predlogom *da* koje imaju deontološko-modalno značenje, takođe tumačimo kao zamenu za latinski gerundijum.

Insistiranje na jukstapoziciji infinitiva koje Dardano (1963) uočava u Albertijevom delu, izraženo posle glagola koji uvode implicitne objekatske / subjekatske rečenice (up. 4.2.2; 4.3.2), a pre svega elipsa predloga u deklarativnim objekatskim rečenicama uvedenim imenicom ili pridevom (up. 4.2.3), navodi nas na zaključak da Alberti ide korak dalje u latinizaciji sintakse u odnosu na Bokača, u čijim delima uočavamo obaveznu upotrebu predloga u implicitnim objekatskim rečenicama uvedenim imeničkom rečju. Upotreba predloga se ponovo vraća sa Bembo, ²²⁴ kada postaje obavezna posle prideva i imenica koji uvode implicitne objekatske rečenice, što možemo pripisati podražavanju Bokačovog modela.

Nesumnjiv uticaj Bokačove sintakse uočen je i u Makijavelijevom delu. I pored izražene težnje ka ponovnom uspostavljanju linearne sintaksičke organizacije, oličene u koordinaciji hipotaksičkih struktura, kao i izvesne sintaksičke slobode u načinu povezivanja rečeničnih elemenata, u Makijavelijevoj sintaksi uočavamo mnoštvo konstrukcija nasleđenih iz narativne tradicije trećenta, pre svega od Bokača, te slobodno možemo reći da se Makijavelijeva borba za nadmoć razgovornog jezika Firence tog doba nije mogla u potpunosti odupreti jezičkom nasleđu prethodnih epoha, te i opšteprihvaćenoj toskanskoj, bembovskoj struji, koja uzor za prozu nalazi u Bokačovom delu.

²²⁴ Up. Dardano (1963: 93): “Col Bembo la ricostruzione dell’infinito preposizionale è compiuta...”.

5. NOMINALIZACIJA INFINITIVA

5.1. GLAGOLSKA I NOMINALNA VREDNOST INFINITIVA

Infinitiv određen članom, koji se tradicionalno smatra poimeničenim (*infinito sostantivato*), u rečenici može funkcionisati kao glagol i kao imenica, u zavisnosti od rečeničnih članova koji su mu podređeni (Egerland & Cennamo, 2010; Skytte, 1983; Vanvolsem, 1983; Tekavčić, 1972). Ukoliko je bliže određen članovima zavisnim od njegove glagolske vrednosti, poput objekta, predikativa, priloga, enklitički vezanih zamenica, ili se pak nađe u složenoj formi (*infinito composto*), infinitiv ima funkciju predikata implicitne rečenice (Skytte, 1983; Salvi, 1982). Sa druge strane, infinitiv određen članom može imati iste rečenične funkcije koje ima imenica u istovetnim sintaksičkim uslovima, kada predstavlja nukleus sintagme kojem su podređeni rečenični članovi zavisni od nominalne funkcije infinitiva.

U procesu izjednačavanja infinitiva sa imenicom, u pogledu sintaksičkih funkcija, Tekavčić (1972: 530) razlikuje tri faze poimeničavanja, čija je zajednička karakteristika mogućnost dodavanja određenog člana. U prvoj fazi, infinitiv zadržava svoju glagolsku funkciju i za sebe može vezati subjekat, objekat, priloške dopune i ostale rečenične članove zavisne od njegove glagolske vrednosti. U drugoj fazi, infinitiv ima opoziciju broja, čime su naglašene njegove nominalne karakteristike (*il potere – i poteri*), dok je u trećoj fazi nominalizacija često praćena formalnim i semantičkim promenama korena (*potere – podere*).

U konstrukcijama sa poimeničenim infinitivom postoji recipročna veza između širenja nominalne i glagolske vrednosti (Skytte, 1983: 489). Širenjem glagolskih funkcija sužava se nominalna vrednost infinitiva, te govorimo o delimičnom poimeničavanju (“sostantivazione parziale”, *ibid.*):

... e quella noia in questo mezzo avrai, non essendoci io, che avresti pensando al mio dovermi partire. (*Elegia di Madonna Fiammetta*, II, 21)

... disiderosa di vederlo, biasimai io il suo dimorare agli altri dietro... (*Elegia di Madonna Fiammetta*, I, 7)

... mi dolgo io del tuo essere lontano... (*Elegia di Madonna Fiammetta*, V, 35)

... perché questo vostro interrompermi non mi toglie fantasia... (*Dell'arte della guerra*, VI, 337)

... se quinci non comincia la cagione del mio bene potere adoperare.... (*Decameron*, III, 8, 240)

Sve označene konstrukcije posmatramo kao primere parcijalne nominalizacije, u kojima su vešto kombinovane obe vrednosti infinitiva, kako glagolska tako i imenska. Upotrebom modalnih konstrukcija (*potere adoperare, dovermi partire*), priloške odredbe za mesto (*agli altri dietro*), imenskog dela predikata (*lontano*), direktnog objekta (*bene*) kao i enklitički spojene nenaglašene zamenice u objekatskoj funkciji (*interrompermi*), istaknute su glagolske funkcije označenih infinitivnih konstrukcija. Pored upotrebe određenog člana, kao obeležja nominalne vrednosti infinitiva uočavamo izražavanje subjekta infinitiva prisvojnim pridevima (*mio, suo, tuo, vostro*). Izražavanje subjekta prisvojnim pridevom posmatra se kao jasno obeležje nominalne vrednosti infinitiva, karakteristično za italijanski jezik,²²⁵ dok izražavanje gramatičkog subjekta imenskom sintagmom u nominativu ukazuje na glagolsku funkciju infinitiva (Szilágyi, 2009: 131).

U primeru koji sledi subjekat infinitiva izražen je imenskom sintagmom *un re*:

Dilicate donne, l'essere stato un re magnifico e l'aver la sua magnificenza usata verso colui che servito l'avea non si può dire che laudevole e gran cosa non sia... (*Decameron*, X, 2, 655)

Jedini pokazatelj nominalne vrednosti infinitiva u navedenom primeru jeste određeni član, dok je u potpunosti naglašena njegova glagolska vrednost. Upotreba infinitiva prošlog (*essere stato, avere usata*), kao i direktnog objekta (*la sua magnificenza*), veoma su jasna obeležja glagolske funkcije infinitiva. Za razliku od savremenog italijanskog jezika, za koji je karakteristično umetanje subjekta infinitiva između pomoćnog glagola i participa (Salvi, 1982: 204), u navedenom primeru uočavamo postpoziciju subjekta (*un re*) u odnosu na infinitiv prošli.

Sve navedene infinitivne konstrukcije, prema Tekavčićevoj klasifikaciji, pripadale bi prvoj fazi nominalizacije, u kojoj infinitiv zadržava svoju glagolsku

²²⁵ Izražavanje subjekta infinitiva prisvojnim pridevom u poimeničnim infinitivnim konstrukcijama nije prihvatljivo u španskom jeziku, u kojem ne nalazimo primere parcijalne nominalizacije infinitiva, karakteristične za italijanski jezik (Szilágyi, 2009; Pérez Vázquez, 2007; Demonte & Varela, 1997).

funkciju. Međutim, poređenjem strukture infinitivnih konstrukcija u poslednjem navedenom primeru sa označenim konstrukcijama iz prethodno navedenih primera, koje smo odredili kao delimično poimeničene, uočavamo različite stepene nominalizacije: postepeno širenje glagolske funkcije infinitiva i svođenje nominalne vrednosti na minimum.

Kao jedan od bitnih pokazatelja prelaznog karaktera infinitiva u starijem italijanskom jeziku (“carattere intermedio”), Vanvolsem (1983: 85) navodi mogućnost izražavanja objekta infinitiva specifikativnom dopunom. U ovom tipu konstrukcija infinitiv se po svojim karakteristikama nalazi između glagola koji zahteva direktnu objekatsku dopunu i imenice koja zahteva obaveznu predložku dopunu:

E noi vedemo che in ciascuna cosa di sermone lo bene manifestare del concetto è più amato e commendato... (*Convivio*, I, XII, 277)

... perché il trattare dell'armi, com'egli è bello spettacolo... (*Dell'arte della guerra*, I, 281)

Prema Egerland & Cennamo (2010, XXII: 6.3), u starijem italijanskom jeziku direktni objekat prelaznih glagola može biti iskazan kao predložka sintagma ukoliko poimeničeni infinitiv ima pasivno značenje. U savremenom italijanskom jeziku, glagolu *manifestare*, u označenoj infinitivnoj konstrukciji, odgovarao bi glagol *manifestarsi* (*ibid*). Kako napominje Ageno (1978: 271), infinitiv kao glagolska imenica prvobitno nije imao definisano stanje, već ga je stekao vremenom sve češćom upotrebom infinitivnih konstrukcija umesto ličnih glagolskih oblika. Stoga se reflektivni glagoli u infinitivu u određenim rečeničnim konstrukcijama javljaju bez povratne zamenice. Zapažanje koje iznose Egerland & Cennamo ne može se primeniti u drugom navedenom primeru, u kojem označena infinitivna konstrukcija ima aktivnu vrednost: *trattare dell'armi*, u značenju “trattare / usare le armi, fare il militare”.

Kao rezultat kombinovanja glagolskih i nominalnih karakteristika infinitiva, u korpusu uočavamo specifične infinitivne konstrukcije koje po svojoj sintaksičkoj i semantičkoj strukturi imaju vrednost rečenice, ali u formalnom smislu obavljaju funkciju imenica:

E da questo essere abbandonati gl'infermi da' vicini, da' parenti e dagli amici [...] discorse uno
uosa quasi davanti mai non udito... (*Decameron I, Introduzione*, 13)

U označenoj infinitivnoj konstrukciji, koja ima vrednost implicitne uzročne rečenice, izražen je kako pasivni subjekat infinitiva (*gl'infermi*), tako i agentivna odredba (*da' vicini, da' parenti e dagli amici*), čime je naglašena glagolska vrednost infinitiva. Jedini pokazatelj nominalne vrednosti infinitiva u navedenom primeru jeste pokazni pridev *questo*. Označenu implicitnu konstrukciju posmatramo kao primer parcijalne nominalizacije infinitiva.

Upotreba poimeničenih infinitivnih konstrukcija zastupljena je i u humanističkoj prozi kvatročenta, iz koje se prenosi u prozu šesnaestog veka (Dardano, 1963: 107). Primere parcijalne nominalizacije uočavamo u Albertijevom delu *Libri della famiglia* (*ibid*):

... perché io non so questo avere figliuoli, Adovardo, che piacere o che dolcezza e' si sia. (*Libri della famiglia*, I, 13)

Adunque la pulitezza, l'essercizio, la dieta, guardarsi da' contrarii, conservano la sanità. (*Libri della famiglia*, III, 77)

Nominalne karakteristike infinitiva u navedenim primerima naglašene su kako upotrebom pokaznog prideva (*questo*), tako i koordinacijom sa imenicama (*la pulitezza, l'esercizio, la dieta, guardarsi da' contrarii*), dok su njegove glagolske vrednosti istaknute upotrebom direktnog objekta (*figliuoli*), kao i vezivanjem refleksivne zamenice sa infinitiv (*guardarsi*).

Veoma zastupljena u prepiskama, upotreba infinitivnih konstrukcija određenih članom karakteriše i početke činkvečenta, što Dardano (1963:118) ilustruje primerom iz jednog Bembovog pisma (*Lettera a M. Vincenzo Quirino*), u kojem se, na samom početku, može uočiti više poimeničenih infinitivnih konstrukcija upotrebljenih u različitim rečeničnim funkcijama:

Se, come si dice, suole avvenire che l'essere lodato da lodatissima persona porga altrui soddisfazione e contentezza, potete stimare, onorato M. Vincenzo mio, che il vostro riprendere e dannare così asseveratamente la mia deliberazione presa del venire qui [...] mi sia stato senza

fallo noioso e grave.²²⁶

Dok su prve dve označene infinitivne konstrukcije upotrebljene u funkciji subjekta, poslednja infinitivna konstrukcija, koju uvodi predlog *di*, ima funkciju implicitne objekatske rečenice uvedene imenicom (*deliberazione*). Drugu označenu infinitivnu konstrukciju (*il vostro riprendere e dannare*) posmatramo kao primer parcijalne nominalizacije infinitiva u kojoj su nominalne karakteristike istaknute upotrebom prisvojnog prideva *vostro*.

Za razliku od prethodno navedenih primera u kojim su kombinovane glagolske i nominalne vrednosti infinitiva, u primeru koji sledi, u označenoj infinitivnoj sintagmi glagolska funkcija infinitiva je u potpunosti eliminisana, kako upotrebom plurala, tako i opisnog prideva u atributivnoj funkciji²²⁷:

... né ancora dar materia agl'invidiosi, presti a mordere ogni laudevole vita, di diminuire in niuno atto l'onestà delle valorose donne con isconci parlari. (*Decameron*, I, *Introduzione*, 17)

Infinitivna sintagma uvedena predlogom *con* ima funkciju priloške odredbe za sredstvo. Iako nije određena članom, označenu konstrukciju posmatramo kao primer potpune nominalizacije infinitiva.²²⁸

Frekventnom upotrebom infinitiva u nominalnim rečeničnim funkcijama vremenom je došlo do desemantizacije i gubljenja glagolskih karakteristika, te su mnogi infinitivi postali prave imenice, koje imaju i opoziciju broja. Za razliku od savremenog jezika, u staroitalijanskom su češći slučajevi množine infinitiva, te se u pluralu neretko javljaju infinitivi koji više nisu podložni nominalizaciji:

²²⁶ Primer je preuzet iz Dardano (1963: 19).

²²⁷ Prema Egerland & Cennamo (2010: XXII, 6.1), potpuno poimeničenim se mogu smatrati samo infinitivi određeni pridevom u funkciji atributa. Ukoliko je pridev u postpoziciji u odnosu na infinitiv, reč je o potpunom poimeničavanju, dok upotreba prideva ispred infinitiva, napominje Salvi (1982: 192), može biti pokazatelj kako nominalne, tako i glagolske vrednosti infinitiva.

²²⁸ Upotreba određenog člana ne može biti jedini siguran pokazatelj nominalizacije infinitiva. Oscilacije u upotrebi člana uz infinitivne sintagme sa nominalnom vrednošću ilustrovaćemo primerom iz *Decamerona*, u kojem Bokačo istu infinitivnu sintagmu najpre određuje članom, koji potom izostavlja: ... egli ogni mattina dovesse udire una messa in Santa Croce ed all'ora del mangiare davanti a lui presentarsi... (*Decameron*, I, 6, 56) (*complemento di specificazione qualificativa*)
... ad ora di mangiar davanti allo 'nquisitor venendo, il trovò desinare. (*Decameron*, I, 6, 56) (*complemento di specificazione qualificativa*)

... lasciamo stare all'aver conosciuti gli amorosi baciari ed i piacevoli abbracciari ed i congiungimenti dilettevoli... (*Decameron*, IV, *Introduzione*, 271)

... e cominciogli a dare le più belle cene ed i più be' desinari del mondo... (*Decameron*, VIII, 9, 578)

... così il lungamente afflitto petto ancora amava gli assuefatti lagrimari... (*Elegia di Madonna Fiammetta*, VII, 71)

Dopo questi molti parlari e vani... (*Elegia di Madonna Fiammetta*, V, 35)

... quando Panfilo co' suoi piacevoli ragionari diletterà le mie avido orecchie di lui udire.
(*Elegia di Madonna Fiammetta*, V, 38)

Za razliku od Tekavčića, koji o potpunom poimeničavanju infinitiva govori samo u slučajevima kada je moguća opozicija broja, pri čemu je veoma ograničen broj infinitiva koji su podložni takvoj fleksiji, Skytte (1983: 489) napominje da o potpunoj nominalizaciji možemo govoriti u svim infinitivnim konstrukcijama u kojima je eliminisana glagolska funkcija infinitiva.

Infinitivi koji su poimeničavanjem delimično ili u potpunosti izgubili svoje glagolske karakteristike mogu imati bilo koju rečeničnu funkciju u kojoj se nalaze imenice, poput subjekta, objekta, imenskog dela predikata, apozicije, kao i različitih priloških odredbi.

5.2. SINTAKSIČKO-SEMANTIČKE VREDNOSTI POIMENIČENOG INFINITIVA U SUBJEKATSKOJ FUNKCIJI

Postupkom nominalizacije infinitiv preuzima ulogu imenice u subjekatskoj funkciji. U primerima koji slede nominalne vrednosti infinitiva istaknute su upotrebom opisnih, pokaznih i prisvojnih prideva:

... si usavano per li più risa e motti e festeggiar compagnevole... (*Decameron*, I, *Introduzione*, 14)

E poi che alquanto mi fue sollenato questo lagrimare... (*Vita nuova*, XII, 240)

E perocché il suo essere dipende da Dio [...] naturalmente disia e vuole a Dio essere unita per lo suo essere²²⁹ fortificare. (*Convivio*, III, II, 298)

La donna, la quale il lungo vagheggiare, l'armeggiare, le mattinate e l'altre cose simili a queste per amor di lei fatte da Zima, muovere non avevan potuto... (*Decameron*, III, 5, 213)

U poslednjem navedenom primeru, označene infinitivne konstrukcije u subjekatskoj funkciji koordinirane su sa imeničkim sintagmama (*le mattinate e l'altre cose simili*), što naglašava njihovu nominalnu vrednost.²³⁰ Upotrebom poimeničenih infinitiva umesto odgovarajućih imenica (*vagheggiamento, armeggiamenti*) naglašeno je trajanje radnje. Akcenat na odvijanju radnje, odnosno posmatranju radnje u njenom trajanju, Vanvolsem (1983: 80) navodi kao jednu od osnovnih razlika između poimeničenog infinitiva i infinitiva kao neličnog glagolskog oblika.

Upotreba infinitivnih konstrukcija u funkcijama u kojima se uglavnom pojavljuju imeničke reči pruža mogućnost bogaćenja iznetog sadržaja rečeničnim članovima zavisnim od glagolske funkcije infinitiva, kao što su objekat, predikativi, priloške dopune. Parcijalno poimeničavanje infinitiva veoma je čest sintaksički postupak u analiziranom korpusu, posebno izražen u Bokačovim delima. Parcijalnom nominalizacijom Bokačo na vrlo vešt način kombinuje glagolsku i imensku vrednost infinitiva, čime u konciznijoj i semantički bogatijoj formi iznosi dati sadržaj. Nizanje infinitivnih konstrukcija određenih članom javlja se kao rezultat potrebe za konciznijim izlaganjem i pojednostavljenjem sintaksičke strukture izbegavanjem eksplicitnih oblika.

U primeru koji sledi, umesto eksplicitne subjekatske rečenice upotrebljena je poimeničena infinitivna konstrukcija (*il parergli buono*), čiji je subjekat takođe izražen poimeničenim infinitivima (*il manicare, il bere*):

²²⁹ Označena infinitivna konstrukcija upotrebljena u okviru implicitne finalne rečenice ima funkciju direktnog objekta (*per lo suo essere fortificare*).

²³⁰ Koordinacija infinitivne sintagme sa imeničkom ne označava *a priori* nominalnu funkciju infinitiva. U primerima koji slede označene infinitivne konstrukcije određene članom imaju vrednost rečenice, budući da je glagolska funkcija istaknuta kako upotrebom priloških odredbi (*prestamente, a Chiarenza*), tako i upotrebom objekata (*quello*):

... ma i prieghi del fedito ed il prestamente pervenire a Chiarenza dal pericolo della morte la liberarono. (*Decameron*, II, 7, 132)

... non è per ciò lor tolta la buona volontà né lo intendere quello che sia da essere amato... (*Decameron*, I, 10, 69)

Ad ogni uomo avviene, quantunque santissimo sia, il parergli, dopo lungo digiuno, buono il manicare, e dopo la fatica, il bere. (*Decameron*, I, 1, 33)

Bokačo u navedenom primeru koristi tri poimeničena infinitiva u subjekatskoj funkciji, pri čemu samo prvi (*il parergli*) posmatramo kao implicitnu subjekatsku rečenicu, dok u slučaju druga dva infinitiva možemo govoriti o potpunom gubljenju glagolske funkcije.

Upotreba poimeničenog infinitiva omogućuje izražavanje durativnosti, kauzativnih odnosa, isticanje modalnog karaktera označenog sadržaja i svih ostalih rečeničnih odnosa i sintaksičkih vrednosti koje ne bi mogle biti iskazane upotrebom imeničkih sintagmi. Postupkom nominalizacije, napominje Claudi (1994: 200), neutrališe se razlika između glagola i imenice.

U primeru koji sledi parcijalnom nominalizacijom infinitiva u subjekatskoj funkciji izražava se kauzativni odnos:

... ed il non poterla fare accorgere, non che pietosa, del mio amore ed il non avere ardito mai di manifestarlo ad alcuno m'hanno condotto dove voi mi vedete... (*Decameron*, II, 8, 152)

Upotrebom glagola *potere* naglašen je modalni karakter kauzativnog odnosa u označenoj infinitivnoj sintagmi (*il non poterla fare accorgere*). Glagolska funkcija infinitiva u navedenom primeru izražena je kako upotrebom kauzativnih i modalnih konstrukcija, tako i infinitivom prošlim (*il non avere ardito mai...*), čime Bokačo veoma spretno izbegava eksplicitne rečenične forme u subjekatskoj funkciji, koje bi u savremenom italijanskom jeziku u najvećem broju slučajeva bile uvedene izrazom *il fatto che*. Kao jedino formalno obeležje nominalne vrednosti infinitiva uočavamo upotrebu određenog člana. Određeni član u označenim infinitivnim sintagmama ima demonstrativno-relativnu vrednost.

Upotreba određenog člana uz infinitiv često se koristi u funkciji relativizacije. U ovom tipu rečenica član ima funkciju artikuloidea, te označene konstrukcije možemo tumačiti kao demonstrativno-relativne infinitive:

Estimerete, l'aver donato un re lo scettro e la corona, ed uno abate, senza suo costo, avere riconciliato un malfattore al papa, ed un vecchio porgere la sua gola al coltello del nemico, essere stato da agguagliare al fatto di messer Gentile? (*Decameron*, X, 4, 672)

... assai sono di quegli uomini e di quelle femine che sì sono stolti, che credono troppo bene che, come ad una giovane è sopra il capo posta la benda bianca e in dosso messale la nera cocolla, che ella più non sia femina né più senta de' feminili appetiti se non come se di pietra l'avesse fatta divenire il farla monaca... (*Decameron*, III, 1, 186)

... non conosco il danno che fa loro il non alloggiare uniti... Pure e' doverrebbero vedere di quanti danni è stato cagione il campeggiare la vernata... (*Dell'arte della guerra*, VI, 352)

U ovom tipu konstrukcija infinitiv se može zameniti zavisnom rečenicom uvedenom izrazom *il fatto di/che* i koristi se samo posle glagola koji oznčavaju činjenično stanje (Skytte & Salvi, 1991: IX, 10.3.1):

Se io sarò de' secondi combattiroti, lo essere spinti e ributtati i primi non mi sbigottirà... (*Dell'arte della guerra*, II, 294)

(il fatto che i primi sono spinti e ributtati non mi sbigottirà)

5.3. POIMENIČENI INFINITIV KAO NOMINALNA OBJEKATSKA DOPUNA

Poput imenice, poimeničeni infinitiv u rečenici može imati funkciju direktnog objekta ili indirektne predložke dopune, koja je u tesnoj sintaksičko-semantičkoj vezi sa uvodnim glagolom. Poimeničeni infinitiv uveden predlogom *di*, koji predstavlja obaveznu dopunu uvodnom glagolu, posmatramo kao objektoid (“oggettoide”).²³¹ Ukoliko je uveden predlogom *a* i ukazuje na cilj prema kojem je usmerena radnja, infinitiv ima funkciju nepravog objekta. Upotreba poimeničenog infinitiva u objekatskoj funkciji obeležje je starijeg italijanskog i književnog jezika (Simone & Egerland, 2011; Skytte, 1983).

²³¹ Termin “oggettoide” Regula & Jernej (1965: 286) koriste za označavanje objekta uvedenog predlogom (“oggettoide o oggetto preposizionale”).

Tabela 22. Poimeničeni infinitiv u objekatskoj funkciji

Funkcija infinitivne konstrukcije	Primer
<i>complemento oggetto diretto</i> ²³²	<p>... poi che dannano <u>l'armare antico</u> come inutile rispetto alle artiglierie... (<i>Dell'arte della guerra</i>, III, 312)</p> <p>... mi negò <u>lo suo dolcissimo salutare</u>... (<i>Vita nuova</i>, X, 239)</p> <p>L'abate, udendo <u>il suo ragionare bello e ordinato</u>... (<i>Decameron</i>, II, 3, 92)</p> <p>... quando la reina impose <u>il seguitare</u> alla Fiammetta... (<i>Decameron</i>, VI, 6, 424)²³³</p>
<i>oggettoide</i>	<p>Ed io, accorgendomi <u>del malvagio domandare</u> che mi faceano... (<i>Vita nuova</i>, IV, 237)</p> <p>... maravigliandosi <u>del mio guardare</u>... (<i>Vita nuova</i>, V, 237)</p> <p>I giovani si maravigliavan forte <u>di questo addomandare</u>... (<i>Decameron</i>, IV, 5, 307)</p>
<i>complemento di termine (oggettoide dativale)</i> ²³⁴	<p>... dovendone io <u>al nostro novellare</u> [...] dare cominciamento... (<i>Decameron</i>, I, 1, 27)</p> <p>... in quanto la colpa si dà all'intelletto e <u>al parlare</u>, ch'è mio... (<i>Convivio</i>, III, IV, 301)</p>

Nominalne vrednosti infinitiva u navedenim primerima istaknute su upotrebom opisnih, prisvojnih i pokaznih prideva (*antico, dolcissimo, bello, ordinato, malvagio; suo, nostro, mio; questo*), kao i koordinacijom infinitiva sa imenicom (*all'intelletto e al parlare*).

5.4. INFINITIV U FUNKCIJI NOMINALNOG DELA PREDIKATA I APOZICIJE

Zahvaljujući svojim nominalnim karakteristikama, poimeničeni infinitiv u starijem italijanskom jeziku može tvoriti nominalni predikat sa glagolom *essere* ili pak biti upotrebljen u funkciji apozicije, pri čemu se pomenute funkcije nekada prepliću.

²³² Direktno uvedene infinitivne sintagme određene članom u starijem italijanskom jeziku neretko imaju vrednost implicitne objekatske rečenice, koja bi u savremenom jeziku bila uvedena predlogom *di*: Quello che io voglio niuna altra cosa è se non che tu perdoni a' quattro fratelli di Tedaldo l'averti a questo punto condotto... (*Decameron*, III, 7, 234)

²³³ Poimeničene infinitive, u veoma sličnim rečeničnim sklopovima, Bokačo zamenjuje eksplicitnim objekatskim rečenicama:

... la reina ad Elissa impose che seguitasse... (*Decameron*, III, 5, 210)

²³⁴ Termin je preuzet od Regula & Jernej (1965: 287).

Upotrebu infinitiva u funkciji imenskog dela predikata veoma je retka u analiziranom jezičkom materijalu. Uočavamo je u Danteovom delu *Convivio*, u kojem je nominalni predikat sa infinitivom najčešće uveden takođe infinitivnom konstrukcijom, u subjekatskoj funkciji:

E però, conciosiacosaché il consentire è un confessare... (*Convivio*, I, II, 267)

Dico adunque che Iddio, che tutto intende (che suo girare è suo intendere) non vede tanto gentil cosa quant'egli ved quando mira là dove è questa filosofia... (*Convivio*, III, XII, 313)

... vivere negli animali è sentire ... (*Convivio*, IV, VII, 328)

La seconda similitudine si è lo illuminare dell'uno e dell'altro. (*Convivio*, II, XIV, 291)²³⁵

Puote l'uomo disdire la cosa doppiamente [...] siccome disdire l'uomo sé essere del tutto mortale, è negare propriamente parlando. (*Convivio*, IV, VIII, 329)

Pored infinitiva *negare*, koji ima funkciju imenskog dela predikata, u poslednjem navedenom primeru, uočavamo još dve infinitivne konstrukcije. Implicitna subjekatska rečenica (*disdire l'uomo...*), uvodi konstrukciju akuzativa sa infinitivom u objekatskoj funkciji (*sé essere del tutto mortale*).

U analiziranim Bokačovim i Makijavelijevim delima znatno je ređa upotreba nominalnog predikata sa infinitivom:

Questo è l'armare ordinario delle fanterie d'oggi... (*Dell'arte della guerra*, II, 285)

... ma per ciò che il partirsi dalla verità delle cose state, nel novellare, è gran diminuire di diletto negl'intendenti... (*Decameron*, IX, 5, 620)

U analiziranom korpusu uočavamo poimeničene infinitivne konstrukcije uvedene glagolom *essere*, u funkciji imenskog dela predikata u nabranju:

²³⁵ Za razliku od navedenog, u primeru koji sledi označena infinitivna konstrukcija ima vrednost implicitne zavisne rečenice, budući da su glagolske karakteristike infinitiva istaknute kako upotrebom direktnog objekta (*perfezione*), tako i upotrebom priloške odredbe za mesto (*nelle disposte cose*):
E la terza similitudine si è lo inducer perfezione nelle disposte cose. (*Convivio*, II, XIV, 291)

... non si può dire che sia propriamente visibile, nè propriamente tangibile, siccom'è la figura, la grandezza, il numero, lo movimento e lo star fermo... (*Convivio*, III, IX, 309)

Infinitivna sintagma *lo star fermo*, u kojoj je infinitiv *stare* određen pridevom *fermo* u predikativnoj funkciji, nalazi se u naporednom odnosu sa imenicama *figura*, *grandezza*, *numero* i *movimento*, čime je istaknuta imenska vrednost infinitiva. Označenu infinitivnu konstrukciju posmatramo kao primer parcijalne nominalizacije infinitiva.

Infinitive u nabrajanju uočene u Makijavelijevim delima takođe posmatramo kao primere delimičnog poimeničavanja, s obzirom na to da u rečenici zauzimaju položaj imeničkog člana, dok na sintaksičko-semantičkom planu funkcionišu kao implicitne rečenice:

Ma possiamo all'altro esercizio, in che si debba esercitare uno esercito; il quale è: farlo muovere e con il passo conveniente andare, e vedere che, andando, mantenga gli ordini... (*Dell'arte della guerra*, III, 317)

... a volerli tenere ci sono tre modi: el primo, ruinarle; l'altro, andarvi ad abitare personalmente; el terzo, lasciarle vivere con le sue leggi... (*Principe*, V, 11)

... tamen dua cose li ha tenuti fermi: l'una, la grandezza della Chiesa, che gli sbigottisce; l'altra, el non avere loro cardinali, li quali sono origine de' tumulti infra loro. (*Principe*, XI, 24)

Kao jasna obeležja glagolske funkcije infinitiva u navedenim primerima uočavamo upotrebu kauzativnih konstrukcija (*farlo muovere*, *lasciarle vivere*), direktnog objekta (*le*, *loro cardinali*), kao i upotrebu infinitiva kao uvodnog glagola implicitne finalne rečenice (*andarvi ad abitare*).

U poslednja dva navedena primera označene infinitivne sintagme uvedene brojevima mogle bi se tumačiti kao nominalni deo predikata sa izostavljenom kopulom *essere*, ali i kao apozicija, budući da u rečenici imaju eksplikativnu funkciju.

Infinitivne sintagme koje sadrže objašnjenje prethodnog rečeničnog sadržaja, bliže opisujući subjekat ili neki drugi rečenični član, neki lingvisti posmatraju kao apoziciju (Mortara Garavelli, 1962; Herczeg, 1967). Kao razlog upotrebe infinitiva u apozitivnoj funkciji Mortara Garavelli (1962: 487) navodi nepostojanje odgovarajućih

oblika apstraktnih imenica, kao i potrebu za iskazivanjem rečeničnih članova zavisnih od glagolske funkcije infinitiva.

Za razliku od tradicionalne gramatike, prema kojoj funkciju apozicije može imati samo imenička reč (imenica, poimeničeni pridev, imenička sintagma), Skytte (1983: 483) smatra da i infinitivne sintagme mogu obavljati ovu funkciju (*ho usato il sistema solito, e cioè di aspettare, ibid.*). Ona apoziciju posmatra kao nominalnu rečenicu u ekstrapoziciji, čija je funkcija bliska predikativnoj (“una frase nominale in estraposizione”, *ibid.* 482).

U skladu sa navedenim tumačenjem, upotrebu infinitiva u sledećim primerima mogli bismo smatrati apozitivnom:

Dovete ancora notare come, per l'ordinario, in tuttatrè l'azioni principali che fanno gli eserciti, cioè camminare, alloggiare e combattere, mettevano le legioni in mezzo... (*Dell'arte della guerra*, III, 306)

Ma ora, forse aspettando tempo quando io ha creduto che io abbia men di sospetto, mostra di voler fare a me quello che io dubito che egli non tema che io facessi a lui, cioè di volere al suo piacere avere la donna mia... (*Decameron*, III, 6, 219).

Eksplikativnu, apozitivnu funkciju infinitiva Dardano (1963: 111) povezuje sa težnjom za uspostavljanjem paralelizma među rečeničnim članovima u Albertijevoj prozi:

Che non possa sarà in due modi: l'uno armar sé con vigilanza [...] L'altro adunque sarà levarli ogni arme e forza. (*Libri della famiglia*, IV, 145)

Fece come è officio a' padri di fare: stare curioso e cauto a provvedere ogni atto ne' figliuoli e ogni indizio, e con questi misurare che volontà e che animi si scuoprono, e a quel modo scorgere a che ciascuno piú sia da natura cinto e pronto. (*Libro della famiglia*, I, 22)

Označene infinitivne konstrukcije upotrebljene u eksplikativnoj funkciji imaju vrednost implicitnih zavisnih rečenica.

5.5. SINTAKSIČKE FUNKCIJE POIMENIČENIH INFINITIVA UVEDENIH PREDLOGOM

Pojava predloga u romanskim jezicima imala je značajnu ulogu u širenju sintaksičkih funkcija i nominalnih vrednosti infinitiva u odnosu na latinski jezik.²³⁶

U zavisnosti od karakteristika infinitiva istaknutih u određenom kontekstu (glagolskih ili pak imenskih), poimeničeni infinitiv uveden predlogom može imati vrednost implicitne zavisne rečenice (vremenske, modalne, uzročne, up. 4.10.1; 4.8.1; 4.7), ili različitih priloških dopuna.

Sve uočene sintaksičke vrednosti poimeničenih infinitivnih konstrukcija uvedenih predlogom ilustrovaćemo tabelarnim prikazom:

Tabela 23. Sintaksičke funkcije poimeničenih infinitiva uvedenih predlogom²³⁷

Predlog	Funkcija infinitivne konstrukcije	Primer
a	Priloška odredba za cilj (<i>complemento di fine</i>)	Quello che non prepara le vettovaglie necessarie <u>al vivere</u> è vinto senza ferro. (<i>Dell'arte della guerra</i> , VII, 363)
	Priloška odredba za mesto (<i>complemento di luogo</i>)	... gli aveva dipinta nella sala sua la quaresima ed uno agnusdei <u>all'entrar della camera</u> e sopra l'uscio della via uno orinale... (<i>Decameron</i> , VIII, 9, 575)
	Priloška odredba za vreme (<i>complemento di tempo</i>)	Conveniva che Romulo non capissi in Alba, fussi stato esposto <u>al nascere</u> , a volere che diventassi re di Roma ... (<i>Principe</i> , VI, 13)
	Limitativna odredba (<i>complemento di limitazione</i>)	Noi dimoriamo qui, <u>al parer mio</u> , non altrimenti che... (<i>Decameron</i> , I, <i>Introduzione</i> , 18)

²³⁶ Up. Schulte (2007: 195): "... the creation of a novel syntactic pattern, the *prepositional infinitive*, is a clear shift towards nominality, as the prototypical prepositional structure is undoubtedly [preposition+noun]."

²³⁷ Raznolike sintaksičke vrednosti infinitiva uvedenog predlogom ilustrovali smo kako primerima upotrebe infinitiva koji su u datom kontekstu, procesom poimeničavanja, dobili značenje određene priloške dopune, tako i infinitivima koji su vremenom leksikalizovani, odnosno potpuno izjednačeni sa imenicom, poput *piacere*, *parere*, *potere*, *avvenire*...

	Priloška odredba za korist / štetu (complemento di vantaggio / svantaggio)	Ricciardo, udito della gelosia di Catella, subitamente prese consiglio a' suoi piaceri ²³⁸ ... (Decameron, III, 6, 217) (complemento di vantaggio) ... come che contro al piacer di lei fosse... (Decameron, VI, 3, 418) (complemento di svantaggio)
di	Specificativna odredba (complemento di specificazione)	... avvegna che non tanto fosse lontano lo termine de lo mio andare quanto ella era. (Vita nuova, IX, 238) ... una minima parte del modo dello armare antico... (Dell'arte della guerra, III, 312)
	Priloška odredba za uzrok (complemento di causa)	... per assai cortese modo il riprese dello 'ntendere... (Decameron, III, 3, 200)
	Priloška odredba kojom se ukazuje na nedostatak, lišavanje (complemento di privazione)	... spesso occorre che i capi, sendo privi degli stipendi e del vivere... (Dell'arte della guerra, I, 270)
	Kvalitativna odredba (complemento di qualità)	... che la potenza delle meretrici e de' garzoni in impetrare qualunque gran cosa non v'era di piccol potere. (Decameron, I, 2, 42)
	Partitivna odredba (complemento partitivo)	... nel quale mi par grandissima parte di piacere e d' utilità similmente consistere. (Decameron, I, 10, 71)
da	Priloška odredba za označavanje porekla (complemento di origine e provenienza)	E siccome fine dell'amistà vera è la buona dilezione, che procede dal convivere... (Convivio, III, XI, 312)
	Priloška odredba za mesto (complemento di moto da luogo)	E da questo immaginare cominciai ad andare là... (Convivio, II, XIII, 290)
	Agentivna odredba (complemento di causa efficiente)	... ricaldati sì dal tempo e sì dallo scherzare... (Decameron, V, 4, 367)
	Priloška odredba za cilj / namenu (complemento di fine)	... sopra un lettuccio da sedere... (Decameron, VI, 3, 463) Gli instrumenti da spianare chi gli porterebbe? (Dell'arte della guerra, V, 332) ²³⁹

²³⁸ Up. Boccaccio (1974: 217), n. 5: intraprese un piano a pro' del suo desiderio.

²³⁹ Označene sintagme posmatramo kao kristalizovane izraze.

<i>in</i>	Priloške odredbe za način (<i>complemento di modo</i>)	... perché <u>nel volere e nel non volere nostro</u> si giudica la malizia e la bontade. (<i>Convivio</i> , I, II, 266)
	Priloška odredba za vreme (<i>complemento di tempo</i>)	... non veggio con che argomento da concedere vi possa <u>nell'avvenire</u> riprendere alcuno. (<i>Decameron</i> , VI, 10, 444)
	Priloška odredba za mesto – figurativna prostornost (<i>complemento di luogo figurato</i>)	... lo cuore consentiva in lui, cioè <u>nel suo ragionare...</u> (<i>Vita nuova</i> , XXXVIII, 258)
	Limitativna odredba (<i>complemento di limitazione</i>)	... e <u>nel cavalcare</u> e nelle cose belliche [...] espertissimo e feroce divenne. (<i>Decameron</i> , V,1, 345)
<i>per</i>	Priloška odredba za uzrok (<i>complemento di causa</i>)	... e spesso avvenia che <u>per lo lungo continuare del pianto</u> , dintorno loro si faceva uno colore purpureo... (<i>Vita nuova</i> , XXXIX, 259)
	Priloška odredba za cilj (<i>complemento di fine</i>)	... l'altre cose <u>per lo desinare</u> apprestate... (<i>Decameron</i> , I, 7, 60)
	Priloška odredba za vreme (<i>complemento di tempo</i>)	Nel primo caso si è discorso e <u>per lo avvenire</u> direno quello ne occorre. (<i>Principe</i> , X, 22)
	Agentivna odredba (<i>complemento di causa efficiente</i>)	... e già, tra <u>per lo gridare e per lo piagnere</u> e per la paura e per lo lungo digiuno, era sì vinto... (<i>Decameron</i> , V, 3, 360) ²⁴⁰
	Priloška odredba za korist (<i>complemento di vantaggio</i>)	... per ciò che chi alquanto non prende di tempo avanti non pare che ben si possa provvedere <u>per l'avvenire...</u> (<i>Decameron</i> , I, 10, 70)
<i>con</i>	Priloška odredba za izražavanje sredstva (<i>complemento di mezzo</i>)	... lui alla vendetta <u>con ogni loro potere</u> incitarono... (<i>Decameron</i> , II, 7, 135)
	Priloška odredba kojom se označava ujedinjavanje, spajanje (<i>complemento di unione</i>)	... dice che l'Anima principalmente ha tre potenze, cioè vivere, sentire, e ragionare, e dice anche muovere, ma questa si può <u>col sentire</u> fare una [...] muovere è una Potenza congiunta <u>col sentire</u> . (<i>Convivio</i> , III, II, 298)

²⁴⁰ Agentivne odredbe uvedene predlogom *per*, pod uticajem francuskog *par*, posmatramo kao sintaksički galicizam.

	<p>Priloška odredba za način (<i>complemento di modo</i>)</p>	<p>Io non so se <u>col mio domandare</u> io v'ho quasi che tratto fuori dell'ordine vostro... (<i>Dell'arte della guerra</i>, II, 283)</p>
--	--	--

Za razliku od primera navedenih u tabeli, u kojima je jasno izražena nominalna vrednost infinitiva, u primerima koji slede, poimeničene infinitivne konstrukcije uvedene predlogom formalno zauzimaju položaj priloških odredbi (*complemento di provenienza* u prva dva navedena primera i *complemento d'argomento* u trećem navedenom primeru), iako zbog vezivanja rečeničnih članova zavisnih od glagolske funkcije infinitiva na sintaksičko-semantičkom planu imaju vrednost rečenice:

E cominciatosi dal suo innamorarsi di lei, ciò che avvenuto era infino allora distintamente narrò con gran maraviglia degli ascoltanti... (*Decameron*, X, 4, 671)

Il vantaggio nasce dal sito, dall'ordine, dall'avere o più o migliore gente. (*Dell'arte della guerra*, IV, 324)

Poi che le donne alquanto ebber cianciato dell'accomunar le mogli fatto da' due Sanesi... (*Decameron*, VIII, 9, 570)

Glagolska obeležja označenih infinitivnih konstrukcija jesu upotreba direktnog objekta u poslednja dva navedena primera (*gente*, *le mogli*), objektoida (*di lei*), kao i enklitičko vezivanje refleksivne zamenice za infinitiv (*innamorarsi*).²⁴¹ Navedene primere posmatramo kao delimično poimeničene infinitive.

5.6. OSNOVNI ZAKLJUČCI

Širok spektar sintaksičko-semantičkih vrednosti poimeničenih infinitivnih konstrukcija, kao i frekventne primere parcijalne nominalizacije infinitiva u analiziranom korpusu, posebno zastupljene u Bokačovim delima, možemo posmatrati

²⁴¹ Vezivanje refleksivne zamenice (*si*) za infinitiv može biti pokazatelj kako nominalne tako i glagolske vrednosti, što nije slučaj sa ostalim oblicima povratne zamenice, koji se mogu koristiti samo ukoliko je naglašena glagolska vrednost infinitiva (Salvi, 1982: 193):

*L'affannarmi continuo

L'affannarmi continuamente.

kao začetke nominalnog stila, iako je učestalija upotreba nominalnih formi, te i prelazak na nominalnu strukturu u italijanskoj prozi zabeležen tek od XIX veka (Herczeg, 1967: 150).

Kao jedno od osnovnih obeležja nominalnog stila Mortara Garavelli (1973: 118) navodi vremensku neodređenost ("atemporalità"), koja se javlja kao posledica odsustva eksplicitnih glagolskih oblika, zamenjenih nominalnim strukturama. Stoga, učestalost poimeničenih infinitivnih konstrukcija u analiziranom jezičkom materijalu, koje tokom procesa nominalizacije delimično ili u potpunosti gube svoja glagolska obeležja, te i vremensku obeležjenost, svakako možemo posmatrati kao odliku nominalnog stila.

Upotreba sintetičkih oblika dovodi do promena u načinu izlaganja, iznenadnog prekida umerenog tona pripovedanja, što doprinosi postizanju neposrednosti ali i konciznosti tokom naracije (Herczeg, 1967: 152). Zamenom eksplicitnih glagolskih oblika infinitivnim pojednostavljuje se rečenična struktura, dok se istovremeno rečenični sadržaj obogaćuje članovima i sintaksičko-semantičkim vrednostima zavisnim od glagolske funkcije infinitiva, koji ne bi mogli biti izraženi imeničkim sintagmama.

Za razliku od Dardana (1963: 114), koji znatno ređu upotrebu nominalizovanih infinitivnih struktura u Albertijevom delu, u poređenju sa veoma učestalim infinitivnim konstrukcijama koje nisu određene članom, posmatra kao odraz latinizacije sintakse²⁴², veliku zastupljenost poimeničenih infinitiva u analiziranom jezičkom materijalu tumačimo upravo kao jedan od bitnih pokazatelja latinizacije, imajući u vidu činjenicu da je nominalni karakter infinitiva nasleđen iz latinskog jezika²⁴³, dok je upotreba određenog člana, iako romanska inovacija, samo formalno obeležje njegove nominalne vrednosti. Infinitivne konstrukcije određene imenskom rečju, poput prideva, zamenica, postojale su i u klasičnom latinskom jeziku.²⁴⁴ Poimeničeni infinitiv, prisutan u

²⁴² U Albertijevom delu Dardano (1963: 115) uočava sklonost ka izostavljanju člana, kao romanske tvorevine, ispred infinitiva koji zauzimaju inicijalne položaje u rečenici, budući da se u ovim istaknutim položajima (*le sedi "marcate" del periodo*) ponajviše ogleda tendencija ka latinizaciji sintakse (*Essercitarsi colla persona subito dietro al pasto si dice che nuoce. Libri della famiglia*, I, 24).

²⁴³ Infinitiv je po svom poreklu dativ glagolske imenice, što se može videti u poetskoj upotrebi infinitiva kojim se izražava namera (*nec dulcēs occurrent ōscula nātī praeripere*, Bennet, 1918).

U latinskom jeziku infinitiv je između ostalog korišćen kao nominativ gerunda, glagolske imenice aktivnog značenja (Kennedy, 1906; Gortan, Gorski & Pauš, 1979).

²⁴⁴ Up. Szilágyi (2010: 132): "... l'infinito può essere introdotto anche in latino da qualche determinante di genere neutro, come hoc/illud:

Quibusdam totum hoc displicet philosophari (Cicero, fin. 1, 1) (A certe persone non piace tutto questo fare i filosofi)

različitim fazama razvoja književnog italijanskog jezika, Vanvolsem (1982: 31) smatra jednim od najpostojanijih, originalnih obeležja italijanske proze, koje svoje korene nalazi u latinskom jeziku.

6. NEZAVISNA UPOTREBA INFINITIVA

Kako u savremenom, tako i u starijem italijanskom jeziku, infinitiv se može koristiti kao zamena za lični glagolski oblik u indikativu, konjunktivu, kondicionalu, u više tipova nezavisnih rečenica. Nezavisnom upotrebom infinitiva istaknute su njegove stilističke funkcije (Tekavčić: 1972: 530): njime se izražava sumnja, nedoumica, želja, zabrana. Pretežno je zastupljen u književnom jeziku, u kojem ima emfatičku ulogu i doprinosi dinamičnosti pripovedanja.

6.1. JUSIVNA UPOTREBA INFINITIVA

U rečenicama kojima se izriče zabrana infinitiv se koristi kao zamena za drugo lice jednine odričnog imperativa (*infinito iussivo*). Jusivna upotreba infinitiva zabeležena je još u poznom latinskom (*non cantare!*), te se i danas koristi kao zamena za latinski konjunktiv prezenta / perfekta (*ne cantes / ne cantaveris*, Rohlfs, 1969: 87).

Upotrebu infinitiva kao zamene za imperativ uočavamo u sva tri subkorpusa. U analiziranim Danteovim delima jusivni infinitiv jeste jedini uočeni tip nezavisno upotrebljenog infinitiva:

E quelli mi dicea in parole volgari: “Non dimandare più che utile ti sia!” (*Vita nuova*, XII, 240)

... e dicèanmi: “Non dormire più” e “Non ti sconfortare”. (*Vita nuova*, XXIII, 249)

Kao obeležje kolokvijalnog govora, infinitiv u imperativnoj funkciji često nalazimo u dijalozima, te je kao takav veoma zastupljen u *Dekameronu*. U starijem italijanskom jeziku, za razliku od savremenog, nenaglašena zamenica je uvek proklitički

Illud iners, iucundum [...] nihil agere (Plinius, Epist. 8, 9, 1) (Quell'inerte, piacevole non fare niente)...”

vezana za infinitiv, ukoliko je reč o odričnom obliku imperativa (Renzi, 2010: XXXI, 7):

... non mi pascere di vana speranza... (*Decameron*, II, 6, 121)

Adunque, figliuol mio, non ti guardare da me, ma sicuramente ogni tuo disidéro mi scuopri... (*Decameron*, II, 8, 152)

Fatti in costà, non mi toccare... (*Decameron*, III, 6, 222)

Upotrebom modalnog glagola u imperativu Bokačo ublažava zapovedni karakter iskaza, te se ovakvim konstrukcijama najčešće izražava savet:

Ahi, mercé per Dio! Non volere divenire micidiale di chi non t'offese, per servire altrui. (*Decameron*, II, 9, 165)

Per Dio, buono uomo, vatti con Dio; non volere stanotte essere ucciso, costi; vàttene per lo tuo migliore. (*Decameron*, II, 5, 109)

Nezavisno upotrebljenim infinitivom sadašnjim, osim zabrane, može se iskazati upozorenje ili pak uputstvo koje je najčešće bezličnog karaktera:

... perché, avendo ogni alloggiamento il numero degli uomini determinato, è facile cosa vedere se vi manca o se vi avanza uomini, e, quando ve ne manca senza licenza, punirgli come fuggitivi, e, se ve ne avanza, intendere chi sono, quello che fanno e dell'altre condizioni loro. (*Dell'arte della guerra*, VI, 344)

Nella zuffa non adoperare mai una battaglia ad un'altra cosa che a quella perché tu l'avevi deputata, se tu non vuoi fare disordine. (*Dell'arte della guerra*, VII, 363)

... e però Paulo dice: Non più sapere che sapere si convegna, ma sapere a misura. (*Convivio*, IV, XIII, 336)

U poslednja dva navedena primera nije reč o drugom licu jednine odričnog oblika imperativa, već o upotrebi infinitiva kao zamene za imperativ pri obraćanju većem broju potencijalnih korisnika datog uputstva.

Nezavisno upotrebljen infinitiv posmatra se kao nominalna rečenica (Skytte, 1983; Ramat, 2002; Janses, Polito & Strudsholm, 2002).²⁴⁵ U jusivnoj upotrebi, napominje Ramat (2002: 413), moguća je zamena infinitiva imenicom, što je još jedan pokazatelj njegove dvojake prirode.²⁴⁶ Za razliku od imenica, infinitivom je naglašen sam aspekt radnje: “esprime veramente l’idea di azione in sé – senza determinazioni di aspetto, tempo, modo, persona” (*ibid.*).

6.2. UPOTREBA INFINITIVA U NEZAVISNOJ IZJAVNOJ REČENICI

6.2.1. Narativni i deskriptivni infinitiv

Kao zamena za lični glagolski oblik u prezentu indikativa ili prostom prošlom vremenu, infinitiv se koristi u nezavisnoj izjavnoj rečenici.

U italijanskim hronikama s početka XIV veka, u nezavisnim izjavnim rečenicama, zabeležena je upotreba narativnog infinitiva kao zamene za lični glagolski oblik (Rohlf, 1969: 90). Upotreba narativnog infinitiva obeležje je klasične latinske književnosti²⁴⁷, iako, kako napominje Rohlf (1969: 90) nije bila ograničena samo na književni jezik. Narativni, istorijski infinitiv koristio se i u svakodnevnom govoru, kako u poznom latinskom, tako i u narodnom italijanskom jeziku (*ibid.*).

Analizirajući upotrebu infinitiva u klasičnom latinskom, Schlicher (1914) uočava razliku između narativnog i deskriptivnog infinitiva. Dok narativni infinitiv zamenjuje prošlo vreme u pripovedanju i označava početak radnje, deskriptivnim infinitivom pripovedač iznenada menja perspektivu pripovedanja, usmerava radnju čitalaca na drugu akciju koja se trenutno dešava na sceni, te zamenjuje sadašnje vreme, što doprinosi živosti i dinamičnosti tokom naracije (*ibid.* 382).

U skladu sa navedenim tumačenjem, infinitiv uveden prilogom *ecco*, kao jezičkim sredstvom kojim se skreće pažnja sagovornika / čitalaca na novi element u

²⁴⁵ Sia: *non fumare! che che non fumi!* Sono frasi nominali alla pari del *Silenzio!* (Skytte, 1983: 466).

²⁴⁶ Za razliku od jusivnih, zamena infinitiva imenicom nije moguća u upitnim i uzvičnim rečenicama u kojima su posebno istaknute njegove stilističke, afektivne vrednosti:

Non fumare / vietato fumare / è vietato il fumo

Io fumare? Mai! *Io il fumo? Mai!. (Ramat, 2002: 413).

²⁴⁷ Istorijski infinitiv, kojim se naglašavaju dinamičnost i dramatičnost radnje, veoma je zastupljen u Salustijevim delima (La Penna & Funari, 2015: 63):

... tum vero multus atque ferox instare (scil. Marius); singulos modo, modo univorsos laedere... (*Bellum Iugurthinum*, 84, 1).

govornom činu, možemo smatrati deskriptivnim. U infinitivnim konstrukcijama uvedenim prilogom *ecco* podrazumeva se postojanje glagola percepcije: njime se uvodi nova radnja koja se odvija pred očima čitalaca (Skytte, 1983: 477). U površinskoj strukturi rečenice izražen je subjekat infinitiva:

Ed ecco venire in camicia il Fortarrigo... (*Decameron*, IX, 4, 617)

Maravigliossi Varrone dell'istanza di questi due, e già presumeva niuno dovere esser colpevole; e pensando al modo della loro assoluzione, ed ecco venire un giovane chiamato Publio Ambusto di perdita speranza ed a tutti i Romani notissimo ladrone... (*Decameron*, X, 9, 704)

E mentre in questa guisa stava senza alcun sospetto di lupo, ed ecco vicino a lei uscir d'una macchia folta un lupo grande e terribile... (*Decameron*, X, 7, 633)

Io mi levai diritta, e come il voleva domandare chi fosse e che avesse, ed ecco messer Lambertuccio venir sù dicendo... (*Decameron*, VII, 6, 479)

Za razliku od navedenih primera u kojima se upotrebom deskriptivnog infinitiva pažnja čitalaca usmerava na radnju koja se neposredno odvija, narativnim, istorijskim infinitivom označava se smenjivanje događaja u pripovedanju.

Bokačo ga koristi kao zamenu za istorijski prezent:

... il quale, saltatone fuori, il fa radere al marito e poi portarsenelo a casa sua. (*Decameron*, VII, 2, 456)

Sličnu funkciju u narativnoj prozi ima i infinitiv uveden predlogom *a*:

... come se morta non fosse stata, resurge e da capo incomincia la dolorosa fugga, ed i cani ed io a seguirarla... (*Decameron*, V, 8, 389)

Mišljenja lingvista u vezi sa poreklom ovog infinitiva su podeljena. Prema Rohlfs (1969: 96), ne postoji direktna veza sa istorijskim infinitivom koji vodi poreklo iz klasičnog latinskog, već je u pitanju neolatinska tvorevina. Upotreba istorijskog infinitiva, napominje Rohlfs (1969: 90), zabeležena je i u germanskim jezicima, te se stoga ne može sa sigurnošću tvrditi da je istorijski infinitiv u italijanskom jeziku

nasleđen direktno iz latinskog. Pretpostavlja se da je reč o eliptičnoj konstrukciji u kojoj je izostavljen glagol *cominciare: la folla (cominciò) a gridare* (Almenberg, 1942, prema Rohlfs, *ibid.* 97), o čemu svedoči njegova ingresivna funkcija. Ingresivnu funkciju istorijskog infinitiva uočava i Schlicher (1914: 376), prema kojem se ovako upotrebljen infinitiv, po svojoj vremenskoj funkciji, nalazi na granici između perfekta i imperfekta. Za razliku od perfekta, kojim se označava završena radnja, istorijski infinitiv ističe njenu durativnost, ali, nasuprot imperfektu, označava početak radnje koja traje (*ibid.* 66), što možemo videti u navedenom primeru (*ed i cani ed io a seguitarla*).

Danas se koristi kao izražajno sredstvo kojim se postiže dinamika pripovedanja i emfatički moment. U pitanju je stilsko-sintaksička forma vezana za nominalnu rečenicu, kojom se pažnja čitalaca usmerava na samu radnju, nezavisno od lica, stanja, vremena i načina.²⁴⁸

6.2.2. Koordinirani infinitiv (*infinito coordinato*)²⁴⁹

U starijim italijanskim tekstovima, u rečenicama kompleksne strukture koje karakteriše udaljenost uvodnog glagola od infinitiva kao i tendencija ka izostavljanju predloga (up. 4.2), često je veza između infinitivnih konstrukcija i glagola u ličnom glagolskom obliku nejasna.

U primerima koji slede označene infinitivne konstrukcije nalaze se u zaključnom naporednom odnosu sa rečenicama čiji su predikati izraženi ličnim glagolskim oblicima (*cominciò, intendere non poteva*)²⁵⁰:

Ricciardo, udito della gelosia di Catella, subitamente prese consiglio a' suoi piaceri e cominciò a mostrarsi dello amor di Catella disperato, e per ciò in un'altra gentil donna averlo posto... (*Decameron*, III, 6, 217-218)

... veggendola esso oltre ad ogni estimazione bellissima, dolente senza modo che lei intendere non poteva né ella lui, e così non poter saper chi si fosse... (*Decameron*, II, 7, 129)

²⁴⁸ Upotrebu narativnog infinitiva Herczeg (1965: 568) posmatra kao obeležja nominalnog stila: "gli infiniti descrittivi e narrativi si devono collegare con la diffusione delle formule nominali della sintassi, fin dalla seconda metà dell'Ottocento, quando verismo ed impressionismo cominciavano a prevalere."

²⁴⁹ Termin je preuzet od Rohlfs (1969: 92).

²⁵⁰ Sličan sintaksički postupak uočen je u zavisnim objekatskim rečenicama u *Decameronu*, u kojima je istim uvodnim glagolom najpre uvedena eksplicitna, a potom implicitna objekatska rečenica (up. 4.2.2).

Ovakvu upotrebu infinitiva Rohlfs (1969: 92) posmatra kao primer neorganske koordinacije (*coordinazione inorganica*), u kojoj nije jasna logička veza između koordiniranih delova rečenice.

Primer koordiniranog infinitiva uočavamo i u Makijavelijevom delu *Principe*:

... e conoscerà ancora donde nacque che parte di loro procedendo in uno modo e parte al contrario, in qualunque di quelli, uno di loro ebbe felice e li altri infelice fine. Perché a Pertinace ed Alessandro, per essere principi nuovi, fu inutile e dannoso volere imitare Marco, che era nel principato iure hereditario; e similmente a Caracalla, Commodo e Massimino essere stata cosa perniziosa imitare Severo, per non avere avuta tanta virtù che bastassi a seguitare le vestigie sua. (*Principe*, XIX, 40)

Makijaveli pravi poređenje koristeći implicitne subjektske rečenice uvedene nominalnim predikatima: *fu inutile e dannoso volere imitare Marco*; *essere stata cosa perniziosa imitare Severo*. Rečenice označene u navedenom primeru nalaze se u sastavnom naporednom odnosu. Dok je nominalni predikat prve rečenice izražen glagolom u ličnom glagolskom obliku (*fu inutile e dannoso*), drugi nominalni predikat izražen je infinitivnom sintagmom (*essere stata cosa perniziosa*), koju stoga možemo posmatrati kao nezavisno upotrebljen infinitiv.

Nezavisno upotrebljen infinitiv koordiniran sa predikatom u ličnom glagolskom obliku možemo posmatrati kao rezultat još uvek nedovoljno razvijene sintaksičke organizacije²⁵¹, ali i težnje ka upotrebi sintetičkih oblika, pod uticajem latinske sintakse, o čemu svedoči i jukstapozicija infinitivnih konstrukcija u drugom navedenom primeru (*essere stata cosa perniziosa imitare Severo*).

6.2.3. Upotreba infinitiva u nabranju

Upotrebu infinitiva u nabranju, uočenu u odgovorima na pitanja u Makijavelijevom delu *Dell'arte della guerra*, možemo smatrati nezavisnom:

Cosimo. Quali cose sono quelle che voi vorresti introdurre simili all'antiche?

²⁵¹ Up. Agno (1964, prema Rohlfs, 1969: 92): "il risultato di una scarsa capacità di ordinare logicamente il pensiero".

Fabrizio. Onorare e premiare le virtù, non dipregiare la povertà, stimare i modi e gli ordini della disciplina militare, constringere i cittadini ad amare l'uno l'altro, e vivere senza sètte...
(*Dell'arte della guerra*, I, 269)

Zanobi. Se egli avviene che il fiume abbia sfondato il guado, tale che i cavagli vi si affondino, che rimedio ne date?

Fabrizio. Fare graticci di legname, e porgli nel fondo del fiume e, sopra quegli, passare.
(*Dell'arte della guerra*, VI, 336)

Akumulacija nezavisno upotrebljenog infinitiva uočena je i u rastavnim rečenicama (*proposizioni disgiuntive*), u kojima su infinitivi uvedeni korelativnim parovima veznika *o... o* (od latinskog *aut... aut*):

Questo si fa in due modi: o assaltarlo con parte delle forze, acciò che, intento a quella zuffa, dia commodità al resto delle tue genti di potersi salvare; o fare surgere qualche nuovo accidente che, per la novità della cosa che lo faccia maravigliare e per questa cagione stare dubbio e fermo...
(*Dell'arte della guerra*, VI, 249)

... dirottissimamente cominciò a piagnere, veggendosi quivi senza dubbio all'un de' due fini dover pervenire: o in quella arca, non venendovi alcuni più ad aprirla, di fame e di puzzo tra' vermini del morto corpo convenirgli morire²⁵², o venendovi alcuni o trovandovi lui dentro, sì come ladro dovere essere appicato. (*Decameron*, II, 5, 112)

E ultimamente alla sua consolazione modo alcuno io non conosco, se non de' due l'uno: o morire, o lui, sì come gli altri morti si fanno, dimenticare. (*Elegia di Madonna Fiammetta*, VIII, 76)

Upotrebom infinitiva u nabranjanju postiže se konciznost i jasnoća, dok se istovremeno naglašava vrednost i semantički sadržaj označenih infinitivnih konstrukcija.

²⁵² Infinitiv *morire* u navedenom primeru ima vrednost implicitne subjekatske rečenice.

6.3. UPOTREBA INFINITIVA U UZVIČNIM REČENICAMA

Nezavisno upotrebljenim infinitivom u uzvičnim rečenicama izražavaju se različita afektivna stanja, kao što je čuđenje, iznenađenje, prezir. Infinitiv je u ovim rečenicama najčešće uveden zamenicom, prilogom ili uzvikom, i njime se označava emocionalni stav govornika prema određenom iskazu. U analiziranom jezičkom materijalu uočena su samo dva takva primera²⁵³:

Ecco medico onorato, aver moglie ed andar la notte alle femine altrui! (*Decameron*, VIII, 9, 583)

... sappi che io potrei cercar tutta Siena e non ve ne troverei uno che così mi stesse ben come questo; ed a dire che il lasciassi a costui per trentotto soldi! (*Decameron*, IX, 4, 618)

U prvom navedenom primeru infinitivi *aver* i *andar* uvedeni su prilogom *ecco*, karakterističnim za izjavne infinitivne rečenice kojima se zamenjuje prezent indikativa, dok označena infinitivna konstrukcija u drugom navedenom primeru, uvedena predlogom *a*, formalno podseća na narativni infinitiv (up. 6.2.1). Razlika između izjavnih i uzvičnih rečenica često je neznatna, te su moguće obe interpretacije (Benincà & Munaro, 2010; Serianni, 1989). Svaka izjavna rečenica može postati uzvična ukoliko je emotivno obojena, uz različite prozodijske karakteristike u govoru, kao i promenu znaka interpunkcije u pisanju (Serianni, 1989: 523).

U starijem italijanskom jeziku, u pisanim tekstovima, uzvične rečenice nisu česte i ograničene su na tekstove koji su kolokvijalno obojeni (Benincà & Munaro, 2010: XXX,1). U srednjovekovnoj grafiji nije korišćen znak uzvika, kao znak interpunkcije karakterističan za uzvične rečenice, već je kasnije dodavan od strane priređivača teksta, te su uzvične rečenice u starijim tekstovima mogle biti identifikovane isključivo na osnovu semantičkih kriterijuma (*ibid.*).

²⁵³ Primer nezavisno upotrebljenog infinitiva u uzvičnim rečenicama uočavamo u Albertijevom delu *Libri della famiglia*:

O infelicità nostra per tutte le terre altrui trovare nelle avversità nostre aiuto e qualche riposo, in tutte le genti strane la nostra calamità trovare pietate e compassione, solo da' nostri proprii cittadini già tanto tempo non potere impetrare misericordia alcuna! (*Libri della famiglia*, I, 18)

6.4. NAJVAŽNIJA ZAPAŽANJA

U analiziranom jezičkom materijalu veoma su retki primeri nezavisne upotrebe infinitiva, ako izuzmemo upotrebu infinitiva kao zamene za imperativ, koja predstavlja i jedini tip nezavisno upotrebljenog infinitiva zastupljen u sva tri subkorpusa.

Upotrebu narativnog i deskriptivnog infinitiva, kao i infinitiva u uzvičnim rečenicama, kojima se postiže dramatičnost i dinamičnost pripovedanja, uočavamo samo u *Dekameronu*, što objašnjavamo karakterom samog dela.²⁵⁴

U analiziranom jezičkom materijalu nisu zabeleženi primeri nezavisne upotrebe infinitiva u upitnim i željnim (optativnim) rečenicama.

Kao jedine primere infinitiva koji imaju oblik pitanja u analiziranom jezičkom materijalu možemo navesti indirektno upitne rečenice (up. 4.2.4), dok primeri dubitativnih rečenica sa infinitivom, kojima se u obliku retoričkog pitanja izražava sumnja, neverica, mogućnost, nisu uočeni u analiziranom jezičkom materijalu.²⁵⁵

Analizirajući strukturu i upotrebu optativnih rečenica, Renzi (2010 : XXXII, 3) izražava sumnju u vezi sa postojanjem nezavisnih infinitiva sa optativnom vrednošću u starijem italijanskom jeziku. Većina infinitiva koje posmatramo kao nezavisne, prema tumačenju koje iznosi Renzi, zapravo predstavljaju zavisne infinitive upotrebljene u rečenicama sa specifičnim sintaksičkim karakteristikama, kao što su elipsa predloga,

²⁵⁴ Za ostatak korpusa, koji čine traktat i politički spis (*Dell'arte della guerra, Il Principe*), proza argumentativnog karaktera zamišljena kao filozofsko delo (*Convivio*), nije karakteristična nezavisna upotreba infinitiva kojom su istaknute njegove stilističke, afektivne vrednosti. U delu *Vita nuova* prozni delovi su prevashodno u funkciji komentara poezije. U Bokačovom delu *Elegia di Madonna Fiammetta*, zamišljenom kao epistolarna ispovest, iako očekivana, nije uočena nezavisna upotreba infinitiva.

²⁵⁵ Kako u analiziranim Danteovim, tako i u Bokačovim delima, u čestim retoričkim pitanjima koriste se eksplicitni glagolski oblici:

Non sai tu che Amore vince tutte le cose? (*Elegia di Madonna Fiammetta*, IV, 30)

E non pose Iddio le mani, quando uno nuovo cittadino di piccola condizione, cioè Tullio, contro a tanto cittadino quanto era Catilina, la Romana libertà difese? Certo sì. (*Convivio*, IV, V, 324-325)

Direktna pitanja su u Danteovim delima uglavnom prisutna u *Božanstvenoj komediji*, dok je u delu *Vita nuova* uočeno 12, a u delu *Convivio* 36 primera nezavisnih upitnih rečenica, uglavnom retoričkih pitanja, sa predikatom u ličnom glagolskom obliku (Agostini, 1978: 369).

Nezavisnu upotrebu infinitiva u upitnim rečenicama uočavamo u Albertijevom delu *Libri della famiglia*: ... ma se el fanciullo cade coll'animo in quella superbia di fare e rispondere se non quello che gli pare [...] perché non volere el medico che gli emendi e guarisca l'animo tanto corrotto...? (*Libri della famiglia*, I, 28)

elipsa uvodnog glagola, kao i udaljenost istog od infinitiva (“subordinate a distanza”, *ibid.*).

Pored navedenih tipova nezavisno upotrebljenog infinitiva, kojima su naglašene njegove stilske, afektivne vrednosti, u Bokačovim i Makijavelijevim delima uočena je nezavisna upotreba infinitiva kao sintaksičkog sredstva koje se koristi isključivo kao zamena za eksplicitne glagolske oblike. Dok primere koordiniranog infinitiva posmatramo kao sintaksičke oscilacije karakteristične za stariji italijanski jezik, ali i kao posledicu latinizacije sintakse koja teži sintetičkim oblicima (up. 6.2.2), upotrebu infinitiva u nabranju tumačimo kao ekonomično jezičko sredstvo kojim se postiže konciznost i jasnoća u izlaganju (up. 6.2.3).

7. PERIFRASTIČNE KONSTRUKCIJE SA INFINITIVOM

U sintaksičkom smislu, perifrastrične konstrukcije jesu spojevi glagola u ličnom glagolskom obliku koji ima funkciju pomoćnog glagola, i glagola u infinitivu, gerundijumu ili participu, koji sa uvodnim glagolom tvori složeni predikat. Ovi spojevi su sintaksički i semantički koherentni i preciziraju aspekt glagola koji je nosilac osnovne semantičke vrednosti rečenice, dok je uvodni glagol uglavnom desemantizovan (Bertinetto, 1991: I, 3.1). Kao osnovne tipove perifrastričnih konstrukcija izdvajamo: konstrukcije kojima se naglašava trajanje radnje (“perifrasi progressive / continue”), konstrukcije koje označavaju početak, produžetak ili kraj radnje (“perifrasi fasali”), uobičajenu radnju (“perifrasi abituali”) ili pak njen modalni karakter (“perifrasi modali”).²⁵⁶

7.1. PERIFRASTIČNE KONSTRUKCIJE KOJIMA SE ISTIČE KONTINUITET RADNJE

7.1.1. *Stare + a + infinito*

Semantički bliska konstrukciji sa gerundijumom kojom se označava progresivno odvijanje radnje (*stare + gerundio*)²⁵⁷ jeste infinitivna konstrukcijom *stare + a + infinito*, zastupljena kako u savremenom tako i u starijem italijanskom jeziku. U konstrukciji sa infinitivom prvenstveno je naglašen kontinuitet radnje, u manjoj meri njen progresivni karakter (Bertinetto, 1991: I, 3.2.1.5). U ovom tipu infinitivnih konstrukcija istaknut je subjektivni stav govornika, te je radnja intenzivirana i afektivno obojena:

²⁵⁶ Podela perifrastričnih konstrukcija preuzeta je od Bertinetto (1991: I, 3).

²⁵⁷ U analiziranom jezičkom materijalu nisu uočeni primeri konstrukcije *stare + gerundio*. U starijem italijanskom jeziku glagol *stare* je u ovoj konstrukciji najčešće imao priloško, mesno značenje (*valore locativo*), dok isključivo progresivnu vrednost dobija tek u novecentu (Durante, 1981, prema Cerruti, 2011). Pomenutu konstrukciju u starijem italijanskom jeziku ne uočavaju ni Egerland (2010: XXIV, 3), ni Squartini (2010: XIII, 2.1).

Za razliku od konstrukcije sa glagolom *stare*, u analiziranom jezikom materijalu uočavamo upotrebu konstrukcija sa gerundijumom uvedenih glagolima *andare* i *venire*:

Tu le puoi dir per certo:

Io yo parlando dell'amica vostra. (*Convivio*, IV, Canzone III, 319) (intezivno, kontinuirano vršenje radnje)

E siccome nelle biade che, quando nascono, dal principio hanno quasi una similitudine nell'erba essendo, e poi si vengono per processo dissimigliando...(*Convivio*, IV, XXII, 347) (progresivno odvijanje radnje)

E mentre che essi più attenti stavano a riguardare, subito una galeotta [...] si dirizzò a loro...
(*Decameron*, II, 10, 172)

... volendo io dir parole per te, ella non mi starebbe mai ad ascoltare. (*Decameron*, V, 5, 371)

“Se questi non ci infulgorasse così fuori del nostro luogo, noi potremmo stare a vedere la maraviglia di questa donna così come stanno li altri nostri pari.” (*Vita nuova*, XIV, 242)

... io stessi più volentieri ad ascoltare... (*Dell'arte della guerra*, IV, 318)

Kako konstrukciju sa gerundijumom, tako i infinitivnu konstrukciju, prate sintaksička ograničenja u pogledu izbora glavnog glagola (Bertinetto, 1991: I, 3.2.1.5). Glagol *stare* ne može tvoriti perifrastičnu konstrukciju sa statičnim glagolima budući da ovi glagoli ne grade progresivne glagolske oblike (Terić, 2009; Bertinetto, 1991). U konstrukciji sa infinitivom naglašeno je statično značenje, zbog čega je nespojiva sa glagolima kretanja (Bertinetto, 1991: I, 3.2.1.5).

Osnovna razlika između infinitivne konstrukcije i konstrukcije sa gerundijumom, prema Skytte (1983: 176), jeste u glagolskom vidu. Skytte polazi od pretpostavke da je konstrukcija *stare + a + infinito* neutralna u pogledu glagolskog vida, te zaključuje da ova konstrukcija dobija aspektualnu vrednost u kontekstu, od uvodnog glagola, koji je i semantički modifikuje. Za razliku od konstrukcije sa gerundijumom, infinitivna konstrukcija može se koristiti u svršenim vremenima (*tempi perfettivi*):

... quasi tutta la notte stette con le sue armi allato all'uscio ad aspettare se il prete venisse...
(*Decameron*, VII, 5, 475)

... tutte queste cagioni vi sono state a generare e a confortare l'amore ch'io porto al mio volgare... (*Convivo*, I, XII, 276)

Perifrastične konstrukcije sa glagolom *stare* treba razlikovati od konstrukcija u kojima ovaj glagol zadržava svoje osnovno značenje. U primeru koji sledi glagol *starsi* zadržava značenje glagola stanja, naglašeno upotrebom priloške odredbe za mesto, dok infinitivna konstrukcija uvedena predlogom *a* ima vrednost implicitne finalne rečenice:

... esso tutto ignudo si stava ad una finestra vòlta alla marina, a ricevere un venticello che da quella parte veniva... (*Decameron*, II, 7, 134)

7.1.2. *Essere + a + infinito*

Semantički blisku konstrukciji *stare + a + infinito*, u *Dekameronu* uočavamo konstrukciju *essere + a + infinito*, kojom se naglašava produženo trajanje radnje:

... e tu mi torni a casa con le mani spenzolate, quando tu dovresti essere a lavorare! (*Decameron*, VII, 2, 458)

... essendo ancora il re Pietro a mangiare... (*Decameron*, X, 7, 687)

... ed ordinarono che la domenica mattina vegnente tutti e tre fossero insieme a cercar di questa pietra... (*Decameron*, VIII, 3, 527)

Konstrukcija je veoma retka u savremenoj italijanskoj prozi, u kojoj se posmatra kao obeležje kolokvijalnog, narodnog govora (Skytte, 1983: 200).

7.2. INFINITIVNE KONSTRUKCIJE KOJIMA SE OZNAČAVA FAZA U ODVIJANJU RADNJE

Infinitivne konstrukcije kojima se označava početak, produženo trajanje i kraj radnje imaju bitnu ulogu u iskazivanju glagolskog vida, budući da je u italijanskom jeziku glagol uglavnom vidski neutralan. Iako semantički koherentne, konstrukcije kojima se precizira aspekt vršenja radnje razlikuju se u pogledu sintaksičkog jedinstva. Za razliku od konstrukcija uvedenih glagolima *stare* i *essere* (*stare / essere per, essere sul punto di, essere lì lì per*), koje smatramo perifirastičnim, infinitivne strukture uvedene glagolima kojima se označava početak, produženo trajanje i završetak radnje, poput *cominciare, continuare, finire*..., posmatramo kao implicitne objekatske rečenice (up. 4.2.1.1. i 7.2.2).

7.2.1. Perifirastične konstrukcije ingresivnog karaktera

U analiziranom jezičkom materijalu perifirastične infinitivne konstrukcije kojima se označava početak radnje ili pak radnja koja se sprema da se izvrši uočene su samo u

Bokačovim i Makijavelijevim delima. U analiziranim Danteovim delima nije zapažen ovaj tip perifrastičnih konstrukcija. Odsustvo perifrastičnih konstrukcija kojima se označava bliska buduća radnja u Danteovom delu uočava i Ageno (1978: 440), uz napomenu da je njihova pojava veoma retka u starom toskanskom govoru (*toscano antico*).

7.2.1.1. Perifrastične konstrukcije kojima se označava bliska buduća radnja (“perifrasi imminenziali”)²⁵⁸

Kako u savremenom tako i u starijem italijanskom jeziku u perifrastičnim konstrukcijama kojima se označava bliska buduća radnja infinitiv je najčešće uveden predlogom *per*: *stare + per + infinito*; *essere + per + infinito*. Obe konstrukcije označavaju radnju koja predstoji, te među njima nema značajnijih semantičkih razlika:

... non penso mai, in su la morte, di stare ancora lui per morire. (*Principe*, VII, 17)

Io mi sono lasciato governare infinino a qui; così sono per lasciarmi per lo avvenire. (*Dell'arte della guerra*, VI, 337)

Sogliono questi principati periclitare quando sono per salire dallo ordine civile allo assoluto. (*Principe*, IX, 21)

Io sono per stare dove voi mi metterete... (*Dell'arte della guerra*, IV, 318)

Za razliku od Makijavelijevih dela, u kojima nalazimo obe konstrukcije (*stare + per + infinito*; *essere + per + infinito*), u analiziranim Bokačovim delima uočavamo samo konstrukciju uvedenu glagolom *essere*:

I cotali son morti, e gli altrettali sono per morire. (*Decameron*, I, *Introduzione* 19)

Ser Ciappelletto, come tu sai, io sono per ritrarmi del tutto di qui... (*Decameron*, I, 1, 30)

... udendo ciò che di Teodoro era avvenuto ed era per avvenire... (*Decameron*, V, 7, 386)

Come voi sapete, voi avete rigidamente contra Aldobrandin Palermini proceduto, e parvi aver trovato per vero, lui essere stato quello che Tedaldo Elisei uccise, e siete per condannarlo... (*Decameron*, III, 7, 235)

²⁵⁸ Termin je preuzet od Bertinetto (1991: I, 3.1).

Sličnu semantičku vrednost u latinskom jeziku imala je aktivna perifrastična konjugacija sa participom futura (*scripturus sum* – nameravam da pišem). U savremenom italijanskom jeziku postoji čitav niz semantički bliskih infinitivnih konstrukcija koje označavaju radnju koja se sprema da se izvrši: *essere sul punto di, essere lì lì per, essere in procinto di*, koje ne nalazimo u starijem italijanskom jeziku.

7.2.2. Inhoativna perifrastična konstrukcija (“perifrase incoativa”)²⁵⁹

U *Decameronu* uočavamo upotrebu infinitivne konstrukcije koja označava početak radnje uvedene glagolom *essere* i združenim predlozima *in* i *su*:

... intorno della bella Fontana di presente furono in sul danzare²⁶⁰... (*Decameron*, VII, 10, 507)

... comandò che ogni uomo fosse in sul ballare²⁶¹... (*Decameron*, VI, 10, 447)

Il che gli era sì gran noia, che egli ne fu quasi in su lo ‘mpazzare... (*Decameron*, VIII, 4, 535)

Pretpostavljamo da je tendencija ka spajanju predloga *in* i *su* preuzeta iz narativne tradicije duečenta, budući da su ovakvi spojevi veoma frekventni u *Novellinu*, u kojem imaju značenje priloške odredbe za mesto (*si andava in su lo carro*, 823, 17, *montò in su uno mulo*, 826, 18).²⁶²

7.2.3. Semantičke vrednosti konstrukcije *venire + a + infinito*

U analiziranom jezičkom materijalu uočavamo upotrebu infinitivne strukture *venire + a + infinito*, koju takođe posmatramo kao perifrastičnu konstrukciju imajući u vidu njeno sintaksičko i semantičko jedinstvo, kao i činjenicu da je uvodni glagol u velikoj meri desemantizovan.

U Bokačovim i Makijavelijevim delima pomenuta konstrukcija ima različite semantičke vrednosti.

²⁵⁹ Termin je preuzet od Bertinnetto (1991: I, 3.1). Pod terminom *perifrase incoativa* Bertinnetto podrazumeva infinitivne konstrukcije uvedene glagolima kojima se označava početak radnje, poput *cominciare / iniziare a + infinito*, koje u radu posmatramo kao implicitne objekatske rečenice (up. 7.2.2).

²⁶⁰ Up. Boccaccio (1974: 507), n. 12: *si posero a danzare*.

²⁶¹ Up. Boccaccio (1974: 447), n. 41: *ognuno entrasse nel ballo*.

²⁶² Primeri su preuzeti iz Dardano (1969: 260).

Konstrukcijom *venire a + infinito* Makijaveli označava ishod ili predvidivost ishoda neke radnje, te je možemo smatrati semantički bliskom konstrukciji *finire per + infinito*.²⁶³ Pomenuti glagolski izraz posebno je zastupljen u Makijavelijevom delu *Dell'arte della guerra*:

... la quale virtù venne poi in ultima declinazione, perché, sendo tutta la virtù ridotta in Roma, come quella fu corrotta, venne a essere corrotto quasi tutto il mondo... (*Dell'arte della guerra*, II, 301)

Circa la prima, ho parlato quanto mi è occorso; restami a parlare della seconda, dove io verrò a rispondere a questa ultima domanda vostra... (*Dell'arte della guerra*, I, 271)

E così verrebbero queste tre ad occupare per larghezza e per lunghezza il medesimo spazio che le cinque... (*Dell'arte della guerra*, III, 307)

E nell'ultimo alloggiamento porrei da ogni parte il connestabile della battaglia, che verrebbe ad essere appicato con quello del capo de' cavagli leggieri... (*Dell'arte della guerra*, VI, 340)

Talmente che ogni battaglia verrebbe avere trentasei cariaggi... (*Dell'arte della guerra*, II, 299)

U poslednjem navedenom primeru u konstrukciji je izostavljen predlog *a*.

Upotrebu pomenute perifrastrične konstrukcije uočavamo i u drugom analiziranom Makijavelijevom delu:

Uno principe, adunque, non potendo usare questa virtù del liberale, sana suo danno, in modo che la sia conosciuta, debbe s'egli è prudente, non si curare del nome del misero: perché col tempo sarà tenuto sempre più liberale, veggendo con la sua parsimonia le sua intrate li bastano, può defendersi da chi li fa guerra, può fare imprese senza gravare e' populi; talmente che viene a usare liberalità a tutti quelli a chi non toglie, che sono infiniti, e miseria a tutti coloro a chi non dà, che sono pochi. (*Principe*, XVI, 31)

Za razliku od Makijavelija, konstrukcijom *venire a + infinito* Bokačo označava početak radnje:

E da queste parole vennero a pigliarsi per mano e stringersi... (*Decameron*, V, 7, 382)

²⁶³ Ishod radnje u savremenom italijanskom jeziku može se izraziti i konstrukcijom *andare + a + infinito*, najčešće u izrazu *andare a finire*: La penna è andata a finire per terra. (De Mauro, 1999, prema Amenta & Strudsholm, 2002: 12).

Konstrukciju *venire + a + infinito* u savremenom italijanskom jeziku nalazimo u sicilijanskim govorima (Amenta, 2010: 2): Che veni a ddiri? (Che viene a dire? Che significa?) (*valore aspettuale risolutivo*)

U analiziranim Bokačovim delima ovo je jedini uočeni primer perifrastične upotrebe glagola *venire* sa infinitivom.

7.2.4. Infinitivne konstrukcije uvedene glagolima kojima se označava početak, trajanje i kraj radnje

Posebnu grupu glagola koji u kombinaciji sa infinitivom tvore semantički koherentne konstrukcije čine glagoli kojima se označava početak, trajanje i kraj radnje (*cominciare, ricominciare, ripigliare, prendere, riprendere, mettersi, darsi, disporsi, porsi, accingersi, apprestarsi, prepararsi a; proseguire, persistere, seguitare, continuare a; smettere, cessare, finire di...*). Semantičko jedinstvo konstrukcije ogleda se u tome što uvodni glagol semantički modifikuje radnju izraženu glagolom u infinitivu, precizirajući fazu u njenom odvijanju. U vezi sa sintaksičkim jedinstvom pomenutih konstrukcija, te i funkcijom infinitiva, javljaju se različita tumačenja.

Dok ih neki gramatičari posmatraju kao implicitne objekatske rečenice uvedene glagolima kojima se označava početak, trajanje i kraj radnje (Acquaviva, 1991; Regula & Jernej, 1965), drugi pak pomenute spojeve tumače kao perifrastične konstrukcije (Bertinetto, 1991; Serianni, 1989; Skytte, 1983; Ageno, 1978; Ronconi, 1958;), ili govore o obe mogućnosti (Renzi, 2010: XXII, 2.3).²⁶⁴

Prema Skytte (1983: 207) i Ageno (1978: 440), jedinstvenim predikatom mogu se smatrati samo spojevi u kojima je infinitiv uveden glagolom *cominciare* i njegovim izvedenicama (*ricominciare, incominciare...*), te ovakve konstrukcije nazivaju perifrastičnim. Kao pokazatelje sintaksičke kohezije u spojevima glagola *cominciare* sa infinitivom, Skytte (1983: 207) navodi sledeće karakteristike:

- mogućnost premeštanja nenaglašene zamenice;
- činjenicu da glagol u infinitivu u određenoj meri može uticati na izbor pomoćnog glagola konstrukcije (ukoliko je značenje konstrukcije bezlično, pomoćni glagol u složenim vremenima može biti kako *essere*, tako i *avere*: *è / ha cominciato a piovere*);

²⁶⁴ U zavisnosti od položaja nenaglašene zamenice, koja može biti vezana kako za uvodni glagol, tako i za infinitiv, konstrukcije sa aspektualnim glagolima *cominciare* i *finire* (*verbi a ristrutturazione*) Renzi (2010: XXII, 2.3) posmatra kao složeni predikat ili pak odvojene predikate. Salvi & Vanelli (2004: 232) pomenute glagole određuju kao “semiausiliari”.

- semantičku koheziju: infinitiv je nosilac osnovne semantičke vrednosti, modifikovane glagolom *cominciare*;
- mogućnost dislokacije infinitiva, pri čemu infinitivna konstrukcija nije ponovljena nenaglašenom zamenicom *lo*, što bismo očekivali posle antepozicije objekta (*A lavorare hai cominciato solo oggi...*).

Još u klasičnom latinskom početak radnje označavao se konstrukcijom *coepi* + infinitiv, sa značenjem aorista (*aoristo ingressivo*).²⁶⁵ Ekvivalentna infinitivna konstrukcija u Danteovim delima jeste *cominciare a + infinito*, koja se najčešće koristi za uvođenje direktnog govora: *cominciò a dire...* (Ageno, 1978: 440):

E quando mi videro, cominciario a dire: “Questi pare morto”... (*Vita nuova*, XXIII, 249).

U ostalim slučajevima u kojima glagol *cominciare* ili semantički bliski glagoli (*prendere, riprendere, ripigliare, entrare, disporsi, mettersi a...*) uvode infinitiv, prema navedenom tumačenju, ne može se govoriti o glagolskoj perifrazi u pravom smislu¹

In quello punto dico veracemente che lo spirito de la vita, lo quale dimora ne la secretissima camera de lo cuore, cominciò a tremare sì fortemente che apparia ne li menimi polsi orribilmente.. (*Vita nuova*, II, 235)

... entrai a riguardar col pensiero lo difetto umano intorno al detto errore. (*Convivio*, IV, I, 320)

Jedna od karakteristika perifrastičnih konstrukcija jeste gubljenje osnovne semantičke vrednosti uvodnog glagola kojim se precizira aspekt glavnog glagola, nosioca semantičke vrednosti rečenice. Stoga se uvodni glagoli često nazivaju pomoćnim ili aspektualnim (*verbi ausiliari o semiausiliari, verbi aspettuali*, Serianni, 1989; Terić, 2009). Na osnovu stepena desemantizacije uvodnog glagola, kao jednoj od osnovnih odlika perifrastičnih konstrukcija, Bertinetto (1990: 344–348) govori o različitim stepenima perifrastičnosti (“indice di perifrasticità”). Konstrukcije uvedene glagolima *cominciare, continuare, finire*, Bertinetto posmatra kao perifrastične konstrukcije kojima se precizira faza u odvijanju neke radnje, uz napomenu da pokazuju

²⁶⁵ Up. Ageno (1978: 440): *Interrogare ergo atriensem coepi* (Petronio, XXIX, 9).

manji stepen perifrazičnosti prema kriterijumu o desemantizaciji uvodnog glagola (Bertinetto, 1991: I, 3.5.1).

Imajući u vidu činjenicu da glagol *cominciare* u velikoj meri zadržava svoje osnovno značenje, kao i sintaksičke kriterijume koji ukazuju na bifrazalni karakter konstrukcije, ovaj tip infinitivnih struktura ne možemo smatrati perifrazičnim.

Sintaksičko jedinstvo konstrukcija uvedenih glagolima *cominciare*, *prendere*, *finire*..., često je narušeno umetanjem drugih rečeničnih članova:

... di lui cominciò e della sua vita, de' sui digiuni, della sua virginità, della sua simplicità ed innocenza e santità, maravigliose cose a predicare... (*Decameron*, I, 38)

... ed a mano a man il di seguente vi cominciarono le genti ad andare e ad accender lumi e ad adorarlo, e per conseguete a botarsi e ad appiccarvi le imagini della cera secondo la promession fatta. (*Decameron*, I, 39)

U navedenim primerima između glagola *cominciare* i infinitiva umetnuti su subjekat (*le genti*), objekat (*maravigliose cose*), priloške odredbe kojima se ukazuje na predmet razgovora (*della sua vita, de' sui digiuni, della sua virginità, della sua simplicità ed innocenza e santità*), pri čemu uvodni glagol zadržava svoje osnovno značenje, te takve spojeve ne smatramo perifrazičnim. Označene infinitivne konstrukcije imaju vrednost implicitnih objekatskih rečenica.

Nezavisnost predikata u konstrukciji sa glagolom *cominciare* ilustrovaćemo primerom iz Makijavelijevog dela *Principe*, u kojem se negacija odnosi samo na infinitiv, nezavisno od uvodnog glagola:

... il quale ruinò ne' sua ordini nuovi, come la moltitudine cominciò a non credergli... (*Principe*, VI, 14)

Za razliku od konstrukcija sa glagolom *cominciare*, u kojima se infinitivna sintagma može zameniti imenicom ili nenaglašenom zamenicom u objekatskoj funkciji, u pomenutim perifrazičnim konstrukcijama *stare / essere a*, *stare / essere per* (kao i u konstrukcijama *essere lì lì per*, *essere sul punto di*, *essere in procinto di*, zastupljenim u savremenom italijanskom jeziku) ne postoji mogućnost zamene neličnog glagolskog oblika, niti umetanja drugih rečeničnih članova između uvodnog glagola i infinitiva.

Reč je o kristalizovanim izrazima u kojima uvodni glagol sa infinitivom gradi sintaksički i semantički jedinstvenu celinu modifikujući značenje glavnog glagola.

Za razliku od konstrukcija uvedenih glagolom *cominciare*, *continuare*, *finire* i njihovim sinonimima, koji u spoju sa infinitivom zadržavaju svoje osnovno značenje, infinitivne strukture kojima se izražava iterativnost, uvedene glagolom *tornare*, možemo smatrati perifrastičnim imajući u vidu ublaženu semantičku vrednost uvodnog glagola:

... il quale per amor di mia madre e di me tornò a stare in Palermo... (*Decameron*, II, 5, 105)

... e ciò fatto, senza essere stato sentito, se ne tornò a dormire. (*Decameron*, III, 3, 196)

7.3. INFINITIVNE KONSTRUKCIJE KOJIMA SE OZNAČAVA UOBIČAJENA RADNJA

Iako se često određuju kao modalne (up. 3.1), infinitivne strukture uvedene glagolom *solere*, kao i izrazima *essere solito* / *essere uso*, posmatramo kao perifrastične konstrukcije kojima se označava uobičajena radnja (Bertinetto, 1990; Bertinetto, 1991; Suqartini, 2010). Kao sintaksičko-semantička ograničenja pomenutih konstrukcija Bertinetto (1991: I, 3.3) navodi:

- a. nemogućnost upotrebe glagola *solere* u svršenim vremenima (*tempi perfettivi*);
- b. nemogućnost upotrebe izraza *essere solito/uso* u složenim vremenima (*tempi composti*);
- c. nespojivost pomenutih izraza sa statičnim glagolima;
- d. ograničenja u pogledu izbora subjekta: uz ovaj tip konstrukcija uglavnom se koristi subjekat koji je živo biće:

“Or voi solevate fare piangere chi veda la vostra dolorosa condizione, ed ora pare che vogliate dimenticarlo per questa donna che vi mira; che non mira voi, se non in quanto le pesa de la gloriosa donna di cui piangere solete...” (*Vita nuova*, XXXVII, 258)

... ogni settimana almeno tre di fosse uso di digiunare in pane ed in acqua... (*Decameron*, I, 1, 33)

U korpusu nalazimo i primere konstrukcija u kojima je upotrebljen subjekat koji ne označava živo biće:

Ma quando le città o le provincie sono use a vivere sotto uno principe... (*Principe*, V, 12)

... mostrando contro a mia voglia la piaga della fortuna, che suole ingiustamente al piagato molte volte essere imputata. (*Convivio*, I, III, 268)

... dove la divina luce più espeditamente raggia, cioè nel parlare e negli atti, che reggimenti e portamenti sogliono essere chiamati. (*Convivio*, III, VII, 305)

U analiziranom jezičkom materijalu nisu uočene infinitivne konstrukcije uvedene glagolskim izrazom *essere solito*.

7.4. PERIFRASTIČNE KONSTRUKCIJE SA MODALNOM VREDNOŠĆU

Perifrastrične konstrukcije sa modalnom vrednošću semantički su bliske modalnim konstrukcijama sa glagolom *dovere* upotrebljenim u deontološkom značenju. Za razliku od savremenog italijanskog jezika, u kojem se u navedenom smislu koristi konstrukcija *avere + da + infinito*²⁶⁶, u analiziranom jezičkom materijalu perifrastričnim konstrukcijama sa modalnom deontološkom vrednošću smatramo infinitivne strukture *avere + a + infinito* i *essere + da + infinito*, veoma zastupljene u starijem italijanskom jeziku. Kao osnovnu razliku između navedenih konstrukcija, Squartini (2010: XIII, 2) navodi pasivno značenje konstrukcije uvedene glagolom *essere*.

7.4.1. *Avere + a + infinito*

Konstrukcija *avere + a + infinito*, kojom se označava obaveza u budućnosti, veoma je zastupljena u analiziranom jezičkom materijalu:

... la prima fronte dello esercito si fa solida e spesa, perch'ella ha a sostenere l'impeto de' nimici... (*Dell'arte della guerra*, III, 315)

²⁶⁶ Up. Bertinetto (1991: I, 3.4.3): *Ho ancora da finire i compiti*. Prema tumačenju koje iznose Lo Cascio & Jo Napoli (1979: 215–221), konstrukcija *avere da infinito* može imati trojako značenje: finalno, modalno i relativno, uz određena sintaksička ograničenja koja prate svaku od navedenih vrednosti konstrukcije, poput vremena i stanja infinitiva, vezivanja nenaglašene zamenice *si*, mogućnosti izostavljanja objekta infinitiva, uz napomenu da se pomenute vrednosti konstrukcije često prepliću.

... perché in quale uomo debbe ricercare la patria maggiore fede, che in colui che le ha a promettere di morire per lei? (*Dell'arte della guerra, Proemio*, 265)

... sa che non può stare senza l'amicizia e potenza sua, e ha a fare tutto per mantenerlo... (*Principe*, V, 12)

... avendo il suo compagno davanti informato di quello che avesse a fare... (*Decameron*, II, 7, 134)

... da lei informato della maniera che a tenere avesse se più da presso le volesse parlar, si parti... (*Decameron*, V, 6, 377)

U primeru koji sledi konstrukcijom *avere + a + infinito*, označava se prava buduća radnja²⁶⁷:

... e questo cotale, secondo il suo arbitrio, del tempo che la sua signoria dee bastare, del luogo e del modo nel quale a vivere abbiamo ordini e disponga. (*Decameron*, I, *Introduzione*, 24)

Pomenuta konstrukcija može imati značenje “avere a che fare”, “avere rapporti con qualcuno / qualcosa”:

Padre mio, io non vorrei che voi guardaste perché io sia in casa di questi usurieri: io non ci ho a far nulla... (*Decameron*, I, 1, 34)

Ukrštanjem konstrukcija *ho a fare* i *ho che fare*, nastaje konstrukcija *ho a che fare*, veoma frekventna kako u staroitalijanskom, tako i u savremenom jeziku (Rohlf, 1969: 86). Konstrukcija potiče od latinske upotrebe infinitiva u zavisnim relativnim rečenicama *nihil habemus quod dicere* (*ibid.* 85). Budući da je bila poznata klasičnom latinskom, pretpostavlja se da je reč o kalku iz grčkog (*ibid.*).

7.4.2. *Essere + da + infinito*

Deontološko značenje u staroitalijanskom jeziku ima i bezlično upotrebljena konstrukcija *essere da + infinito*.²⁶⁸ Semantički bliska glagolima *bisogna, si deve*,

²⁶⁷ Konstrukcija *avere + a + infinito* sa značenjem futura, kao i sa deontološkim značenjem, danas se može naći u sicilijanskim dijalektima (Amenta, 2010: 2):
To pà av'a bbiniri vidé dumani. (Tuo padre verrà anche domani.)
Iddu av'a ffari sti cosi. (Lui deve fare queste cose.)

occorre, è opportuno, nastala je prema analogiji sa konstrukcijom *essere da + infinito* (Ageno, 1978: 286), koju tumačimo kao pseudorelativnu rečenicu sa modalnom, deontološkom vrednošću (up. 4.4). Pomenutu perifrastičnu konstrukciju nalazimo u sva tri subkorpora, iako je posebno učestala u Danteovom delu *Convivio*, u kojem se koristi pri deduktivnom zaključivanju. Konstrukcija je najčešće uvedena konektorima *onde* i *così*, kojima se naglašava zaključni odnos:

Onde è da sapere che per amore, in questa allegoria, sempre s'intende esso studio... (*Convivio*, II, XVI, 295)

Onde è da sapere, siccome dice il filosofo nel nono de l'Etica, nell'amistà delle persone dissimili di stato conviene, a conservazione di quella, una proporzione essere intra loro. (*Convivio*, III, I, 297)

... e così è da porre e da credere fermamente, che sia alcuno tanto nobile e di sì alta condizione... (*Convivio*, III, VII, 305)

... da procedere e da vedere è come... (*Convivio*, III, VIII, 306)

Onde è da notare che, nel pigliare uno stato, debbe l'occupatore di esso discorrere tutte quelle offese che gli è necessario fare... (*Principe*, VIII, 20)

Dove è da notare che queste simili morti... sono da' principi inevitabili... (*Principe*, XIX, 39)

Quanto Cimone di ciò si dolesse, non è da domandare. (*Decameron*, V, 1, 347)

... e per ciò è da guardare e come e quando e con cui e similmente dove si motteggia. (*Decameron*, VI, 3, 417)

Umesto predloga *da*, u bezličnoj konstrukciji uvedenoj glagolom *essere* Dante koristi i predlog *a*. U analiziranom jezičkom materijalu zabeležena su samo dva takva primera, u delu *Convivio*:

E appresso dico che è da venire a mostrare la verità, e dico che è a mostrare quello, cioè che cosa è gentilezza... (*Convivio*, IV, XV, 340)

²⁶⁸ U savremenom italijanskom jeziku, u deontološkom značenju se koristi konstrukcija *esserci + da + infinito*, koju Bach (2002: 46) posmatra kao bezličnu modalnu perifrazu (*perifrasi modale impersonale*): ... c'era soltanto da scegliere cosa fare.

Ma tuttavia è a mostrare che non solamente amore, ma perfettissimo amore di quella è in me, ed a biasimare ancora i suoi avversari. (*Convivio*, I, XII, 276)

7.5. NAJVAŽNIJA ZAPAŽANJA

Tokom analize odabranog jezičkog materijala uočena je upotreba ustaljenih glagolskih izraza sa infinitivom koje posmatramo kao perifrastrične konstrukcije, imajući u vidu njihovo sintaksičko-semantičko jedinstvo, prouzrokovano desemantizacijom uvodnog glagola, kao i gubljenjem njegove sintaksičke autonomije.

Ovaj tip konstrukcija nalazimo u analiziranim Bokačovim i Makijavelijevim delima, dok je u Danteovim delima uočeno odsustvo perifrastričnih konstrukcija sa infinitivom, uz izuzetak modalnih perifraza (up. 7.4.2).

Pored konstrukcija zastupljenih i u savremenom italijanskom jeziku, poput *stare / essere + per + infinito*, *stare + a + infinito*, u analiziranom korpusu uočavamo upotrebu ustaljenih glagolskih izraza koji su vremenom izašli iz upotrebe, poput konstrukcije *essere + in + su + infinito*, preuzete iz narativne tradicije duečenta, kojom se označava početak radnje u *Dekameronu*, *venire + a + infinito*, kojom se označava ishod radnje ili njen progresivni karakter, kao i infinitivnih konstrukcija sa modalnom deontološkom vrednošću, *avere + a + infinito* i *essere + da + infinito*, koje su u savremenom italijanskom jeziku najčešće zamenjene modalnim konstrukcijama sa glagolom *dovere* ili pak perifrastričnim konstrukcijama *avere + da + infinito* i *esserci + da + infinito*.

8. ZAKLJUČAK

Tema našeg istraživanja bila je analiza sintaksičkih osobnosti infinitiva u starijem italijanskom jeziku.

Istraživanje smo započeli analizom apsolutnih infinitivnih konstrukcija, njihove strukture i načina upotrebe, na osnovu čega smo izveli zaključke o stepenu latinizacije sintakse u analiziranim subkorpusima i dokazali polaznu pretpostavku prema kojoj su sintaksičke funkcije infinitiva u posmatranim konstrukcijama nasleđene iz latinskog jezika, bez obzira na brojne strukturne promene nastale u različitim fazama razvoja italijanskog jezika.

Pažljivom analizom činilaca koji doprinose koherentnosti posmatranih infinitivnih struktura na sintaksičko-semantičkom planu, kao što su raspored rečeničnih članova, položaj nenaglašenih zamenica, vreme, stanje i vid infinitiva, način izražavanja subjekta, negacija, potvrdili smo njihov bifrazalni karakter, odnosno sintaksičku autonomiju infinitiva koji ima vrednost zasebnog predikata, nasuprot brojnim tumačenjima prema kojima se spojevi infinitiva sa kauzativnim i glagolima percepcije mogu posmatrati kao složeni predikat. Konstrukcije koje se po svojim sintaksičko-semantičkim osobnostima nalaze na granici monofrazalnih i bifrazalnih konstrukcija, kao što su konstrukcije uvedene povratnim kauzativnim glagolima i povratnim glagolima percepcije, odredili smo kao konstrukcije prelaznog tipa (up. 2.2.5. i 2.3.1), dok smo konstrukcije uvedene kauzativnim i glagolima percepcije koje su vremenom izgubile svoje originalne vrednosti, te su u semantičkom i sintaksičkom smislu bliske ustaljenim glagolskim izrazima, posmatrali kao monofrazalne (up. 2.2.6; 2.3.1).

Najveća odstupanja u odnosu na klasične latinske modele, ali i na stanje u savremenom italijanskom jeziku, uočena su u kauzativnim konstrukcijama, pre svega u položaju i načinu izražavanja subjekta infinitiva, ali i u položaju nenaglašenih zamenica i načinu uvođenja infinitiva. Iako je konstrukcija postojala u vulgarnom latinskom, kauzativnost posmatramo kao romansku inovaciju (up. 2.3. i 2.4).

Detaljnija analiza strukture i semantike kauzativnih konstrukcija u italijanskom jeziku, koja bi obuhvatila period od pozne renesanse do danas, uz poseban osvrt na različite stepene izražavanja kauzativnih odnosa, pružila bi potpuniju sliku o razvoju kategorije kauzativnosti u italijanskom jeziku.

Za razliku od apsolutnih infinitivnih konstrukcija, u kojima je analiza funkcija infinitiva te i strukture samih konstrukcija bazirana prvenstveno na sintaksičkim kriterijumima, u ispitivanje strukture modalnih konstrukcija, kao i jedinstva predikata, primat smo dali njihovim semantičkim osobenostima. Ispitivanjem uticaja različitih sintaksičkih faktora na koherentnost konstrukcija, potvrdili smo polaznu hipotezu prema kojoj modalni glagoli sa infinitivom tvore jedinstven predikat, uz izuzetak konstrukcija sa infinitivom prošlim, ili pak infinitivom prezenta pasiva, uvedenim glagolom *volere*, koji ima najveći stepen autonomije među modalnim glagolima (up. 3.3). Pojedine sintaksičke osobenosti modalnih konstrukcija uočene u analiziranom jezičkom materijalu, poput pleonastične upotrebe modalnih glagola *dovere*, *potere*, *volere*, zamene pojedinih glagolskih oblika modalnim konstrukcijama, oscilacije u izboru pomoćnog glagola, kao i upotrebe modalnog glagola u pasivu, potvrđuju monofrazalni karakter konstrukcija (up. 3.4.1.1; 3.4.1.2; 3.3.3).

Dok u prvom delu rada prevashodno ispitujemo sintaksičku funkciju infinitiva u konstrukcijama u kojima je uveden direktno, kroz analizu upotrebe infinitiva u implicitnim zavisnim rečenicama pratimo razvoj dominantnih sintaksičkih modela italijanskog jezika, od prvih složenijih oblika hipotakse (uz sporadičnu upotrebu hipoparatakse), preko piramidalne strukture svojstvene sholastici do nove, neposrednije sintaksičke organizacije i povratka linearnoj strukturi uz postepeno odvajanje od latinske i humanističke tradicije.

Za razliku od Danteovih dela, u kojima i pored očiglednog uticaja latinske sholastičke proze preovlađuje analitički tip konstrukcije, karakterističan za romanske jezike, te je uočeno odsustvo infinitivnih struktura u pojedinim tipovima zavisnih rečenica, u Bokačovom i Makijavelijevom delu izraženi je latinski sintetički model. Akumulacija infinitivnih struktura koje stupaju u najrazličitije sintaksičke odnose, veoma zastupljena jukstapozicija infinitiva, sklonost ka simetriji i rečeničnom paralelizmu, antepozicija implicitnih zavisnih rečenica u odnosu na predikat upravne rečenice, jasni su pokazatelji uticaja latinske sintakse.

U poređenju sa analiziranim subkorpusima, u Albertijevom delu uočavamo doslednije podražavanje latinskih sintaksičkih modela (up. 4.15). Insistiranje na podražavanju latinskih uzora, posebno izraženo na polju sintakse, jedini je način da se pisani italijanski jezik uzdigne na nivo klasičnog latinskog.

Uočena odstupanja od klasične latinske norme, oličena u distribuciji rečeničnih članova; načinu izražavanja i položaju subjekta u apsolutnim infinitivnim konstrukcijama; rekciji glagola; sintaksičkim nedoslednostima u strukturi rečenice, poput koordinacije infinitivnih konstrukcija sa eksplicitnim zavisnim rečenicama uvedenim istim glagolom, koje nalazimo kako u Bokačovom i Makijavelijevom tako i u Albertijevom delu, ukazuju na još uvek nedovoljno čvrstu sintaksičku organizaciju, koja se javlja kao rezultat naizgled suprotstavljenih tendencija: težnje za podražavanjem retoričkih i sintaksičkih obrazaca latinskih uzora, ali i istovremenog prilagođavanja latinskih konstrukcija potrebama govornog jezika.

Naglašena upotreba infinitivnih konstrukcija u analiziranim subkorpusima svakako je i posledica njihovih širokih sintaksičkih mogućnosti.

Raznolike sintaksičko-semantičke vrednosti infinitiva posebno su izražene u poimeničnim infinitivnim konstrukcijama (up. 5). U analiziranom jezičkom materijalu uočavamo upotrebu poimeničnih infinitiva u najrazličitijim sintaksičkim funkcijama, od kojih su mnoge u velikoj meri zanemarene u italijanskim gramatikama.

Iako osiromašen u morfološkom smislu, zahvaljujući upotrebi predloga i člana, kao romanskih inovacija, sintaksičke mogućnosti i funkcije infinitiva u italijanskom jeziku znatno su proširene u odnosu na latinski jezik, u kojem se infinitiv koristio samo u subjekatskoj i objekatskoj funkciji.

Odsustvo ili veoma retka upotreba pojedinih infinitivnih struktura koje su pak učestale u savremenom italijanskom jeziku, poput perifrastičnih konstrukcija kojima se označava bliska buduća radnja (up. 7.2.1), takođe ukazuju na kontinuirano širenje sintaksičkih mogućnosti infinitiva.

U poglavlju o perifrastičnim konstrukcijama ponovo otvaramo pitanje jedinstva predikata, te je posebna pažnja posvećena tumačenju strukture infinitivnih konstrukcija uvedenih glagolima kojima se označava početak, trajanje i kraj radnje, koje, za razliku od brojnih lingvističkih tumačenja koja im pripisuju status glagolskih perifraza, posmatramo kao implicitne objekatske rečenice (up. 7.2.4).

Nasuprot očekivanjima, u korpusu nalazimo veoma retke primeri nezavisne upotrebe infinitiva, što objašnjavamo karakterom analiziranih dela (up. 6.4). Detaljnija analiza upotrebe, zastupljenosti i sintaksičko-semantičkih vrednosti nezavisnog infinitiva u italijanskoj prozi, koja bi podrazumevala kvantitativno istraživanje i širi

korpus, doprinela bi sveobuhvatnijem sagledavanju uloge infinitiva u razvoju nominalnog stila u italijanskom jeziku.

U radu nisu detaljnije razmotrene stilske vrednosti infinitiva u starijem italijanskom jeziku; to pitanje bi zahtevalo opsežnija ispitivanja.

S obzirom na preuskost gledanja na ovaj jezički fenomen u stručnoj literaturi, analizom sintaksičkih osobnosti infinitivnih struktura u starijem italijanskom jeziku nastojali smo da damo širi prikaz, prevazilazeći okvire tradicionalne gramatike, ali i da podstaknemo neke pravce daljeg istraživanja, u nameri da se pitanje upotrebe infinitivnih konstrukcija, kao i sintaksičko-semantičke vrednosti ovog neličnog glagolskog oblika, obuhvati u njegovoj sveukupnosti.

9. BIBLIOGRAFIA

Acquaviva, P. (1991). Frasi argomentali: Completive e soggettive. In L. Renzi & G. Salvi (eds.), *Grande grammatica italiana di consultazione, vol. II. I sintagmi verbale, aggettivale, avverbiale. La subordinazione* (633–675). Bologna: Il Mulino.

Ageno, F. B. (1978). Verbo: Infinito. In U. Bosco (ed.), *Enciclopedia Dantesca. Appendice* (268–292). Roma: Istituto della Enciclopedia italiana fondata da Giovanni Treccani.

Agostini, F. (1978). Il periodo e la sua organizzazione. In U. Bosco (ed.), *Enciclopedia Dantesca. Appendice* (369–408). Roma: Istituto della Enciclopedia italiana fondata da Giovanni Treccani.

Amenta, L. & Strudsholm, E. (2002). “Andare a + infinito“ in italiano. Parametri di variazione sincronici e diacronici. *Cuadernos de Filologia Italiana*, 9, 11-29.

Amenta, L. (2010). Perifrasi verbali in siciliano. In J. Garzonio (ed.), *Quaderni di lavoro 11. Studi sui dialetti della Sicilia* (1–18). Padova: Unipress.

Bach, S. (2002). Le costruzioni con *da* + infinito. In H. Jansen, P. Polito, L. Schøsler & E. Strudsholm (eds.), *L'infinito e oltre. Omaggio a Gunver Skytte* (29–52). Odense: Odense University Press.

Baldelli, I. (1978). Lingua e stile delle opere in volgare di Dante. In U. Bosco (ed.), *Enciclopedia Dantesca. Appendice* (55–112). Roma: Istituto della Enciclopedia italiana fondata da Giovanni Treccani.

Barbera, M. (2010). I costrutti concessivi. In G. Salvi & L. Renzi (eds.), *Grammatica dell'italiano antico*, vol. II (1043–1086). Bologna: Il Mulino.

Battaglia, S. & Pernicone, V. (1965). *La grammatica italiana*. Torino: Loescher Editore.

Battaglia Ricci, L. (1995). Giovanni Boccaccio. In E. Malato (ed.), *Storia della letteratura italiana, vol. II. Il Trecento* (727–879). Roma: Salerno editrice.

Bayer, K. & Lindauer, J. (1974). *Lateinische Grammatik*. München: Oldenbourg.

Belletti, A. (1991). Le frasi comparative. In L. Renzi & G. Salvi (eds.) *Grande grammatica italiana di consultazione, vol. II. I sintagmi verbale, aggettivale, avverbiale. La subordinazione* (832–853). Bologna: Il Mulino.

Belletti, A. (2010). La comparazione. In G. Salvi & L. Renzi (eds.), *Grammatica*

dell'italiano antico, vol. II (1135–1143). Bologna: Il Mulino.

Benincà, P. & Munaro, N. (2010). La frase esclamativa. In G. Salvi & L. Renzi (eds.), *Grammatica dell'italiano antico, vol. II* (1187–1198). Bologna: Il Mulino.

Bennett, C. E. (1918). *New Latin Grammar*. Boston: Allyn & Bacon.

Bertinetto, P. M. (1986). *Tempo, Aspetto e Azione nel verbo italiano. Il sistema dell'indicativo*. Firenze: Accademia della Crusca.

Bertinetto, P. M. (1990). Perifrasi verbali italiane: criteri di identificazione e gerarchia di perifrasticità. In G. Bernini & A. Giacalone Ramat (eds.), *La temporalità nell'acquisizione di lingue seconde* (1115–1134). Milano, Franco Angeli.

Bertinetto, P. M. (1991). Il verbo. In L. Renzi & G. Salvi (eds.) *Grande grammatica italiana di consultazione, vol. II. I sintagmi verbale, aggettivale, avverbiale. La subordinazione* (13–161). Bologna: Il Mulino.

Bertinetto, M. (2001). *Sulle proprietà tempo-aspettuali dell'infinito in italiano, versione preliminare destinata agli atti del 35° Congresso Internazionale della Società di linguistica Italiana, 9-5*. <http://linguistica.sns.it/QLL/QLL01/PMB.Infinito.pdf>

Branca, V. (1964). *Boccaccio medievale*. Firenze: Sansoni.

Brewer, N. (1987). *Modality and Factivity: One Perspective on the Meaning of the English Modal Auxiliaries* (doktorska disertacija).

http://etheses.whiterose.ac.uk/472/1/uk_bl_ethos_381046.pdf

Bybee J., Perkins R. & Pagliuca W. (1994). *The Evolution of Grammar*. Chicago: The University of Chicago Press.

Cappi, D. (2010). La frase eccettuativa. In G. Salvi & L. Renzi (eds.), *Grammatica dell'italiano antico, vol. II* (817–879). Bologna: Il Mulino.

Cerutti, M. (2011). Perifrastiche, strutture. In *Enciclopedia dell'italiano*.

[http://www.treccani.it/enciclopedia/strutture-perifrastiche_\(Enciclopedia-dell'Italiano\)/](http://www.treccani.it/enciclopedia/strutture-perifrastiche_(Enciclopedia-dell'Italiano)/)

Cheng, L. & King Kui, S. A sociosemiotic interpretation of linguistic modality in legal settings. *Semiotica, 185*, 123-146.

Chiappelli, F. (1969). *Nuovi studi sul linguaggio del Machiavelli*. Firenze: Felice le Monnier.

Cimaglia, R. (2011). Modali, verbi. In *Enciclopedia dell'italiano*.

[http://www.treccani.it/enciclopedia/verbi-modali_\(Enciclopedia_dell'Italiano\)/](http://www.treccani.it/enciclopedia/verbi-modali_(Enciclopedia_dell'Italiano)/)

Cinque, G. (1988). La frase relativa. In L. Renzi (ed.), *Grande grammatica italiana di consultazione, vol. I* (441–503). Bologna: Il Mulino.

Claudi, U. (1994). Word order change as category change: the Mande Case. In W. Pagliuca (ed.), *Perspectives on Grammaticalization* (191–231). Amsterdam/Philadelphia: Benjamins.

Coates, J. (1983). *The semantics of the modal auxiliaries*. London: Croom Helm.

D'Agostino, A. (1995). Itinerari e forme della prosa. In E. Malato (ed.), *Storia della letteratura italiana, vol. I. Dalle Origini a Dante* (527–630). Roma: Salerno Editrice.

Dardano, M. (1963). Sintassi dell'infinito nei "Libri della Famiglia" di L. B. Alberti. *Annali della Scuola Normale di Pisa, XXIII*, 83–135.

Dardano, M. (1969). *Lingua e tecnica narrativa nel Duecento*. Roma: Bulzoni.

Dardano, M. (1989). Per lo studio della sintassi nei testi toscani antichi. *Revue Romane, 24*, 204–224.

Dardano, M. & P. Trifone (1997). *La nuova grammatica della lingua italiana*. Bologna: Zanichelli Editore.

Demonte, V. & Varela, S. (1997). Spanish event infinitives: From lexical semantics to syntax-morphology. In A. Mendikoetxea & U. Etxebarria (eds.), *Theoretical Issues at the Morphology-syntax Interface, supplement of International Journal of Basque Linguistics and Philology XI*, 253–277.

Devoto, G. & Massaro, D. (1958). *Grammatica italiana*. Firenze: La Nuova Italia.

Díaz Padilla, F. (1999). *Gramática analítico descriptiva de la lengua italiana*. Oviedo: Universidad de Oviedo.

D'Onghia, L. (2003). Alcune osservazioni sul costrutto causativo nel pavano di Ruzante. *Lingua e stile, XXXVIII*, 43–58.

Dražković, V. (1994). *Uporedna gramatika romanskih jezika*. Sremski Karlovci-Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.

Durante, M. (1981). *Dal latino all'italiano moderno. Saggio di storia linguistica e culturale*. Bologna: Zanichelli.

- Dorović, D. (1997). *Sintaksičko-stilističke osobnosti Machiavellijevog proznog diskursa* (magistarski rad). Univerzitet u Beogradu, Filološki fakultet.
- Dorović, D. (2004). Sintaksičke i stilističke osobnosti Makijavelijeve proze. *Italica Belgradensia* 5-6, 33–128.
- Egerland, V. & Cennamo, M. (2010). Frasi subordinate all'infinito. In G. Salvi & L. Renzi (eds.), *Grammatica dell'italiano antico, vol. II* (817–881). Bologna: Il Mulino.
- Fiorentino, G. (2011). Relative, frasi. In *Enciclopedia dell'italiano*.
[http://www.treccani.it/enciclopedia/frasi-relative_\(Enciclopedia-dell'Italiano\)/](http://www.treccani.it/enciclopedia/frasi-relative_(Enciclopedia-dell'Italiano)/)
- Fogarasi, M. (1969). *Grammatica italiana del Novecento*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Folli, R. & Harley, H. (2007). Causation, Obligation, and Argument Structure: On the Nature of Little. *Linguistic Inquiry* 38, 197–238.
- Fornaciari, R. (1881). *Sintassi italiana dell'uso moderno*. Firenze: Sansoni.
- Fornara, S. (2005). *Breve storia della grammatica italiana*. Roma: Carocci editore.
- Frenguelli, G. (2002). *Tre studi di sintassi antica e rinascimentale*. Roma: Aracne.
- Frosini, G. (2015). Volgarizzamenti. In G. Antonelli, M. Mottolese & L. Tomasin, (eds.), *Storia dell'italiano scritto II. Prosa letteraria (17-71)*. Roma: Carocci editore.
- Garavelli, B. (1982). Presenze di sintassi poetica nella prosa della "Vita nuova". *Strumenti critici*, 49, 312–348.
- Giusti, G. (1991). Le frasi consecutive. In L. Renzi & G. Salvi (eds.) *Grande grammatica italiana di consultazione, vol. II. I sintagmi verbale, aggettivale, avverbiale. La subordinazione* (825–832). Bologna: Il Mulino.
- Gortan, V., Gorski, O., & Pauš, P. (1979). *Latinska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Graffi, G. (1994). *Sintassi*. Bologna: Il Mulino.
- Grayson, C. (1963). Dante e la prosa volgare. *Il Verri*, IX, 6-26.

- Halliday, M. A. K. (1970). Functional Diversity in Language as Seen from a Consideration of Modality and Mood in English. *Foundations of Language*, 6, 322–361.
- Halliday, M. A. K. & Matthiessen, M. I. M. (2004). *An introduction to functional grammar*. New York: St Martin's Press.
- Herczeg, G. (1965). Infinito descrittivo e narrativo in italiano. *Rivista di Cultura Classica e Medioevale*, VII, 561–576.
- Herczeg, G. (1967). *Lo stile nominale in italiano*. Firenze: Felice le Monnier.
- Jansen, H., Polito, P. & Strudsholm, E. (2002). Dialogo vago sull' infinito e altro. In H. Jansen, P. Polito, L. Schøsler, L. & E. Strudsholm (eds.), *L'infinito e oltre. Omaggio a Gunver Skytte* (9–28). Odense: Odense University Press.
- Kayne, R. S. (1969). *The Transformational Cycle in French Syntax* (doktorska disertacija). <http://www.ai.mit.edu/projects/dm/theses/kayne69.pdf>
- Kennedy, B. H. (1906). *The revised Latin Primer*. New York: Longmans, Green & Co.
- Klajn, I. (2003). *Italijansko-srpski rečnik*. Beograd: Nolit.
- La Penna, A. & Funari, R. (2015). *C. Sallusti Crispi Historiae: I: Fragmenta 1.1-146*. <https://books.google.rs/books?id=048FCgAAQBAJ&pg=PT424&lpg=PT424&dq=la+penna+funari+sallustius&source=bl&ots=znFp4GZdA5&sig=91HyVRNqe3nTt7-nm3Xi8t0rpIk&hl=en&sa=X&ved=0ahUKEwjSkMah5ZfNAhVCWxQKHZGxCNsQ6AEIOzAG#v=onepage&q=la%20penna%20funari%20sallustius&f=false>
- Leone, A. (1972). Il tipo “carta da scrivere”. *Lingua nostra*, 33, 1–5.
- Lepschy, G. (1972). Verbi causativi e percettivi seguiti da un infinito: competenza e esecuzione. *Scritti e Ricerche di Grammatica Italiana*, 41–54.
- Lepschy, A. L. & Lepschy, G. (1977). *The Italian Language Today*. Londra: Hutchinson.
- Lo Cascio, V. (1970). *Strutture pronominali e verbali italiane*. Bologna: Zanichelli.
- Lo Cascio, V. & Jo Napoli, D. (1979). Modal *da* with avere. *Journal of Italian Linguistics* 1, 203–228.
- Lyons J. (1977). *Semantics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Malato, E. (1995). Dante. In E. Malato (ed.), *Storia della letteratura italiana, vol. I. Dalle origini a Dante (773–1052)*. Roma: Salerno editrice.

- Manni, P. (2003). *Il Trecento toscano. La lingua di Dante, Petrarca e Boccaccio*. Bologna: Il Mulino.
- Mazzoleni, M. (2010). I costrutti condizionali. In G. Salvi & L. Renzi (eds.), *Grammatica dell'italiano antico, vol. II (1015–1077)*. Bologna: Il Mulino.
- Meyer-Lübke, W. (1927). *Grammatica storica della lingua italiana e dei dialetti toscani*. Torino: Loescher editore.
- Milinković, S. (2008). *Preobražaji novele. Novela od V. Vrčević do S. Matavulja i italijanska novelistička tradicija*. Beograd: Čigoja.
- Moderc, S. (2004). *Gramatika italijanskog jezika*. Beograd: Udruženje nastavnika italijanskog jezika Srbije.
- Moreno, J. C. (1985). O infinitive flexionado em galego e em húngaro: um estudo contrastivo. *Agália*, 4, 457–462.
- Mortara Garavelli, B. (1962). Un uso particolare dell'infinito in Daniello Bartoli. *Atti dell'Accademia Nazionale dei Lincei*, 17, 486–495.
- Mortara Garavelli, B. (1973). Lineamenti di una tipologia dello stile nominale nella prosa letteraria contemporanea. In M. Gnerre, M. Medici & R. Simone (eds.), *Storia linguistica dell'Italia nel Novecento. Atti del V congresso internazionale della Società di Linguistica Italiana (113–125)*. Roma: Bulzoni.
- [http://www.treccani.it/enciclopedia/infinito-sostantivato_\(Enciclopedia-dell'Italiano\)/](http://www.treccani.it/enciclopedia/infinito-sostantivato_(Enciclopedia-dell'Italiano)/)
- Morwood, J. (1999). *A Latin Grammar*. New York: Oxford University Press.
- Nencioni, G. (1989). *Saggi di lingua antica e moderna*. Torino, Rosenberg & Sellier.
- Palmer, F. R. (1986). *Mood and Modality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Palmer, F. R. (1990). *Modality and the English Modals*. London: Longman.
- Palmer, F. R. (2003). Modality in English: Theoretical, Descriptive and Typological issues. In R. Facchinetti, M. Krug & F. R. Palmer (eds.), *Modality in Contemporary English (1–17)*. Berlin / New York: Mouton de Gruyter.
- Pantiglioni, M. (2010). Le frasi finali. In G. Salvi & L. Renzi (eds.), *Grammatica dell'italiano antico, vol. II (1086–1094)*. Bologna: Il Mulino.
- Parodi, E. G. (1957). *Lingua e Letteratura*, a cura di Gianfranco Folena, Con un saggio introduttivo di Alfredo Schiaffini. Venezia: Neri Pozza Editore.

Pérez Vázquez, M. E. (2010). Subordinadas sustantivas de infinitivo (estudio contrastivo español-italiano). *Revista electrónica de didáctica / español lengua extranjera*, 7/19.

http://www.mecd.gob.es/dctm/redele/Material-RedEle/Revista/2010_19/2010_redELE_19_05Perez.pdf?documentId=0901e72b80dd281d

Pietrandrea, P. (2005). *Epistemic Modality: Functional Properties and the Italian System*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Pozzi, M. (1988). *Discussioni linguistiche del Cinquecento*. Torino: UTET.

Radford, A. (1977). On the Syntax, Semantics, and Pragmatics of the Accusative and Infinitive Construction in Italian. *Italian Linguistics*, 2, 87–110.

Ramat, P. (2002). La natura dell' infinito. In H. Jansen, P. Polito, L. Schøsler & E. Strudsholm (eds.), *L'infinito e oltre. Omaggio a Gunver Skytte* (409–417). Odense: Odense University Press.

Regula, M. & Jerner, J. (1965). *Grammatica italiana descrittiva su basi storiche e psicologiche*, seconda edizione riveduta e ampliata. Bern: Francke AG Verlag.

Renzi, L. (2010). Frasi iussive. Frasi ottative e augurative. In G. Salvi & L. Renzi (eds.), *Grammatica dell'italiano antico, vol. II* (1199–1210;1211–1218). Bologna: Il Mulino.

Rizzi, L. (1976). Ristrutturazione. *Rivista di Grammatica Generativa*, 1, 1–54.

Robustelli, C. (1992). Alcune osservazioni sulla sintassi del costrutto fare+infinito nell'italiano dei primi secoli. *The Italianist* 12, 83–116.

Robustelli, C. (1994). Il costrutto latino 'fare' e infinito nell'italiano dal 1400 al 1800. *Studi e saggi linguistici* 4, 151–203.

Robustelli, C. (2000). La sintassi dei verbi percettivi vedere e sentire nell'italiano antico, *Studi di grammatica italiana* 19, 5–40.

Rohlf, G. (1969). *Grammatica storica della lingua italiana e dei suoi dialetti. Sintassi e formazione delle parole*. Torino: Giulio Einaudi editore.

Ronconi, A. (1958). *Interpretazioni grammaticali*. Padova: Liviana editrice.

Russo, L. (1949). *Machiavelli*. Bari: Laterza.

Salvi, G. (1982). L'infinito con l'articolo e la struttura del SN. *Rivista di Grammatica Generativa*, 7, 197–225.

- Salvi, G. & Vanelli, L. (2004). *Nuova grammatica italiana*. Bologna: Mulino.
- Salvi, G. (2010). Frasi subordinate argomentali. In G. Salvi & L. Renzi (eds.), *Grammatica dell'italiano antico, vol. II (939–952)*. Bologna: Il Mulino.
- Samardžić, M. (2003). *Sintaksa i semantika veznika. Razvoj vezničkog sistema u italijanskom jeziku*. Beograd: Čigoja.
- Sandfeld, K. (1943). *Syntaxe du français contemporain, voll. III. L'infinitif*. Genève: Droz.
- Satta, L. (1971). *La prima scienza: grammatica italiana per il biennio delle scuole medie superiori*. Messina-Firenze: Casa editrice G. D'Anna.
- Savić, M. (1961). Pregled istorijske gramatike italijanskog jezika. Beograd: Filološki fakultet.
- Schiaffini, A. (1943). *Tradizione e poesia nella prosa d'arte italiana dalla latinità medievale a Giovanni Boccaccio*. Roma: Istituto Grafico Tiberino.
- Schlicher, J. J. (1914). The Historical Infinitive. II. Its Literary Elaboration. *Classical Philology*, 9 /4, 374–394.
- Schmitt Jensen, J. (1973). L'infinitif et la construction relative en français et en italien contemporains. *Revue Romane*, VIII, 122–132.
- Schulte, K. (2007). *Prepositional Infinitives in Romance: A Usage-based Approach to Syntactic Change*. Bern: Peter Lang AG.
- Schwendener, U. (1923). *Der Accusativus cum Infinitivo im Italienischen*. Bern: Doctoral Universität.
- Segre, C. (1963). *Lingua stile e società. Studi sulla storia della prosa italiana*. Milano: Feltrinelli
- Serianni, L., con la collaborazione di A. Castelvechi. (1989). *Grammatica italiana. Italiano comune e lingua letteraria*. Torino: UTET.
- Simone, R. & Amacker, R. (1977). Verbi modali in italiano. *Italian linguistics*, 3, 7–12.
- Simone, R. & Cerbasi, D. (2001). Types and Diachronic Evolution of Romance Causative Constructions. *Romanische Forschungen*, 113/3, 441–473.
- Simone, R. (2010). Causativa, costruzione. In *Enciclopedia dell'italiano*.
[http://www.treccani.it/enciclopedia/costruzione-causativa_\(Enciclopedia_dell'Italiano\)/](http://www.treccani.it/enciclopedia/costruzione-causativa_(Enciclopedia_dell'Italiano)/)

Simone, R. & Egerland, V. (2011). Sostantivato, infinito. In *Enciclopedia dell'italiano*.

Skydsgaard, S. (1977). *La combinatoria sintáctica del infinitivo español*. Madrid: Editorial Castalia.

Skytte, G. (1974). Un uomo da darsi per vinto: costruito relativo o costruito consecutivo? *Revue Romane*, 9, 278–282.

Skytte, G. (1976). I costrutti infinitivi con i verbi fattivi e con i verbi di pecezione. *Studi di Grammatica Italiana*, V, 355–400.

Skytte, G. (1978). Il cosiddetto costruito dotto di accusativo con l'infinito in italiano moderno. *Studi di Grammatica Italiana*, VII, 281–315.

Skytte, G. (1983). *La sintassi dell'infinito in italiano moderno, vol. I, vol. II*. Denmark: Etudes Romanes de l'Université de Copenhague.

Skytte, G. & Salvi, G. (1991). Frasi subordinate all'infinito. In Salvi, G. & Renzi, L. (eds.), *Grammatica grammatical italiana di consultazione*, vol. II. (pp. 483–571). Bologna: Il Mulino.

Sornicola, (1976). Vado a dire, vaiu a ddicu: problema sintattico o problema semantico. *Lingua nostra*, XXXVII, 65- 74.

Squartini, M. (2010). Il verbo. In G. Salvi & L. Renzi (eds.), *Grammatica dell'italiano antico, vol. II* (515–545). Bologna: Il Mulino.

Stanojčić, Ž. & Popović, Lj. (1993). *Gramatika srpskoga jezika*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

Szilágyi, I. (2009). Analisi contrastiva delle costruzioni infinitive introdotte da un determinante in italiano e in spagnolo. *Verbum : Analecta Neolatina*, XI/1, 129–152.

Szilágyi, I. (2010). Centro e periferia nella sintassi dell'infinito italiano e latino. *Verbum : Analecta Neolatina*, XII/1, 121–140.

Tekavčić, P. (1972). *Grammatica storica dell'italiano*, vol. II: Morfosintassi. Bologna: Il Mulino.

Telve, S. (2007). Essere o avere? Sull'alternanza degli ausiliari coi modali potuto, voluto (e dovuto) davanti a infiniti inaccusativi in italiano antico e moderno. In Della Valle, V. & Trifone, P. (eds.), *Studi linguistici per Luca Serianni* (313–325). Roma: Salerno Editrice.

Terić, G. (1995). *Istorija italijanskog jezika*. Beograd: Filološki fakultet

- Terić, G. (2009). *Sintaksa italijanskog jezika*. Beograd: Filološki fakultet.
- Vallone, A. (1967). *La prosa del "Convivio"*. Firenze: Felice Le Monnier.
- Vanvolsem, S. (1982), L'uso dell'infinito sostantivato nelle due edizioni dei "Promessi Sposi". *Studi di grammatica italiana* 10, 29–50.
- Vanvolsem, S. (1983), *L'infinito sostantivato in italiano*. Firenze: Accademia della Crusca.
- Wurmbrand, S. (1994). *Infinitives* (doktorska disertacija).
www.ai.mit.edu/projects/dm/theses/wurmbrand98.pdf
- Zennaro, L. (2010). Le frasi consecutive. In G. Salvi & L. Renzi (eds.), *Grammatica dell'italiano antico, vol. II* (1094–1107). Bologna: Il Mulino.
- Zingarelli, N. (2004). *Vocabolario della lingua italiana*. Bologna: Zanichelli.

9.1. KORPUS

9.1.1. Osnovni korpus

1. Alighieri, D. (1981). *La vita nuova; Il Convivio*. In L. Blasucci (ed.), *Tutte le opere*, (235–261; 265–359). Firenze: Sansoni editore.
2. Boccaccio, G. (1958). *Decameron*, a cura di Vittore Branca. Milano: A. Mondadori.
 Boccaccio, G. (1974). *Decameron, vol. I, vol. II*, a cura e con introduzione di Mario Marti, note di Elena Ceva Valla. Milano: Rizzoli Editore.
 Boccaccio, G. (2013). *Decameron*. Introduzione, note e repertorio di Cose (e parole) del mondo di Amedeo Quodam. Testo critico e nota al testo a cura di Maurizio Fiorilla. Schede introduttive e notizia biografica di Giancarlo Alfano. Milano: BUR.
3. Boccaccio, G. (1963). *Elegia di Madonna Fiammetta*. In Segre, C. (ed.), *Opere* (3–83). Milano: Mursia.
4. Machiavelli, N. (1964). *Il Principe; Dell' arte della guerra*. In M. Martelli (ed.), *Tutte le opere* (5–51; 265–369). Firenze: Stabilimenti grafici Bemporad Marzocco.

9.1.2. Ostali izvori

1. Alberti, L. B. (1994). *I libri della famiglia*, a cura di Ruggiero Romano, Alberto Tenenti, Francesco Furlan. Roma: Nuova Universale Einaudi.

[http://www.liberliber.it/mediateca/libri/a/alberti/i libri della famiglia/pdf/i libri p.pdf](http://www.liberliber.it/mediateca/libri/a/alberti/i_libri_della_famiglia/pdf/i_libri_p.pdf)

2. Bembo, P. (1966). *Prose della volgar lingua*. In C. Dionisotti (ed.), *Prose della volgar lingua, Gli Asolani, Rime*. Torino: Utet.

http://www.letteraturaitaliana.net/pdf/Volume_4/t79.pdf

3. Cicero, M. T. (1884). *Laelius de amicitia*. Leipzig: Teubner.

<http://www.forumromanum.org/literature/cicero/amic.html>

10. BIOGRAFIJA

Marija Vučinić rođena je 1984. godine u Beogradu, gde je pohađala osnovnu i srednju školu. Kao učenica Filološke gimnazije učestvovala je na brojnim takmičenjima, na kojima je postizala zapažene rezultate, među kojima su prvo mesto na Republičkom takmičenju iz srpskog jezika i jezičke kulture, predstavljanje Srbije na međunarodnom takmičenju u prevodu Ciceronovih dela sa latinskog jezika, *Certamen Ciceronianum Arpinas*, u organizaciji Centra za humanističke nauke (*Centro Studi Umanistici – Marco Tullio Cicerone*). Po završetku Filološke gimnazije započela je studije na Katedri za italijanski jezik i književnost Filološkog fakulteta Univerziteta u Beogradu. U svojstvu stipendiste Filološkog fakulteta, tokom leta 2006. godine, boravila je na Univerzitetu za strance u Perudi (*Università per stranieri di Perugia-corso avanzato di secondo livello*). Studije je završila 2008. godine, s prosečnom ocenom 9,26. Doktorske studije je upisala školske 2009/2010. godine na Filološkom fakultetu Univerziteta u Beogradu (modul: *Jezik*).

Objavljeni radovi:

Vučinić, M. (2011). Usvajanje leksike kod bilingvalne dece – osvrt na vezu između jezičkog i kognitivnog razvoja. *Pedagogija*, LXVI, 1, 48-59.

Vučinić, M. (2011). The Asymmetry in Bilingual Lexical Processing of Form Similar Words. *Facta Universitatis, Series: Linguistics and Literature*, IX, 2, 115-124.

Vučinić, M. (2016). Sintaksičke funkcije infinitiva uvedenog glagolom u savremenom italijanskom jeziku. *Zbornik radova sa VII naučnog skupa mladih filologa Srbije. Savremena proučavanja jezika i književnosti, VII/1: Sintaksička i stilistika proučavanja (189–198)*. Kragujevac: Filološko-umetnički fakultet.

Прилог 1.

Изјава о ауторству

Потписани-а МАРИЈА ВУЧИЊИЋ

број уписа 081764

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

„СИНТАКСИЧКЕ ФУНКЦИЈЕ ИНФИНИТИВА У СТАРИЈОЈ
ИТАЛИЈАНСКОЈ ПРОЗИ (ДАНТЕ, БОКАЧО, МАКИЈАВЕЛЛИ)“

- резултат сопственог истраживачког рада,
- да предложена дисертација у целини ни у деловима није била предложена за добијање било које дипломе према студијским програмима других високошколских установа,
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио интелектуалну својину других лица.

Потпис докторанда

У Београду, 10.07.2016.

Марија Вучић

Прилог 2.

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора МАРИЈА ВУЧИЊИЋ

Број уписа 081764

Студијски програм _____

Наслов рада „СИНТАКСИЧКЕ ФУНКЦИЈЕ ИНФИНИТИВА У СТАРИЈОЈ
ИТАЛИЈАНСКОЈ ПРОЗИ (ДАНТЕ, БОКАЧО, МАКИЈАВЕЛИ)“

Ментор ДР МИЛА САМАРИЋ

Потписани МАРИЈА ВУЧИЊИЋ

изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла за објављивање на порталу **Дигиталног репозиторијума Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског звања доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис докторанда

У Београду, 10.07.2016.

Марија Вучињић

Прилог 3.

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

„СИНТАКСИЧКЕ ФУНКЦИЈЕ ИНФИНИТИВА У СТАРИЈОЈ ИТАЛИЈАНСКОЈ
ПРОЗИ (ДАНТЕ, БОКАЧО, МАКИЈАВЕЛИ)“

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство
2. Ауторство - некомерцијално
3. Ауторство – некомерцијално – без прераде
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима
5. Ауторство – без прераде
6. Ауторство – делити под истим условима

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци, кратак опис лиценци дат је на полеђини листа).

Потпис докторанда

У Београду, 10.07.2016.

Норис Вукчић

1. Ауторство - Дозвољавање умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце, чак и у комерцијалне сврхе. Ово је најслободнија од свих лиценци.

2. Ауторство – некомерцијално. Дозвољавање умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела.

3. Ауторство - некомерцијално – без прераде. Дозвољавање умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела. У односу на све остале лиценце, овом лиценцом се ограничава највећи обим права коришћења дела.

4. Ауторство - некомерцијално – делити под истим условима. Дозвољавање умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада.

5. Ауторство – без прераде. Дозвољавање умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела.

6. Ауторство - делити под истим условима. Дозвољавање умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада. Слична је софтверским лиценцама, односно лиценцама отвореног кода.